

M 184
42541

EO

~~44~~
~~1932~~

~~70~~
~~1911~~

~~5585~~

~~Г~~ ~~В~~
~~37~~

ИЗДАВА УЧЕБНОТО БЮРО

при

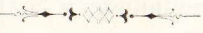
Военното Министерство

БИБЛИОТЕКА
НА
Военното Министерство

ПЛАНИНСКА ВОЙНА

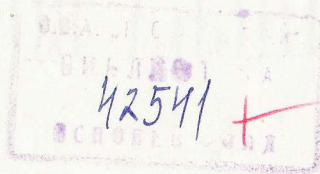
СЪСТАВИЛЪ
ОТЪ ГЕНЕРАЛНИЙ МАЪБЪ
МАЙОРЪ ФИЧЕВЪ.

ОБЩО С РАБОТНИКА
БИБЛИОТЕКА
ВСЕОБЩО

ПЛОВДИВЪ
Дружествена печатница „СЪГЛАСИЕ“
1893.

11184

ПРѢДГОВОРЪ.

Останало е като обичай, щото въ прѣдговора автора да направи единъ видъ исповѣдь прѣдъ читателитѣ си, — това ще направимъ и ние.

Желанието ни да поднесемъ и нашата скромна лепта върху олтаря на нашата военна литература, ни подбуди да се заемемъ за съставянието на единъ трактатъ по „Планинската война,“ който, ако не принесе друга полза, то поне може да стане причина за да се развие у мнозина желанието за изучаванието на този специаленъ родъ война, която, въ чисто прикладно отношение, значително се различава отъ обикновенната полска война. За съставянието на това съчинение, ние сме се ползували отъ всичкитѣ съчинения, които съществуватъ по този аргументъ въ западната военна литература; цитирали сме много автори, а за база ни е послужило классическото съчинение на австрийския генералъ Фонъ Куна „*Der Gebirgskrieg*“.

Читателитѣ ни, за да могатъ сами да се заематъ съ специалното изучавание на планинската война, ще намѣржатъ, въ края на съчинението, приложенъ единъ библиографически указателъ, въ който сж помѣстени повечето съчинения отъ западната и руската военни литератури, които могатъ да имъ бждатъ полезни въ това отношение.

За по-ясното разбиране на нѣкои отдѣли отъ текста, би било необходимо да се приложатъ многобройни карти, кроки и чертежи; но, това много би уголѣмило

цѣната на съчинението и би станало причина за по малкото му разпространяване. За сжщата цѣль, обаче, г. г. читателитѣ ще могатъ да си послужатъ съ атласа на Военната География отъ Марга (*Geographie militaire. Margu*), която, навѣрно, ще се намира въ по-голѣмата частъ отъ войсковитѣ библиотеки; въ краенъ случай, тѣ могатъ да си послужатъ и съ единъ обикновенъ географически атласъ.

Въ заключение, като прѣдлагаме настоящето съчинение на критиката на читающата публика, заявяваме, че нашето авторско честолюбие ще бѣде напълно удовлетворено, ако се удостоимъ съ заблѣжкитѣ на другаритѣ си по оръжие.

Отъ Генералния Щабъ

Майоръ Фичевъ.

7 Януарий 1893 г.

гр. Пловдивъ.

ПЛАНИНСКА ВОЙНА

I. ОБЩИ ПОНЯТИЯ ПО СТРАТЕГИЯТА.

Театръ на войната. — Операционни театръ. — Операционна зона.

Военното искусство гони двѣ цѣли: да приготви и организира военнитѣ сили на господарството и да ги напара да дѣйствуватъ.

Тукъ ще говоримъ само за втората цѣль, защото първата не се намира въ такава тѣсна връзка съ прѣдмета, който ще третираме въ настоящето съчинение. Винаги за дѣйствието на една армия е необходимо една обширна страна. Ако ли пъкъ къмъ сухопѣжнитѣ дѣйствия прибавимъ и тѣзи на флота, то тогава полето за дѣйствие става много по-обширно и почти безгранично.

Суммата на сухопѣжнитѣ и морски райони, върху които въоръженнитѣ сили на двѣ неприятелски страни могатъ да се сблъскатъ, въ стратегията се казва *театръ на войната*.

Тѣзи частъ отъ театра на войната, на която дѣйствително се извършатъ военнитѣ дѣйствия, се нарича *операционни театръ*.

Нѣма съмнѣние, че ако ни сж известни силитѣ на противника и неговитѣ цѣли, то твърдѣ лесно, прѣди да набухне войната, можемъ да опредѣлимъ възможния театръ на войната; обаче, отпослъ въ кои мѣста ще се развиятъ операциитѣ, това не може да бѣде известно още отъ мирно време, защото слѣдъ първитѣ сблъсквания на границата тѣ могатъ да се развиятъ въ една или друга частъ отъ територията на воюитѣ страни.

Изражението *операционна зона* има почти същото значение, както и операционния театър. Жомини така определя тѣзи зона: „една частъ отъ театра на войната, върху която дѣйствова една армия съ опредѣлена цѣль, въ съгласие обаче съ една второстепенна армия.“ По тѣзи причина *операционната зона* се сматра като една голѣма частъ отъ *операционния театър* и се включава въ операционния театър, както този последния въ *театра на войната*. И въ практиката тѣзи разлика въ наименованията винаги строго се запазва.

Въ Франко—Прусеката война (1870—71 г.), театра на войната обгръщаше въ себѣ си цѣлата територия на двѣтъ воющи народности, защото, ако дѣйствието на германскитѣ въоръжени сили се ограничи само съ сухопѣтни операции, това не беше така и за французеката армия, флота на която можеше да занесе ужаситѣ на войната въ отдалеченитѣ крайбрежия на Источна Пруссия. Ако това не се случи, то се дължи исклучително на французеката неготовност за настѣпателна война; въ противенъ случай, съверогерманскитѣ крайбрежия щѣха да съставятъ частъ отъ театра на войната.

Като не земаме въ съображение незначителнитѣ морски демонстрации отъ страната на французитѣ, операционния театър въ самото начало на войната се ограничи между Люксембургъ и Швейцария, а впоследствие обгръна всички Франция на сѣверъ отъ р. Лоара и Лионъ. Тѣзи голѣма шахматна дѣска, по причина на голѣмитѣ войскови единици, които дѣйствоваха на нея, имѣющецъ всека една отъ тѣхъ частни цѣли, биде раздѣлена на няколко частни театра или операционни зони.

Въ 1866 г. воюцитѣ страни сж: Пруссия, Австрия, Италия и всичкитѣ малки държавици отъ Германеката конфедерация. Театра на войната обнемаше Германия и Италия, отъ сѣверното чакъ до сръдиземното море; на истокъ бѣ ограниченъ отъ русеката граница, на западъ отъ Холандия, Белгия, Франция и Швейцария.

Всеко господарство може да се сматра като раздѣлено на няколко операционни театри, въ зависимостъ отъ числото на пограничнитѣ господарства. Така напр. България може да се раздѣли на три операционни театра,

а именно: *западенъ*, къмъ Сърбия, съ Балканитѣ на западъ, Дунава на сѣверъ и Македония на югъ; *юженъ*, къмъ Турция, ограниченъ на западъ съ Сърбия, планинскитѣ вериги на Балканитѣ, Рила и Родопитѣ на югъ и Чърното море на истокъ; *сѣверо-источенъ*, къмъ Ромѣния, съ Дунава на сѣверъ, Българо-ромѣнекката граница на юго-истокъ (Добруджа) и Чърното море на истокъ.

Стратегически, тактически и административни-походни операции. — Стратегия.

Стратегията ни запознава съ принципитѣ, които регулиратъ военнитѣ дѣствия. Има многобройни опредѣления за стратегията, обаче ние фаворизираме следующето: „стратегията е този клонъ отъ военното искусство, който опредѣля пунктотѣ, които ще бжде полезно да се заематъ прѣдъ видъ на една стратегическа операция и указва най-сгоднитѣ линии, по които трѣба да се насочи рѣшителния ударъ.“

Тактиката направлява дѣйствиата на бойното поле. Тя твърдѣ справедливо се нарича отъ някои списатели: *«искусство за да можемъ да движемъ въ редъ и съвкупно всичкитѣ родове орѣжия на бойното поле, като извлечемъ отъ всеки родъ орѣжие възможната полза, въ зависимостъ отъ неговитѣ естествени свойства.»* Отъ всичко до тукъ казано излиза, че стратегията опредѣля на армията цѣльта и посоката, а на тактиката принадлежи грижата за изпълнение.

Цѣльта на стратегическитѣ операции трѣба да бжде да сѣрьдоточимъ на важния пунктъ на операционния театър прѣвъходни сили, а тѣзи на тактическитѣ операции — да допълни стратегическото дѣствие, като се сѣрьдоточи на рѣшителния пунктъ на бойното поле една численно прѣвъходна масса, способна за рѣшително дѣствие.

Генералъ Молтке така се произнася по този прѣдметъ: *„Стратегията показва най-добрия пѣтъ, който води къмъ боя и ни показва гдѣ и кога трѣба да се биемъ; тактиката ни запознава съ начина, по който можемъ да си послужимъ съ всичкитѣ родове орѣжия въ врѣме на дѣствие и какъ трѣба да се биемъ.“*

Но между ръководящата роль на едната и изпълнителната на другата протича цяла серия отъ актове, които не сж нито въ видѣнието на стратегията, нито пъкъ влизать въ активната сфера на тактиката. Къмъ тѣзи категория принадлежатъ всичкитѣ *походно-административни* распорѣждания, или сж други думи *устройството тила на армията*.

Стратегически фронтъ. — Операционни фронтъ. — Стратегически *ordre de bataille*

Стратегически фронтъ се казва тѣзи страна отъ операционния театръ, вдлъжъ на която се извършватъ първитѣ военни дѣйствиа. Пограничната зона, която раздѣля двѣ господарства, прѣдставлява и за двѣтъ стратегически фронтъ, отъ който впоследствие, въ случай на война, се распространяватъ военнитѣ дѣйствиа въ територията на нападнатото господарство. Когато неприятелскитѣ войски почнатъ дѣйствието, то пространството, което до това време ги е раздѣляло, постоянно се намалява и двата фронта ставатъ подвижни, една напредва, а другия отстъпва. Но такъвъ начинъ, тѣ взематъ различни посоки както по отношение на границата, така и по отношение единъ къмъ другъ.

Операционни фронтъ се казва обикновенно тѣзи линия, която съединява главитѣ на различнитѣ колонии на една армия, дѣйствующа настѣпателно противъ една цѣль или опаската на колонитѣ на тѣзи, която отстъпва къмъ единъ и сѣция упоренъ пунктъ, при отбранителни дѣйствиа.

Израженията стратегически и операционни фронтъ сж, тѣй да кажемъ, идентични; но първото има повечето едно отвлечено значение, което го прави повечето свойственно на военната география; другото ни дава идеята за една армия въ дѣйствието и замѣнява първото щомъ като прѣминемъ отъ проститѣ географически съображения къмъ прикладнитѣ дѣйствиа на въоръженитѣ сили.

Операционния фронтъ, обикновенно, се обозначава отъ по главнитѣ пунктове на расположението на ар-

мията. Като примѣръ ще цитираме *таблицата за движението* на Наполеоновата армия въ 1805 г.

Армейски корпусъ	28 Септемв.	6 Октомври	9 Октомври	16 Октомври
1-ий Бернадотъ	Вюрцбургъ	Ансбахъ	Нюрембергъ	Ратисбоиъ
2-ий Мармонъ	тоже	тоже	тоже	тоже
3-ий Даву	Манхаймъ	Миргентаймъ	Ансбахъ	Дитсфуртъ
4-ий Султъ	Ландау	Ааленъ	Динкестюль	Донавертъ
5-ий Ланнъ	Страсбургъ	Гимюндъ	Нордлингенъ	Найбургъ
6-ий Ней	Селцъ	Крайслхаймъ	Райсендъ	Инголцадъ

И така на 28 Септемврий, фронта бѣше обозначенъ отъ следующитѣ пунктове: Вюрцбургъ, Манхаймъ, Ландау, Страсбургъ и Селцъ.

Прѣзъ войната на 1870—71 г. пограничната линия на Елзасъ и Лотарингия, отъ една страна, и Падатината отъ друга, бѣха единъ общъ стратегически фронтъ за Франция и Германия. Но щомъ като двѣтъ воющи страни взеха такъвъ *ordre de bataille*, необходимъ за почванието на неприятелствата, този стратегически фронтъ се прѣобърна на операционни.

Суммата на позицитѣ, които различнитѣ части на една армия заематъ по границата или на други фронтъ, за да почнатъ неприятелскитѣ дѣйствиа, се казва стратегически *ordre-de-bataille* или *стратегическо разврѣщание*.

Въ 1870 г., въ началото на войната французскитѣ корпуси се бѣха разврѣнали на едно пространство около 400 километра отъ Тионвилъ до Белфортъ, прѣзъ Вайсенбургъ. При това не трѣбва да забравяме, че дислокацията на частитѣ зависи отъ разстоянието до противника, т. е. колкото той е по далечъ, толкова повече широко бива расположението, а съ приближаванието му това положение постоянно се стѣснява.

Условиата, на които трѣба да удовлетворява единъ операционенъ фронтъ сж следующитѣ:

1) да не се намира задъ едно или повече прѣпятствия и да му сж укрѣпни фланговетъ, било на естественни прѣпятствия, или на неутрални господарства.

2) пространството да бъде пропорционално на силите, които тук ще действуватъ, т. е. да бъде такова щото войските да могатъ да си подаватъ взаимна помощъ, или, като говоримъ технически, да се намиратъ по между си въ тактическа връзка.

3) да прикрива добръ линията за отстъпление и, на подходяще разстояние задъ себѣ си, да има удобна позиция за бой.

Фронтонетъ на двѣ армии, споредъ взаимното имъ положение, могатъ да иматъ различно положение, но тукъ ние ще ги подведемъ къмъ двѣ главни категории, а именно паралелно и облическо. Тѣзи положения влияятъ на операциите и даватъ място на различни комбинации. Ако двата фронта сѣ паралелни, обходните движения ставатъ трудни и опасни, условие благоприятно за тѣзи страна, която действува отбранително. Между това, то може да бъде благоприятно и за настѣпающия, напр. когато неприятелските сили се разпръснати на едно значително пространство по фронта, тогава той има възможность да събере силите си и да го атакува въ центра.

Прѣзъ войната на 1796 г. има два такива примѣра. Въ началото на войната, Австрийците и Французите стояха паралелно едни на други върху двата противоположни склона на Апенините. Бонапарте прѣдприе една атака ервцу лѣвото крило на съюзниците, т. е. къмъ Бокета; относелъ, като съберѣдоточи на бързо силите си, той удари въ центра на противниците си, на Монтеноте. Въ минутата когато той това вършаше, съюзниците пѣкъ се опитаха да пробиятъ французския центръ, като действувать противъ Савона; но този проектъ, аналогиченъ на Бонапартовия, не се осъществи, понеже не се извърши съ нужната бързина и съ достатъчни сили.

Бонапарте действова по сѣщия начинъ на р. Минчио, прѣмина я на Боргето, атакува ненадѣйно Пескиера и я завлади, насили неутралитета на Венециянската република, като зае Гойто. Прѣди да атакува Австрийците, той, посрѣдетомъ една цѣла върволица действия отъ къмъ Пескиера, Сало и Тиролъ, накара ги да растегнатъ фронта си.

Облическия операционенъ фронтъ улеснява обходните движения, посрѣдствомъ които може да се откъснени против-

ника отъ тѣзи пунктове, къмъ които той има най голѣмъ интересъ да се държи, или да се действова въ флангъ на неприятелската операционна линия.

Войните на Наполеона I и Франко-Пруската война прѣзъ 1870—71 г. ни даватъ доволно разяснителни примѣри за облическите фронтонетъ (обходния маневръ противъ Меласа въ Италия прѣзъ 1800, противъ Мака въ Улмъ прѣзъ 1805, противъ Прусците на Иена прѣзъ 1806 г., противъ Базена въ Метцъ, противъ Макъ-Махона и на Бурбаки прѣзъ 1870—71 г.).

Стратегически пунктове. — Обективи и субективи. — Территориални и маневрени стратегически пунктове. — Главенъ обективъ. — Рѣшителенъ стратегически пунктъ.

Въ вътрѣшността на единъ театръ на война винаги се намиратъ достатъчно важни мѣстни, искусствени или естественни прѣдмети, заемането на които значително облегчава защитата на страната или пѣкъ служатъ за да се упрѣтъ на тѣхъ настѣпателните действия на една армия. Планинските проходи, клисурите (дефилета), възелите на долините, кръстопъжницата на обикновенните и жельзни пѣжница, мостонетъ, бродонетъ, голѣмите населени центрове, крепостите сѣ толкова географически обективи отъ различна стойность, но пригодни да служатъ като упора или граница на военните действия. Поради тѣзи причина, тѣ могатъ да бѣдѣтъ *обективи* или *субективи*, както въ главните, така и въ второстепенните операции. Различните субективи и обективи, които се намиратъ на театра на войната, сѣ *стратегически пунктове*; ако ние ги сматраме по отношение на тѣхното географическо положение, тогава тѣ се наричатъ *стратегико-географически пунктове*. Напротивъ, разгледани спротивъ действието на една действующа армия и цѣната, която тѣ могатъ да добиятъ въ този случай, тогава тѣ ставатъ *маневрени стратегически пунктове* или *случайни*.

При военно-географическите изследвания стратегическите пунктове и линии, трѣба да се разгледватъ повечето отъ първата глѣдна точка.

Между стратегическите пунктове въ едно господарство или на единъ операционенъ театръ, главенъ обективъ

се нарича този, който по своята извънредна важност, има рѣшающе значение за войната, поради което и винаги съставя главната цѣль. Столицата на господарството е винаги единъ главенъ обективъ, като центръ на всичката дѣятелностъ въ господарството и, освѣнъ това, тя винаги има едно извънредно влияние върху общественото мнѣние на населението.

Туринъ въ 1849 г. бѣше главния обективъ на Австрийцитѣ. Въ войната прѣзъ 1870—71 г. Парисъ и Берлинъ бѣха двѣтъ главни цѣли, които преслѣдваха Германцитѣ и Французитѣ. Въ руско-турската война прѣзъ 1877—78 г. такъвъ обективъ бѣше Цариградъ. Въ Сръбско-Българската война прѣзъ 1885 год. за главенъ обективъ на Сърбитѣ служаше София.

Стратегическитѣ пунктове, които се намиратъ по пътя на настѣпающия или отбраняющия сѣ стѣпалата, които водятъ къмъ главния обективъ и, настѣпающия трѣба да ги завладѣе послѣдователно за да може да постигне главната си цѣль.

Когато армията се намира въ отбранително положение и заема единъ отъ тѣзи междински (промежуточни) пунктове, тогава тѣ, по отношение къмъ самитѣ операции, придобиватъ извънредна важностъ и за завладѣването имъ е необходимо рѣшително дѣйствие, иначе постигането на главната цѣль е невъзможно.

Независимо отъ казаното по горѣ, най важния стратегически пунктъ трѣба да бѣде тѣзи частъ отъ територията, на която сѣ съсредоточени главнитѣ сили на противника и, за да сѣ постигне рѣшителенъ резултатъ първенствующе условие е щото къмъ този пунктъ да бѣждѣ насочени най главнитѣ усилия на армията; съ една дума, *главния обективъ за една дѣйствуваща армия, прѣди всичко, трѣба да бѣде неприятелската армия.*

Въобще, каквото и да бѣде расположението на тѣзи сили, атакующия трѣба да дѣйства противъ това крило, което по лесно може да се откъсне отъ упорния пунктъ; между прочемъ, когато случатъ позволяватъ ще бѣде по цѣлесъобразно да се насочатъ ударитѣ и противъ центра на противника; този образъ на дѣйствие е, може да се каже, даже задължителенъ, когато противника

е распрѣсеналъ силитѣ си по всичкото протяжение на стратегическия фронтъ.

Избора на маневреннитѣ обективи е единъ отъ най труднитѣ въпроси въ стратегията, заради което се изисква специална способностъ и едно вѣрно прицѣняване на всевъзможнитѣ условия на операционния театръ. Когато избора става разумно, той ни дава възможностъ да завладѣемъ територията, която заема противника и тѣзи линии, които ни даватъ възможностъ да постигнемъ това; по тѣзи причина, прѣди всичко, важно е да се опрѣдѣли кой е *рѣшителния стратегически пунктъ.*

Обикновенно, пункта отъ заемането на който зависи една стратегическа операция се нарича *рѣшителенъ стратегически пунктъ.*

Въ 1849 г. главния обективъ на Австрийцитѣ бѣше Туринъ, столицата на нападаелитѣ. Пиемонтцитѣ имаха единъ правъ интересъ да прикриятъ, до колкото е възможно, този пунктъ, защото той бѣше главния имъ обективъ.

Мѣджинскитѣ обективи и субективи бѣха линията на р. Сезия и Дора, градоветѣ Мортара, Новарра, Верчелли, Кивасо, ако операциитѣ се отнесяха на лѣвния брѣгъ. Въ дадения случай, не по малко важностъ имаха р. По и градоветѣ Валенца и Казале, понеже Австрийцитѣ можеха да облъгчатъ дѣйствиата си противъ главния обективъ, като дѣйствуватъ демонстративно срѣщу тѣзи пунктове.

Александрия и линията на р. Танаро, Асти, Валенца, даже и Казале, бѣха главнитѣ обективи на дѣсния брѣгъ.

Пиемонтската армия бѣше заела стратегическитѣ си позиции на дѣсно и на лѣво отъ р. По, отъ Сарцана до Оледжио и нейния извънредно растегнатъ фронтъ, обозначаваше центра като пунктъ, върху който трѣбаше да удари неприятеля: това направи и генералъ Радекци като дебушира отъ Павия и Кава. Той отрѣза по тоя начинъ главнитѣ сили на противника и полегка легка го притисна къмъ Алпитѣ.

Съ вземанието на Мортара отъ Австрийцитѣ, падна главния възелъ на пътищата въ Ломелина; Кава и Мортара бѣха два твърдѣ важни маневрени обективи, отъ

които втория бѣше рѣшителния, прѣдъ видъ на това, че съ земанието му атакующия отдѣлеше противника отъ р. По, която му служаше като най главна упора.

Операционни бази.— Първа отбранителна линия.— Главна база.— Второстепенни и случайни бази.— Необходими условия за една операционна база.

Подъ думата *операционна база* трѣба да се разбира тѣзи зона отъ собственната територия, която обикновено се намира въ съседство съ политическата граница на господарството и, въ която се струпва всичко необходимо за настѣпателното дѣйствие на армията, като материяли и бойеви припаси, продоволственни запаси и пр.

Казахме за настѣпателни дѣйствия, защото прѣди всичко настѣпающия осѣща нуждата да сгруппирова тѣзи материяли въ съседство на границата, за да може да поведе войната. При всичко това и отбраняющия има нужда отъ една база за да поддържа борбата, нѣ тѣзи зона ще бѣде избрана по назадъ и операционната му база ще се намира на по голѣмо разстояние отъ границата. На всеки случай, да имаме една точна идея за операционната база въ свърѣмнената война и въ образованитѣ държави, необходимо е да припомнимъ употреблението на желѣзнитѣ пѣтища, които даватъ възможность да се удовлетворятъ нуждитѣ на дѣйствующитѣ войски, даже когато снабдяющитѣ центрове сѣ доволно далечъ, така щото по нѣкога операционната база ще прѣдставлява цѣлата територия на Господарството и вмѣсто линия, както до сега сме привикнали да я считаме, ще прѣдставлява доволно дълбока зона.

Относително избора на зоната на операционна база, до известна степенъ, влияние и мѣстността, защото е необходимо да се намира едно естествено прѣпятствие, което да обезпечи базата отъ нечаянно нападение и да прикрие, въ същото врѣме, стратегическото развърщанне на собственнитѣ сили. Искусството може да подобри условията на мѣстността, като усили въ фортификационно отношение най важнитѣ пунктове отъ операционната база; обаче, фортификационнитѣ работи не трѣба да прѣдставляватъ никаква прѣчка за настѣпателнитѣ дѣйствия.

Отъ горьказанното става явно, че съседнитѣ погранични райони дѣйствуватъ различно, т. е. една служи като упорни пунктъ, исходяща точка за този, който прѣдприема настѣпателната война, а за другия, който дѣйствува отбранително,—като първа отбранителна линия.

Ако нашата западна граница раздѣлимъ на двѣ части, въ зависимостъ отъ мѣстнитѣ условия, ние ще имаме два самостоятелни операционни театра: Видинскій и Софийскій. На Видинскій като операционна база може да послужи линията Бѣлоградчикъ—Видинъ, а като първа отбранителна линия—Балканската верига, Кула и р. Тимокъ. На Софийскія — за база укрѣплення Софийски лагеръ, а за първа отбранителна линия — Сливнишката позиция.

Армията, която навлиза въ сърдцето на неприятелската територия, като се отдалечава полегка легка отъ своята база, почва да се чувства слабо упрѣна. Едно значително отдалечаванне отъ нея е опасно, и тя ще бѣде принудена, следъ нѣколко марша, да си създаде една нова серия отъ упорни пунктове или една нова база.

Отбраняющия, по същия начинъ, се прикрива отъ нова отбранителна линия, по на вѣтръ въ собственната си територия. Като линии за съпротивление той ще се възползува специално отъ рѣчнитѣ или планински линии, които прѣсичатъ операционния театръ.

Отъ тукъ именно произлиза наименованието главни и второстепенни бази; първитѣ се устрояватъ обикновено на границата, а другитѣ—на шестъ, седемъ и даже осемъ прѣхода една отъ друга.

Както казахме и по горъ, желѣзнитѣ пѣтища и телеграфитѣ съкращаватъ разстоянието по отношение къмъ врѣмето и сближаватъ пунктоветѣ помежду имъ. Тѣ позволяватъ, по този начинъ, да се насочи внимъ границата отъ всичкитѣ краища на господарството всичко, което може да бѣде потребно за армията и правятъ по малко насѣщна нуждата отъ второстепенни бази, като позволяватъ да ги устроимъ на по голѣми дистанции една отъ друга.

По аналогия това което нарѣкоме база при настѣпателнитѣ дѣйствия, при отбраната пѣкъ ние ще го нарѣчемъ *главни и второстепенни отбранителни линии*.

Главните условия, на които трябва да удовлетворява една база за да отговори на двойната цел, т. е. да се упрятъ на нея настъпателните дѣйствиа и, въ случай на нужда, да се даде силенъ отпоръ на противника, сж: да има фронта си прикритъ съ достатъчно мѣстни предмети и фланговетъ обезпечени отъ естествени препятствия или отъ неутрални господарства; пространството ѝ да бжде пропорционално на силитъ, които ще се упрятъ на нея; ако тя е твърдъ тѣсна, или само единъ пунктъ, колкото важенъ да е, той е опасенъ за отбраняющия, защото възможността за да бжде откънатъ отъ противника, расте пропорционално съ умаляването на пространството.

Да бжде дълбока, т. е. да обгръща една территориална зона, за да могатъ да се събератъ на нея достатъчно количество войски, материали, провизии и пр. и да може да се тури въ отбранително положение.

Да бжде съединена съ добри комуникации, и особно днесъ съ желѣзници, съ всички пунктове въ вътрѣшността на господарството. Да има нѣкои укрепени пунктове и осигурени настъпателни дебушета.

Линията на р. Рейнъ е едновременно за Германия една прѣвъсходна база и една добра отбранителна линия. Тя се състои отъ една голѣма рѣка, упрѣна на двата си краища на неутралнитъ господарства Швейцария и Холандия, земи малко проходими. Освѣнъ това, нейния фронтъ е защитенъ отъ нѣколко голѣми крѣпости, и по своята дължина има такива мѣста, които представляватъ голѣми удобства за настъпателни дѣйствиа, както поради мѣстните условия, така и по усилената имъ искусствена отбрана.

Операционни линии.—Директриса на марша.—Дълбочина на една операционна линия.—Мѣстни и маневрени линии.—Сжществени условия за една операционна линия.—Настъпателни линии.

Една армия, която отъ базата маневрира настъпателно къмъ обективата си или пъкъ отстъпва къмъ нея за да заеме отбранително положение, се раздѣля на нѣколко колонни, състоящи обикновенно отъ различенъ съставъ и голѣмина, като се движатъ по главните и второстепенни пѣтища, които водятъ къмъ обектива. Суммата

на всичките тѣзи пѣтища ние наричаме *операционна линия*.

Операционната линия се нарича *линия за отстъпление* за отбраняющия, а тѣй сжщо и за нападателя, когато той отстъпва.

Пѣтя, по който слѣдва главната колона се нарича *директриса на марша*.

Въ 1859 г., съюзната армия прѣмина Тичино въ три колони: Гарибалди на Сесто, а редовната армия на Турбиго и Маджента; главната колона слѣдваше пѣтя отъ Новара за Маджента, който и бѣше директриса на марша.

Слѣдъ Маджента цѣлата армия се опѣти къмъ р. Адда и я прѣмина въ петъ колони, а именно: Гарибалди на Каприна, piemontезцитъ на Ваприо, Французитъ на Кассано, Лоди и Пицигетоне, главната масса се движеше по пѣтя на Кассано; примѣръ подобенъ на прѣдшествующия.

Различните пѣтища трябва да бждатъ на такива интервали помежду си, щото колонните които сж движатъ по тѣхъ да могатъ да си подаватъ взаимна помощ.

Изражението прочее операционна линия не дава понятието само за единъ единственъ пѣтъ, но то изразява сбора на всичките съобщения, по които се движатъ различните части на една армия; често обаче то може да изразява и единъ пѣтъ.

По операционната линия една армия движи войскитъ си, боевите и продоволственни принаси, учрѣждава магазини, депозити, болници и пр. пр.; накрай располага всичко, което може да ѝ бжде полезно. Отъ тука ясно се вижда до колко е важно да располагаме поне съ единъ желѣзенъ пѣтъ на операционната линия.

Дълбочина на операционната линия се казва разстоянието отъ базата до обектива.

Операционните линии, както и стратегическите пунктове се раздѣлятъ на *территориални* и *маневрени*; заради тѣхъ трябва да направимъ сжщитъ разсѣждения, както това направихме и за стратегическите пунктове.

Мѣстните операционни линии се указватъ отъ военната географія; маневренните, тѣй да кажемъ, не сж

друго освѣтъ и пхтицата, по които различните части на една армия маневриратъ за да се доближатъ до обектива си. Когато на единъ операционенъ театръ се намиратъ нѣколко системи операционни линии, тогава избора на пхтицата, по които можемъ да се доближимъ до обектива—сѣставлява една трудна задача, сполучливото рѣшение на която винаги е едно отъ главните достоинства на единъ операционенъ планъ.

Въ 1849 г. Австрийцитъ можаха да додѣтъ на Мортара прѣзь Маджента и Виджевано; но по този начинъ, тѣ отблѣваха Пиемонтезцитъ къмъ базата имъ, когато, напротивъ, ако дебушираха отъ Навия прѣзь Кава, Гарласко и Саназаро, тѣ ги откъсваха отъ нея. Една операционна линия, до колкото е възможно, трѣбва да удовлетворява на слѣдующите условия:

Да не бѣде твърдъ дълбока, иначе ще трѣбва да се устрои второстепенна база; да има достатъчно обикновени и жельзнопхтни съобщения, сухопхтни и рѣчни, за да може движението на хората и материалитъ да става безъ никакви мжнотни; да бѣде горъ долу перпендикулярна на базата и да съответствува на единъ централенъ пунктъ отъ тѣзи линии, отъ колкото да бѣде къмъ краищата ѝ; да има осигурени фланговетъ си съ голѣми мѣстни прѣпятствия, отъ неутрални господарства или же отъ специални отряди.

Въ втория периодъ на войната прѣзь 1866 г. Италианската армия, като пристигна на другата страна на р. Brenta, имаше като операционна линия, за да достигне р. Изонцо, два голѣми пхтица: Тревизо-Канелиано-Годронно-Гориция и Тревизо-Латизана-Монфолконе.

Цѣлата армия трѣгна по тѣзи послѣдния като найкъса, и се раздѣли чакъ на Ливенца; главнитъ сили, обаче, продължаваха постоянно да се движатъ по посоката на Монфолконе.

Тѣзи операционна линия, разгледана въ съвокупность съ долното течеие на р. Но, която ѝ сѣставляваше базата, не отговаряше на по горьизложенитъ условия:

1° Тя се сѣстояше, поне на извѣтна частъ, отъ единъ само пхтъ, а именно: Феррара-Навано, който единствено я съединяваше съ базата.

2° Тя излагаше лѣвния си флангъ на укрепения четвероугълникъ, който цѣликомъ се намираше въ рѣцѣтъ на Австрийцитъ и, послѣдователно, на Алпийскитъ дебушета, когато пѣкъ дѣвния флангъ се заплашване отъ Венеция и отъ сѣверозападната частъ на Адриатическото море: ето по коя причина трѣбваше да се отдѣлятъ значителни сили за обезпечаванието на фланговетъ.

3° Тя достигаше чакъ до р. Изонцо и ставаше нѣвъредно дълбока и облическа.

Обикновени операционни линии, двойни и многобройни, паралелни, сходящи и расклоняюща, въкашни и вътрѣшни.

Една армия трѣбва да маневрира по такъвъ начинъ, щото да не остави собственната си операционна линия отворита, или, съ други думи, да не компрометира собственитъ си съобщения съ базата, нито пакъ съ страната, на която тя се упира.

Една армия може да се движи отъ базата си къмъ обектива подъ началството на единъ само началникъ и да има една само директриса на марша, или пѣкъ да се раздѣли на нѣколко колонни и да се движи по нѣколко директриси. Съ сѣврѣменнитъ значителни армии, послѣдния случай ще бѣде най общия. Въ първия случай имаме *обикновена операционна линия; линиитъ сж двойни и многобройни въ послѣдния.*

Въ първия периодъ на войната прѣзь 1866 г. италианската армия имаше проектъ да дѣйствува по двойни операционни линии, а именно тѣзи на р. Минчио и на долини Но; освѣтъ това и една второстепенна линия въ Тироль, назначена за доброволцитъ на Гарибалди.

Прусцитъ навлѣзоха въ французеката земя съ три голѣми маси и три директриси, т. е. имаха многобройни операционни линии.

При двойнитъ и многобройни линии различнитъ маси макаръ и да иматъ единъ и сжщия обективъ, обаче се намиратъ на значителни разстояния една отъ друга, въ продължение на тѣхнитъ респективни операции, и се поставени, по този начинъ, въ врѣмenna невъзможность да си подадатъ взаимна помощъ.

Многобройните операционни линии, когато иматъ една обща цѣль трѣбва да бждатъ *сходящи*; тѣ прикриватъ добръ базата и приближаватъ постоянно различните мас-си. Тѣ биватъ понякога *паралелни* и *расходящи* се.

Паралелните операционни линии прѣдполагатъ разли-чни обективи; за тѣхъ има твърдѣ малко примѣри въ военната история.

Операционните линии на корпуситѣ Делла Рока и Чиалдини въ време на компанията въ Маркитѣ и Умбрия бѣха паралелни и имаха за цѣль: една Фолиньо и Сполето, а другия Лорето; тѣ станаха впоследствие сходящи се щомъ като се насочиха операциитѣ къмъ Анкона, последния обективъ.

Въ Сръбеко-Българската война прѣзъ 1885 г. глав-ната Сръбска армия и Тимокската армия имаха пара-лелни операционни линии, първата Нишъ—Пиротъ, София; втората—Зайчеръ—Кула—Ломпаланка.

Расклоняющи или ексцентрични линии сж тѣзи, които отъ базата постоянно се отдалечаватъ една отъ друга.

Тѣ се употребяватъ когато сме принудени да по-сръщнемъ противника въ различни направления. Напо-леонъ въ Дрезденъ на 1813 г. бѣ принуденъ да постави фронтъ на истокъ, сѣверъ и западъ. Прусситѣ прѣзъ по-следната война въ басейна на р. Сена, когато обсаждаха Паризъ, насочиха операциитѣ си къмъ Нормандия и Бри-тания, р. Лоара, р. Сона, Лионъ и пр. Русситѣ въ вой-ната прѣзъ 1877—78 г., слѣдъ минаването на Дунава, тоже дѣйствоваха по ексцентрични линии, а именно по направление на Штвенъ, Балканитѣ и долината на р. Яйтра и Кара-Ломъ. Расходящитѣ линии се употребяватъ тоже слѣдъ едно загубено сражение, както Прусситѣ послѣ Иена; Болие и Колли слѣдъ Монтеноте, Миле-зимо и Дего.

Дѣйствието по двойни или многобройни операционни линии, особено когато тѣ сж паралелни или расходящи, дава възможность на противната страна да нанесе удари отдѣлно на всяка масса и въ този моментъ, когато тѣ сж още раздѣлени. Въ този случай отбраняющия, като събере всичкитѣ си сили, има възможность да маневрира между тѣзи линии по една или няколко вътрѣшни линии.

Велдствие на това произтича една разлика въ наиме-нованието на операционните линии: *вътрѣшни* или *вън-кашни*. Вътрѣшнитѣ линии твърдѣ благоприятствуватъ за една активна отбрана и даватъ възможность да се дър-жатъ силитѣ на противника раздѣлени и да се бие непри-тели по части. Вънкашнитѣ линии напротивъ изискватъ едно рѣшающе численно прѣвъсходство и една широка база или, още по-добръ, една двойна база; обаче, този начинъ за дѣйствие е винаги твърдѣ опасенъ сръщу единъ прѣдвидливъ, енергиченъ и дѣятеленъ против-никъ, както това най-добръ го испитаха Италиянитѣ прѣзъ 1866 г. Архидукъ Албертъ, господарь на р. Адидже, се намираше съ всичкитѣ си сили помежду двѣтъ линии, по които оперираше Италиянската армия, и на нещички е извѣстно какъ той съумъ да се възползува отъ егюдното си положение, съгласно най-добритѣ принципи на стратегията.

Вънкашнитѣ линии сж винаги твърдѣ опасни, когато не да достигнемъ обектива сме принудени да вземемъ расклоняющи направления.

Въ 1796 г. Австрийцитѣ, слѣдъ като загубиха Лом-бардия, направиха четири последователни опитвания за да освободятъ Мантова, като маневрираха винаги по вън-кашни линии, отъ които двата пктя бѣха още и расходящи.

Бонапартъ ги биеше винаги по вътрѣшни линии, и винаги бѣше побѣдителъ, при всичко, че неговитѣ сили бѣха значително по малобройни; по този начинъ той ни е оставилъ классически примѣри за прѣимуществово, което може да се постигне отъ дѣйствието по тѣзи линии.

Прѣзъ войната на 1866 г. Генералъ Фогелъ де Фал-кенштайнъ маневрира тоже твърдѣ искусно по вътрѣшни линии. Начело на Майнската армия, той се постави смѣло между Баварцитѣ и 8^о Федерални корпусъ, държа ги раздѣлени и ги би единъ подиръ другъ.

Маневра на Фалкенштайна, така добръ воденъ, бѣше впоследствие изпълненъ отъ Генерала Монтафела.

Заклучение за главнитѣ принципи на операционнитѣ и маневрени линии.

Очевидна е важностьта на операционнитѣ и манев-рени линии, защото само по тѣхъ ние можемъ да съ-

сръдоточимъ на главния пунктъ отъ военния театръ пръвеходни сили. Тука привождаме вратецъ принципътъ, които трѣбва да ни ръководятъ при избора имъ, а именно:

1° Направлението на операционната линия трѣбва да бѣде таково, щото съобщенията съ базата да не могатъ да бѣдѣтъ заплашвани; освѣнъ това, въ случай на нужда, да ни позволява да се хвърлимъ настрана и да провѣнимъ операционната си линия, като се упрѣмъ на една нова база.

Отъ това можемъ незабавно да заключимъ, че конфигурацията на базата, вътрѣшността на театра и направлението на железнопѣтните линии, трѣбва да иматъ безъ друго едно голѣмо влияние върху избора на едно подобно направление.

Днесъ голѣмитъ операционни линии немогѣтъ да се отдалечатъ отъ главните железнопѣтни артерии: и въ Европа нѣма нито единъ голѣмъ естественъ пѣтъ, който да не е снабденъ съ такива.

2° Като вземемъ въ съображение това, което се каза по горѣ, дислокацията на неприятелската армия винаги ще дѣйствова като причина, която ще диктува избора на операционната линия. По тѣзи причина както казва Жомини, въ своето съчинение *Precis de l'Art de la Guerre*, тя ще бѣде насочена или противъ центра или противъ една отъ двата фланга на неприятелското разположение: да се дѣйствова едновременно противъ фронта и фланга ще бѣде една капитална погрѣшка, ако на наша страна нѣмаме рѣшающе численно или морално пръвеходство.

Въ центра трѣбва да се дѣйствова, ако противника има твърдѣ растегнатъ фронтъ; въ другитъ случай — на едно отъ крилата му. Този начинъ дава възможностъ съ по малката частъ отъ силитъ си да задържимъ противника на заетото му положение, а съ по голѣмата частъ отъ тѣхъ да се хвърлимъ на рѣшителния пунктъ.

Германскитъ атаки противъ французката армия, въ началото на прѣдпослѣдната война, бѣха насочени по начинъ такъвъ, щото като атакуватъ фронта въ околноститъ на Шпихеренъ и Форбахъ, да обходитъ десния флангъ, като се хвърлятъ върху Макъ-Махона на Вайсенбургъ и Вертъ и да подадатъ послѣ лѣвото рамо напредъ. Такъвъ по-

добенъ маневръ бѣше приповторенъ почти въ всичкитъ по голѣми стѣлкновения прѣзъ тѣзи гигантска война. Словитъ на Германцитъ напълно оправдаватъ приеманието на тѣзи система, когато отъ друга страна численото пръвеходство на Германцитъ въ самото начало на военнитъ дѣйствия и моралното впоследствие, когато французитъ импровизоваха голѣми въоръжени маси, узаконяваха този начинъ на дѣйствие.

3° Да се избѣгва формирането на двѣ независими армии и да се дѣйствова по една само проста линия, особено когато неприятелскитъ сили сѣ почти еднакви съ нашитъ.

4° Ако очертаването на мѣстността, или приемането на една двойна линия отъ противника, ни принуди да дѣйствуваме по двѣ линии, то тѣ трѣбва да бѣдѣтъ вътрѣшни; по този начинъ концентрирането на нашитъ сили противъ който и да е неприятелска маса винаги е възможно.

Въ подобенъ случай е необходима щото вътрѣшнитъ линии да не сѣ отдалечени твърдѣ много помежду си. Трѣбва да избѣгваме тоже да не се расположимъ въ едно тѣсно пространство, както това се случи съ Наполеона при Лайпцигъ.

5° Двойнитъ линии, до колкото е възможно, трѣбва да бѣдѣтъ сходящи. Ние по горѣ казахме всичко, което се отнася до сходящитъ и расходящитъ се линии, тукъ още ще прибавимъ, че сходящитъ трѣбва да бѣдѣтъ комбинирани по такъвъ начинъ, щото противника да не може да унищожи съ всичкитъ си сили една отъ дѣйствующитъ маси.

Това се случи съ Италианската армия на р. Минчио, при Кустоца; тя се би противъ всичкитъ Австрійски сили безъ да може да се упрѣ на долното течение на р. Пополеже разстоянието не ѝ позволяваше и въ добавкъ, на нещастнето, тя бѣше направила грамадната погрѣшка да не се движи съвокупно; поради всичко това тя трѣбваше да се сражава сама и то, едвамъ съ $\frac{2}{3}$ отъ собственитъ си сили.

6° Политическитъ и икономически условия влияятъ тоже значително върху опредѣленето на операционнитъ линии, защото очевидна е разликата когато се дѣйствова

въ една сиромашка или богата земя, въ собствена или чужда територия, и въ последния случай, — между враждебно, индиферентно или благоприятно настроено население. Всичкитъ тѣзи обстоятелства иматъ голѣма важностъ за избора на операционната линия.

7^о Наконецъ измѣнението на операционната линия въ време на военнитъ дѣйствиа е една твърдъ деликатна операция, но богата съ резултати, когато тя е извършена наврѣме и съ потрѣбната предпазливостъ.

Въ 1805 год., Наполеонъ бѣше проектиралъ да отстъпи на Бохемия, за да достигне до Дунава прѣзъ Пассау и Регенбургъ, отъ колкото прѣзъ Виена, въ случай, че той би билъ битъ на Аустерлицъ.

Влиянието на направлението на противоположнитъ бази. — Паралелни бази. Бази облически паралелни, облически двойни, обкръжаващи и обкръжими.

Ние вече видѣхме какво голѣмо влияние упражнява върху хода и нехода на стратегическитъ операции съотношението между двата неприятелски фронта. Сега ни остава да кажемъ какво влияние има взаимното съотношение на двѣта противоположни бази, или по добръ базата на настѣпающия по отношение къмъ отбранителната линия на отбраняемия.

Една база може да бѣде паралелна на неприятелската, или пъкъ облическа, облическа и паралелна въ сѣщото време, обкръжаваща или обкръжима.

Слѣдъ това, което до тукъ казахме, твърдъ лѣсно е да видимъ, че операционния фронтъ, базата и отбранителната линия изразяватъ често едно и сѣщо нѣщо. Всичко, което казахме за паралелнитъ и облически фронтове, можемъ да го приложимъ и къмъ базитъ. Така въ втория случай, т. е. при паралелизма на базитъ, условията на двѣтъ противни страни се уравниватъ, до известна степенъ, настѣпателнитъ дѣйствиа трѣбва да бѣдѣтъ фронтални, а обходнитъ движения ставатъ опасни. При всичко това, тѣ могатъ да бѣдѣтъ още предприети, особено ако мѣстнитъ условия и владѣнието на специални средства, или други благоприятни условия, даватъ възможностъ да се концентрира една значителна масса на единъ

отъ фланговетъ на противника, безъ, обаче, той да може да компрометира това съсредоточаване.

Въ 1859 г. съюзницитъ, прикрити отъ р. По и р. Сезия и благоприятствувани отъ желѣзницата Александрия-Казале-Верчели; можиха да се масиратъ на този последния пунктъ и отъ тамъ да извършатъ опасното флангово движение противъ дѣсния флангъ на Австрийцитъ, отъ къмъ Верчели и по пътя Верчели-Новара.

Напротивъ, една облическа база е прѣвѣходна за настѣпателни дѣйствиа, когато тя позволява да вземемъ въ флангъ и въ тилъ операционната линия на неприятеля, базата на когото, по този начинъ, се компрометира по единъ най-сериозенъ начинъ.

Въ последната война, Прусската база бѣше облическа, защото тя се простираше отъ Лаутеръ до долното течение на р. Мозель, облическа на Елзасъ и на Вогезитъ, — първата отбранителна французска линия.

Но подобна база не по малко е благоприятна и за отбраняющия, даже при отбрана, понеже и той може да застрашава операционната линия на противника. Такъвъ е, напримѣръ, характера на Тосканскитъ Алпи като напрѣчна отбранителна линия на Италианскій полуостровъ. Единъ настѣпающия, който желае да навлезе въ Тоскана, или отъ Тоскана да се движи къмъ р. По, може да бѣде принуденъ да се растегне на едно значително пространство, даже паралелно на Апенинитъ, като изложи единъ отъ фланговетъ си и, спорѣдъ хода на събитията, собственитъ си съобщения.

Една база облическа и паралелна въ сѣщото време, по отношение къмъ противника е двойна база. Тя открива едно широко поле за стратегически комбинации, защото позволява да се правятъ демонстрации отъ едната страна, съ цѣль за да се привлече вниманието на противника, а съ всичкитъ събрани сили да се дебушира на единъ отъ фланговетъ му.

Въ 1800 г. Французитъ можаха да дѣйствуватъ противъ Австрийцитъ прѣзъ Швейцария и Елзасъ, които имаха Чърния Лѣсъ за първа отбранителна линия. Тѣ дебушираха на дясната си страна, слѣдъ като съ помощта на различни демонстрации привлѣкоха вниманието на противника къмъ Елзасъ.

Ако двѣтъ бази сѣ спюени линии, и двѣтъ имѣ страни сѣ паралелни една на друга, въ такъвъ случай едната ще бѣде обкржжающа, а другата обкржжима. Неприятеля, който се упира на тѣзи последната може да дѣйствува по вътрѣшни линии, но има винаги изложень фланга си на единъ отъ тѣзи фасове, които образувать неприятелската база, вѣскою пѣтъ когато той се опита да дѣйствува противъ другия.

Обхвативающата база, при всичко, че не прѣдставлява прѣимущества на една двойна база, обаче като вземемъ прѣдъ видъ обикновенната, всетаки тя може да прѣдстави случаи за подобни маневри, както това се казва и за двойната база.

Проектъ или Операционенъ планъ.

Първата задача на стратегията е да състави единъ *проектъ* или *операционни планъ*, въ който трѣбва да се установи, въ зависимость отъ цѣльта, основната идея, споредъ която войната ще бѣде поведена; въ този проектъ трѣбва да бѣде прѣдвидѣно първоначалното стратегическо разгржжанье на армията и необходимитѣ съображения за движението на войскитѣ отъ стратегическия фронтъ до голѣмата срѣща съ противника. Изобщо прѣдварителнитѣ прѣдположения немогѣтъ да отидатъ по нататѣкъ отъ този моментъ, защото, даже въ общи черти, немогѣтъ да се прѣдвидятъ какъ трѣбва да се поведатъ операциитѣ послѣ първото голѣмо вѣоржжено стѣлкновение.*)

*) За по обстоятелствено изучаванье на различнитѣ стратегически линии се рекомандува *Strategie. Fics. T. I и II.*

II. СВѢДѢНІЯ ПО ВОЕННАТА ГЕОГРАФИЯ

„Всѣко военно дѣйствие е въ свръзка съ мѣстността, на която то се изпълнява“
Блуме. Стратегия.

Влиянието на Географическото очертаанье на мѣстността върху операциитѣ на армиятъ.

Излишно е да говоримъ, че съществува една интимна връзка между физическото строение на мѣстността и дѣйствиата на армиятъ. Мѣстността проявява влиянието си както на начина за воденето на самата война, така и на различнитѣ положения, въ които може да бѣде поставена една армия: марши, почивка, бой, продоволствие. Ако се обърнемъ къмъ военната история, ще намѣримъ такива примѣри, гдѣто голѣмитѣ орографически и гидрографически линии не само опрѣдѣлятъ направлението, по което трѣбва да се развиятъ военнитѣ дѣйствия, нѣ влияятъ даже въ избора на театра на сраженията. Отъ схцата история ние се научаваме, че на брѣговетѣ на р. Требия сѣ станали 3 сражения, двѣ на Ментебелю, двѣ на Новара, Солферино, Риволи, Кустоца и пр.

Това наше разсжждение не трѣбва да се сматра като абсолютно, защото причинитѣ, които влияятъ на стратегическо-тактическото положение на армиятъ сѣ многобройни; физико-географическия елементъ е една можществена причина, нѣ тя неможе да се сматра като първенствующа надъ другитѣ.

Тѣзи съотношения сѣ послѣдетвие отъ голѣмитѣ характеристически форми на мѣстността, къмъ които трѣбва да се примѣняватъ военнитѣ дѣйствия. Отъ това именно зависи принудителното направление.

Архидукъ Карлъ така опрѣдѣля това влияние:

„Военнитѣ операции зависягѣтъ отъ очертаането на мѣстността, защото положението на планинитѣ и течението на рѣкитѣ опрѣдѣляватъ неизмѣнно линиитѣ и пунк-

товетъ, на които могатъ да се срѣщнатъ двѣ армии; по тѣзи именно причина рѣшителнитъ сражения, въ повечето случаи, сѣ ставали на сѣщитъ мѣста, при всичко, че обстоятелствата и армитъ сѣ били различни.“

Установено веднѣжъ това съотношение между операциитъ на армитъ и физическото строение на мѣстнитъ райони, изучаването на тѣзи послѣднитъ ще ни позволи да намѣримъ тѣзи правила и принципи, посредствомъ които ще можемъ прѣдварително, макаръ въ общи черти, да опрѣдѣлимъ влиянието на това строение върху хода на стратегическитъ дѣйствия върху единъ даденъ районъ, който се прѣдполага, че може да стане операционенъ театръ между двѣ враждебно настроени господарства.

Географически прѣпятствия, тѣхната абсолютна и относителна стойностъ.

Прѣди всичко ще припомнимъ, че географическитъ прѣпятствия биватъ два вида: *естественни* и *искусственни*. Първитъ сѣ постоянни и неизмѣняеми, когато вторитъ сѣ временни и промѣнливи, прѣдизвикани отъ социалнитъ, политическитъ и военнитъ нужди на господарството.

Тѣзи двѣ категории интересуватъ въ висока степенъ военнитъ операции и голѣмитъ искусствени съоружения, като градове, крѣпости, съобщения и пр. иматъ твърдъ голѣмо влияние върху тѣхъ. Трѣбва прочее да изучаваме и двѣтъ категории, ако искаме да придобиемъ нужднитъ елементи за разгльждането и оцѣнката на единъ даденъ географически районъ.

Всѣко мѣстно прѣпятствие не е нито географическо, нито стратегическо, ако неговитъ размѣри и значение не се взематъ въ съображение при редактирането на единъ операционенъ планъ, т. е. когато то нѣма никакво влияние върху една голѣма частъ отъ театра на войната и, когато то е недостатъчно за да състави единъ стратегически пунктъ или стратегическа линия.

Военната стойностъ на едно географическо прѣпятствие, разгльдано отдѣлно, е неговата *абсолютна стойностъ*, която е послѣдствие отъ присѣщитъ условия на неговата специална натура. Така за една рѣчна линия абсо-

лютната стойностъ ще се състои отъ дължината на течението, отъ свойството на брѣговетъ и, отъ широчината, на рѣката, отъ околнѣжачната мѣстностъ и пр. За една планинска линия — вертикалнитъ и хоризонтални размѣри, стрѣмината на скатоветъ, направлението на веригата, долинитъ и пр. Тѣзи стойностъ сама по себѣ си е единъ скъпоцѣненъ елементъ за да се опрѣдѣли важността на единъ географически прѣдмѣтъ въ отношение къмъ дѣйствието на една войска, обаче очевидно е, че само това не е достатъчно.

Различнитъ географически прѣпятствия на единъ и сѣщия театръ на война или операционна зона, прѣдставяватъ посредственно или непосредственно интересъ за дѣйствието на една армия, която се движи на този театръ или зона. Не само че тѣ иматъ това влияние на самитъ операции, но си влияетъ сѣщевременно и взаимно; така щото отъ абсолютната важностъ на всѣко едно отъ тѣхъ не е достатъчно да направимъ заключение за това влияние, което то може да упражни върху операциитъ въ стратегическо отношение. За да додемъ до едно правилно заключение трѣбва да вземемъ въ съображение и да прѣтѣглимъ не само тѣхната абсолютна, но и относителна стойностъ.

Ние можемъ сега да кажемъ, че подъ относителна стойностъ на едно географическо прѣпятствие (пунктъ или линия) трѣбва да се разбира нейната особена стойностъ, видоизмѣнена отъ влиянието на другитъ прѣпятствия, които се намиратъ на сѣщия театръ.

Нѣколко примѣра могатъ твърдъ добръ да пояснятъ това малко отвлечено понятие.

Линията на р. Изонцо е затворена отъ планинитъ чакъ до Гориция; подъ този градъ течението на рѣката е дълбоко и непроходимо въ бродъ; дѣсниятъ флангъ е упрѣнъ на Алпитъ, а лѣвия — на морето; тя не е твърдъ обширна. Разгльдана само по себѣ си, тя прѣдставлява една отбранителна линия отъ голѣма стойностъ, която прикрива Венециянската областъ, ако италианската граница достигаше до нея. Но, ако вземемъ въ съображение, че една войска дебуширала отъ Тарвисъ въ долината на р. Талияменто и обхожда окончателно, ний ще видимъ

че въ случай на отбранителни или настъпателни операции върху р. Изонцо, потребно ще бъде да се държи сметка отъ взаимната и тъсна връзка, която съществува между тези два географически предъмета: р. Изонцо и прохода на Гарвиетъ.

Ръките, които пръцъпватъ Венециянската област, а най-паче р. Ливенца и р. Шиве, пръдставляватъ редъ последователни пръпятетвия, които Италиянската армия може да утилизира въ интереса на защитата на собствената си земя, ако Тиролъ, поставенъ задъ тяхъ, не ги заплашване съ обходъ. Тъзи планинска верига не само че парализира защитата, но още я прави и невъзможно, ако не бжджтъ взети за това специални мърки.

Позицията Търново-Сейменъ пръгражда операционата линия въ долината на р. Марица и се намира въ добри отбранителни условия; но ако съверните дебущета на Родопскитъ планини си останатъ свободни, то противника съ дебущираннето си отъ тяхъ я обхожда, и, по такъвъ начинъ, тя става неупотребима. Поради тази причина необходимо нужно е щото за защитата на тъзи стратегическа линия да влъзе въ сметката ни стратегическото значение на г. Хасково.

Тъзи примъръ е достатъчен за да ни покажатъ, че на практика опрѣдѣляването на частната и колективна стойност на точките и стратегически линии тръбва да стане следъ дълбокото изучаване на техните взаимни връзки.

Тъзи първа работа се отнася чисто до Военната География и когато дойде да се разнеква за операции, които дѣйствително ще се извършатъ, тогава тръбва да се введатъ въ сметката и други елементи, които макаръ и евентуални, но еж отъ голъма важностъ и, които конкуриратъ на широко за да умалятъ или увеличатъ военната важностъ на географическитъ пръпятетвия. Между тъзи данни или нови условия, опитността на началника и духа на войскитъ заематъ първо мѣсто между всичкитъ други.

Сега ние можемъ да прѣминемъ къмъ излагането на теоретическата стойностъ на голъмитъ географически пръпятетвия и специално на планинскитъ линии, които въ настоящия трактатъ съставляватъ главния ни обективъ.

Естествени пръпятетвия.

Ръки и планини. Ръчнитъ линии и планинскитъ вериги еж едни отъ най-главнитъ географически пръпятетвия; тъзи линии даватъ ещепиаленъ отпечатъкъ на театра на войната, а другитъ малко или много се намиратъ въ зависимость отъ тяхъ.

По този случай Жомини казва, че всека по широка ръчна линия, планинска верига и всеко дефъше отъ значителни размѣри, находящи се въ важни мѣста, укрепени по случая, можжтъ да се сматрятъ като евентуални отбранителни линии, способни да установятъ движението на противника въ течението на нѣколко дни, или да промѣнятъ първото му направление за да намърятъ единъ по удобенъ проходъ.

Изобило може да се каже, че планинскитъ вериги и ръчни линии, поставени между двѣ армии, пръчатъ на настъплението и запазватъ между неприятелскитъ страни единъ видъ равновѣсие, което ще се наруши само въ такъвъ случай, ако едната страна успѣе да се закръпи крѣпко *à cheval* на това пръпятетвие, така щото да може да дѣйствова по свой изборъ и по двѣтъ му страни, или съ други думи да притъжава настъпателнитъ дебущета, като на примъръ мостоветъ и бродоветъ по ръките и проходите въ планинитъ.

Тъзи именно дебущета въ военнитъ операции иматъ голъмо значение.

Планински линии. — Общото имъ стратегическо значение.

Планинскитъ линии, когато еж съставени прѣимущественно отъ голъми и сръдни височини съставляватъ райони пълни съ мѣстни предъмети отъ различна стойностъ. По тъзи причина дѣйствието на голъми отряди въ тъзи мѣстности е или съвсѣмъ невъзможно, или поне твърдъ трудно; отбраняющия на всека стъжка намира твърдъ силни позиции, които повечето еж пригодни за една пасивна отъ колкото за активна отбрана. Само посредствомъ обходни движения може да се застави защитника да отстъпи отъ вѣтитъ си позиции. Тъзи маневри твърдъ често, относително казано, еж твърдъ лесни за изпълнение, защото за-

щитата не може на време да ги осуети и парализира, по причина на мъчнотията за маневриране.

Планинските райони не могат да бждат сгодни военни театри, по причина на тяхното ограничено пространство, на което е възможно маневрирането на големи отряди, а тъй също и пръчките, които тѣ представляват за прѣвозванието на всичките материяли, нуждни за войските. Особено днесъ, при съвременните грамадни армии, тѣ могат да съставят само частъ отъ една операционна зона или да служатъ като упора на единъ отъ фланговетѣ на стратегическия фронтъ, който се проектира въ по благоприятна за дѣйствиє мѣстность.

Съ всичко казано до тукъ не изключаваме никакъ случая, че даже операциите на големи армии, въ известенъ периодъ отъ войната могат да иматъ мѣсто вервѣдъ планината. Когато напр. между двѣ господарства се простира единъ планински районъ, то очевидно е, че неприятелствата трѣбва въ самото начало да се развиятъ въ този районъ и отбраняющия ще направи голяма погрѣшка, ако не употреби, колкото е възможно по дълго време, въ своя полза прѣимуществата, които му дава планинската мѣстность, съ намѣрение да нанесе рѣшителния ударъ на противника на по благоприятна мѣстность. Но нѣкога самите мѣстни условия изискватъ щото цѣлата компания да се развие въ една планинска мѣстность и, въ подобенъ случай, нѣма съмнѣние, че главния театръ на войната ще бжде тукъ. Такъвъ примѣръ прѣдставлява Руско-Турската война въ 1877—78 и Наполеоновските войни въ Пиринейския полуостровъ, въ които главните сили на дѣйствующите армии сѣ дѣйствovali повечето въ планината, която е служила за главенъ операционенъ театръ. Отъ казаното до тукъ става явно, че когато пограничните райони на двѣ враждебно настроени господарства сѣ изключително планинска мѣстность, то въ подобенъ случай главните военни дѣйствия ще се развиятъ на нея.

Всѣки пътъ когато главния обективъ се намира въ планинска мѣстность, ще бжде необходимо нужно, щото големите операции да се поведатъ въ тѣзи мѣстность. Главната имъ характеристика е слѣдующата: водението на операциите е твърдѣ трудно, по причина на прѣпят-

ствията, които се еръщатъ въ страната; тѣзи прѣпятствия още повече се уголъмяватъ, ако би че и мѣстното население вземе участие въ войната, както това се случи въ Седмогодишната война въ Испания и Руско-Турската война въ 1877—78 г.

Каквото и да бжде пространството на планинската зона, която прави частъ отъ единъ операционенъ театръ, нейните орографически линии, разгледани по отношение къмъ самия театръ и положението което заеме въ отношение на операционната линия, могат да иматъ слѣдующето значение:

1° Една планинска верига паралелна на операционната линия, служи като упора на една флангъ отъ операционния фронтъ и като прѣпятствие, което прикрива операционната линия;

2° Ако планината прѣсича операционния театръ на двѣ части, тогава тя го раздѣля на двѣ самостоятелни зони; прѣдставлява голяма прѣчка за взаимната подрѣжка и, почти винаги, тѣзи двѣ зони си оставатъ самостоятелни, отъ които едната е първостепенна, а другата второстепенна;

3° Ако планината е перпендикулярна на операционната линия, било че се намира на самата граница или въ вжтрѣшността на операционния театръ, може, спорѣдъ случаетъ, да послужи като прѣпятствие за да прикрие стратегическото развърщане на силите, или же може да бжде и операционна база.

И така една погранична планинска верига когато съставлява обща граница и за двѣте армии, които стоятъ една еръцу друга, и за двѣте ще бжде единъ перпендикуларенъ стратегически фронтъ и, ако тя е много наклонена къмъ операционната линия, която отива къмъ него, тя ще послужи на едната отъ двѣте армии като първа линия за съпротивление при отбраната и, като главна операционна база при настѣпленето.

Жомини казва, че при отбраната една широка планинска верига е твърдѣ полезна съ нейните дълги и широки долини, защото защитника намира цѣлъ редъ послѣдователни и благоприятни позиции, на които може да се спрѣ нашествието, а прѣзъ околните долини да се запла-

иватъ фланговетъ и тила на противника, който въ случай на несполука ще има една линия за отетживане пълна съ опасности.

Една планинска верига, или единъ голъмъ контрафортъ, когато той се намира въ вътръшността на една операционна зона, представлява последователна отбранителна линия или второстепенна база.

Алпите сж образецъ на планинска верига нормална на различните операционни линии, които излизатъ отъ р. По, като общъ центръ, и се расклоняватъ къмъ съединитъ господарства Франция, Германия и Австрия. Расклоненията на централните и Южни Алпени представлятъ примъри отъ вътръшни перпендикулярни вериги на операционната линия, която се проектира по крайбрежието на Сръдиземното и Адриатическо море.

Планините на юго-западната граница на България сж тоже нормални на възможните операционни линии въ различните посоки, а контрафорта на Стара Планина (Ихтиманската планина) представлява примъръ отъ перпендикулярна верига на операционната линия, която, въ случай на нужда, може да послужи като база на западния операционенъ театръ.

Ако една верига се издига паралелно на операционната линия, както това ще се случи съ Алпите за една армия, която маневрира по двенния бръгъ на Дунава и по лъвия на р. По, тя ще послужи като упора на крилото; и двѣтъ неприятелски страни ще се опитатъ да я завладятъ съ такава по голъма упоритостъ, колкото тя има по голъмо влияние за удържанieto или паданieto на главните стратегически позиции въ планината и, колкото повече операционната линия се проектира по близо до подножията на височините.

Такъвъ е случая съ Родонскитъ планини на южния Български театръ. Операционната линия въ долината на р. Марица, съ обективъ Едрене, може да бжде обезпечена само въ такъвъ случай, ако дебушетата въ Родопитъ се намиратъ въ наши рѣцъ и, по такъвъ начинъ, се осуети дѣйствието на неприятеля въ долината. Въ случай, че се базираме на Ихтиманската Планина, Стара Планина е

живява като упора на лъвия стратегически флангъ, а Родопитъ—на двенния.

Ако напротивъ веригата е вътръшна и паралелна на операционната линия, тя ще раздѣли театра на двѣ зони, и този който е господаръ на двата ѝ склона, ще бжде поставенъ при по благоприятни условия за отбрана; но само въ такъвъ случай, ако планината не е широка и прѣминаването на силитъ отъ една театръ на другия не изисква продължително време. Споредъ хода на събитията, отбраняющия може да дебушира на фланговетъ и тила на противника. Ако този послѣдния случай не се прѣдстави, тогава прѣминаването отъ една на другия склонъ на планината изисква промѣнението на операционния театръ,—дългъ и опасенъ маневръ, който трѣбва да се извърши прѣзъ една планинска система за да се направи опитване за обхожданието на неприятеля. Ако този послѣдния е дѣтеленъ и бдителенъ, той винаги ще може да намъри време да извърши необходимия контръ-маневръ и да осуети атаката.

Такъвъ примъръ прѣдстави Алпийската масса между Дунава, Рейна и Рона отъ една страна и р. По и Адидже отъ друга. При всичко това въ 1800 год. Бонапартъ окръжи Австрийската армия като прѣмина тѣкмо отъ Рейнския и Ронски театръ въ театра на р. По, но той прѣмина Алпийската масса тамъ, гдето тя има най малки хоризонтални размѣри (отъ Женева до Иврея 150 километра по права линия).

Относителната важность на двѣтъ зони ще покаже, коя отъ двѣтъ трѣбва да бжде главната, другата ще бжде второстепенна и ще бжде заета отъ по малко войски. Ако по принуждение, послѣдствие на единъ заплашителенъ маневръ, трѣбва да се испраздни, тогава трѣбва да се задържатъ по главните проходи—това е първостепенно условие.

Западния Български театръ на войната се раздѣля отъ Балканската верига на двѣ почти самостоятелни зони, защото прѣминаването на войскитъ отъ една театръ на другия изисква най малко 10 дни; поради тѣзи причина промѣняването на операционната зона винаги ще съставлява една деликатна операция. По голъмата важ-

ностъ на едната или другата зона ще зависи главно отъ обективитъ, които нашата армия ще си постави въ началото на една настъпателна война. По нашето мнѣние като вземаме въ внимание относителната стойностъ на мѣстността спрямо неприятелската територия, Видинската зона е по важната, защото едно настъпление, поведено отъ тѣзи страна, може да даде рѣшителни резултати. Съ заемането на Княжевацъ нашата армия има възможностъ да маневрира било по направление къмъ долината на Морава и да заобиколи, по такъвъ начинъ, всичкитъ укрѣпени позиции, които се срѣщатъ въ долината на р. Нишава (Пиротъ, Нишъ), или да дѣйства противъ фланга и съобщенията на тѣзи пунктове. Софийската операционна зона, взета по своето географическо положение, явява се като второстепенна: операционната ѝ линия се прѣгражда отъ Пиротския укрѣпенъ лагеръ; мѣстността е неблагоприятна за маневриране, а обхода на този укрѣпенъ пунктъ, освѣнъ че прѣдставлява голѣми мъчности, по причина на мѣстнитъ условия, но съ него неможе да се постигне рѣшителенъ резултатъ. Обходенъ и обсаденъ Пиротския укрѣпенъ лагеръ, нашата армия ще дебушира въ долината на р. Морава противъ фронта на Нишката укрѣпена позиция. Едно важно обстоятелство има, че въ Софийската зона се намира столицата на България, която прѣдставлява за противника привлѣкателенъ териториаленъ обективъ, а за насъ важенъ субективъ. Въ време на война, въ зависимостъ отъ проекта за дѣйствие както Софийската, така и Видинската зона могатъ промѣнчиво да бѣдѣтъ или първостепенни или второстепенни зони.

Апенинитъ раздѣлятъ Италийския полуостровъ на двѣ зони, отъ които западната е по важната, защото тя заключава въ себе си три главни обектива: Флоренция, Римъ и Неаполъ, тогава когато источната не заключава освѣнъ единъ и то, второстепененъ обективъ Анкона.

Другъ важенъ факторъ въ планинскитъ мѣстности сѣ безъ съмнѣние проходите, които ясно сѣ обозначени отъ самата натура и, които прѣдварително ни даватъ попитие за посокигъ, по които ще бѣдѣтъ насочени неприятелскитъ колони; отъ тукъ се вижда до колко сѣ бла-

гоприятни планинскитъ линии за стратегическата отбрана, защото противника принуденъ отъ самитъ мѣстни условия да си раздѣли силитъ, дава възможностъ на защитата да се държи съсредоточено и да бие по части неприятелската армия до гдѣто тя още не е успѣла да се съсредоточи. Единъ отрицателенъ примѣръ отъ този родъ ни прѣдставлява дѣйствиата на Австрийската армия въ 1866 г. когато тритъ Прусскитъ армии по двѣ различни операционни линии се опитаха да се съсредоточатъ въ Бохемия, на пространството между р. Елба и Изерь.

Едно неудобство, което трѣбва да се отбѣлжи е следующото, че по склоноветъ на планината, ако не и невъзможно, но е трудно маневрирането на войскитъ, особено движението на тѣхнитъ обози.

Долинитъ въ стратегическо отношение.

Една планинска верига се състои, както ни е известно, отъ височини и долини, стратегическата важностъ на които не зависи толкова отъ първитъ, колкото отъ натурата, размѣритъ, положението и направлението на вторитъ. Долинитъ сѣ естественото съобщение между двата противоположни склона: тѣ сѣ като голѣми артерии, които даватъ възможностъ да се слѣзе въ широкитъ равнини, гдѣто изобицо се рѣшава сѣдбата на голѣмитъ армии; ето по каква причина обикновеннитъ и жѣлезнитъ пѣтица, които се проектиратъ по контура имъ, по дното или странитъ, или пъкъ се извиватъ змиеобразно по контрфортитъ, които ги граничатъ, за да се добератъ до главата на долинитъ и планинскитъ дебушета, сѣ единственнитъ комуникационни линии, по които е възможно движението на голѣми войскови маси.

Първата временна отбрана се устроява въ началото на долинитъ, на съеднитъ височини, върху тѣхнитъ контрфортове, които ги прѣграждатъ, а упорната—на тѣхнитъ дебушета гдѣто се и концентриратъ маситъ, назначени да спрѣтъ нашеествието.

Въ една планинска мѣстностъ, височинитъ, въ тактическо отношение иматъ най голѣмо значение, понеже въ сферата на непосредственитъ дѣйствиа на неприятелски-

тъ войски долините немогът да се удържат безъ да се владятъ височинитъ.

Извънредното значение, което едно време придаваха на тактическата стойност на пръсеченитъ мѣстности имаше това послѣдствие, че за защитата на единъ фронтъ се земаха всичкитъ орографически възели и по голѣмитъ планински ржтове. По такъвъ начинъ, отбраняющия като разпръсваше силитъ си на едно голѣмо пространство отъ стратегическия фронтъ, се отслабваше наврѣдъ. На това пръвувеличено значение се дължи именно появяването на *кордонната система*, за която военната история е запазила толкова поучителни примѣри.

Значението на долините е прѣимущественно стратегическо, понеже тѣ сѣ единственитъ мѣста отъ планинскитъ райони, гдѣто маситъ иматъ една относителна свобода за движение и прѣзъ които, както видѣхме по горѣ, може да се прѣмине отъ една склонъ на планината на другия.

За по ясно уразумѣние на материята, ний ще дадемъ слѣдующата классификация на долините:

1° Долини отъ първи, втори, трети редъ и пр., или все едно—главни, второстепенни, третостепенни и пр. долини, спорѣдъ това намиратъ ли се въ главната верига или же въ контрфортитъ;

2° Долини перпендикулярни или напрѣчни, паралелни долини, спорѣдъ това дали тѣхната главна ось е нормална на веригата, въ която тѣ се раждатъ, или е чувствително паралелна;

3° Долини сходящи, расходящи и паралелни, спорѣдъ това дали главната имъ ось е насочена къмъ единъ общъ пунктъ, или излиза отъ единъ общъ възелъ или, найъ послѣ, отстоятъ една отъ друга почти на еднакво разстояние;

4° Найъ-послѣ, долините, които принадлежатъ на едно отъ горнитъ подраздѣления, могътъ да бѣждтъ дълги или къси, тѣсни или широки.

Да изучимъ вкратцѣ тѣзи различни физически обстоятелства и да се помѣчимъ да опредѣлимъ теоритически тѣхното значение по отношение на стратегическата отбрана и настѣпление.

Първостепеннитъ долини, упрѣни на проходите на главната верига сѣ непосредственото съобщение мѣжду двата противоположни склона и тѣ се допълнятъ съ другитъ по малки долини; найъ важнитъ пжтица слѣдватъ контура имъ, като се проектиратъ обикновенно по дѣното имъ.

Въобще, колкото една долина е по дълга, толкова тя е по благоприятна за отбрана: първо за това, защото настѣпающия е принуденъ да се движи по единъ дългъ и тѣсенъ пжтъ, да разстегне, по такъвъ начинъ, колонитъ си и да се принуди да ги движи по ешалонно, на една голѣма дистанция, за да се избѣгнатъ възможнитъ стѣлкновения мѣжду колонитъ въ време на движението; второ, защото планинскитъ расклонения, околнитъ долини, пунктоветъ гдѣто тѣ се стѣняватъ, прѣдставляватъ на защитата многобройни и послѣдователни благоприятни условия за защита; трето, защото тѣ даватъ голѣма възможност да се безпокоятъ съобщенията на противника, и именно въ този послѣдния маневрѣ, както казва Жомини, трѣбва да се състои главния характеръ на отбраната въ планинскитъ мѣста, които по своята натура сѣ много пръсечени.

Напротивъ пжкъ, къснитъ долини, въ които нѣма да се сръцнатъ, по всяка вѣроятност, условията които ние изброихме по горѣ, трѣбва, по принципъ, да бѣждтъ по полезни на настѣпающия отъ колкото на отбраняющия се.

Пространнитъ долини (ние тукъ не говоримъ за първостепеннитъ долини, като тѣзи на р. По, Рейнъ, Дунавъ, Марица и пр. които сѣ ежцинеки операционни театри, но долини въ по тѣсна смисълъ на думата) прѣдставляватъ на настѣпающия една голѣма възможност за разврѣщане на силитъ и възможността за извършването на голѣми комбинации; отъ друга страна, защитата тукъ еднакво намира една голѣма лѣснотия за маневриране и такива вътрѣшни пунктове, които могътъ да ѝ служатъ като упора.

Обширнитъ долини не изгѣждатъ прочее, независимо отъ другитъ условия, да бѣждтъ по благоприятни на едната или друга система за война. При всичко това възможността за голѣми комбинации и лесното разви-

вание на силите ги правятъ предпозителни при стратеги- ческото настъпление.

Тъснитъ долини, разгледани сами по себѣ си, сж мал- ко пригодни за настъпателно дѣйствиѣ, защото отбра- няющия, като остави най необходимото количество вой- ски противъ фронта на настъпающия, сж погольмата час- тъ отъ силите си може да дѣйствова противъ фланга и съобщенията му отъ околнитъ планински гребени, които образуватъ самата долина. Факта на Суварова, въ 1799 г., който се ангажира въ долината на р. Раиссъ, дъл- бока и тъсна и пораженнето, което нешта армията му, доказватъ нагледно до колко е опасно на една много- бройна войска да се ангажира настъпателно въ една твърдъ тъсна долина.

Перпендикулярнитъ долини трассиратъ най кжени цхтъ отъ гребена до равнината. Поради тхзи причина, ако нѣма други специални условия, тѣ винаги ще се из- биратъ отъ настъпающия като операционни линии. Едно неудобство, което тѣ представляватъ е, че благодарение на мѣстнитъ условия, войскитъ на настъпающия дълго време се излагатъ на опасностъ вердѣ планината; но този образъ на дѣйствиѣ, до извѣтна степенъ, е почти на- ложителенъ, защото голѣмитъ комуникационни линии, по които е възможно движението на голѣми маси, се на- миратъ именно въ перпендикулярнитъ долини.

Пхтя на Монте Ченизио минава по двѣ напрѣчни долини; той е най кжени отъ всичкитъ които минаватъ прѣзъ западнитъ Алпи. Още и други условия отъ географи- чески характеръ придаватъ особена важностъ на тѣзи до- лини; даже ако тѣзи условия не сжществуваха, факта че тѣ иматъ по малка дължина, имъ придава значението на най важни операционни линии за да се прѣмине отъ до- лината на р. Рона въ тхзи на р. По и обратно.

Санъ-Готардекия цхтъ, който съответствува на двѣ противоположни долини, и двѣтъ перпендикулярни, е най правото съобщение мѣжду срьдното течение на р. По и германския Рейнъ; а тѣй сжщо и този на р. Силуга, който тоже минава прѣзъ двѣ перпендикулярни долини на цен- тралнитъ Алпи, е предпозителното съобщение мѣжду срьдното течение на р. По и р. Суабъ.

Продолнитъ долини функциониратъ стратегически по най разнообразни начини. Образувани отъ една главна и една второстепенна верига, тѣ отиватъ почти паралелно, по всичкото си направление или само на една извѣтна частъ. Тѣзи долини, слѣдователно, сж най дългитъ отъ системата и, поради това тѣ винаги ще бждѣтъ благо- приятни на отбраняющия, когато настъпающия е при- нуденъ да се движи по всичката имъ дължина.

Второстепенната верига, за която спомънахме по горѣ, образува, прѣдъ главната верига, една прѣдня ли- ния, една втора бариера, противъ която настъпающия ще трѣбва безъ друго да насочи усилията си, даже ко- гато главнитъ операции се извършватъ по направление на самата долина, сж цѣлъ за да обезпечи вънкашния си флангъ, който може да бжде заплашванъ отъ второсте- пеннитъ долини, които се раждатъ въ второстепенната верига. По този начинъ, когато главитъ на тѣзи до- лини не сж въ властѣта му, то нему не ще бжде въз- можно да настъпва по продолната долина. Отъ сж- щитъ продолни долини, отбраняющия ще има всичката възможностъ за да безпокои съобщенията на настъпа- ющия, да се опита да задържи и даже да спрѣ движе- нията му.

Всичкитъ тѣзи условия правятъ продолнитъ долини мѣстни прѣдмѣти благоприятни за стратегическата от- брана. Отъ друга страна, ако настъпающия чрѣзъ едно бързо движение завладѣе второстепенната верига, която образува едната стѣна на продолната долина, тогава той е единъ замахъ ще накара да падне всичката прѣдня отбрана и ще се освободи отъ тѣзи заплашвания, които би могли да бждѣтъ насочени отъ второстепеннитъ до- лини противъ фланга и съобщенията му.

Долината на горното течение на р. Ада е продълно по всичкото си пространство мѣжду Стелвио и Лаго де Касио, около 110 километра. Ретическитъ Алпи я грани- чатъ отъ сѣверъ, а Валтелинскитъ Алпи образуватъ ниж- ната стѣна, като даватъ начало на три второстепенни и перпендикулярни долини на р. Олио, Брембо и Серно. Голѣмия военни цхтъ на Стелвио, който Австрийцитъ от- вориха и поддържатъ сж голѣми разноси, прѣминува по

дното. Една неприятелска армия която би се движила по него по направление на Миланъ, главенъ обективъ на тѣзи линии, може да бѣде запланувана отъ нѣкои удобни пунктове въ вжтрѣшността на долината, по начинъ щото да се попрѣче непосредствено на неговото движение; освѣтъ това, тѣзи армия ще има на едната си страна долината на р. Олио, Серно и Брембо, които позволяватъ да се дѣйства на фланговетъ и въ тила, и на които главитъ на долините задължително ще съставятъ толкова маневренни обективи за да може тя да се добере до равнината.

Отъ друга страна, понеже линията на Стелвио, по своето положение и планинската мѣстность, по която тя минува, не може да бѣде употребена освѣтъ за второстепенна, специално за да прѣмахне устроената отбрана мѣжду р. Адда и Адиге, ясно е че тѣзи войскова часть, която и заема, ако успѣе да заеме Валтелина и езерото на Комо тя ще вземе въ тилъ всичката тѣзи зона; ако базата на отбраниющия се намира на р. Тичино и горното течение на р. По, то тя като дебушира прѣзь Лекко ще запланва непосредствено операционната линия въ долината р. По. Тѣзи роль именно, Австрийцитъ пришеваха на този пѣтъ, който трѣбаше да запланва и задържа Италианската армия, която би се движила на нестокъ къмъ четверожгълника и да подпомогне настѣпленнето, което би излезло отъ този квадратъ.

Когато Архидукъ Албертъ, въ 1866, прѣмина Минчио на чело на побѣдоноснитъ си войски, съ намѣрение да продължава настѣпателното движение, той заповѣда на войскитъ въ Тиролъ да му съдѣйствуватъ за това, като слезатъ чрѣзь Стелвио, Тонале въ долината на р. Кнезе.

Като вземемъ прѣдъ видъ съотношението, което съществува мѣжду една продълна долина и главния или второстепенния гребенъ, който е обрнатъ къмъ неприятелската територия, очевидно е, че ако дебушетата съ въ наши рѣкъ, то тогава тя (продолната долина) благоприятствува на нашествието въ неприятелската територия. Ако владѣемъ само една планински рѣкъ, който образува долината, тогава самото ѝ направление ни дава възможность да запланваме главитъ на неприятелскитъ колони, които би дебуширали въ нея.

Долината на р. Дюрансъ, която отива на западъ отъ Краинскитъ Алпи и малко облически на главния рѣкъ, гората Таборъ до Аншостраие, съотвѣтствува на напрѣчнитъ долини на р. Дора-Рипария, Кизоне, Пеллице, Врайта, Маира и Стура, т. е. на всичката часть, заключена мѣжду Монте Женевра и Аржентиера. Благодарение на това обстоителство и като вземемъ прѣдъ видъ че Франция има на върховетъ на Алпитъ, на близо отъ много дебушета, съсѣрѣдоточени голѣми сръдства за настѣпателна война, тя за нашествието си въ Италия може да избере това направление, което ѝ се прѣдстави найъ благоприятно.

Ако двѣ продолни долини се намиратъ на двата противоположни ската отъ единъ и същия планински гребенъ, като напр. р. Адда и р. Иннъ, то географическитъ условия, тѣй да кажемъ, се уравниваются, и двѣтъ долини упражняватъ върху си взаимно влияние, което непрѣдставлява никакво прѣимущество за никоя страна. Прѣимущество, което произлиза отъ физическото строение на мѣстността ще зависи напълно отъ самата природа на тѣзи два мѣстни прѣдмѣта.

Склоняющи, расклоняющи и паралелни долини.

Въ системитъ на склоняющитъ се долини се прѣдставляватъ слѣдующитъ два случая:

1° Когато нѣколко голѣми долини отиватъ въ вжтрѣшността на една голѣма равнина, както напр. Алпийскитъ долини, които слизатъ въ горното течение на р. По и тѣзи на Тосканскитъ Апенини, които се надпрѣзварватъ къмъ сръдното течение на р. Арно.

2° Когато нѣколко второстепенни долини излизатъ въ вжтрѣшността на една първостепенна долина. Такива примѣри има многобройни въ всичкитъ планински мѣстности.

Въ първия случай на склоняющитъ се долини настѣпленнето, което се води отъ периферията на една планинска верига по направлението на тѣзи долини, прѣдставлява това прѣимущество, че притѣжава едно голѣмо число операционни линии, които му даватъ възможность да пробие или да обходи стратегическия фронтъ на защитника, ако би той си распрѣсне силитъ или е

взель таково расположение, щото неможе да ги концентрира въ нуждната минута.

Наполеонъ, въ войната прѣзь 1800 г. ни дава прѣвъсходенъ примѣръ за прѣимуществата, които може да има една армия отъ подобно географическо-физическо условие, съ цѣль за обхождане на противника.

Нашествието на Прусситъ въ Бохемия прѣзь 1866 се извърши почти при подобни географически условия. Моравия и Бохемия почти се смѣсватъ, защото тѣ сж раздѣлени помѣжду си отъ една незначителна вълнообразна мѣстность—Моравскитъ планини, които не можаха да прѣдставятъ особено сериозно прѣпятствие за съединението на различнитъ Прусски армии.

Прѣимуществата, които тѣзи система на долини прѣдставлява на настѣпающия, до извѣтна степенъ, се уравновѣсаватъ съ тѣзи на отбраняющия. Наистина, отбраняющия расположенъ въ пункта гдѣто се съединяватъ всичкитъ долини има възможность да държи сръдоточено силитъ си, да ги движи лесно и бърже, като има численото прѣвъсходство на страната си, къмъ тѣзи дебушета на които ще се прѣдставятъ изолиранитъ колонни на настѣпающия и да имъ попрѣче да се съединятъ.

Отбраната има въ този случай най добритъ географико-физически условия за да дѣйствува концентрично и рѣшително, даже като не разчита, че тя ще бжде подпомогната отъ прѣграднитъ фортове, които заграждатъ главнитъ пѣтица и железнопѣтитъ линии. Прѣграднитъ фортове, по причина на самитъ мѣстни условия, расположены по рѣкта на планината, гдѣто се раждатъ долинитъ, сж твърдѣ полезни за отбраната.

Кривата линия, която описва горнѣто течение на р. По, заключава въ себе си всичкитъ условия, които спомъгнахме по горѣ за отбраната и настѣплението.

Втория случай т. е. когато нѣколко второстепенни долини излизатъ въ една първостепенна, прѣдставлява почти сжитъ прѣимущества и удобета за отбрана и настѣпление, съ тѣзи само разлика, че когато отбраняющия се расположи въ пункта, гдѣто се събиратъ всичкитъ второстепенни долини, съ цѣль да прикрие главната долина, той нѣма сжитата лѣсотия, както въ първия случай,

да маневрира въ вжтрѣшностьта на планинския районъ и на фланговетъ на настѣпающия, по причина на самия характеръ на мѣстностьта и поради мѣчнотитъ за движение, които обикновенно се сръщатъ отъ топографическитъ условия на контрафортитъ, които образуватъ стѣнитъ на долинитъ,—обстоятелство, което парализира въ по голѣмата часть, условието на централното положение, което защитника заема.

Тѣснитъ мѣста на главната долина, пунктове които твърдѣ често се сръщатъ малко по долу отъ съединението на второстепеннитъ долини и които обикновенно иматъ формата на единъ циркообразенъ бассейнъ, прѣграждатъ самитъ долини и сж рѣшителнитъ пунктове, както и централнитъ пунктове на първата система съставляватъ ядрото за отбраната на единъ планински районъ, по която причина за усиливанието имъ винаги се прибѣгва къмъ дълговрѣменната фортификация.

Серравалле, въ долината на р. Скривия; Гарессино и Ормеа, въ тѣзи на р. Танаро; Винадио, въ тѣзи на р. Стура; Ексилъ и Суза, въ тѣзи на Дора-Рипария; Бардѣ, въ Дора Балтеа; Рива, на сѣверъ отъ Комското езеро и пр. и пр. сж толкова примѣри отъ твърдѣ важни стратегически пунктове въ вжтрѣшностьта на Алпинскитъ долини.

Както въ първата система, така и въ втората при стратегическото настѣпление се прѣдставляватъ следующитъ прѣимущества: настѣпающия заплашва вжтрѣшностьта на бессейна и всичкитъ дебушета на долинитъ, което обстоятелство му дава възможность да отвлече вниманието на отбраняющия, да го излъже за посоката, която той е избралъ и да насочи главнитъ си сили къмъ тѣзи проходи, които той смѣта като най удобни за нашествие въ неприятеликата земя.

Отъ горнѣто течение на р. По се застрашаватъ едновременно всичкитъ входы къмъ Валеze, Савона, Дофине, Провансъ и Ница, и неще бжде трудно да се намѣри сръдство за да се влѣзе въ една или друга отъ тѣзи французски провинции. Това условие присѣдинено къмъ това, че французския склонъ е много прѣсѣчена мѣстность, е накарало Царя Карла Емануила III да каже, че

лесно е да се навлезе въ Франция, но трудно е да се излезе.

И въ двата случая отбраняющия не трѣбва да се остави да бѣде силно притиснатъ отъ настѣпающия на централния пунктъ за да не се подложи на опасността да бѣде тактически обходенъ. Заради това този пунктъ не трѣбва да се намира нито много наблизу, нито много на далечъ за да може да пристигне на връме на заплашвания пунктъ и, както казва Генералъ Кунъ (*Der Gebirgskrieg*) стратегическитѣ си резерви трѣбва да се расположи на тая линия, която отива паралелно на периферията и съединява всичкитѣ долини и пѣтища, които отиватъ по направление на радиуситѣ.

Въ тѣзи пунктове най-цѣлесобразна е активната отбрана, защото веднѣжъ загубенъ централния пунктъ, вътрѣшността на периферията е взета въ тилъ и флангъ. Защитника трѣбва да умѣе да се ползува отъ удобната минута, отъ необходимото раздѣленіе на неприятелскитѣ войски за да ги бие по части.

Расклоняюща долини се казватъ тѣзи, които обикновенно се расклоняватъ отъ единъ възелъ или отъ едно общо мѣсто; когато нашествието става въ тѣзи райони, то настѣпающия е принуденъ, по причина на специалното расположение на долините, да вземе расклоняюща операционни линии и да прѣдстави на противника единъ сгоденъ случай за да дѣйствува по вътрѣшни и концентрични линии.

Долините, които отъ Южния Тиролъ дебуширатъ въ Ломбардія и въ Венеціанската областъ, сѣ расходящи помежду си, и на венчки е известно какъ Австрійцитѣ въ 1796 г., слъзоха отъ тамъ раздѣлени, и какъ Бонапарте, поставенъ между рѣкитѣ Адиге и Кнезе, успѣ да се възползува отъ положението си между дебушетата на тѣзи двѣ рѣки за да бие отдѣлно неприятелскитѣ сили.

Обаче владѣнието на пункта, отъ който взематъ начало долините, дава на настѣпающия голѣма льснотия за маневриране; защото отъ централния пунктъ гдѣто той е расположенъ, е свободенъ да избере, между различнитѣ направления това, което му дава най-голѣмо првимуцество; положението на противника да се държи на единъ

обширенъ кръгъ и напръгнато да чака настѣпленіето, му дава свобода въ избора; най-послъ, при защита, отбраняющия има единъ центръ, отъ гдѣто можтъ да се расклоняватъ дѣйствіята му и да поерѣцне противника отъ тамъ, отъ гдѣто той се прѣдстави.

Извънредното важно военно положение на Тиролъ е тъкмо при таково условие, защото отъ тамъ Австрійцитѣ заплашватъ Ломбардія и Венеціанската областъ, тогава когато въ вътрѣшността, благодарение на крайно прѣвѣчената мѣстность, тѣ можтъ да водятъ една отбранителна война при най-благоприятни условия.

Проходитѣ въ второстепеннитѣ планински вериги сѣ пунктове отъ гдѣто почватъ началото си двѣ или повече расклоняюща се долини. Този който владѣе централния пунктъ е господаръ на положението, той командува стратегически двѣтъ долини и има възможность да обходи всичкитѣ помежду тѣхъ находящи се долини.

Прохода на Тоблахъ служи като съединителенъ пунктъ на долините на р. Адиге и Драва. Една армія, която се качи по долината на послѣдната за да влезе въ другата, и наопаки, ще избѣгне всички многобройни долини, които се отварятъ въ територията на Венеціанската областъ, Адиге и Жулиенскитѣ Алпи, и тогава когато ти непосредственно владѣе двѣтъ голѣми долини, тя може да дѣйствова тоже прѣзъ долините на Пиаве и горното течение на р. Талимента, понеже изворитѣ на тѣзи двѣ рѣки се намиратъ тъкмо въ съседство на този проходъ. Този който владѣе Централнитѣ Алпи на Санъ-Готардъ или Мелоня има възможность прѣзъ тѣхнитѣ проходи да дѣйствува въ четиретѣ европейски бассейни на сръдня Европа, а именно: въ бассейна на р. Рона, Тичино, Иннъ и Рейнъ; прѣзъ Санъ-Готардъ, той се тоже съобщава непосредственно съ р. Рейнъ и Тичино, като обхожда едновременно горното течение на Рона, Иннъ и изворитѣ на Рейнъ.

Расклоняющитѣ се долини сѣ сгодни за съерѣдоточени дѣйствія, понеже тѣ позволяватъ на настѣпающия да насочи заведнѣжъ нѣколко колонни и да ги накара да се съерѣдоточатъ къмъ балканския рѣтъ, или върху това мѣсто отъ гдѣто долините се расклоняватъ; той дѣй-

ествува по такъв начинъ, отъ базата къмъ началото на долините, следователно отъ периферията къмъ центра, по единъ аналогиченъ начинъ на този, който се практикува въ склоняющитъ се долини.

Бонапарте, въ войната на 1796 г., следъ като би Вурмзера, завлади Трентино и възлѣзе по ещитъ долини на р. Кизе и Адидже, на които расклоняющето положение малко време по прѣди бѣше толкова съенпателно за неговия противникъ.

Въ 1799 г. лѣвото крило на Массена заемаше Ангандина и Ваттелина, около които сж расположены като радиуси около единъ центръ долината на горний Реинъ, края на долината на р. Иннъ, тѣзи на Адидже, Олио, Серио, Брембо и долната долина на Ада. Австро-Русситъ въ ещитото време настѣпваха прѣвъ Ламбардия и Пиемонта и атакуваха дѣския французки флангъ, маневрируещъ едновременно въ долините на р. Иннъ, Олио и Брембо.

Една продълна долина, която се намира мѣжду главитъ на други двѣ долини, повече или по малко наклонени къмъ главната ѝ ось, се явява по такъв начинъ, като общъ началенъ пунктъ на тѣзи последнитъ, които иматъ расклоняюще се направление по отношение къмъ първата; тя може, следователно, да функционира като центръ на една подобна система.

Такива бѣха двѣтъ долини на р. Ада и горний Иннъ, въ случая който ние цитираме; такава ще бѣде горнята долина на р. Пескара, около която се намиратъ долините на Тренто, Гордино, Вомано, Сангро, Лири, Велино, Салто.

Паралелнитъ долини, когато сж перпендикулярни на стратегическия фронтъ подраздѣлятъ отбранителната зона на нѣколко сектори, мѣжду които се издигатъ, като прѣпятствия за обходни движения, контрфортоветъ, които тукъ се раждатъ. Защитата по този начинъ е принудена да се раздѣли на части, за да пази и да заеме различнитъ сектори, а съобщението мѣжду различнитъ части може да става лѣсно само прѣвъ долината, ако случайно тукъ се намира добъръ пѣть.

Това неблагоприятно стратегическо условие е тол-

кова повече чувствително за защитата, защото твърдѣ рѣдко е случая щото на двата противоположни склона да си съответствуватъ точно двѣ системи отъ паралелни долини и, даже въ случай когато тѣ еществуваатъ, това ще позволи да се уравниатъ до нѣйде прѣимуществата на двѣтъ страни, поне въ това отношение, което зависи отъ расположението на долините; настѣпвающия отъ своя страна тоже ще намѣри долини, които да му позволятъ да заплашва едновременно нѣколко противоположни паралелни долини, и да се хвърли съсредоточено и ненадѣйно върху една или повече отъ тѣхъ.

Ний говорихме вече за долината на р. Дюрансъ и за нейнитъ връзки съ Италиянскитъ долини на р. Дора, Кизоне, Пеличе, По, Вронта, Мапра и Стура, всички паралелни помежду си.

Многобройнитъ паралелни долини, отъ които е съставенъ съверния склонъ на Тосканскитъ Апеннини, съответствуватъ на другия склонъ на четири само долини, отъ които три сж продълни. Отбраната, устроена върху склона къмъ р. По, не ще да има никакъвъ пѣть за съобщение съ планинската зона, когато на Тосканския склонъ единъ паралеленъ и съвденъ пѣть на рѣта върви надлъжъ почти непрѣкъснато по долината на р. Магра до изворитъ на р. Арно.

Ако паралелнитъ долини иматъ паралелно направление на стратегическия фронтъ или все ещитото, ако тѣ сж перпендикулярни на операционната линия, една частъ отъ веригата, гдето тѣ се раждатъ, ще прѣдстави редъ непрѣкъснати и последователни прѣпятствия, така щото стратегическата отбрана може да се възползува отъ това обстоятелство за да даде на съпротивлението най гольмата и възможна сила. Настѣпвающия ще бѣде принуденъ да атакува отъ фронта, защото обходнитъ движения, при подобни условия и на такава мѣстность, немогѣтъ да се извършатъ освѣнъ по отдалечени линии, обстоятелство, което може да направи подобенъ маневръ твърдѣ труденъ. Въ Италиянския полуостровъ, операционната зона на Адриатическото море прѣдставлява една последователность отъ паралелни долини помежду си и перпендикулярни на естественото направление на отбранителнитъ

дѣйствиа, които немогътъ да бѣдътъ обходени освѣтъ отъ къмъ морето и отъ къмъ зоната на Средиземно море.

Една войскова частъ, която ще защитава Тиролъ противъ една атака, която иде отъ сѣверъ, като допустнемъ даже, че тя е изгубила базата си въ долината на р. Иннъ, ще намѣри още, отъ Ландекъ до Кюсцайнъ, една нова бариера въ Ретнческитъ Алпи и въ вжтрѣшни позиции, въ долинитъ на р. Айсакъ, Ренцъ и Адидже, споредъ събитията.

Важни стратегически пунктове, въ нѣкои частни случаи, могатъ да се срѣцнатъ въ долинитъ тамъ, гдѣто операциянитъ линии се кръстосватъ съ голѣмитъ линии за съобщение, които вървятъ по дъното на самитъ долини. Басейнитъ, които заключаватъ подобни пунктове, или другъ нѣкой пунктъ, могатъ да служатъ за да се дѣйствува въ флангъ на настѣпающия, безъ да излагаме собствениитъ си комуникации на опасностъ. Второстепеннитъ басейни сж важни мѣстни прѣдмѣти за военнитъ дѣйствиа, било че тѣ отиватъ въ самитъ долини или само прѣминаватъ презъ тѣхъ.

Въ първото прѣдположение, имаме именно тѣзи различни басейни, които ни даватъ възможностъ за последователна отбрана; въ второто—напротивъ, тѣ противодействозатъ на атакитъ непосредственно, когато операциянитъ линии сж перпендикулярни. Когато долинитъ се намиратъ отетрани на операцияната линия, тогава тѣ прѣдставляватъ удобни флангови позиции, отъ които отбраняющия може да противодействува енергично, даже и въ този случай, когато нѣкой контрафортъ падне въ рѣцѣтъ на атакующия.

Тѣзи послѣдната операция ще бѣде винаги възможна, когато загубата на една частъ отъ долината не ще компрометира съотношенията съ другата частъ на мѣстността, която служи за упора на защитника.

Да прѣдположимъ, че една армия слиза отъ Ангадина къмъ долинитъ на Ломбардия и има за операцияни линии прохода на Бернина и долината на р. Олия; като пристигне на Тирано, тя ще има въ флангъ басейна на р. Олио и една частъ отъ долината на р. Адда до Сондрио. Тя не може да се движи по нататѣкъ, догдѣто прѣд-

варително не завладѣе двѣтъ планински части отъ горнята долина на р. Адда, които серьезно могатъ да бѣдътъ отетоявани отъ защитата.

Наконецъ, при стратегическото изучаване на долинитъ трѣбва да припомнимъ и това послѣднѣ обстоятелство, че въ планинскитъ мѣстности се срѣцатъ многобройни случаи, гдѣто главитъ на долинитъ да се кръстосватъ помежду си. Такъвъ примѣръ има въ Апенинскитъ планини, именно р. Рено, долината на която на по голѣмата и дължина се фланкира отъ крайбрѣжнитъ стрѣмнини и отъ противолѣжащитъ долини на р. Лима, р. Бизенцио и на едно незначително разстояние отъ тѣзи на р. Омброне.

Единъ другъ примѣръ ни дава р. Офанто, която е фланкирана на югъ отъ долината на р. Селъ и на сѣверъ отъ тѣзи на р. Калорѣ и Уфита.

Въ този случай, владѣнието на централната долина, особено когато тя е достатъчно обширна за да могатъ да се съсредоточатъ тамъ значителни сили, може да бѣде твърдѣ полезна както на отбраняющия, така и на настѣпающия, защото тамъ има възможностъ да се дѣйствова въ различни направлення къмъ съседнитъ долини.

Тѣзи прѣимущества могатъ обаче да бѣдътъ съвсѣмъ парализирани или отчасти, най паче, когато вжтрѣшната долина е тѣсна, посерѣдствомъ ближнитъ долини, които даватъ възможностъ да вземемъ въ флангъ и тилъ войскитъ, които сж расположили въ първата.

Въ заключение, ний ще припомнимъ тукъ принципа възстановенъ отъ Генерала Жюмни относително важноста на тѣзи долини, а именно: „че въ планинскитъ мѣста прѣимущественно трѣбва да се дѣйствова противъ комуникационнитъ линии на противника, каквото и да бѣде обаче положението на околнитъ долини по отношение къмъ вжтрѣшната.“

III. ВОЕННИТЪ ДѢЙСТВИЯ ВЪ ПЛАНИНАТА.

Специалнитѣ условия на планинската война.

Принципитѣ, които ръководятъ стратегическитѣ тактическитѣ операции въ планината никакъ не се различаватъ отъ тѣзи, които регулиратъ обикновеннитѣ стратегически и тактически дѣйствия, обаче начина и формата, по които, въ повечето случаи, се развиватъ тѣзи актове, изискватъ специално примѣнение къмъ свойствата и частнитѣ условия на мѣстността. Тѣзи именно условия ще ни съставятъ, въ настоящия отдѣлъ, прѣдмѣтъ на специално изучаване.

Планинскитѣ зони, взети съвокупно, прѣдставляватъ следуюцитѣ мѣнотии за движение:

1° По причина на ограниченитѣ съобщения и незначителното количество колесни пътища, една армия, дѣйствуваща настѣпателно, е принудена да се раздѣли на толкова колонии колкото сж и пътищата; освѣнъ това, по причина на малобройнитѣ дебюшета въ неприятелската територия, тя трѣбва да насочи по единъ и сжкия пътъ нѣколко голѣми тактически единици. Конскитѣ пътища и пътеки, които съпровождатъ голѣмитѣ пътища или вървятъ не далечъ отъ тѣхъ, при всичко че прѣдставляватъ въ тактическо отношение голѣми прѣимущества, обаче относително устройството на подходнитѣ движения тѣ нѣматъ никаква цѣна.

2° Рѣдко се срѣщатъ жельзнопѣтни линии.

3° Лѣсно се разрушаватъ пътищата, особенно жельзнитѣ, а, напротивъ, трудно се поправятъ; заради това при навлизанieto въ неприятелската територия, ний не можемъ дълго време да се ползуваме отъ мощната помощъ на жельзницитѣ, даже по нѣкога и прѣвъ цѣлата война.

4° Планинскитѣ пътища почти на по голѣмата си частъ сж тѣсни и иматъ значителни стрѣмнини, вследствие на което колонитѣ прѣтърпяватъ едно аномално разтигане.

5° Метеорологическитѣ условия често прѣпятствуватъ за прѣминаването на проходите въ известно време отъ годината.

6° Многобройнитѣ дълги тѣснини ограничаватъ възможността за расположение на бивакъ и влияятъ върху скоростта на походнитѣ движения.

7° Различнитѣ административни служби функциониратъ съ голѣми мѣнотии и затрудняватъ походнитѣ движения, особенно като вземемъ въ съображение и обстоятелството, че всичко нужно на войскитѣ трѣбва да се доведе отъ тила, по причина на сиромашията на планинскитѣ райони и, че често пъти тѣзи служби ще следватъ по сжкия пътъ, по който се движатъ нѣколко голѣми тактически единици.

Ограничени съобщения и малко населенность.

Единъ важенъ фактъ, за който споменахме и по горѣ, е ограниченитѣ комуникации и рѣдкото население въ планинскитѣ мѣста, а тѣи сжщо и мѣнотитѣ, които се пораждатъ отъ това: трудността за движението на войскитѣ и прѣхраната имъ, когато въ равнитѣ и хълмисти мѣста, пѣшитѣ войски и войсковия обозъ срѣщатъ твърдѣ малко прѣчки за движение въ всѣка посока; освѣнъ това, въ планинскитѣ мѣста, даже пѣхотата, вследствие натурата и стрѣмнината на мѣстността, се виежда често принудена да се движи само по пътищата, а обоза, макаръ и отъ специална конструкция, да не може да се отдалечи отъ голѣмитѣ комуникационни линии, които се проектиратъ по дѣното на голѣмитѣ долини. По причина на това, пътищата въ планината отъ каквато натура и да сж придобиватъ голѣма важность, въ права зависимость отъ прѣпятствията, които прѣдставя мѣстността, понеже отъ тѣхъ исклучително зависятъ тѣзи прѣдвижения на силитѣ, които се диктуватъ отъ самата обстановка, или пъкъ за заемането на тѣзи позиции, които могатъ да се покажатъ най цѣлесобразни за развитието на една тактическа операция.

Къмъ мѣнотитѣ за движение, които войскитѣ срѣщатъ въ планинскитѣ мѣстности, тукъ трѣбва да приба-

вимъ и трудността за прѣбивание и прѣхрана въ казанитѣ райони.

Относително прѣбиванието на войскитѣ въ планината, тѣ могатъ да се запазятъ отъ влиянието на атмосфернитѣ явления, като се расположатъ за почивка подъ палатки или на квартири, обаче не винаги тѣзи способи могатъ да се употребяватъ въ широки размѣри, особно ако въ планинския районъ сж съсредоточени по многочисленни войски. Така щото най обикновенното положение за почивка ще бѣде бивака.

Расположението подъ палатки, прѣдъ видъ на ниската температура, особено нощемъ, даже въ най добротото врѣме отъ годината, ветроветъ, които често периодически духатъ, а тѣй сжщо и липсуването на нужднитѣ мѣста за бивакъ правятъ за войската този видъ почивка почти съвсемъ не удобенъ. Относително расположението на квартири, може да се каже, че твърдъ рѣдко ще се прѣдстави случая, особено въ високитѣ планински райони, гдѣто липсватъ почти окончателно населени пунктове, въ които да можемъ да поставимъ войскитѣ на почивка. Прѣдъ видъ на горѣизложено, ако условията на войната изискватъ прѣбиванието на войскитѣ въ високитѣ планински райони и въ сезони не до тамъ благоприятни, необходимо нужно е да се взематъ мѣрки за запазването на хората отъ остритѣ климатически условия още въ мирно врѣме или въ врѣме на самата война. Голѣмитѣ Европейски държави, които иматъ планински погранични райони и, които въ случай на война могатъ да станатъ първостепенни или второстепенни театри, за тѣзи цѣль, въ по главнитѣ пунктове на операционнитѣ си линии, още отъ мирно врѣме, сж взели мѣрки, щото въ случай на война да може да се приготви нуждния покривъ за войската, която може да бѣде повикана тукъ да дѣйствува.

Разумѣва се, удовлетворяването на тѣзи нужда е много по льено когато войскитѣ сж расположены на наша територия и, когато военнитѣ операции се разиграватъ на наша земя, понеже може заблаговрѣменно да се прѣдвиде за това, било съ въздигане на укрьнени позиции, съ подобрѣние на съобщенията или же съ приготвеннето

на съответствующитѣ покриви за войскитѣ; това обаче не е възможно, когато се дѣйствова настѣпателно, внѣ отъ собствената територия.

Въ врѣме на руско-турската война прѣзъ 1877—78 г., Русситѣ за тѣзи цѣль, въ повечето случая, употребиха въ широки размѣри землянки, гдѣто армията имъ биде принудена да се сирѣ по на дълго врѣме (Плѣвенъ, Шишка.)

Мжчнотия за прѣхрана.

Другата мжчнотия въ планинскитѣ операции бѣхме казали се състои въ снабдяването съ продоволственни припаси, муниции и съ венчко друго, което е необходимо за поддържаннето на войскитѣ въ таково състояние, което позволява щото тѣ да могатъ да се употребятъ, въ която и да е минута въ работа и тамъ, гдѣто е потребно.

Колкото се отнази до снабдяването имъ съ боеви и други продоволствени припаси, разбира се, главната мжчнотия се състои въ прѣнасянето до пунктоветъ, гдѣто сж расположены войскитѣ; освѣнъ това, къмъ продоволствието се присѣдинява още и слѣдующата мжчнотия, а именно, че въ планинскитѣ мѣстности оградената производителностъ на земята и прѣнатото положение на населенитѣ пунктове не позволяватъ да се ползуваме отъ срьдствата на страната, съ изключение на добитѣя, който обикновенно се намира въ достатъчно количество; поради която причина венчко потребно за животъ и дѣйствие на войскитѣ трѣбва да се подвезе отъ тила. Въ равнината тѣкъ или на вълниститѣ мѣстности въпроса въ това отношение се видоизмѣнява: тамъ винаги, даже една многобройна войска може да намѣри да проживѣе нѣколко дни. Въ планинската мѣстность, особено при една настѣпателна война, освѣнъ по горнитѣ причини, които спомагатъ за оскудността на жизненитѣ припаси, може да се прибави и това обстоятелство, че противника самъ може да е употребилъ срьдствата на страната за собственото си сжществуване, или же е взелъ мѣрки за уничтожаваннето имъ, съ цѣль да не паднатъ въ ржцѣтъ на неприятеля.

По нѣкога въ високитѣ планински райони, войскитѣ сж лишени даже и отъ дърва за горене, понеже тѣ,

обикновенно, въ високите планини съвсѣмъ липсватъ, когато нуждата за тяхъ отъ страна на войскитѣ става по чувствителна не само за приготвяние на храната, но главно и за топливо на хората.

Срѣдства за удовлетворение на тѣзи нужди. — Отъ всичко до тѣхъ казано е очевидно до колко планинскитѣ операции немогътъ да се развиятъ съ надлежащата бързина, необходима по самата имъ специална натура, когато не е заблаговременно осигурено снабдяването на войскитѣ съ всичко потребно, било когато тѣ дѣйствуватъ отбранително, или пъкъ, още повече, когато военнитѣ операции взематъ единъ настѣпателенъ характеръ за навлизанието въ неприятелската територия.

Магазини. — За да се удовлетвори тѣзи нужда служатъ на първо мѣсто *магазинитѣ*, които трѣбва да бждѣтъ приготвени и съдържани въ подобающитѣ размѣри въскрой пътъ, когато се предполага, впоследствие, да се почне дѣйствие въ една планинска мѣстность. Тѣзи магазини трѣбва да бждѣтъ разположени, до колкото е възможно, въ централни мѣста спрямо зоната, на която дѣйствуватъ войскитѣ и, отъ които тѣ трѣбва да се снабдяватъ; да иматъ лесни и сигурни съобщения съ вътрѣшността на страната, т. е. съ операционната база, по начинъ щото тяхното попълване да става бързо и да не може противника да прѣпятствува за това, съ прѣкъсването на операционната линия; да има до колкото е възможно мѣстни и сигурни съобщения съ позицията, на която въроятно войскитѣ ще бждѣтъ повикани да дѣйствуватъ; да бждѣтъ, най-послъ, осигурени отъ единъ неприятелски захватъ, или съ други думи до колкото е възможно, да се намиратъ между укрѣпени пунктове, съ цѣль да може да се даде отпоръ на неприятелскитѣ атаки, поне до толкова, до колкото е нужно щото дѣйствующитѣ войски да се събератъ на този пунктъ, или да извършатъ тѣзи контраофензивни дѣйствия, които би имали за цѣль да отстранятъ подобни запланвания.

Както се случва съ операционната база на голѣмитѣ маси войски относително тяхния начинъ за дѣйствие, така сжщо и за продоволственитѣ магазини на дѣйствующитѣ части въ планината, дистанцията между тѣзи ма-

газини и фронта на войскитѣ, които се намиратъ напредъ, не трѣбва да надминава известни граници, безъ което сношенията между войскитѣ и магазинитѣ ставатъ още по дълги и трудни, отъ колкото тѣ сж въ дѣйствителность. Теоритическия прѣдѣлъ е *два прѣхода*, прѣдъ видъ на специалнитѣ условия за движение, особено на продоволственитѣ транспорти. Когато велѣдствие на военнитѣ дѣйствия войскитѣ значително се отдалечатъ отъ своитѣ снабдителни пунктове, необходимо нужно е да се взематъ съответствующитѣ мѣрки за удовлетворяването на материалнитѣ имъ нужди, или като се прѣмѣстятъ самитѣ магазини, или же като се учредятъ *второстепенни* или *случайни*, които да се попълнятъ отъ първостепеннитѣ; отъ друга страна, тѣзи магазини немогътъ да бждѣтъ изнесени твърдъ напредъ, защото иначе могътъ да бждѣтъ изложени на захватитѣ на противника, особено при настѣпателнитѣ дѣйствия, когато липсватъ срѣдства и време за да се създадатъ незабавно укрѣпени пунктове, които да ги прикриятъ.

Като се прѣдвидѣ, по такъвъ начинъ, за удовлетворението на материалнитѣ нужди съ учредяването на магазини, се побяждаватъ само една частъ отъ мъжноститѣ, които съпровождатъ една планинска операция; остава още да се уреди, щото тѣзи срѣдства да се подвезатъ до най-отдалеченитѣ войски, които, както видѣхме, ще почувствуватъ за тяхъ най-голяма нужда, колкото по трудни и негостопримни сж мѣстата, на които тѣ сж повикани да дѣйствуватъ.

Обозъ. — Срѣдството, съ което може да се удовлетвори тѣзи нужда е обикновенно обоза, който, даже когато е въ достатъчно количество, може да служи само за тѣзи войскови части, които дѣйствуватъ по направление на голѣмитѣ съобщения, но за всичкитѣ други части, които се намиратъ вънъ отъ тѣзи линии, необходими сж срѣдства, които по добръ отговарятъ на мѣстнитѣ условия, а именно *товаренъ обозъ*, а когато и това не е възможно или недостатъчно, то, въ такъвъ случай, се прибѣгва къмъ жителитѣ на страната, като се назначатъ отъ тяхъ носачи (хамали) за прѣвасянието на необходимитѣ материяли. Като вземемъ въ съображение състоянието на планинскитѣ пж-

тища и мъчнотните затруднения на обоза, няма съмнение, че за действието въ планинските места, войсковия обозъ трябва да бъде отъ специална конструкция и да отговори на условието щото да може да върви задъ частитъ, къмъ които той е придаденъ, въ всички посоки, но които се намиратъ до нвѣдъ удобни съобщения.

Товарни конье.—Колкото се отнася до товарния обозъ, назначенитъ войски да действуватъ въ планината, сж обикновено уставно снабдени отъ едно опредѣлено количество товарни животни и, въ такова количество щото да може да се регулира редовно транспортната служба между магазинитъ и войската; тѣзи товарни животни подъ названieto *товарни обозъ*, въ Италиянскитъ Алпински войски сж придадени на ротитъ и дружинитъ. Товарния обозъ на ротата се състои отъ 26 животни, отъ които 5 носятъ бойнитъ припаси, 4 снаряжението, 6 запасенитъ продоволствени припаси, 10 обикновенитъ продоволствени припаси и 1 животно като резервъ. Освѣтъ това всѣка рота е снабдена съ по 4 двуколки, отъ които двѣ носятъ боеви и 2 жизненни припаси. Въ нѣкои роти, вмѣсто форменитъ уставни кола, сж приети такива кола, които се употребяватъ отъ мѣстнитъ жители, като по удобни за тѣзи места и могатъ да следватъ вредомъ подиръ войската. Както казахме по горѣ сжествува и *товарни дружинни обозъ*, който се състои отъ 7 товарни животни и 2 кола, отъ които 1 животно носи взривнитъ материали, 3 материали за снаряжение и 3 сж резервъ; двѣтъ кола носятъ материали за снаряжение.

Този товаренъ обозъ е въ състояние да поддържа снабдяването на войскитъ съ разни материални нужди отъ магазинитъ, когато дистанцията е незначителна; наопаки, когато тя неможе да се прѣмине въ единъ день и трѣба да се съставятъ нѣколко емъни, или когато е нужно щото войскитъ да се поставятъ независими отъ магазинитъ си за нѣколко дни, тогава обикновения товаренъ обозъ не е достатъченъ, поради което става нужда да се прибѣгне къмъ реквизицията на други транспортни сръдства. Догдѣто действуваме въ собствената си земя, това не е трудно да се извърши, защото въ планинскитъ места по голѣмата частъ отъ транспорта се прави на

БИБЛИОТЕКА
— 59 —
Военно-Министерство

гърба на животнитъ, на самары, и почти наврѣдъ могатъ да се намѣрятъ достатъчно подобни сръдства за транспортъ; напротивъ, това ще бъде много трудно да се направи на неприятелска територия, защото, даже ако неприятеля не е взелъ мърки, щото тѣзи сръдства да се оттеглятъ въ вжтрѣшността на страната, настѣпающия ще има винаги да се бори съ неприятелскитъ чувства на населението, което няма да закъснѣе да направи това, което може да бъде за наша вреда. Не остава прочее въ такива случаи друго, освѣтъ да се прибѣгне къмъ силата и строгостта, като право на войната, посредствомъ които само може да се реквизира товаренъ транспортъ въ неприятелска територия.

Носачи.—Когато мѣстността не позволява да се движатъ товарни животни, което се случаватъ твърдѣ рѣдко, защото по всичкитъ ижтища, гдѣто минава човѣка, минаватъ и катѣри, или когато товарнитъ животни не сж въ достатъчно количество, тогава, както казахме, може да се прибѣгне къмъ носачи, за която цѣль могатъ да се употребитъ самитъ войници, или по добръ хора отъ мѣстното население подъ надзора на единъ малкъ конвой. Тѣзи система за прѣвозъ по лесно се организира, защото въ планинскитъ места почти всичкото население е привикнало на този родъ работа—само, че когато тѣзи служба се организира въ неприятелска земя, необходимо е щото конвой да пази строго колоната, като вземе най енергични и строги мърки за прѣмахванието на възможнитъ побѣги, особно когато движението се върши по много прѣсѣчена мѣстность или нощемъ.

Система за продоволствието на войскитъ.—Безъ съмнение реквизиционна система трѣба да бъде главната основа за продоволствие на армията, независимо отъ мѣстнитъ условия. Но прѣдъ видъ на това, че въ планинскитъ райони изобицо липсватъ въ достатъчно количество необходимитъ продоволствени запаси за прѣхраната на войскитъ, грижата за да се осигури тукъ продоволствието трѣба да бъде много по голѣма, отъ колкото при обикновенни условия. Генералъ Фонъ-Кунъ въ своето съчинение „Планинска война“ ни дава една схема, споредъ която трѣба да бъде организирано продоволствието, като прѣд-

полага, че венчко необходимо за войските ще трябва да се подвезе. За тѣзи цѣль той казва, че *провилитските колонии* (бждѣтъ ли тѣ съставени отъ кола или товарни конѣ) трябва да вървят на единъ прѣходъ задъ войските и постоянно да иматъ пѣленъ *двудневенъ запасъ*, който да се попълня съ подвозъ отъ *подвижнитѣ магазини*, които, отъ своя страна трябва да се испращатъ напредъ *прѣвъ всеки два, много три прѣхода*, спорѣдъ отдалечаванieto на настѣпающитѣ войски. Тѣзи магазини съставляватъ първата продоволственна линия; а *второлинейнитѣ* магазини трябва да отстоятъ отъ тѣхъ на *два—три прѣхода*. Тѣзи *двапрѣходна* система на магазини се намира въ зависимостъ отъ възможността за подвозъ *по море*, или по *жельзни пѣтища*, или най поелъ, отъ *близостта на базата*, поради която причина при настѣпателнитѣ дѣйствиа на една армия, особно при стратегическото настѣпление, гдѣто се изисква по голѣма подвижностъ, тѣзи система не отговаря на условията, въ които може да бѣде поставена армията, и заради това се изисква по голѣми транспортни сръдства, за да се устрои подвоза възможенъ поне на 5—7 прѣхода.

Най голѣми затруднения въ планинската мѣстностъ се сръщатъ за доволствието на конѣтъ и другитѣ товарни животни. Съно още може да се намѣри въ планината; когато то липсва може да се замѣни съ овесъ или ячмникъ, гдѣто и това е невъзможно, тамъ ще трябва да се ограничимъ съ подножна храна, която почти винаги е възможно да се намѣри въ страни, гдѣто земледѣлието не е взело широки размѣри. Въ руско-турската война прѣвъ 1877—78 още въ края на лѣтото се почувствова недостатѣкъ въ подножна храна, поради което за доставката на съно сѣ били пращани команди на нѣколко 10 километра (при това не можемъ да не забѣлѣжимъ, че косябата му е сръщала голѣма мѣчнотия, понеже въ войските не е имало кося въ достатѣчно количество). Съ настѣпването на мразоветѣ и паданieto на снѣга, т. е. въ края на ноември, а въ планинскитѣ мѣста въ края на октомври и по рано, добиванieto на подножна храна е станала немислима, обстоятелство, — което е прѣдставлявало голѣми затруднения за войските, а особено за парковетѣ.

За зърненъ фуражъ се е оещало по малко нужда, благодарение на запаситѣ, които сѣ се намирали у жителитѣ и, които се оставали подиря си избѣгналитѣ турци, и войските почти винаги сѣ намирали ячмникъ, овесъ и кукурузъ; послѣдния твърдѣ охотно се е потрѣбисвалъ отъ конѣтъ. Но при това не трябва да испущаме изъ видъ, че зърнения фуражъ, който се е добивалъ отъ нивата на енопи, трябва да се очука; иначе, ако се дава на енопи (както това по нѣмания на време често се е случвало), ставало е причина да се образуватъ язви въ гърлото на животнитѣ. Тѣй сѣщо не трябва да се забравя, че подезната сила на коня и способността му да прѣнася тѣжѣкъ товаръ се намира въ голѣма зависимостъ отъ количеството и качеството на самото доволствие. При недостатѣка на подножна храна и зърненъ фуражъ подезнитѣ конѣ почватъ да отслабватъ, а сълѣдъ това и да падатъ, за което има многобройни примѣри отъ миналата война.

Прѣдъ видъ на голѣмата мѣчнотия за доволствието на животнитѣ, състоящи при армията, не може да не се пожелае приеманieto на конскитѣ консерви, които значително могатъ да облекчатъ проблемата за доволствието. Въ руско-турската война употребиха такива, но въ незначително количество, защото тѣ или неможиха да достигнатъ до войските, или пѣкъ, по причина на лошагото приготвление, неохотно се консомираха отъ самитѣ животни. Главното прѣвмущество, което даватъ тѣзи консерви е, че при относително незначително тѣгло, тѣ даватъ възможностъ за едно по продължително доволствие, така напр. всадника може да носи при себѣ си *седмодневна храна консерви*, вмѣсто да има двудневни запасъ зърненъ фуражъ.

Коня може да се питае съ такива консерви до три недѣли безъ съно и слама, но, сълѣдъ истичанieto на този срокъ, консервитѣ трябва да се замѣнятъ съ зърненъ фуражъ.

Не по малко полза могатъ да принесѣтъ тѣзи консерви за доволствието на обознитѣ конѣ въ тѣзи мѣста или прѣвъ това врѣме отъ годината, когато се чувстова недостатѣкъ въ подножна храна.

Тукъ по долу привождаме начина, по който Фонъ-

Кунъ е предвидялъ за устройството на продоволствието на Тиролскитъ войски, което му е послужило впоследствие да предложи двупреходната система магазини.

Въ 1866, командующия южнитъ Тиролски войски бѣше учредилъ слѣдующитъ магазини:

1° Единъ подвиженъ магазинъ въ гр. Тренто съ отдѣлення въ Лависъ и Мартелло.

Единъ депозитъ животни (живъ добитѣкъ) въ Инсбрукъ.

Единъ раздавателенъ депозитъ месо въ Салурнъ съ два клона, отъ които една въ Шландеръ, а другия въ Тренто: тѣзи двѣ учреждения бѣха снабдени съ продоволственни припаси за четири дни за венчкитъ войски и административни войскови органи, които бѣха съсредоточени въ Южния Тироль.

2° Единъ главенъ снабдителенъ магазинъ въ Тренто.

3° Четири отдѣлення въ Глурисъ, Клесъ, Трионе и Рива, всѣко едно отъ тѣхъ снабдено съ потребнитъ рациони за прѣхраната на 2000 человека въ продължение на единъ мѣсець.

4° Найъ поелъ въ укрепенитъ пунктове на различнитъ сектори бѣха съсредоточени потребнитъ жизненни припаси, както е показано по долу.

Въ сектора на Винтшгау:

Въ форта Наудеръ 14,664 рациона

„ „ „ „ „ „ „ „ 8,132 „

Въ сектора на долините на р. Нонсъ и Сулцъ:

Въ форта на долината Стрино . . 3,544 рациона

Въ сектора на р. Жудицария:

Въ форта на Лардаро 24,772 рациона

Въ сектора на Рива:

Въ форта Ампола 6,114 рациона

„ „ Санъ Николо 5,980 „

„ „ на Наго 4,764 „

Въ или около долината на р. Адиге:

Въ форта Буко де Вела 8,108 рациона

„ „ Рокетта 10,696 „

Въ тѣзи укрепени пунктове бѣха поставени слѣдующитъ боеви припаси за пѣхотата и ерѣлицѣ:

Въ форта на Наудеръ	20.484	патрони
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	19.980	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	19.980	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	22.200	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	6.660	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	15.540	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	22.200	„
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	8.800	„

Щомъ като се свършиха продоволственнитъ припаси въ фортоветъ, тозъ часъ се попълваха отъ продоволственнитъ магазини, които се намираха на единъ прѣходъ отъ фортоветъ и, които, отъ своя пѣкъ-страна, се попълваха отъ голѣмния магазинъ въ Тренто.

Това расположение на продоволственнитъ магазини и депозити патрони въ фортоветъ, позволяваха на командующия войскитъ да предприеме съ стратегическия си резервъ (около 6900 борци) настѣпателни дѣйствиа, въ който и да е отъ горнитъ сектори, безъ да има ни най малка грижа за прѣхраната на войскитъ и снабдяването имъ съ боеви припаси, въ продължение на нѣколко дни.

Благодарение на тѣзи распорѣждания, въ течението даже на най труднитъ военни дѣйствиа, бѣше осигурено не само редовното раздаване на храната, но даже често получаваха и двойна порция.

Прѣвъ русско-турската война въ 1877—78 г. липсваше една рационална система за продоволствие и, освѣтъ това, транспортнитъ средства, съ които располагаха руската армия, не отговаряха на мѣнитъ условия за да може да се обезпечи продоволствието на армията въ тѣзи мѣстности, на които, впоследствие, различнитъ русски отряди бѣха повикани да дѣйствувать. Заради това не малкъ интересъ прѣдставлява изучаването на начина, по който тѣ предвидяха за удовлетворението материалнитъ нужди на войскитъ и, по който инпровизоваха организацията на необходимитъ обози.

Тукъ ще спомънемъ на кѣо за мъркитъ, които бѣха взети отъ руската армия за осигуряването продоволствието на рускитъ отряди прѣдъ прѣхода и при самото прѣминаване на балканитъ.

Въ Гвардейския корпусъ, прѣдъ видъ на чувству-

юция се недостатъкът от сухари и круца, несъстоятелността на дружеството (товариществото), което се бѣше нагърбило съ продоволствието на армията и невъзможността, по причина на мъжния подвозъ, да се смѣта на правилното доволствие от сѣдетвата на интендантството, още при движението от Боготъ за Горни Дубникъ се почна хлѣбопечението от брашното, което се получаваше от интендантството, а следъ това, при по нататъшното движение въ планината, преимущественно от брашното взето от турцитъ. Раницитъ сж биле оставени, сухаритъ сж носени въ сухарни торби, а сухарния запасъ въ ошититъ въ време на походъ заболоени чували. Провиантскитъ кола сж били оставени въ Боготъ, а коньетъ имъ, — една частъ сж били задръжнати въ помощ на обоза отъ 1-й и 2-й разрядъ, а частъ сж били раздадени за подъ офицерскитъ товаръ: за прѣвоза на брашното до мѣстата на хлѣбопечението било е направено распорѣждане за събиранieto отъ кавалерията волски и биволски кола между р. р. Видъ и Искръ и задъ тѣзи послѣднитя; за удовлетворение нуждитъ на войскитъ сж били правени покунки тамъ, гдѣто е било възможно, по опредѣленитъ отъ командующитъ западни отрядъ цѣни. Прѣдъ видъ на настѣживанieto на лошавото време и още по голѣмата мъжнотия за подвоза на сухаря, било е заповѣдано да се увеличи дажбата на мѣето, като се умани до колкото е възможно расхода на сухаря, отчасти като се е замѣнявалъ съ кукурузъ, който се е събиралъ по реквизиционенъ начинъ; отъ подвозимитъ на интендантскитъ транспортни сухари сж се образували запаси, които сж се расходвали само въ извънредни случаи. Освѣнь това, било е заповѣдано да се образува въ всичкитъ гвардейски части 10 дневенъ сухаренъ запасъ, а на войницитъ да се дава хлѣбъ, при което е била оставена грижата на самитъ войски да се едобиятъ съ брашно.

Въ края на Октомврий хлѣбопечението за гвардейскитъ корпусъ е било прѣнесено отъ Чириково въ Радомирици, въ околноститъ на което въ жителитъ се е било епазило огромно количество запаси и, гдѣто въ първитъ числа на Ноемврий е пристигналъ единъ голѣмъ транспортъ отъ брашно и пшеница, прѣхванатъ отъ турцитъ. Освѣнь

това и интенданството е подвозвало продукти. Но всичкитъ сѣдетва не сж били достатъчни за да се осигури прѣхраната на войскитъ, а войницитъ не сж могли да получаватъ повече отъ единъ фунтъ (409 гр.) хлѣбъ и сухари (по заповѣдъ на главнокомандующия, било е заповѣдано когато се е отпущало по малко хлѣбъ, да се дава по $2\frac{1}{2}$ копѣйки въ день на человекъ). Въ Радомирици е билъ докаранъ и обоза отъ 3-й разрядъ.

Заедно съ по нататъшното движение авангарда на западни отрядъ е устройвалъ по пѣтя хлѣбопечение отъ прѣхванатитъ отъ турцитъ запаси, и по този начинъ устроенитъ питателни пунктове се служили като ядка за устройството въ тѣхъ и околността на хлѣбопечение въ по широки размѣри.

Въ Радомирици е билъ оставенъ всичкитъ обозъ, освѣнь лазаретнитъ линейки, облеженитъ кола и аптечни двуколки, отъ които въ послѣднитъ сж били вържнати по двойка, а въ първитъ по тройка конье; офицерскитъ нѣща сж се носили на товарни конье.

Прѣди трѣгванието отъ Правецъ и Етрополе, на 13 Ноемврий, е било заповѣдано на всичкитъ части отъ отряда да попълнятъ сухарни си запаси и да го пазятъ до 25 Ноемврий, като го харчатъ най внимателно. По нататъшното доволствие се е смѣтало да става съ подвоза отъ интенданскитъ транспортъ, и най паче, отъ добичата отъ турцитъ. Обозитъ и парковетъ сж били прѣведени въ Осиково. Следъ това, съ заповѣдъ по отряда отъ 16 Ноемврий, прѣдъ видъ на прѣдстоящото движение, се е прѣдписвало следующето: войницитъ при трѣгванието да иматъ 7 дневенъ запасъ сухаръ (като го расходватъ подъ личната отговорность на ротнитъ, ескадроннитъ и батарейни командири, като се смѣта по $1\frac{1}{2}$ фунтъ въ день) и по единъ фунтъ мѣео, като се пази това и при трѣгванието отъ всеки пунктъ, гдѣто е ношувала войската; дружинитъ да иматъ парционни добитѣкъ по разчета за два походни дни; кавалерията — тридневна дажба ячмѣкъ и конски консерви на четири дни; при войскитъ да не се взематъ никакви кола, съ исключение на аптечнитъ двуколки; товарнитъ животни да се движатъ задъ частитъ.

Слѣдъ заеманieto на Орхание и Врачешъ въ послѣднѣето село сж били намърени голѣми складове отъ сукна, галети, ячмикъ, овесъ, крупа и повече отъ 20000 пуда пшеница. Незабавно сж пристѣжили за устройството на фурни въ Орхание, а по послѣ и въ Врачешъ. Отъ тѣзи именно пунктове трѣбало е да се доволствуватъ войскитъ, които сж стояли противъ Араба-Конакъ и Шандарникъ, освѣнъ гвардейската кавалерия, която се продоволствувала отъ Вратца: а отрядитъ на генерала Дандевили и Златишкия сж получавали сухаръ отъ Осиково. За правилното потрѣбеванне на сухаря се е обрѣцало най сериозно внимание. Добитъкъ се е доставлявалъ отъ околноститъ. Изобщо за мѣсо не се е осѣщала никаква нужда, но за това шкъ най голѣмъ недостатъкъ е имало за соль. Колкото за зърненъ фуражъ, то въ Врачешъ е билъ намъренъ въ таково голѣмо количество, щото е билъ напълно достатъченъ почти за единъ мѣсець. Спиртъ, чай и захаръ сж се доставлявали отъ интенданството въ достатъчно количество. По този начинъ Орхание е станало прѣдня база за западния отрядъ, а потрѣбнитъ запаси тукъ сж се доставлявали отъ реквизиция и съ подвозъ.

За завѣдванieto тила на Западния отрядъ е билъ назначенъ въ края на мѣсець Ноемврий, особенъ Щабъ-офицеръ, полковникъ Доманевски, на когото е било възложено: устройството на питателни пунктове, направлението на всичкитъ транспорти и обози, распрѣдѣлението на всичкитъ материали и продоволствени запаси взети отъ турцитъ, евакуацията на болнитъ и раненитъ, редовното обдържанне на пктищата, управлението на комендантската часть и пр.

Въ края на Ноемврий обозитъ отъ 2-й и 3-й разрядъ сж били прѣведени въ Правецъ, а къмъ 10 Декемврий въ Орхание. Отъ 9 Декемврий дневната дажба сухаръ се умалила до единъ фунтъ, въ замѣна на което било разрѣшено да се увеличи мѣсната пропорция. Въ сжщото врѣме е било направено распорѣждане по отряда, щото на всичкитъ подедни и товарни конѣ да се носи ячмикъ на 4 дни и сѣно на два и този запасъ, до движението на войскитъ, строго е било запрѣтено да се харчи.

Въ распорѣжданията отъ 10 и 11 Декемврий за

прѣхода прѣзъ балкана, генераль-адютантъ Гурко е заповѣдалъ: войницитъ да носятъ на себе си сухаръ до 18 Декемврий включително, като се смѣта по 1 фунтъ на челоуъкъ въ день, чай и захаръ, а при самото трѣгване тридневна порция мѣсо; кавалерията и артиллерията— тридневна дажба ячмикъ. Расходванието на сухаритъ се е възлагало на отговорността на ротнитъ, ескадроннитъ и батареини командири, които сж били длѣжни на вечернята повѣрка лично да прѣглеждатъ сухарнитъ торби. Сутрина войницитъ сж получавали по чана ракия.

По този начинъ, при прѣминаванието прѣзъ балканитъ, войскитъ отъ западния отрядъ се носили на себъ си: за седемъ дни сухаръ, чай и захаръ и за три дни мѣсо. Задъ войскитъ сж слѣдвали само аптечнитъ двуколки и офицерскитъ товарни конѣ. Обозитъ сж били оставени въ Орхание и Правецъ. За осигуряванието продоволствието на дѣсната колонна, на 16 Декемврий, сж били испратени отъ Орхание 3,000 пуда сухаръ и крупа, които сж били натоварени на 700 коня, взети отъ артилерийскитъ паркове и оставенитъ батареи. На разсѣмване този транспортъ е трѣгналъ по една стрѣмна мѣстность, като е затѣвалъ на много мѣста въ снѣга и е прѣминалъ само 14 километра, като е пристигналъ едвамъ срѣдъ ноцъ въ Чуриякъ, гдѣто е билъ устроенъ единъ малъкъ магазинъ.

Слѣдъ прѣвзиманieto на Ташкисенъ тогчасъ (на 20 Декемврий) сж били ешалонирани задъ отряда по софийското шосе транспорти, паркове, а слѣдъ тѣхъ и обоза отъ 2-й разрядъ, всичко около 1200 кола. Движението на тѣзи масса обозъ е срѣцнала невѣроятни затруднения както отъ самия пкъ, така и по недостатъка отъ храна и вода. Съ помощта на единъ пѣхотенъ полкъ, назначенъ за това отъ 9-я корпусъ, и конѣтъ отъ парковетъ и вторитъ артилерийски дивизиони (оставени на сѣверния склонъ на балканитъ), руситъ сж могли да спустнатъ обозътъ си само на 27 Декемврий. Незабавно тѣ сж били сформирувани отъ полковника Доманевски въ петъ колонни, като сж били насочени съответственно съ распрѣдѣлението на отрядитъ, въ Петричево, Златица, Нови-Ханъ, Долньо-Комарци и Ново-село; тѣзи обози сж прѣ-

взели на войските до 10,000 пуда сухарь, 2500 пуда крупа и 440 пуда соль. Въ войсковите части, които сж прѣминали балканите подъ началството на генерала Радечки, непосредственно прѣдъ форсированието на шипчанския проходъ, сж били направени слѣдующите распорѣждания за продоволствието имъ: слѣдъ пристиганието на 16-та пѣхотна дивизия отъ Пльвенъ въ Габрово, тѣзи дивизия се е попълнила съ всички необходими продукти отъ интенданския складъ въ Габрово.

Въ случай на трѣгване въ походъ, генералъ-лейтенантъ Скобелевъ 2^й заповѣдалъ (20 Декември): войските да иматъ осмодневенъ запасъ сухари (по 2 фунта на чловѣкъ въ день), крупа, соль, лукъ, пиперъ, чай, захаръ, спиртъ и 4 дневенъ запасъ ячмикъ; четири дневенъ сухаренъ запасъ е билъ натоваренъ на товарни животни, а всичко друго е било раздадено на рѣцъ на хората, т. е. всѣки войникъ е носилъ на гърба си тридневенъ запасъ продоволственни припаси. Освѣнъ това било е заповѣдано да се вземе осмодневенъ запасъ порционни добитѣкъ. Всичкия колесни обозъ да се остави въ Габрово, а всичките конѣ отъ обоза да се употребятъ като товарни животни. Недостигащото число конѣ да се взематъ отъ жителите на г. Габрово, по реквизиционенъ начинъ; самари, освѣнъ незначително количество, което се е намирало при Дивизията (около 275) сж били доставени (700) отъ Севлиево, Търново и Габрово; а останалото количество, което не е достигало (всичко за една дивизия е трѣбало около 1000 самари) е било купено.—На всѣки полкъ е било заповѣдано да вземе съ себъ си единъ аптеченъ товаръ отъ 6 коня, по единъ товаренъ конь на отдѣлна часть за прѣнасянието на казначейската чанта и найъ необходимите канцелярски дѣла и, освѣнъ това, на бригадните командири се е разрешавало да иматъ по двѣ товарни животни, на полковите и дружинни командири и на адютантите по едно и на всѣка рота за офицерите по едно товарно животно.

Прѣдполагало се е да се вари храна въ котленцата, за което ежедневно да се отпуща по единъ фунтъ мѣсо на чловѣкъ: чай да се вари по два пѣти въ день. Да се хранятъ товарните животни, взети отъ населението, а

на водачите да се дава горѣща храна, а когато е възможно, то и порция спиртъ. Устройството на тила се е възлагало на медицинското началство въ дивизията.

Почти сжщите распорѣждания сж били направени и въ частите отъ 8-ий корпусъ, въ които на войниците е било заповѣдано да иматъ на себъ си сухаръ за три дни и котленца за варение на храната; билъ е взетъ само товарния обозъ (сѣ самари частите сж успѣли да се снабдятъ заблаговременно) и, освѣнъ това, шайна (сани).

Войските отъ лѣвата колонна (Князь Святополкъ Мирски), въ течение на четири дни, при прѣминаванието на балканската верига, по мѣстность почти съвършено лишена отъ пѣтища, сж прѣтърпѣли жестоки лишения; а найъ въ печални условия за продоволствие се е намирала 30^a пѣхотна дивизия, която, съвсѣмъ като не е била подготвена за прѣминаване прѣзъ балкана, не е могла да се снабди нито съ самари, нито пѣкъ съ шайни. При трѣгванието отъ Трѣвна нѣкои части сж имали само за два дни сухари и никакви други запаси; а офицерите отъ дивизията сж били взели съ себъ си само това, което е могло да се носи на тѣхните вздатни конѣ и въ джебвите имъ. Но, безъ да се глѣда на всичките невѣроятни лишения въ свѣга и при голѣмия студъ, войските всичко прѣодоляха и, послѣ непитаните тѣглила, намѣриха грамадни продоволственни запаси на южния склонъ на Балканите.

Тѣи сжщо не е лишенъ отъ интересъ, по отношение на практическото разрешеніе на въпроса за продоволствието, прѣхода прѣзъ Балканите на незначителния Ловчански отрядъ, който се е състоялъ всичко отъ 28 роты, 9½ сотни и 8 топа.

Мѣстностьта, по която този отрядъ е трѣбвало да се движи до прохода, е била твърдъ сиромашка; за продоволствие само на мѣстни сръдства съвсѣмъ не е могло да се мисли; само мѣсо и фуражъ е имало достатъчно.

Прѣди прѣминаванието прѣзъ Троянския проходъ, началника на отряда Генералъ-Лейтинантъ Карцовъ, е направилъ слѣдующите распорѣждания: всички обози да останатъ въ Ловечъ, гдѣто да се продължава приготвѣннето на сухаръ (за което е билъ натоваренъ интен-

данта на 3^а Дивизия). Преди самото пръвализване на Балкана, въ Княжевицкитъ колиби, да се устрои пръденъ складъ, отъ гдѣто всичкитъ запаси да се транспортиратъ на товарни животни. За 6.500 челоука, които сж съставлявали отряда, било е потребно ежедневно 350 пуда сухарь, каквото количество е било заповѣдано ежедневно да се вози отъ Ловечъ въ с. Колиби на провиянтекитъ кола; къмъ 25 Декемврий въ с. Колиби се е образувалъ складъ отъ сухарь, който е осигорявалъ продоволствието на отряда въ продължение на шестъ дни, а освѣнъ това, всеки войникъ е ималъ такъвъ за четири дни. На сжция пунктъ, въ с. Колиби, е било заповѣдано да се насочи интендантския транспортъ (консерви за хората и коньетъ, крупа, соль и пр.), който се е очаквалъ отъ Свищовъ; но този транспортъ е пристигналъ въ Троянъ тогива, когато отряда е билъ вече отгатыкъ Балкана, така щото той въ всичко време е билъ длъженъ да се прѣхранва съ собствени срьдства.

Транспортнитъ срьдства сж се оказали тоже твърдѣ ограничени; самари се прѣдполагали да взематъ отъ жителитъ и, на основание на първоначалнитъ рекогносцировки, сж смѣтали че ще намърятъ такива въ достотъчно количество; но тѣзи смѣтки впоследствие сж се показали невѣрни. За прѣвозванието прѣзъ прѣвала на едно дневна пропорция сухарь (350 пуда) били сж потребни 60 товарни животни, за патрони и снаряди 15 товарни животни, а понеже за прѣминаванието на балкана и връщанието назадъ е трѣбало два дни, то отряда е ималъ нужда най малко отъ 150 товарни животни. Въместо това, мѣстното население е поставило всичко 50 товарни животни, поради което за набавката на потребното число отряда е билъ принуденъ да прибѣгне къмъ сила.

Първия ешалонъ отъ отряда е почналъ движението къмъ прѣвала на 23 Декемврий, а на 26 цѣлия отрядъ съ бой и по едвამъ достъпни пътеки, се е спустналъ въ долината на Гиопса и е заелъ Теке и Карнаре. Въ долината сж били намърени значителни запаси; незабавно сж пристѣпили за устройството на складъ въ Карнаре. Безъ да се глѣда на недостатъка отъ транспортни срьдства, въ едно денонощие въ Карнаре, отряда е успѣлъ да

събере до 3000 глави добитъкъ и 150 четвърти пшеница, ячмикъ, грахъ и пр. и следъ четири дни въ Карнаре сж били събрани такива зърнени запаси и добитъкъ, които би могли да осигорятъ доволствието на нѣколко дивизии. Товарния транспортъ съ сухари и патрони е пристигналъ при отряда отъ с. Колиби само на 27 Декемврий вечерята. Прѣдъ видъ на изобилнитъ запаси, намърени въ долината на Гиопса, било е заповѣдано сухаритъ да си останатъ като неприкосновенъ запасъ, а послѣ да се прѣкрати доставката имъ прѣзъ прѣвала, а склада отъ Колиби до се прѣвезе обратно въ Ловечъ; по нататъшното доволствие на отряда при движението му на Чирпанъ е ставало отъ мѣстни срьдства.

Опита отъ миналата война въобщо и прѣминаванието прѣзъ Балканитъ особено, по отношение на продоволствието на войскитъ въ планинска мѣстность, могатъ да ни приведатъ къмъ следующитъ заключения: 1) русския форменъ обозъ се оказалъ съвсѣмъ нецѣлесобразенъ, не само въ планината, но даже и на равнитъ мѣста; при силнитъ дъждове той не е могълъ да следва задъ войскитъ и да пристига своевременио, и по този начинъ, войсковитъ части, като начнемъ отъ прѣминаванието на Балканитъ, се направили всичката компания безъ обозъ, съ исключение на аптечнитъ двуколки, които единственно се показаха способни почти на вредъ да следватъ задъ войскитъ; 2) единственния обозъ, на който войскитъ могатъ нащѣно да смѣтатъ при движението въ планинска мѣстность е *товарния*, и за устройството му трѣбало е заблаговременно да се взематъ съотвѣтствующитъ мърки, а не да се очаква отъ жителитъ на страната. Товарния обозъ е потребенъ не само за непосредственното снабдяване на частитъ, но и за подвоза отъ базата или отъ магазинитъ, устроени въ равнината, на запаси—въ прѣднитъ, организарани въ планината, магазини, а отъ тѣхъ къмъ войскитъ; 3) товарни животни сж необходими, и въ достатъчно количество, така сжщо за носянието на патрони непосредственно задъ войскитъ, расхода на които въ бѣдѣще ще бѣде грамаденъ; между това изобщо казано *товара на войника* не само въ планината, но и на обикновенитъ мѣстности трѣбва да бѣде умаленъ до максимумъ,

иначе подвижността на войника може да бъде значително съвсена; от друга страна попълването на исхарчените патрони може да бъде гарантирано само въ този случай, когато патронния обозъ може да се държи непосредствено задъ частитъ и да може да слъди задъ тьхъ на всички мьстности. Въ тьзи война рускитъ патронни сжндъци винаги сж закъснявали; 4) пръдъ видъ на грамадното количество фуражъ, който ще бъде необходимъ при значителното увеличаване на товарния обозъ, необходимо нужно е да се приеме *задължително* употреблението на *конскитъ консерви*, като се постави за условия: щото ть да се расходватъ само въ такива случаи, когато на мьстото съвсѣмъ липсва фуражъ и подножна храна, и 5) заблаговременно да се подготвятъ интендантскитъ чиновници щото ть, въ време на война, да слъдватъ при авангардитъ и пръднитъ отряди съ цълъ да могатъ да произвеждатъ интендантски рекогносцировки, т. е. незабавно, слъдъ заемането отъ пръднитъ войски нъкой районъ, да могатъ, съ помощта на войскитъ, да организиратъ складове. Благодарение на отектветието на една цълъсьобразна подготовка на продоволственитъ административни органи въ това отношение, много продоволствени запаси пропаднаха въ време на тьзи война на полетата, когато пькъ руската армия често пкти била е поставена въ твърдъ критически условия въ продоволствено отношение.

Прѣимущества на специалнитъ войски.

Отъ самата натура на мьстността въ планината става явно, че тука е възможно дьйствието само на пьхотата. Мъчнотитъ които се прихождатъ да се прьодоляватъ, нуждата за добръ познавание на мьстността, привичката къмъ силнитъ промьни на климатическитъ условия, сж заставили нъкои Европейски държави (Италия, Франция и Австро-Унгария) да прибьгнатъ къмъ устройството на специални планински войски, на които да бъде повьрено защитата на планинската погранична линия.

Тьзи войски съставени отъ хора, които сж се родили въ планината, отъ дьтинство запознати съ мьстнитъ мъчнотии, съ промьната на температурата, съ една

дума съ всичкитъ особности на този районъ и обучени за дьствие въ планината, прьдставляватъ най гольмата гаранция за водението на войната въ тьзи мьстности и за отбраната на народната територия.

Тукъ прилагаме въ общи чьрти организацията на планинскитъ войски въ Европейскитъ армии. (Глъдай приложение I.).

Колкото се отнася до полската артиллерия, тя може съ полза да бъде употребена, било въ дьйствиата, които се развиватъ въ дьното на долината, по главнитъ комуникационни линии, било пькъ на тьзи възвишени позиции, които по своитъ естествени условия, или слъдъ нъкои некуственни поправки, правятъ възможно движението на този родъ оръжие; но даже и въ този случай, когато употреблението и е възможно, отношението на този родъ оръжие къмъ другитъ ще бъде по малко отъ колкото въ операциитъ въ полето, или на вълнообразна мьстность, защото въ планината ще бъде твърдъ трудно да се намьратъ мьста, които да позволятъ употребяванието на артилерията въ гольми маси, което е главната и характеристика въ гольмитъ тактически дьствия.

Въ планината ще бъде, почти, твърдъ рьдъкъ случая, гдѣто кавалерията да може да развие свойственното и тактическо дьствие; напротивъ, малки кавалерийски части могатъ да бьждатъ употребени съ най гольма полза за ординарческа служба, по главнитъ директриси на движението и, даже по нъкои второстепенни пктища, ако на тьзи части се даде специално устройство, както това се практикова въ Австрия, гдѣто освьнъ че има териториално комплектование, но има и едно постоянно квартироване въ страната и мьстни конье, привикнали да работятъ въ планината.

При венчко това не трьбва да се испуща отъ видъ, че кавалерията въ широкитъ долини е единственния родъ оръжие, който е най пригоденъ за развьдвателната служба; освьнъ това, когато една колонна иска да дебушира отъ планината въ долината, то ще направимъ гольма погръшка, ако не и придадемъ съответствующето число кавалерийски части. На кавалерията често ще се прьдстави случая да нанесе ужасъ въ неприятелскитъ колонни,

които дѣйствуватъ въ долинитѣ, ако тя дѣйствува на фланговетѣ и съобщенията, т. е. да води партизанска война; обаче състава на тѣзи кавалерійски части трѣбва да бѣде незначителенъ и, освѣнъ това, тѣ, още отъ мирно време, трѣбва да се сж упражнявали въ планината, така щото копитото на коня да е привикнало на каменистата почва, а кавалериститѣ да се сж запознали съ специалния характеръ на планинската война.

Главни характерни на планинскитѣ операции. Стратегически характеръ.

Като видѣхме, по този начинъ, специалнитѣ искания на планинската война и, начина по който тѣ могатъ да се удовлетворятъ, да видимъ сега по главнитѣ характерни на операциитѣ, за които отъ нѣколко време насамъ говоримъ.

Единъ прѣвъ отъ тѣхъ е този, че въ планината, даже дѣйствиата на малки единици могатъ да взематъ стратегически характеръ. Въ полскитѣ операции, не могатъ да се постигнатъ рѣшителни резултати, ако не се дѣйствува съ голѣми маси; слѣдователно тѣзи части, които по своята малочисленность могатъ да иматъ стратегическа стойность въ една планинска операция, нѣматъ никаква цѣна въ полето. Така напр. ако хвърлимъ нѣколко отряди върху операционната линия на противника, можемъ временно да попрѣчемъ за функциониранieto на всичката тилна служба въ армията, но резултатитѣ, които ще бѣдѣтъ достигнати, немогатъ да бѣдѣтъ продължителни. когато силата на ангажиранитѣ войски, въ подобни операции, не бѣде такава, щото да може да противодѣйствува на неприятелскитѣ контръ-атаки, които противника нѣма да закъснѣе да прѣдприеме, за да обезпечи собствения си тилъ. Освѣнъ това, макаръ че дѣйствието противъ операционнитѣ линии е едно твърдѣ деликатно прѣдприятие; но, въ сжщото време, благодарение на многобройнитѣ комуникации, които сжществуватъ изобило въ равнитѣ и хълмисти мѣстности, прѣсичанieto на една отъ тѣзи линии не винаги обозначава абсолютното откъсване на дѣйствующитѣ войски отъ тѣхната база, защото тѣ почти винаги могатъ да намърятъ начинъ да възста-

новятъ сношенията си съ базата, било съ съответствующи маневри и прѣдвижения, или, най послѣ, съ бой.

Въ планината обаче въпроса е съвѣмъ противоположенъ. Една войскова часть, която дѣйствува въ една планинска зона, обикновенно задъ себе си нѣма повече отъ една единствена комуникационна линия, и при това не винаги при добри условия, посредствомъ която да може да се държи въ съобщение съ собственитѣ си снабдителни центрове и да получава помощъ отъ собственитѣ си стратегически резерви. Често за да се прѣмине отъ тѣзи на друга съседна линия се изисква да се прѣодоляватъ значителни мѣстни прѣпятствия, които ако не сж твърдѣ трудни за легкитѣ и специални войски, могатъ да бѣдѣтъ прѣголъми, па даже и непрѣодолими за тѣзи, които нѣматъ необходимата привычка да прѣодоляватъ подобни прѣпятствия. При това надлъжъ по голѣмитѣ комуникационни линии, които се проектиратъ въ долинитѣ, сжществуватъ винаги такива пунктове, които могатъ крѣпко да се държатъ даже отъ незначителни отряди, заеманieto на които може да се сматра като достатъчно за да се попрѣче на каквото и да е движение по тѣзи линии, т. е. да се прѣкъсне съобщението между находящитѣ се напрѣдъ сили и тѣхнитѣ резерви и материали, които се намиратъ изодзадъ. Отъ тукъ се вижда, че когато една войскова часть, даже малочисленна, сполучи ненадѣйно или чрѣвъ сила да се закрѣпи на единъ отъ тѣзи пунктове, отъ които може дѣйствително да прѣсѣче, или само да заплашва непосредвенно една отъ главнитѣ операционни линии, войскитѣ, които се снабдяватъ съ всичко необходимо за животъ и за бой по тѣзи линии, ще бѣдѣтъ, естествено, парализирани въ дѣйствиата си и твърдѣ често принудени да оставятъ зоната и то, ако това е възможно. Това обстоятелство става още по очевидно, когато си припомнимъ по горьказанитѣ условия, т. е. че въ планинскитѣ райони, обикновенно, се намиратъ твърдѣ оскудни сръдства за сжществуванieto на дѣйствующитѣ въ тѣхъ войски; поради тѣзи причина, ако тѣ нѣматъ постоянни съобщения съ собственитѣ си продоволственни и материални центрове, бездруго ще бѣдѣтъ тосчасъ поставени въ невъзможность да сжществуватъ върху тѣзи мѣста. Отъ

изложеното до тукъ става очевидно, че въ планинскитѣ райони даже дѣйствиата на малки войскови части често могатъ да придобиятъ стратегически характеръ въ смисълъ, че като заематъ по операционната линия на неприятеля нѣкой благоприятенъ пунктъ, могатъ да парализиратъ дѣйствието на по голѣми отряди, които дѣйствуватъ напредъ въ планината.

Една друга характеристика е разликата въ състава и голѣмината на походнитѣ колони. Самия начинъ за организиранieto на походнитѣ движения прѣтърпява значително измѣнение, вследствие специалнитѣ условия на планинската мѣстность. Като вземемъ въ съображение, че нормалнитѣ походни построения немогутъ да се спазятъ въ планината, очевидно е че растяганieto на колонитѣ е много по голѣмо, отъ колкото при движението по обикновеннитѣ пѣтища. Друга една причина която влияе върху начина на това движение е обстоятелството, че обикновенно не могатъ да се спазятъ нормалнитѣ дистанции между рѣדותъ, вследствие на което се уголъмява дълбочината на походната колона въ права пропорция, т. е. колкото е по голѣма стрѣмнината, толкова по голѣмо става и растяганieto на колонната. Отъ опитъ е извѣстно слѣдующето: по планинскитѣ пѣтища, гдѣто може да се движимъ отъ дѣсно по два необходимо е 1, 20 м. за всѣки рѣдъ; по конски пѣтища, гдѣто движението става по 1 човѣкъ—1, 60 м.; по обикновенни пѣтеки — 2 метри за човѣкъ; по трудни пѣтеки—3 м. за човѣкъ; по много трудни и опасни пѣтеки даже до 6 метра на човѣкъ; за всѣко товарно животно—отъ 3—12 метра.

Колкото за отношението между пространството и врѣмето, т. е. пѣтя, който една колонна може да прѣмине въ едно дадено врѣме, даже и то се различава чувствително отъ това, което служи за норма при обикновеннитѣ походни движения. Понеже това отношение опредѣля величината на походната колонна, която въ течението на единъ день може да прѣмине отъ единъ пунктъ на другъ, заради това и голѣмината на походната единица значително се различава отъ тѣзи по обикновеннитѣ пѣтища. Нека да се обяснимъ по добръ: ако допустимъ, че при обикновенни условия армейския корпусъ е *походна еди-*

ница, т. е. такава, която, като вземемъ въ съображение врѣмето необходимо за сръдоточаванието му на сборнитѣ пунктове, врѣмето за истяганieto му и за прѣминаванieto на единъ обикновенъ прѣходъ въ единъ день, може въ единъ день цѣликомъ да прѣмине отъ единъ пунктъ на другъ, то въ планината, ако движението не става по голѣмитѣ пѣтища, тѣзи единица е значително много по малка. Като такава обикновенно се смятъ бригадата. Да се опредѣли *à priori* пространството, което една колонна може да измине въ планината, е твърдѣ трудно и зависи напълно отъ свойството на пѣтищата и мѣстността, на която се прави движението; една данна, която може, до известна степенъ, да служи като база е слѣдующата, а именно, че една войска, привикнала да се движи въ планината, употребява около 15 минути за да покаче 100^m височина; тѣзи данна не се измѣнява чувствително съ измѣняванieto на стрѣмнината, защото съ увеличаванието ѝ се намалява пропорционално бързината и, наопаки. Що се отнася до слизанието може да се каже, че една привикнала войска употребява половината отъ врѣмето, което е нужно за искачване. Товарнитѣ животни, родени въ планината, при качванието иматъ почти ежщата скоростъ каквато и човѣка, а, напротивъ, по малка при слизанието; наопаки, тѣзи животни, които не сж пораснали въ планината и не сж приучени да ходятъ въ нея, при качванието се стрѣмятъ естествено да увеличатъ вървежа, вследствие на което по скоро се уморяватъ; при слизанието же тѣ срѣщатъ по голѣми мъчнотии, особенно ако платното на пѣтя е лошаво.

При дългитѣ и стрѣмни възходи (подеми) почивкитѣ трѣбва да бѣдѣтъ по чести отъ колкото въ долинитѣ за да се позволи на войницитѣ и животнитѣ да си взематъ духа и да могатъ да си поправятъ снаряжението и упряжа; напротивъ, тѣзи почивки трѣба да бѣдѣтъ по малко продължителни, защото въ разредената атмосфера, въ планината, достатъчно сж твърдѣ малко минути за почивка и възстановяване на силитѣ.

Извънредното растяганie на колонитѣ, поради което разврѣщанието имъ става твърдѣ бавно, изисква щото движението да се организира, по възможность, въ повече

колонни и да позволи, по такъв начин, щото първоначално да се развият повече сили за бой; обаче, на това се противопоставя недостатъчното количество на пиктицата, които да имат паралелно направление на главната посока за движение. Има още едно неудобство, а именно, че колонните, като се раздвелят от планинските контрафорти, мъчно могат да си подават въ време на движение взаимна помощ. За да се избегнат тези неудобства, които произтичат от извънредното растягане на колонните, твърдъ често ще се прибъгва към усиляването на авангарда, или към испращанieto му много по напредъ, от колкото при обикновенни условия, съ цѣль щото, въ случай на нечаянна неприятелска атака, да може да задържи противника до толкова, до колкото е необходимо за развиванieto на колонната на заетата от авангарда позиция, или пъкъ на тези позиции, които се намиратъ по отзадъ, ако би да се предполага, че противника няма да позволи развиванieto на силите на височината на авангарда.

Мъчнотия за фланкиране.

Прѣдъ видъ на това, че мѣстнитъ условия позволяватъ нечаяннитъ нападения върху фланговетъ на колонитъ, които се движатъ въ долинитъ, обезпечението на фланговетъ или фланкиранieto имъ е едно друго специално условие. Догдѣто движението се извършва въ нискитъ планини, гдѣто се намиратъ въ достатъчно количество съобщение, или пъкъ условията на мѣстността позволяватъ движението вгнъ отъ пиктицата, тѣзи прѣдхранителна мѣрка за запазването на фланговетъ не е трудна за изпълнение. Но, когато движението се извършва по нѣкоя тѣсна долина съ стрѣмни бръгове, движението на фланкирующитъ отряди (бокови отряди) е или абсолютно невъзможно или пъкъ бавно, така щото съ него не може да се постигне поставената цѣль. Отъ всичко това се вижда, че при тези движения фланговетъ и опашката сж най слабитъ страни на походнитъ колонни и, поради това, прѣдставляватъ най згоднитъ пунктове за нападение отъ страна на противника. Дѣйствително, единъ малкъ неприятелски отрядъ, когато не

сж взети необходимитъ мѣрки за фланкиране, може съ дѣйствието си противъ тези пунктове да произведе голяма паника въ всичката колонна и, това дѣйствие е още повече чувствително като вземемъ прѣдъ видъ, че походната колонна, по причина на значителното растягане, въ който и да е пунктъ, отъ кдѣто бжде тя нападната, не може да съерѣдоточи освѣнъ незначителни сили.

Това неудобство, обикновенно, може да се отстрани като се заематъ съ специални отряди тези пунктове, които могатъ да съставятъ една голяма опасностъ за фланговетъ на колоннитъ; тези отряди могатъ да останатъ на позицията до тогава, до гдѣто всичката колонна се оттегне. Тѣзи голяма вѣроятностъ и опасностъ отъ тилни атаки, даже въ настѣпателнитъ походни движения, изискватъ щото на арриергардитъ да се даде една по многобройна сила, отъ колкото това обикновенно се прави, защото, въ дадения случай, тѣ нѣматъ само полицейска миссия; но, напротивъ едно тактическо назначение, което, въ нѣкои случаи, може да има капитална важностъ, тѣ като отъ тѣхъ зависи изключително сигурността на колонната.

Въ допълнение на горѣизложеното, ний тукъ ще дадемъ нѣкои по големи подробности върху организиранieto на походнитъ движения въ планината.

Авангардъ.—Авангарда трѣба да бжде толкова надалечъ щото да даде възможностъ на главнитъ сили да се приготвятъ за бой, при най-благоприятни условия.

Отъ тука слѣдва, че дистанцията мѣжду авангарда и главнитъ сили трѣбва да бжде по голема, отъ колкото при обикновеннитъ походни движения,

Той трѣбва да бжде достатъчно силенъ за да може да даде едно сериозно съпротивление на противника и, да бжде организиранъ така, щото да може да постигне поставената му цѣль.

Къмъ него трѣбва да има придадено кавалерия, рѣдко артиллерия и то, ако мѣстнитъ условия това позволяватъ.

Развѣдиванieto, по принципъ, принадлежи на кавалерията; обаче мѣстнитъ условия не винаги позволяватъ това.

на тогва
силна
колонна
и на чл
авангардъ

Когато долината е широка, кавалерията съ успѣхъ може да носи развѣдвателната служба, като испрати за това по направление на пѣтищата необходимото число развѣди; но въпроса се видоизмѣнява, ако долината е тѣсна, а фланговетъ — стрѣмни. Въ такъвъ случай, тя трѣба да отстъпи тѣзи си роль на отдѣлни групи пѣхотни войници, да се ограничи съ носянето на ординарческата служба и съ държането връзка между различнитъ елементи на походното движение.

Съ авангарда трѣбва да се испрати една пионерна команда за исправление на пѣтищата, когато това се изисква отъ техническитъ условия на пѣти или климатическитъ условия и, освѣнъ това, когато се прѣдвиждатъ да се извършатъ сериозни поправки, необходимо е да се придадатъ работници отъ мѣстното население.

Артиллерия да се придава къмъ авангарда само тогава, когато тя нѣма да бѣде изложена на опасностъ, както напр. въ едно тѣсно дефиле, гдѣто е невъзможно развиването ѝ въ боенъ редъ, и когато тя нѣма да състави прѣчка за движението на другитъ войски. Въ по широкитъ долини тя винаги ще прави частъ отъ авангарда; въ всѣки случай, когато се придава артиллерия къмъ авангарда, тя трѣбва да се намира начело на главнитъ сили за да може наскоро да се присѣдини къмъ него, но съ условие щото движението ѝ напредъ да бѣде осигурено или отъ мѣстнитъ условия, или отъ назначенното за това прикритие.

Фланкгарди (бокови отряди). — Развѣдвателната служба трѣба, прѣди всичко, да гарантира колонната отъ нечаянни нападения. Това принадлежи, по принципъ, на кавалерията.

Ако въ планината една войска се движи въ нѣколко колонни, по паралелни пѣтища, то тѣ се прикриватъ взаимно по фланговетъ на една извѣстна зона. Неприятеля, който би могълъ да се промъкне помежду имъ, ще се прѣдстави относително съ незначителни сили. Обикновено нѣколко кавалеристи сж достатъчни за развѣдование, като се движатъ по рѣтоветъ, които отиватъ по направление на пѣти на движението.

Когато съществуватъ положителни свѣдѣния за движението на противника и, когато е необходимо да се

дѣйствува рѣшително, въ такъвъ случай, трѣба да се ограничимъ съ по ограниченни прѣдохранителни мѣрки; но да дѣйствуваме колкото е възможно по бързо.

Каквато и да бѣде величината на планината тѣзи прѣдпазителни мѣрки сж необходими.

При движението на незначителни колонни, за да ги обезпечемъ отъ ненадѣйното дѣйствие на неприятеля, достатъчно е да испратимъ по високитъ върхове, отъ гдѣто може да се наблюдава на широко, нѣколко кавалериста, а на пѣтищата, които водятъ къмъ фланговетъ на колоната, — пѣхотни патрули за заемането имъ.

По принципъ, ние ще приемемъ, че, винаги, когато мѣстнитъ условия позволяватъ, за прикритието на фланговетъ най добръ е да се употреби кавалерия.

Когато наблизо отъ директрисата на марша се намиратъ, на разстояние отъ 1—3 километра, околни пѣтища, по които е възможно движението на кавалерия, то за обезпечението на фланговетъ достатъчно е да се пратятъ по тѣхъ единъ или нѣколко кавалерийски взводове, като имъ се придадатъ незначителни пѣхотни подкрѣпленія. Ако ли е затруднително движението на кавалерията, въ такъвъ случай сж достатъчни нѣколко пѣхотни патрули, усиленни съ 2 или 3 кавалеристи за носяние ординарческата и пощенска служба и за освѣтление на фланговетъ, когато това е възможно.

Когато, наконѣцъ, мѣстността по фланговетъ не позволява подобна организация, то въ такъвъ случай на авангарда ляжи длъжността да прикрие фланговетъ на движението, като отдѣли за тѣзи цѣль специални отряди за едновременно заемане на височинитъ, които командуватъ пѣти, прѣди пристигането на авангарда, които оставатъ тамъ догдѣто прѣмине цѣлата колонна.

Ариергардъ. — Ариергарда се организира по сжщитъ принципи. Особено внимание трѣба да се обърне на нечаяннитъ нападения, които могатъ да бѣдѣтъ насочени противъ опаската на колоннитъ, вследствие на което ариергарда трѣба да бѣде по силенъ отъ колкото при обикновенни условия. Войсковия обозъ трѣба да се движи, по възможностъ, по близо до него за да се обезпече отъ нападение.

Обаче обоза не трябва да се подава много напредъ, особено ако се очаква едно сражение и отетжление, защото въ последния случай, той може да причини голяма пръчка за извършването на отетжлението.

Ариергарда трябва, както и авангарда, да се състои от пехота и кавалерия и отъ необходимото число кола за да се натоварятъ раницитъ на тѣзи войници, които сж назначени за разведованне.

Колонна на главнитѣ сили.— Движението на главнитѣ сили се организира по общирнитѣ принципи. Колонната ще се движи съ сигурностъ, ако е прикрита, както казахме, отпредъ, отзадъ и на фланговетъ, съ една думя отъ всички страни.

Артилерията върви следъ първия батальонъ.

Кавалерията нѣма друга мисия освенъ да носи пощенската и ординарческа служба и да служи за връзка между различнитѣ елементи на колонната.

По нѣкога тя може да се въсползува отъ нѣкоя околна долина за да се тури въ свръзка съ фланкирующитѣ отряди. Нейната роль, въобще, е второстепенна, предъ видъ на мъчнотнитѣ, които представлява мѣстността.

Мяжду прочемъ, относително организирането на колонната, трябва да държимъ сметка за тѣзи приеми, които сж резултатъ отъ опититѣ за походнитѣ движения въ планината.

Елементитѣ на колонната трябва да се намиратъ на по голѣми дистанции помежду си, за да се избѣгнатъ четитѣ спирания, които протичатъ отъ самото движение (по голѣмото расстояние) и пръчкитѣ на мѣстността.

Този принципъ не трябва да се съблюдава, когато сме близо до противника; въ този случай по добръ ще бжде щото войскитѣ да бждѣтъ съсредоточени.

Необходимо е да се обърне особено внимание върху регулирането движението на всяка дружина. За тѣзи цѣль на чело на всяка дружина и рота да се постави по единъ унт.-офицеръ.

Дистанцията между всяка дружина и батерия да бжде 200 метра и 30 метра между ротитѣ на всяка дружина.

Когато широчината на пътя не позволява движение съ по широкъ фронтъ, пехотата се движи по два, кавалерията по два, а артилерията и обоза винаги по едно

орядне или по една кола.

Въ случай, че мѣстността позволява, или се предвижда стѣлкновение съ противника, трябва да се умалятъ дистанциитѣ.

Въ планината, по тѣснитѣ пътища, войската не може да измине повече отъ 3 километра въ часъ; при добри пътища—4 километра, и то ако нѣма много възходи.

При това може да се рекомандува:

1° Следъ всяки 45—50 минути походъ да се дава по 10—15 минути почивка;

2° Хола трябва да бжде мѣренъ и тихъ, още повече при слизанието;

3° Марша да се почва лѣтъмъ следъ зора, а зимъ не по рано отъ 8 часа сутринта;

4° Когато движението става по заспанъ съ снѣгъ пътъ, то за разчистването му, отъ всяка рота, да се назначи по едно отдѣление работници;

5° Всичкитѣ роти да бждѣтъ снабдени съ известно количество фенери за ноцнитѣ движения.

Винаги ще бжде полезно да се взематъ водачи отъ страната, особено когато се дѣйствова по непозната мѣстность.

Ботушитѣ на войницитѣ да сж подковани.

Войницитѣ да носятъ съ себе си 4 дневна пропорция храна; защото обозитѣ твърдъ късно пристигатъ, а въ повечето случаи и никакъ.

Предполагаме, че една колонна, организирана по такъвъ начинъ, съ реквизиционни кола при авангарда, главнитѣ сили и флангардитѣ, за да се поставятъ на тѣхъ раницитѣ на тѣзи войници, които се назначаватъ въ разведователна служба, и при една добра система за сигналиране, ще добне възможность въ планинскитѣ мѣста да се движи безопасно и бърже.

Движението на отдѣлната рота.

Какъвто и да бжде пътя, по който следва една отдѣлна рота, първо условие за безопасността ѝ е да се осветлява отъ всички страни. За тѣзи цѣль както отпредъ, така и по фланговетъ трябва да се прикрие отъ

незначителни команди на разстояние около 1200 м., за да бъде запазена от огъня на пехотата.

Ако има няколко кавалеристи, тя ще ги употреби съ полза за разведоване и пощенска служба.

Най-после, каквито и да бъдат условията на марша, ще бъде необходимо да има едни реквизиционни кола за да се натоварят раниците на назначените войници за разведвателна служба.

Съ една рота отъ 250 души и $\frac{1}{2}$ взводъ кавалерия, ний можемъ да организираме движението по следующия начинъ:

Организация.

Разведоване	4 кавалеристи напредъ
„	2 пехотинци.
Челенъ патруль	10 челоуька.
Авангардъ	1 взводъ.
„	1 реквизиционни кола
Главни сили	$2\frac{3}{4}$ взводъ
„	ротенъ товаренъ и колесенъ обозъ
Арьергардъ	1 отдѣление.

Забѣлѣжка. На чело на авангарда и главните сили, обикновенно, се турятъ по няколко кавалериста за ординарческа служба, а останалите кавалеристи се испращатъ при арьергарда.

Ако мѣтността позволява, венчката кавалерия се употребява за разведвателна служба, и може да се сматри напълно достатъчна за да обезпече движението.

Движението на отдѣленъ батальонъ съ няколко кавалеристи.

Сжцитъ принципи. Дружината се осветлява още по надалечъ. За обезпечение фланговетъ на дружината достатъчно е да се испратятъ по единъ или няколко взвода и по няколко кавалеристи по околните пхтища.

Организация.

Разведоване	$\frac{1}{2}$ взводъ
Патруль	4 челоуька
Челенъ отрядъ	12 челоуька

Прѣденъ отрядъ	3 отдѣленчи
Главни сили на авангарда	3 взвода
Кола	патронни
„	реквизиционни
Главни сили на колонната	8 кавалеристи
	$2\frac{1}{2}$ роти
Кола	патронни
Арьергардъ	$\frac{1}{2}$ рота
	8 кавалеристи
Обозъ	дружинни

Винаги по фланговетъ ще се намѣрятъ пхтеки, по които ще се испратятъ патрули за обезпечение на фланговетъ. Когато това е невъзможно, въ такъвъ случай, както казахме по горѣ, ще се испратятъ кавалеристи на командующитъ върхове за наблюдение. Ако безопасността на колонната се заплашва сериозно, въ такъвъ случай ще бъде необходимо да се испратятъ по силни групи войници, които да заематъ съответствующитъ позиции и да се спрѣтъ тамъ, догдето измине цялата колонна.

За тѣзи цѣль главните сили на авангарда могатъ да назначатъ единъ взводъ.

Ако имаме единъ взводъ кавалерия, тогава 8 кавалериста можемъ да испратимъ напредъ, по 4 на всеки флангъ, 8 прѣдъ главните сили на авангарда и 4 при арьергарда.

Ако имаме артиллерия, тя върви следъ 1-та рота на главните сили.

Движението на единъ пѣши полкъ съ Артиллерия и Кавалерия.

(Двѣ батареи, отъ които едната полека и есадронъ конница)

Принципитъ сж неизмѣняеми. Не е трудно да ги приложимъ; въ авангарда ще туримъ планинската батарея, или поне два взвода,—това винаги се прави, когато е възможно; тя ще се движи следъ последната рота на авангарда. Въ трудните мѣста артиллерията се спира и винаги очаква щото авангарда да измине достатъчно напредъ за да бъде осигурена и достатъчно прикрита.

За организирането на флангардитъ, можемъ да назначимъ по една рота на фланговетъ, съ по няколко кавалеристи. Ако това е невъзможно да се устрои, въ

такъв случай съ специални отряди се заематъ пунктоветъ, които се прѣдставляватъ най опасни за движението, както казахме по горъ. За тѣзи цѣль могатъ да се употребятъ една или двѣ роты, взети отъ авангарда или главнитъ сили, спорѣдъ обстоятелствата.

Винаги, когато позволяватъ мѣстнитъ условия, за освѣтлението на мѣстността отпрѣдъ и по фланговетъ ще се употребѣи кавалерия.

Организация.

Развѣдывание и охранение	2 ¹ / ₂	взвода кавалерия
Челенъ отрядъ	1	взводъ пѣхота
Прѣденъ отрядъ	3	взвода (реквизиционни кола съ инструменти за поправка на пѣтя).
Главни сили на авангарда	3	роты (реквизиц. кола, пионерна команда, 1 планинска батарея)
Главни сили на колонната	1 ¹ / ₂	взводъ кавалерия
		1 дружина
		1 полѣка батарея
		1 дружина
		3 ³ / ₄ дружина лазаретни линейки
Ариергардъ	1	рота съ взводъ кавал.
Обозъ		войскови обозъ отъ 2-ри разрядъ

Изобщо за организацията на походнитъ движения въ планината можемъ да кажемъ слѣдующето:

Когато войскитъ се движатъ въ нѣколко паралелни колонни, то малкитъ неприятелски части, които могатъ да се промъкнатъ между тѣхъ, не съставляватъ особна опасность за движението. Кавалерийскитъ развѣди, които служатъ за връзка между тѣзи колонни, ще могатъ своевременно да извѣстятъ за това.

Ако войскитъ се движатъ само по единъ пѣтъ и, ако острани има нѣколко паралелни пѣтища, въ такъвъ случай, по тѣзи послѣднитъ трѣба да се неспрати по една

полурота за флангарди и нѣколко кавалеристи за носение на ординарческата и пощенска служби.

Ако паралелнитъ пѣтища сѣ трудни за движението на кавалерията и на пѣхотата, то ще се изпроводи само едно пѣхотно отдѣление, или нѣколко обикновенни патрули отъ 2—4 челоуѣка. За поддържане връзка съ флангардитъ, необходимо е щото отъ време на време да се испращатъ по нѣколко кавалериста отъ авангарда; освѣнъ това една часть отъ него винаги трѣба да бѣде готова (безъ раници) да имъ подаде помощъ.

Ако най послѣ и това е невъзможно, при авангарда се испращатъ тѣзи отряди, които сѣ назначени да обезпечатъ движението, за която цѣль отъ време на време ще заематъ опаснитъ пунктове, които би се сръвнвали по пѣтя на движението. Прѣдварително, за тѣзи цѣль се испращатъ къмъ тѣзи пунктове кавалерийски развѣди, на които се възлага своевременно да донесжтъ за опасността.

Ако по пѣтя на движението на колонната се нампра нѣкое дефиле, то прѣди тя да почне дефилиранieto му, трѣба да бѣде заетъ противоположния неходъ на дефилето, за да не би да бѣде изненадана въ това време, когато се движи въ самата тѣсенна.

Прѣдъ видъ на голѣмитъ мъчнотии, които има да прѣодоляватъ частитъ, назначени въ развѣдователна служба и нуждата за по голѣма подвижность, може да се рекомандува като рационално сръдство, щото при испращанieto войски за тѣзи цѣль, тѣ да се освобождаватъ отъ раницитъ си; за натоварванieto имъ да се взематъ обивателеки кола отъ населението, по реквизиционенъ начинъ.

Нощни движения.

При сегашното състояние на пѣхотното оружие, не може да имаме ни най малко съмнѣние, че атаката на позицитъ въ планината е свързано съ много опасности. За да се избѣгнатъ необходимитъ при този случай извънрѣдни загуби, по иѣкога, ще бѣде ползвно да дѣйствуваме ненадѣино противъ нѣкои важни пунктове отъ неприятелското расположение. За постиганieto на

тѣзи цѣль могатъ да се организиратъ нощни движения, които, като ни позволяватъ да се приближимъ незабѣлъзано и безъ никакви загуби, даватъ ежцеврѣменно и рѣшителни резултати.

Обаче ни на минута не трѣба да се забрави, че тѣзи движения сѣ трудно изпълними и сѣ едни отъ най труднитѣ операции. Като общи норми, ний ще дадемъ тукъ слѣдующитѣ правила, които би слѣдвало да се съблюдаватъ при организацията имъ:

1 ° Да се има на разположение нѣколко колесни пѣтица, и да не се предприематъ никакви движения въ планината, ако тя добръ не е извѣстна, или ако нѣма на разположение добри и върни водачи, добръ запознати съ мѣстността.

Да се има постоянно прѣдъ видъ, че ако движението става по конски пѣтица и пѣтеки, то твърдъ често по тѣхъ се срѣщатъ такива опасни мѣста, които могатъ да причинятъ голѣми нещастия и да деморализиратъ колонната.

2 ° Развѣдиванieto по фронта и на фланговетѣ трѣба да се изнесе по напредъ, отъ колкото при дневнитѣ походни движения, за да се избѣгнатъ възможнитѣ ненадвѣйни нападения и засади.

Никой войникъ, който нѣма добръ слухъ и зрѣние, не трѣбва да се назначава въ развѣдивателнитѣ партии. Доброто зрѣние и слухъ сѣ необходими условия за доброто изпълнение на тѣзи важна служба.

3 ° Главнитѣ сили трѣба да се движатъ на ешалони, по полуротно или по ротно, спорѣдъ силата на колонната, и на такава дистанция помежду си щото да се избѣгнатъ възможнитѣ стѣлкновения при движението, произходящи отъ колебанията, които се получаватъ вследствие неравномерното движение, особено пощно врѣме.

Необходимо е на кръстопѣтицата да се поставятъ особенни знакове или специално назначени войници, които да показватъ истинското направление на колонната.

При почивкитѣ всѣки ешалонъ сгѣтява колонната къмъ главата.

4 ° Наблизо отъ неприятеля забранява се да се палятъ огнове, да се говори и пуши. Необходимо е да се назначатъ нѣкои условни знакове за различни нужди.

5 ° Въ врѣме на движението да се поддържа бодростъ въ войницитѣ. Ако това не се запази и войницитѣ ги хване дръмка, то безрѣдцата скоро ще се распространи по всичката колонна.

6 ° Войсковия обозъ и товарни конѣ трѣба да достигнатъ колонната прѣзъ *деня*, съ съответствующии конвой.

7 ° Прѣди трѣгванieto необходимо е щото войницитѣ добръ да сѣ починали. Полезно е да имъ се даде нѣкое възбудително питие, напр. чай; необходимо е щото войницитѣ освѣтъ резервния ранцевъ запасъ да иматъ едно дневна обикновенна пропорция въ ранцата си.

Голѣмата важность на подчиненитѣ началствующи лица.

Необходимостта често да се прибѣгва къмъ дробенieto на колонната, като средство да се намали дълбочината, да се осигури фланкиранieto, или да се удари фланга или тила на противника, естествено иде да увеличи важността на подчиненитѣ началствующи лица, които често ще бждѣтъ принудени да дѣйствуватъ на далечъ отъ главнитѣ сили на отряда и, при условие да не могатъ да получатъ едно скорошно отъ тѣхъ подкрѣпление. Това, твърдъ естествено, изисква отъ началствующитѣ лица обширно прилагание на собствена инициатива и въ много по голѣма степенъ, отъ колкото при дѣйствиата въ равнината, гдѣто, обикновенно, малкитѣ отряди дѣйствуватъ винаги като елементъ отъ други по голѣми, и отъ които тѣ получаватъ импулъс и направление.

Въ планинскитѣ операции, макаръ че обстановката може да бжде позната, макаръ че и висния началникъ може да бжде дѣтеленъ, внимателенъ и прѣдвидливъ, обаче невъзможно е щото той, когато дава едно назначение на нѣкои отъ своитѣ подчинени, да имъ даде обстоятелствени заповѣди и подробни инструкции относително начинитѣ, по които тѣ трѣбва да дѣйствуватъ при всичкитѣ възможни случаи. Развитieto на фактитѣ може да вземе съвсѣмъ непрѣдвидени и опасни форми, така щото стрѣмленieto да се ограничи дѣтелността на тѣзи началници съ прѣдварителни рѣшения, може да има най лошаи послѣствия. Значи, отъ казаното до тукъ, става явно, че при

подобни миссии е необходимо да се даде голям просторъ на частната инициатива; но, за да може тя да се прояви, по най-полезенъ начинъ, необходимо е щото подчиненитъ началствующи лица да знаятъ ясно и подробно обстановката, при която тѣ сж повикани да дѣйствуватъ и да иматъ една ясна идея за цѣлитъ, които сж гонятъ за постиганне, а тѣй сжщо и за начинитъ, съ които се предполага да се постигнатъ. Поради това въ планинската война, вмѣсто да се издаватъ подробни заповѣди за дѣйствието на единъ отрядъ, необходимо е да се ограничимъ само съ ясни и точни директиви (общи указания), съ една дума такива щото да не даватъ никакъвъ поводъ за съмнѣние. Отъ друга страна, частнитъ началници трѣба да бжджтъ убѣдени, че въ планинската война дѣйствиата на малкитъ отряди, когато тѣ се водятъ рѣшително и разумно, могатъ да постигнатъ голѣми резултати и, че при тѣзи дѣйствия, тѣ никога не трѣба прѣмногo да се грижатъ за откъсването на комуникациитъ, защото една войска израсла въ планината и позната съ мѣстността, ако не денемъ, то нощемъ, ако не по най-къснитъ пѣтища, то по най-дългия пѣтъ, винаги ще намѣри сръдетво да се спаси, ако е оградена, когато не ѝ лицева спокойствие, добри крака и здрави гърди.

Мжчотитъ при прѣдаването на приказанията.

Важността за инициативата на подчиненитъ началствующи лица става още по очевидна, когато вземемъ въ съображение мжчотитъ, които ще се посръщнатъ въ планината при разнасянието на донесенията и приказанията. Сношенията мжду различнитъ колонии на походното движение както въ ширина, така и въ дълбочина обикновенно става много бавно, ако за тѣзи цѣль се употребятъ обикновенни сръдетва, като кавалеристи-ординарци и пѣхотинци.

Сръдетва за да се отстранятъ тѣзи неудобства.— За удовлетворението на тѣзи нужда необходимо е да се прибѣгне, ако е възможно, къмъ други сръдетва, като полски телеграфъ, оптически телеграфъ, акустическа сигнализация и пр.

Полски телеграфъ е твърдъ полезно сръдетво, но ос-

вънъ деликатността на апаратитъ, отъ които той е съставенъ, не винаги е възможно прѣнасянието му по труднитъ планински пѣтеки, а най-важното е, че за неговото функциониране необходимо е да се приготвятъ нуждитъ линии. Това сръдетво, прочее, може да се употреби когато въпроса се отнася до заемането на такива позиции, които сж приготвени заблаговременно и, които не сж много отстранени отъ главнитъ комуникационни линии; обаче, въпроса не стои така когато се отнася до дѣйствието на такива отряди, които сж прѣд-назначени да дѣйствуватъ надалечъ отъ голѣмитъ пѣтища.

Различнитъ системи за оптическото сигналиране сж прѣвзеходни сръдетва за цѣльта, обаче отъ направенитъ опити се възстанови, че всека една отъ тѣхъ съдържа по една непрактичност, която ги прави употребими и полезни само при извѣстни условия. Тѣзи, които сж прѣд-назначени за дневно употребление служатъ въобще до това, догдѣто разстоянието не е твърдъ голѣмо и атмосферата свѣтла; но за по голѣми дистанции и въ случай на мъгла ставатъ неупотребими. Системитъ които сж прѣд-назначени за нощно дѣйствие сж основани върху лучене-пусканieto; тѣ могатъ да служатъ само въ свѣтливи нощи, а при гжетата мъгла, тѣй сжщо, и тѣ не отговарятъ на цѣльта. Що се касае до акустическитъ сигнали, основани на разнасянието на гласа, като сигналнитъ рожки и пр. могатъ да се употребятъ до като атмосферата е спокойна, толкова повече, че тишината, която въобще царува въ високитъ планински райони, позволява да се човатъ тѣзи сигнали на много по голѣми разстояния, отъ колкото на равнитъ мѣста; но едно малко духание на вѣтъръ, прѣимущественно, въ направление противоположно, прави и това сръдетво съвсѣмъ безполезно. Рѣшението на този важенъ въпросъ прѣдставлява значителни мжчотни и, до колкото ни е извѣстно, не е могло да се постигне едно окончателно рѣшение въ всичкитъ почти господарства, въ които е билъ поставенъ за рѣшение.

Като особно рационално сръдетво, при всичко, че и то има по горнитъ недостатѣци, можемъ да прѣпорѣчимъ

сигналирането съ флагове и фенери; тѣзи сигнализация, основана на съвършено обикновенни начала, при тактическитѣ дѣйствиия на частитѣ, може да прѣнесе грамадна полза и да улесни сношенията между различнитѣ части, които съставляватъ отряда.

Отъ изложеното до тукъ можемъ да додемъ до заключение, че употребяването на това или онова средство ще се опредѣли отъ самитѣ обстоятелства.

Значението на съобщенията.

Казахме по горѣ, че пѣтищата, които служатъ за съобщение въ планината, добиватъ много по голѣмо значение, отъ колкото онѣзи на други мѣстности, защото, изобщо, само по тѣхъ могатъ да се движатъ голѣмитѣ войскови части.

Като се вземе въ съображение направлението имъ относително фронта, на който войскитѣ ще се разгърнатъ, тѣзи линии получаватъ различно назначение и различно наименование.

Тѣзи, които отъ базата отиватъ къмъ продоволственитѣ и материялни центрове и къмъ операционния фронтъ се наричатъ *операционни линии*, принципитѣ и за тѣхъ сѣ схитѣ, които споменахме въ началото, като говорихме за операционнитѣ линии въобще; единствената разлика се състои въ това, че, въ планинскитѣ мѣстности, твърдѣ рѣдко се случаватъ щото тѣ да състоятъ отъ единъ сношъ паралелни помежду си пѣтища; но, напротивъ, обикновенно се състоятъ само отъ единъ пѣтъ и то не винаги при добри технически условия.

Тѣзи пѣтища, които водятъ къмъ фланговетѣ и тила на неприятелската позиция се наричатъ *обходни линии*; тѣзи именно линии въ планинскитѣ мѣста добиватъ чрѣзвычайно голѣма важностъ, даже когато тѣхната проходимоспособностъ е съвсѣмъ ограничена. Наконецъ, пѣтищата които се проектиратъ почти паралелно на фронта на развърщаннето на войскитѣ и, които съединяватъ двѣ и повече операционни линии се наричатъ *линии за прѣдвижения* или *маневрени*; тѣ тѣй сѣщо сѣ отъ голѣма важностъ, защото като възстановяватъ сношенията между операционнитѣ линии, позволяватъ прѣдвиженето на

войскитѣ отъ една линия на друга и, по този начинъ, ни даватъ възможностъ да съсредоточимъ значителни масии въ този пунктъ, въ който се прѣдполага, че противника ще насочи най-голѣмото си усилие.

За този който дѣйствува отбранително, осигуряването на една или повече маневрени линии задъ фронта на който ще се разгърнатъ силитѣ, трѣба да бѣде една отъ първитѣ му грижи, а за този, който дѣйствува настѣпателно, заемането на една отъ тѣзи линии трѣба да бѣде единъ отъ главнитѣ му обективи.

Въ долинитѣ или по рѣковетѣ на планинскитѣ масиви, пунктотѣ въ които сѣ прѣсичатъ операционнитѣ, обходнитѣ или маневрени линии, се наричатъ *възели*; тѣзи пунктотѣ за защитата прѣдставляватъ важни субективи, а за атакующия обективи, защото, въ повечето случаи, въ тѣхъ обикновенно се намиратъ голѣмитѣ населени центрове, въ които ще бѣдѣтъ учрѣдени продоволственитѣ и материялни складове. Обикновенно, тѣзи пунктотѣ се укрѣпватъ и служатъ да прѣградятъ всичкитѣ съобщения отъ къмъ неприятелска страна, като служатъ едновременно за упора на подвижната отбрана. Помѣнатитѣ възели прѣдставляватъ, въ повечето случаи, както при отбрана, така и при нападение, най-сгоднитѣ пунктотѣ за разполагането на резервитѣ, прѣдначинени да насочатъ, впоследствие дѣйствието си върху който и да е пунктъ отъ дадената зона, гдѣто това обстановката би го изисквала.

Позиции.

Единъ другъ елементъ, за който трѣба да се държи смѣтка при изучаването планинската война, сѣ *позициитѣ*, които се срѣщатъ по рѣковетѣ и въ долинитѣ. Тѣзи позиции, гдѣто и да се намиратъ, по причина на самия характеръ на мѣстността, винаги трѣба да се смятатъ, че прѣдставляватъ повече благоприятни условия за една упорна отбрана, отъ колкото тѣзи въ равнината. Главната характеристика на тѣзи позиции е слѣдующата: флангове упрѣни на силни мѣстни прѣпятствия, трудни за атакуване отъ фронта, поради стрѣмнината на прѣд-

лъжащата мьстность, неудобни за разгръщането на голъми сили, по причина на тьснотата имъ.

Позициитъ спорѣдъ положението си, могатъ да бждатъ *паралелни* или *перпендикулярни* на планинския гребень. Въ първия случай, т. е. когато позицията е паралелна прѣдставлява слѣдующитъ прѣимущества:

1° Стрѣмнината, която е обрната къмъ противника, прѣдставлява голъми материални мжчноти за атакующия при движението; 2° Има обширенъ обстрѣлъ; 3° Атакующия, по причина на тьснотията въ долината и неудобствата за движения по скатоветъ, не може да разгръне едновременно голъми сили; 4° Както артиллерийския, така и пѣхотния огънь на атакующия отъ долу на горь, не е много дѣйствителенъ.

Редомъ съ тѣзи прѣимущества, стоятъ и доволно значителни недостатъци, а именно: 1° ^{лишева дълбочина} по която причина не винаги е възможно да се държатъ резервитъ закрити на такава дистанция, отъ гдѣто своевременно да могатъ да пристигнатъ на заплашвания пунктъ.

Ако се расположатъ въ долината, то тамъ не се намиратъ удобни пунктове, на които, въ случай на нужда, да може да се спрѣ противника. Този недостатъкъ може да се отстрани, като се изнесе първата линия, до колкото е възможно, напредъ по ската, по начинъ щото да се постигне една по голъма дълбочина въ боевото расположение, да се направятъ по лесни прѣдвиженията на резервитъ по ржта и да се даде на фланговетъ по малко издадено положение.

2° Твърдъ често фланговетъ на тѣзи позиции не сж упрѣни на никакво естествено прѣпятствие. Когато по самото строение на мьстностьта, ть не сж прикрити съ непроходими мьста, на които лесно може да се задържи противника, ако би да удари въ тѣзи посока, дѣйствието противъ фланга ще бжде винаги опасно за отбраняющия и възможно за атакующия. За постиганнето на тѣзи цѣль атакующия, като дѣйствува демонстративно противъ фронта на позицията, може да насочи главното усилне противъ фланговетъ и, като продължи движението

БИБЛИОТЕКА
НА
Военното Министерство

по гърба на планинския ржтъ, да се яви въ флангъ и тилъ на отбраняющия.

Отъ казанното до тука се вижда, че позициитъ, които вървятъ паралелно на планинскитъ гребени, ако и да иматъ важни прѣимущества, притѣжаватъ и голъми недостатъци.

Въ втория случай, т. е. когато позицията е перпендикулярна на главния гребень тя прѣдставлява слѣдующитъ прѣимущества: 1° често се срѣщатъ пунктове, които командуватъ околната мьстность; 2° намиратъ се достатъчно закрития за резервитъ; 3° фланговетъ сж слаби; 4° ако по сжщия ржтъ противника намври нѣкой командующи пунктъ и го завладѣе, то отъ тамъ той има възможность да подготви атаката и, при егоденъ случай, да се хвърли противъ фронта или фланга на отбраняющия, (примѣръ: Лисата гора на Шипка).

Мжчнотията за отетжление, както се каза по горь, е едно отъ незгоднитъ условия за отбраната на подобна позиция. Ако ржта задъ заетия фронтъ, по естественнитъ си условия или искусствени съобржжения, не е удобенъ за движението на всичкитъ войски, които отбраняватъ позицията, веднжжъ отблѣнати отъ първоначалния отбранителенъ фронтъ, ть или не ще да могатъ да отетжиятъ или ще бждатъ принудени да слѣзатъ отъ фланговетъ, което очевидно, ако околната мьстность е прѣсвечена или противника силно наляга, трудно ще може да се извърши при добри условия.

Освѣнъ това, тѣзи позиции почти винаги сж слаби на фланговетъ, когато околната мьстность е удобопреходима и, ако по дьното на долнитъ, които се намиратъ отъ страни на позицията, не сжществуватъ такива пунктове, които по своитъ естествени или искусствени условия позволяватъ да се задържи противника съ незначителни сили, когато горь по ржта се развиятъ рѣшителнитъ тактически дѣствия. При несжществуването на подобни условия, за упорната защита на подобна позиция необходимо нужно е, винаги да имаме подъ ржка достатъчно резерви, които ще дѣйствуватъ контраофенсивно противъ тѣзи неприятелски части, които би сж опитали да ударятъ на фланга на позицията, или пъкъ чрезъ обходъ

се помъчат да заематъ възела на съобщенията, които се намиратъ задъ фронта.

Сега остава да разгледаме позициите, които могатъ да бъдатъ заети въ самите долини.

Не е трудно почти въ всяка по обширна долина да намеримъ редъ местни предмети, които би ни послужили за отбранителни линии; такива позиции ни представляватъ контрафортите, които се отделятъ отъ главния планински гребенъ и които обикновенно се проектиратъ перпендикулярно по направлението на долината. Обаче такива позиции, които сж обрънати съ фронта си къмъ началото на долината, обикновенно сж неудобни за защита, защото контрафортите и полите на планината, които ще бъдатъ заети отъ отбраняющия, сж почти винаги командуватъ отъ височините на главния гребенъ и дѣйствието противъ фланговете винаги е опасно и възможно.

Прѣдъ видъ на това поражда се въпросъ: по какъвъ начинъ можемъ да парираме неприятелскитъ атаки противъ фланговете? Ако тѣ не сж упрѣни на непроходими предмети, или не се заематъ командующите височини, отъ които противника може да настѣпн противъ фланговете, отбраната сигурно ще бѣде компрометирана. Даже и въ този случай, когато сж заети тѣзи височини, противника винаги има възможность да маневрира по рѣтовете и да дѣйства противъ фланга и тѣла на тѣзи позиции. За упорната защита на подобни позиции необходимо е да се прибѣгне къмъ такива фортификационни постройки, които би могли да противостоятъ противъ огъня на командующите височини.

Отъ казаното до тукъ може да се заключи, че въ планината тактическото дѣйствие се рѣшава по рѣтовете и че съпротивленията въ дѣното на долините, не могатъ да се смятатъ иначе, освѣнъ като продължение, като упора на тѣзи, които се вършатъ по рѣтовете.

Сега ни остава да разгледаме случая когато за позиции се избиратъ дебушетата на планините, или съ други думи изходите на планините въ равнината.

Главното имъ преимущество е това, че тѣ винаги командуватъ околната мѣстность; обаче едно отъ сжще-

ственните неудобства, както и въ горните случаи, е слабостта на фланговете и възможностьта за обхода имъ.

При заемането на подобни позиции още повече трѣба да се обърне внимание за усигуряването на фланговете и прикриването имъ. Като най удобна форма за защита имъ се явява ешелонното построение, понеже, по този начинъ, гарантираме фланговете на позицията отъ близките обходи и противника за да може да дѣйства противъ тѣла на отряда, трѣба да предприеме далечни обходи, за което е необходимо време. Когато е организирана по такъвъ начинъ защитата на едно дебуше, ешелоните които се намиратъ на фланговете, винаги ще иматъ възможность да осуетятъ предприятията на противника противъ най чувствителните пунктове.

Позиционни системи.

Когато въ една дадена зона, по рѣтовете или въ съседните долини, се намиратъ нѣколко позиции, които по своето съседство, сжществуващите помежду имъ връзки, сж допълнение една на друга, въ такъвъ случай, тѣ се наричатъ *система на позиции*. Когато тѣ сж добри организирани, съ добри прѣятетвия по фронта, добри упори по фланговете и добри маневренни линии въ тѣла за прѣдвижение отъ една флангъ къмъ другия, спорѣдъ нуждите, отбраняющия може да има, въ такъвъ случай, най голѣми прѣимущества на страната си, не само по отношение на пасивната отбрана, но тѣй сжщо тѣзи позиции може да му послужатъ като база за една контрорфенсива, която може да се поведе толкова повече рѣшително, колкото повече отстъплението е осигурено въ различни направления; въ повечето случаи, тѣзи именно системи на позиции, обгръщатъ нѣколко долини и могатъ да прикриятъ нѣколко важни комуникационни линии. Обаче този, който предприема въ планината отбраната на подобна система позиции, трѣба непременно да подобри условията за защита посредствомъ фортификационни постройки или посредствомъ исправлението на съобщенията — толкова необходимо за маневриране. По този начинъ приготвяна позицията, тя непременно ще състави обективъ за настѣпающия и ще има рѣшително влияние върху хода на военните дѣйствия.

Същественъ характеръ на планинскитѣ операции.

Слѣдъ като видѣхме накъсо влиянието на мѣстността върху воденето на операциитѣ въ планинската война, сега да разгледаме специалния характеръ, който тѣзи операции трѣба да приематъ, както при настѣпленето, така и при отбраната.

Въ планината, когато *настѣпленето* е добръ приготвено, предприето съ съразмѣрни сръдства на цѣльта и водено съ необходимата енергия, дава обикновенно резултати много по рѣшителни отъ колкото въ равнината. Това се дължи изключително на голѣмата важностъ на коммуникационнитѣ линии, тѣхното органичено число и условията на мѣстността за движение; поради изброенитѣ тукъ причини, дѣйствието противъ операционната линия на отбраняющия, която обикновенно се състои отъ единъ само обикновенъ пѣтъ, когато е сполучливо, се обръща въ ежичинско стратегическо поражение.

Това прѣимущество на настѣпленето става още по очевидно, като вземемъ въ съображение лѣсотията, съ която, слѣдъ като опрѣдѣли пункта на атаката, атакующия може да насочи главното си усилие тамъ, гдѣто очаква да постигне най рѣшителенъ резултатъ, да отвлече вниманието на противника посрѣдствомъ демонстрации и лѣжкливи атаки и да дѣйствува съ прѣвѣсходни сили противъ рѣшителния пунктъ. Това може да се постигне по лѣсно въ планината отъ колкото на друга мѣстность, поради самитѣ мѣстни условия и органиченото число на маневреннитѣ линии, които би позволили на отбраняющия да извърши потрѣбнитѣ маневри за усиляването на запланванитѣ пунктове. Ако планинската операция е добръ подготвена, атакующия като отблъсне прѣднитѣ неприятелски отряди и се хвърли стремително върху позицията, може да заеме тѣзи възели, отъ които да противодѣйствува за съсрѣдоточаването силитѣ на защитника.

За да може да се даде на настѣпателнитѣ операции най съотвѣтствующето направление, необходимо е едно рационално и пълно приготвление. Това приготвление се състои, изобщо: отъ събирането свѣдѣния за мѣстността и противника, отъ мѣрkitѣ които се взематъ за

продоволствието на отряда и отъ начина по който ще бѣде организирано самото движение. Неприятеля има възможность да скрие намѣренията си, да открие отъ далечъ движенията на настѣпающия, да познава добръ мѣстността, когато напротивъ за настѣпающия се прѣдставляватъ на всека стѣпка мѣчнотии отъ различенъ характеръ; прѣпятствията, които той сръща, парализиратъ движението му, умаляватъ скоростта и всека минута могатъ да станатъ причина за измѣнението на първоначалния планъ за дѣйствие.

Прѣди да се състави плана за дѣйствие, необходимо нужно е да се употребятъ всечкитѣ сръдства и най голѣмото старание за събирането точни свѣдѣния за силитѣ и намѣренията на противника и за мѣстността, на която се прѣдполага да се дѣйствова; за тѣзи цѣль могатъ да се употребятъ кавалерийски рекогносцировки, патрули и хора отъ мѣстното население, запознати съ мѣстността. До извѣстна степенъ, въ това отношение значително могатъ да ни помагтъ топографическитѣ карти, но не трѣба при това да забравяме, че тѣ могатъ да ни дадатъ повечето стратегическия характеръ на мѣстността, отъ колкото тактическия подробности; поради това личното изучаване на прѣдполагаемата зона за дѣйствие трѣба да бѣде прѣдмѣтъ на специална грижа. Догдѣто въпроса се касае до нашата територия, естествено, тѣзи работа не прѣдставлява особено голѣма мѣчнотия, обаче въпроса не е такъвъ, когато това се отнася до неприятелската територия.

Въ мирно врѣме, когато се събиратъ свѣдѣния за нѣкоя зона отъ неприятелската територия, не е достатъчно да се събержтъ само веднѣжъ необходимитѣ данни относително съобщенията, удобопроходимостта на мѣстността, мѣстнитѣ сръдства, чувствата на населението, естественитѣ позиции за съпротивление и за извършенитѣ работи за увеличаването на отбранителната стойность; но това изучаване трѣба да се подновява отъ врѣме на врѣме, особено да се бди за построяването на нови съобщения и укрьпления, защото ако направата на нови пѣтища може да отвори нови директриси за атака и нови маневренни линии, изникванието на нови укрьпле-

ния създава нови позиции, с цел пък да пръгради някой важен пункт. Събирането на тѣзи данни е много необходимо, защото едно само ново обстоятелство отъ подобенъ родъ е въ състояние да пръдизвика изменението на цѣлия проектъ за войната, основанъ на по рано констатиранитѣ данни.

Едно друго важно обстоятелство за приготвението на една планинска операция, както казахме по горѣ, е вземанието мѣрки за снабдяването на войскитѣ съ жизненни и материални припаси.

Като говорихме за мѣнотитѣ, които често се срѣщатъ въ планинската война, спомнахме за тѣзи, съ която е съпроводено продоволствието на войскитѣ, благодарение на слабитѣ ресурси, които може да прѣдстави планинската страна; това най много се потвърждава, когато дѣйствуваме настѣпателно и, специално, на неприятелска територия, гдѣто всички жизненни сръдства могатъ да бѣдѣтъ уничтожени или употребени отъ неприятеля. По тѣзи причина операциитѣ на по многочисленитѣ отряди, изобщо, немогѣтъ да се отдалечатъ отъ голѣмитѣ коммуникационни линии, защото само по тѣхъ може да се организира транспорта на всичко, което е потребно за животъ на дѣйствующитѣ войски. Отъ друга страна ний видѣхме, че изобщо въ планината голѣмитѣ тактически дѣйствия се рѣшаватъ по височинитѣ, защото веднѣжъ ако тѣ се заематъ, даже съпротивлението, което може да се даде въ долината, губи винаги по голѣмата частъ отъ своята стойностъ. За това се явява нужда, щото въ единъ добръ скроенъ проектъ за една планинска операция, дѣйствията които трѣба да се развиятъ по рѣтоветѣ на планината, да бѣдѣтъ съединени, по единъ рационаленъ начинъ, съ тѣзи, които ще се извършатъ въ долинитѣ, така щото успѣха, който се постигне по рѣчлитѣ, да не би да бѣде парализиранъ отъ мѣнотитѣ, които могатъ да се проявятъ отъ едно закъсняло настѣпване на силитѣ, по причина, че тѣ немогѣтъ съвоеврѣменно да се снабдятъ съ всичкитѣ потребности за съществуване и за бой.

Каквато и да бѣде системата на настѣпването, която се прѣдполага да се употреби, прѣимувствата,

които могатъ да се извѣкватъ отъ нея, ще бѣдѣтъ толкова повече голѣми, колкото повече противника се прѣдържа у една пасивна отбрана. Всяка позиция, колко тя силна и да бѣде, прѣдъ една рѣшителна атака и водена съ всичкитѣ сръдства, съ които разполагатъ съврѣменнитѣ армии, ще свърши скоро ролята си, щомъ като настѣпающия завладѣе главния стратегически пунктъ. Всичкитѣ тѣзи прѣимувства проистичатъ отъ свободата за маневриране, съ която се ползува атакующия, когато, напротивъ, отбраняющия има ограничено число линии за отетѣпване и когато ако една само отъ тѣхъ е прѣсѣчена или заплашвана, всеко негово по нататѣшно дѣйствие е парализирано.

Друго едно важно обстоятелство, при планинскитѣ операции, е безъ съмнѣние *плана*, или по добръ *проекта за операцията*.

Атакующия за да избѣгне или да умали, до известна степенъ, влиянието на мѣнотитѣ, които атакующия ще срѣдне въ планинската мѣстностъ, е принуденъ да раздѣли силитѣ си и да даде на фронта на атаката по голѣмо протяжение, отъ колкото въ равнината.

По причина на това неизбѣжно дробение на силитѣ и ограничеността на обзрѣнието въ планината, мѣркитѣ за извършването на настѣпването трѣба да бѣдѣтъ грижливо обмислени и изучени. Прѣди всичко, необходимо е движението на колонитѣ да бѣде точно прѣсметнато и да бѣде организирано така, щото тѣ да пристигнатъ на желаемитѣ пунктове въ опредѣленото врѣме; за постигатието на това необходимо е добръ да се изучатъ пѣтищата, по които ще се движатъ колонитѣ и да се направи точна сметка за врѣмето, което е нужно за изминаването на тѣзи разстояния. При една малка неосторожностъ, въ това отношение, атаката може да бѣде осуетена, всека една отъ колонитѣ да бѣде поставена въ опасно положение, като бѣдѣтъ изложени даже на една катастрофа, която обикновенно се завършва съ една капитулация.

Съ една дума, въ заповѣдта за движение, трѣба да се опредѣли почти математически марша на всяка колонна, съвдъ като заблаговрѣменно и обстоятелствено се

изучатъ естественнитъ и искусствени прѣпятствия, които всѣка една отъ тяхъ може да срѣщне по пътя си.

Отдалечаванieto на колоннитъ помежду имъ и мѣстнитъ прѣпятствия, които се намиратъ мѣжду тяхъ, правятъ невъзможно щото отряда да се управлява и командува само отъ единъ единственъ началникъ.

Всѣка една отъ тѣзи колонни трѣба добръ да разбере ролята си и да бѣде оставена сама на себе си; тя има сѣдбата си въ собственитъ си рѣчь; отъ друга страна, командующия отряда трѣба да има пълна вѣра въ подчиненнитъ си.

Ако началникътъ на отдѣлнитъ колонни не сж рѣшителни и енергични, несполуката за атака е сигурна.

Въ планината, както и на всѣка друга прѣсечена мѣстность, е абсолютно необходимо да се опредѣли пункта, на който ще се произведе истинската атака, прѣдъ видъ на това, че обзрѣването на мѣстността е невъзможно.

Велѣдствие на всичко до тукъ казано, създаването на операционния планъ за дѣйствие въ планината винаги ще бѣде единъ актъ твърдъ труденъ и деликатенъ. Въ него командующия отряда трѣба да прѣдвиде всичкитъ случайности и да даде подробни инструкции на подчиненнитъ си началници, защото веднѣжъ движението почнато, колоннитъ не се намиратъ вече подъ ржката му. Въ тѣзи инструкции той трѣба ясно да опредѣли на своитъ подчинени цѣльта имъ, като се потруди да прѣдвиде и тѣзи случайности, които сж възможни отъ обстоятелствата, въ които може да се намѣри отряда. Началствующитъ лица трѣба да бѣдѣтъ напълно убедени, че веднѣжъ почнато движението, тѣмъ ще бѣде невъзможно да измѣнятъ направлението му и, поради това, всичко трѣба да се остави на инициативата на частнитъ началници.

Въ заключение ще прибавимъ, че настѣпателния образъ на дѣйствие дава само тогава рѣшителни резултати, когато сж турени въ дѣйствие всичкитъ интелектуални, морални и физически способности на една армия или отрядъ, по който само начинъ могатъ да се прѣодолятъ всичкитъ мъчнотии, които, несъмнѣнно, отбраняющия ще се погрижи да постави на по важнитъ пунктове, съ цѣль да осуети и парализира настѣпателното движение.

Важността на обходитъ.

Ний вече казахме, че една отъ цѣлитъ, които трѣба да има съставителя на единъ проектъ за планинска операция, трѣба да бѣде опредѣленieto, пунктоветъ за атака и линитъ, по които той ще насочи това количество войска, което може да му даде прѣвъходство надъ противника. При това не трѣба да се испуща никога отъ видъ, че и отбраняющия ще оцѣни важността на тѣзи пунктове и линии и нѣма да закѣнѣе да съерѣдоточи тукъ всичкитъ си сили и сѣрдства, съ които располага, за да противодѣйствува на настѣпающия. Отъ тукъ нуждата за далечни обходи е очевидна, защото, по такъвъ начинъ, като се избѣгва необходимостта да се дѣйствува противъ фронта на противника, отбраняющия е принуденъ да распрѣсне силитъ си на по голѣмо пространство, за да се обезпечи отъ обходи, да се отслаби по всичкитъ пунктове, а настѣпающия, като се ползува съ относително по голѣма свобода за маневриране, да сѣрдоточи прѣвъходни сили противъ рѣшителния пунктъ.

Обаче не трѣба да забравяме, че и атакующия съ отдѣлянето на многобройни отдѣлни отряди, може значително да растегне силитъ си и да се отслаби на всичкитъ пунктове; така щото отбраняющия, ако располага съ една добра система маневрени линии и, ако умѣе да придаде на собственитъ си дѣйствия единъ рѣшителенъ контраофензивенъ характеръ, ще може да неутрализира прѣимуществата, които има на страната си атакующия, като бие по части различнитъ неприятелски колонни.

По горъ казахме, че едно отъ главнитъ сѣрдства за борба противъ отбраняющия сж демонстративнитъ атаки. Цѣльта на тѣзи атаки е слѣдующата: да се отвлѣче вниманието на противника отъ сжщинекия пунктъ на атаката; да го накараме да расположи стратегическия си резерви върхъ по маловажни пунктове; да го накараме да распрѣсне силитъ си на по значителенъ фронтъ. За достиганieto на последната цѣль, необходимо е щото демонстративнитъ атаки да прѣдшествуватъ рѣшителнитъ, така щото противника да нѣма възможность да узнае и да поправи направената погрѣшка. Отъ друга страна, атакующия щомъ като забѣлѣжи, че направенитъ движения почватъ

да постигатъ очаквания резултатъ, трѣба да побърза да поведе рѣшителната атака, за да не позволи на противника да вземе мѣрки за париранието на дѣйствиата.

Като вземемъ въ внимание мѣхчотията за движението на войскитѣ въ планината, тѣзи маневри сж твърдѣ трудно изпълними, особено ако колоннитѣ сж раздѣлени помежду си отъ сериозни мѣстни прѣпятствия и, ако не съществуваатъ пѣтица за съобщение помежду имъ: Веднѣжъ рѣшено да се почне истинската рѣшителна атака, тя трѣба да се развие съ най голѣмата енергия, като се употребяватъ всичкитѣ сръдства на разположение, съ цѣль да се осигори сполуката, защото резултатитѣ на една несполучлива атака въ планината сж винаги по пагубни, отъ колкото на каквато и да било друга мѣстность.

Распрѣдѣление на силитѣ за настѣпление.

За да се париратъ контраофензивнитѣ дѣйствиа на защитника, които той би прѣдприелъ или съ резервитѣ си или съ специални колонни върху фланговетѣ или тила на атакующия, този последния, не трѣба да държи всичкитѣ си сили събрани на едно мѣсто, но да ги раздѣли на нѣколко ешалона, които да се намиратъ на една прилична дистанция помежду си; последния ешалонъ, който се намира въ центра на това разположение и силата на който трѣба да бѣде по значителна ще да функционира като общъ резервъ.

Това ешалониране на силитѣ трѣба да бѣде не само въ дълбочина, но още и по фронта, така щото когато крилнитѣ ешалони напредватъ по рѣтоветѣ, които ограничаватъ долината, централния ще слѣдва по дѣното на долината. По този начинъ, когато сж взети мѣрки щото крилнитѣ ешалони да се намиратъ постоянно напредъ по отношение къмъ централния, можемъ да смѣтаме, че достатъчно сме гарантирани противъ контраофензивнитѣ дѣйствиа на противника сръщу фланговетѣ ни; въ сжщото време, това разположение на войскитѣ ни позволява да дѣйствуваме противъ фланговетѣ на неприятелската позиция, която прѣгражда долината.

Форма за настѣпление. — Формата за настѣпление въ планината ще бѣде, прочее, тѣзи, която е съставена

отъ два крилни ешалона, изнесени напредъ по направление на околнитѣ височини, и отъ единъ централенъ ешалонъ, който се движи по дѣното на долината; слѣдъ този ешалонъ на съответствующе разстояние ще се намира общия резервъ, който има назначение да усилити този ешалонъ, който въ време на настѣпванието би посръщналъ най голѣма мѣхчотия.

Крилнитѣ ешалони се отдѣлятъ заблаговременно отъ централния, прѣди да е открито съприкосновението съ противника, защото, иначе, заеманието на околнитѣ височини, които се намиратъ по рѣтоветѣ отстрани на долинитѣ, не ще може да се извърши съ необходимото спокойствие, но това не трѣба да се върше пѣкъ и много рано, защото може да се попрѣче на взаимното съдѣйствие на колонитѣ въ време на движението имъ къмъ единъ и сжщия обективъ. Тукъ привождаме една схема за настѣпление, която е служила като прототипъ на Австрийската армия, при окупиранieto на Босна и Херцеговина (гл. чѣрт. I).

Отряди. — Винаги при настѣпателнитѣ дѣйствиа атакующия трѣба да заеме тѣзи маневрени линии и пунктове, които могатъ да се употребяватъ отъ отбраняющия за дѣйствие противъ фланга и тила му; за тѣзи цѣль той (настѣпаящия) трѣба да остави самостоятелни отряди за запазванието имъ; тѣзи задача е лесно изпълнима, когато маневреннитѣ линии се събиратъ въ единъ общъ пунктъ; въ противенъ случай, ще бѣде необходимо да се заематъ всичкитѣ проходи, които водятъ къмъ съседнитѣ долини, съ цѣль да може да бѣде прѣдизвѣстенъ за неприятелскитѣ дѣйствиа. Въ такъвъ случай, назначението на тѣзи отряди е чисто отбранително и то ще се състои единствено въ това, да се задържа и, до колкото е възможно, по дълго време напредванието на неприятелскитѣ колонни, за да може да се даде възможность и време на главния отрядъ да постигне главния си обективъ.

Формитѣ за настѣпление въ планината, въобще, сж базирани на сжщитѣ принципи, които регулиратъ този видъ дѣйствие и на другитѣ мѣстности. Относително же резултата на тѣзи атаки, казахме вече, че въ планината тѣхната сполука, трѣба да се търси не толкова въ фрон-

талната атака, отъ колкото въ концентрическото движение на няколко колонни къмъ главния обективъ, или въ стратегическия обходъ на една или на двата фланга на защитата.

Концентрическо настѣпление. — Истина, концентричното дѣйствие на няколко колонни противъ единъ обективъ дава рѣшителни резултати, обаче за сполучливия исходъ на подобна операция, необходимо е щото всичкитъ колонни да достигнатъ назначенитъ пунктове, спорѣдъ направената смѣтка на врѣмето; иначе, ако тѣхното дѣйствие не бѣде едновременно, противника ще има възможность да съсредоточи силитъ си противъ всяка отъ тѣхъ и да ги бие по части. Сега, разпрѣвяването, което е естѣвенно послѣдствие на този начинъ за дѣйствие, на никоя друга мѣстность не може да има такива голѣми неудобства отъ колкото въ планината, защото ако веднѣжъ различнитъ колонни излѣзатъ отъ рѣцѣтъ и властѣта на началника, тѣ не могатъ вече да се насочатъ тамъ, гдѣто би се показало нужда и, слѣдователно, става невъзможно да се поправятъ направенитъ погрѣшки; освѣнъ туй, различнитъ директриси сѣ отдѣлени помѣжду си съ трудно проходимы мѣстни прѣпятствия и, когато срѣщата мѣжду противнитъ страни не става на по отрано опредѣленитъ пунктове, колоннитъ ще бѣдѣтъ поставени въ таково положение щото да не могатъ да си подадатъ взаимна помощ. Поради това, когато се прѣдприема нѣкое концентрическо настѣпление, което обикновенно спомага за разпрѣвяването на силитъ, ще бѣде потребно щото главнитъ сили да се насочатъ по главната директриса на марша, съ цѣль да се осигурятъ поне съобщенията отъ посѣгателствата на противника.

Обходите както казахме, сѣ богати по резултатитъ си, обаче тѣ сѣ трудно изпълними, защото твърдѣ рѣдко мѣстнитъ условия благоприятствуватъ подобни прѣдприятія; пѣтищата, които се проектиратъ вѣнъ отъ неприятелския фронтъ, обикновенно, минаватъ по трудно проходимы мѣстности, или же сѣ ексцентрични. Когато тѣзи движения сѣ възможни и бѣдѣтъ сполучливи, тѣ винаги се завършватъ съ пълното поражение на защитника. Поради това, въ планинскитъ операции, обходнитъ движе-

ния трѣба винаги да се прѣдприематъ, когато мѣстнитъ условия позволяватъ изпълнението имъ.

Това, което тосчасъ казахме, е още по важно въ този случай, когато обходното движение е насочено противъ двата фланга на защитника, защото ако не бѣде извършено съ прѣвъходни сили, противника има възможность да бие отдѣлно атакующитъ колонни. Въ планината рѣшителното сражение не може да се сматра като резултатъ отъ тактическитъ дѣйствия; но зависи исключительно отъ съвокупното дѣйствие на всичкитъ колонни, които конкуриратъ къмъ една цѣль; обикновенно, това дѣйствие се изразява отъ отдѣлнитъ дѣйствия на различнитъ колонни, които дѣйствуватъ, както на различни мѣстности, така и въ различни врѣмена. Въ тѣзи операции, прочее, неможе да съществува единство нито за врѣме, нито за мѣсто и управление, а само интелигентността на подчиненнитъ началници може да замѣни отектствието на съгласието, което проистича отъ подобна обстановка.

Изпълнение на атакитъ. — Веднѣжъ опредѣлена главната форма на настѣплението, остава да се изпълни атаката; за тѣзи цѣль, нѣма съмнѣние, че ние трѣба да прибѣгнемъ къмъ тѣзи принципи, които регулиратъ изобщо атаката на обикновенна мѣстность; въ дадения случай влиянието на мѣстността е по чувствително, както и по рано казахме, защото, обикновенно, планинскитъ позиции винаги сѣ стрѣмни и слѣдователно, при настѣплението на войскитъ, се срѣщатъ такива материялни прѣчки, които по нѣкога сѣ почти непродолими. Отъ друга страна, даже, дѣйствителността на огъня въ планината е винаги по малка, благодарение на голѣмитъ възвишения, които трѣба да се дадѣтъ на прицѣлната линия. Отъ тукъ произлиза, че рѣшителната подготовка на атаката съ огънь е по слаба и, слѣдователно, въ момента на атаката, войскитъ ще иматъ да прѣодоляватъ по голѣми мѣчнотии, за да я доискаратъ до край.

Тѣзи неблагоприятни условия ще бѣдѣтъ по малко чувствителни, ако атакитъ се извършватъ ненадѣйно; поради което нощнитъ атаки, ако позволяватъ мѣстнитъ условия, могатъ винаги да дадѣтъ прѣвъходни резултати.

Употрѣблението на артиллерията въ планината.

Голѣмата дѣйствителностъ на огъня и далечнината на съврѣмнената артиллерия може да даде голѣмо преимущество на защитника, защото той, благодарение на врѣмето, съ което разполага, може заблаговрѣменно да расположи артиллерията си на тѣзи пунктове, отъ гдѣто най добръ може да бие удобнитѣ подетжни къмъ позицията. Не по малко полза артиллерията може да принесе и на атакующия, защото тя може да отстрани недостатъка за невъзможността да се приготви атаката съ пѣхотенъ огънь, както по горѣ казахме, по причина на малката му дѣйствителностъ. Освѣнъ това, артиллерията ще има за задача да разруши тѣзи закрития, които защитника нѣма да манкира да въздигне, въ повечето случаи, съ цель да усилн тѣзи пунктове, които могатъ да послужатъ като главни обективи на атакующия и, отъ друга страна, да закрие собственитѣ си сили отъ неприятелския огънь. Могъщественната сила на артиллерията, нейната подвижностъ, вселдствие на което може да се прѣдполага, че гдѣто минава човѣкъ, минава и едно планиско орѣдие, даватъ тѣй сжщо и на атакующия единъ такъвъ елементъ за борба, който, ако бжде добръ употребенъ, може да стане причина за достиганieto на прѣвсходни резултати.

Разлика въ употрѣблението на артиллерията.—Употрѣблението на артиллерията въ планинската война е подчинено на сжщитѣ критерии, които обикновенно регулиратъ дѣйствието на този родъ орѣжие. Обаче, въ този случай, трѣбва да държимъ сметка за влиянието на специалнитѣ форми на мѣстността. Така напр. принципа щото по голѣмата частъ отъ артиллерията да се държи концентрирана при главата на колонната, за да може да се тури за дѣйствие до колкото е възможно по скоро, често трѣбва да прѣтърпява значителни отстъпления, за да не се изложи този родъ орѣжие на твърдъ лесни сюрпризи, понеже въ планината рѣдко се срѣщатъ позиции, които позволяватъ употреблението на артиллерийски маси; поради тѣзи причина ще бжде твърдъ опасно щото артиллерията да се испраща напредъ, когато не сме гарантирани, че можемъ да я употребимъ съ

полза. Вселдствие на това, изобщо, артиллерията рѣдко ще се движи съ авангарда, но, напротивъ, ще се държи концентрирано при главнитѣ сили, съ които тя ще влѣзе въ дѣйствие, когато това бжде нужно. Това расположение отговаря още и на друга нужда, а именно на малката подвижностъ на този родъ орѣжие и на мъчнотитѣ, които тя може да състави при бързото очистване на пѣтищата, въ случай на остѣпване; планинската артиллерия не трѣбва тоже да се държи и много назадъ, защото пѣкъ, въ този случай, нейното съдѣйствие може да бжде извѣнмърно закѣсняло. Даже и въ това отношение, въ повечето случаи, ако артиллерията се държи съсредоточена при главнитѣ сили, отговаря най добръ на условията за боя.

И така дѣйствието въ масса, което, на обикновенитѣ мѣстности, трѣбва да бжде главната характеристика за дѣйствието на артиллерията, трудно може да се постигне въ планината, било по причина на многобройнитѣ отряди, които обикновенно се формироваатъ и, на които обикновенно се придава артиллерия (батареята може да се сматра като сжща тактическа единица), било защото позицитѣ рѣдко прѣдставляватъ таково пространство, което да позволи употреблението на нѣколко батареи съвмѣстно. Когато обаче се прѣдстави такава случайностъ, на основание на горѣказанното, дѣйствието въ масса на нѣколко батареи, трѣбва незабавно да се концентрира противъ тѣзи цели, които въ дадения моментъ би трѣбвало да се унищожатъ; тѣзи възможностъ трѣбва да се сматра като едно извѣнредно благоприятно условие за подготовката на атаката, особено като вземемъ прѣдъ видъ ограничената дѣйствителностъ на пѣхотния огънь. Намъ твърдъ добръ е извѣстно, че рѣдко се срѣщатъ такива артиллерийски позиции, които да отговарятъ на условията, поставени отъ теорията; това още по трудно може да се постигне въ планината. Така щото при избора на една позиция, трѣбва да се обърне сериозно внимание само на тѣзи условия, които даватъ възможностъ да се дѣйствова съ по голѣма дѣйствителностъ противъ неприятеля.

Ако артиллерийската позиция е тѣсна и поради това

немогът да се спазят нормалните интервали между орждията, то можем да се органичимъ съ единъ минималенъ интервалъ отъ 6 метра, който е достатъченъ само за дѣйствието на топоветъ.

Артиллерийскитъ позиции, когато представляватъ добъръ обстрѣлъ, немогът да се смятатъ като неудобни за заемане, попричина на това, че почвата е камениста или мѣстността представлява мѣчнотии за маневриране. Едно главно условие, при избора на тѣзи позиции, е, щото около самата позиция да се намира закрито мѣсто за растоварването на материята, вѣнъ отъ неприятелския огънь, даже и тогава, когато за заемането на самата позиция орждията трѣба да се изнесатъ на ржцъ.

По причина на мѣчнотинтъ, които се срѣщатъ въ планината за маневрирането на артиллерията, промѣненето на позициитъ, въ течението на едно тактическо дѣйствие, е твърдъ рѣдко възможно; заради това първоначалнитъ позиции трѣба да бждатъ избрани на такива мѣста, отъ гдѣто артиллерията може да продължава стрѣлбата до последния рѣшителенъ актъ и съ необходимата дѣйствителностъ на огъня. По тѣзи съображения дистанцията 1500—1800 метра отъ неприятелската позиция, трѣба да се счита като максимумъ.

За да може артиллерията да се развие заблаговременно на позицията си и да придобие численно прѣвъзходство надъ неприятелската артиллерия, необходимо е щото избранитъ позиции да се намиратъ въ съседство съ директрисата на марша. Това условие дава възможностъ, щото движенията ѝ, както при настѣпление, така и при отетжение, да става по скоро.

Ако мѣстнитъ условия позволяватъ и хода на боя изисква щото да се дѣйствова рѣшително противъ атакуемия пунктъ, въ такъвъ случай батареитъ могът да се приближатъ отъ 700—800 метра и, при несполука, да прикриятъ отетжлението на собственитъ си войски.

Най голѣмитъ желове за стрѣлба. Отъ тактиката ни е известно, че командуванието на позицията може да се смята като едно голѣмо прѣимущество; но то не трѣба да бжде много значително, защото дѣйствителността на стрѣлбата се умалжава; заради това, освѣнъ на

командуването, трѣба да се обърне внимание на това щото да се избѣгватъ като артиллерийски позиции, извѣнрѣдно високитъ пунктове, които освѣнъ че иматъ ограниченъ обстрѣлъ, но сж трудни за искачване.

Снабдяване съ бойни припаси.—Едно отъ най важнитъ условия за планинската война е снабдяването съ бойни припаси. За тѣзи цѣль 1^{на} ешалонъ зарядни ракли трѣба непосредственно да се движатъ задъ батерията, а 2^{на} ешалонъ, за по голѣма сигурностъ, да се държи на опашката на колоната, отъ гдѣто той винаги ще може да се присѣдини къмъ батареята си, когато за това стане нужда.

Отбрана.

До тука ние видѣхме прѣимствата и недостатѣцитъ на настѣпателното дѣйствие и принципитъ, които трѣба да регулиратъ употреблението на войскитъ. Да видимъ сега подъ какъвъ видъ ще ни се представи проблемата за отбрана и какво по съответственно направление и расположение трѣба да се даде на войскитъ за сполучливото повеждане на едно отбранително дѣйствие.

Нуждата за една активна отбрана.—По горъ казахме какво отбраната, макаръ и да се благоприетствува отъ мѣстнитъ условия, винаги ще бжде екомпрометирана, ако тя се води само пасивно; съ съврѣменнитъ сръдства, съ които располагатъ войскитъ, атакуването на каквато и да е укрѣпена позиция не само е възможно, но даже се завършва, обикновенно, съ завладиването ѝ.

Цѣльта, прочее, на една войска, която е назначена за отбраната на една планинска зона, прѣди всичко, трѣба да бжде тѣзи, щото като спрѣ настѣплението на противника, да го задържи колкото е възможно по дълго време, да умали натиска му, а съ по голѣмата частъ отъ силитъ си да се хвърли противъ най слабата му страна.

Прѣимството отъ знанието и подготовлението на мѣстността.—Очевидно е прѣимството, което има на страната си защитата отъ знанието на мѣстността, на която тя ще дѣйствова и отъ възможността да издигне такива искусствени сѣоржжения, които би ѝ позволили по упорна отбрана, лѣсно маневриране и заблаговременно приготвено продоволствие.

Благодарение на обстоятелството, че защитата, въ повечето случаи, дѣйствова въ собственната си територия, тя има възможност да въздигне заблаговременно укрѣпления на тѣзи пунктове, които могат да послужатъ като обективъ на неприятеля, да вземе мѣрки за уреждането на съобщенията, да въздигне такива упорни пунктове, отъ гдѣто да предприеме настѣпление.

По такъвъ начинъ приготвена операционната зона, отбраняющия винаги ще има на страната си голѣми прѣимущества, особено, ако той дѣйствова контра-офенсивно, а настѣпающия—голѣми мѣжотии за прѣодоляването на всички тѣзи въздигнати прѣпятствия.

Распрѣделение на силитѣ.

За упорното съпротивление и рационалната отбрана на една планинска мѣстность, необходимо е щото силитѣ на отбраняющия да се ешалониратъ въ двѣ линии; отъ които първата се състои отъ тѣзи войски, които сж назначени да наблюдаватъ за противника и да му противопоставятъ най голѣмото съпротивление, въ случай че бждѣтъ атакувани; втората, съставена *отъ стратегическия резерви* има назначение да дѣйствова контраофенсивно, щомъ като се опредѣли положително направлението на неприятелската атака.

Първата линия се раздѣля на двѣ части, а именно: *обсервационна линия* или *аванпости* и *тактически резерви*.

Тѣхното назначение. — Аванпости.

Организирането на аванпостната служба става по сжщия начинъ, както и при обикновеннитѣ случаи, като се направятъ само тѣзи измѣнения, които се диктуватъ отъ мѣстнитѣ условия. Понеже удобопроеходимостта въ планината е органичена, заради това пунктоветъ за наблюдение ще бждѣтъ по малобройни и войскитѣ, които ще се употребятъ за тѣзи цѣль, ще бждѣтъ по незначителни. Когато отбраната не е още въ съприкосновение съ противника, то ще бжде цѣлесобразно да заемемъ съ незначителни сили само по важнитѣ пунктове, гдѣто временно може да се спрѣ настѣплението на противника.

Опита отъ послѣдната война (1877—78), която се води въ немного високи планини, служи за потвърждение, че въ планинскитѣ мѣста, отъ колкото гдѣ да е на друго мѣсто, неподвижното стражево охранение трѣбва да се състои прѣимущественно отъ пѣхота, като ѝ се придаде само незначително количество кавалерия, необходима за ординарческа служба и за близко развѣдивание (независимо, разумѣва се, отъ охранението съ далечни развѣди, които ще се испратятъ отъ назначенитѣ за далечно охранение части). Обичая, който бѣше останалъ въ русекитѣ войски още отъ мирно време, да се постави стражева верига отъ кавалерията, подъ влиянието на обстановката, се показа непригоденъ. Даже въ тѣзи случаи, когато, по близкото нахождение на противника и по сравнително удобната мѣстность, войскитѣ е трѣбало да се охраняватъ съ стражева верига, за тѣзи цѣль руситѣ не сж располагали на избраната линия за аванпости непрѣкъснатата верига стражеви постове, а въ зависимостъ отъ разстоянието (отъ $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ километръ, спорѣдъ мѣстността),—отдѣлни постове (спорѣдъ обстоятелствата), състоящи отъ едно отдѣление до единъ взводъ пѣхота и по малко, като сж прѣдавали на всеки постъ по нѣколко кавалеристи, които посредствомъ патрулирането се поддържали връзка мѣжду постовѣтѣ и се освѣтлявали мѣждувѣжащата мѣстность. На близо отъ аванпостната линия сж се располагали поддрѣжки, състоящи примѣрно отъ една полурота и взводъ кавалерия, а отъ тѣхъ сж се испращали близки развѣди прѣдъ веригата и по фланговетѣ ѝ. Подобна форма за охранение се е показала напълно цѣлесобразна, понеже е изисквала малкъ расходъ на хора, отъ колкото обикновенната аванпостна, която, за да прѣдстави едно дѣйствително охранение, прѣдъ видъ на извѣнредно прѣсѣчената мѣстность, е изисквала да се умалятъ дистанциитѣ мѣжду постовѣтѣ на 100 крачки и даже по малко. При всичко това, всетаки не сж могли да бждѣтъ гарантирани, че не ще сж промѣкнатъ мѣжду постовѣтѣ отдѣлни неприятелски войници, както и това, въ дѣйствителностъ, често се е случвало. Първото расположение, благодарение на постоянното патрулиране и испращанието на близки развѣди прѣдъ веригата и по

фланговетъ, напълно е отстранявало тѣзи двѣ случайности.

Намъ ни се струва, че подобно стражево охранение може да се употреби въ планината въ повечето случаи, когато се намираме на близо отъ противника и на мѣстность горъ долу удободостъпна. При значително отдалечаване отъ неприятеля достатъчно е да се ограничимъ само съ отдѣлни постове по пѣтищата, пѣтекитъ и пр., при което въ повечето случаи, въ зависимостъ отъ отбранителнитъ имъ значения, тѣзи постове трѣба да се съставятъ отъ пѣхота съ кавалерия.

Колкото до развѣдиванieto въ планината, то върху него трѣба да се обърне не по малко внимание, ако не и по голѣмо, отъ колкото на равнината. При распознаването на отдѣлни постове, развѣдитъ, разумѣва се, трѣба да се испращатъ както къмъ неприятелската страна, а тѣй сѣщо и за връзка мѣжду самитъ постове; по силнитъ же или имвющитъ специално назначенне развѣди—отъ резервитъ на постоветъ или тактическитъ резерви. При горнята форма на стражево охранение наблизо отъ противника, задъ подрѣжкитъ на постоветъ се е поставялъ особень резервъ отъ пѣхота и кавалерия, отъ който и се сѣ отдѣляли далечнитъ развѣди, а въ исключителни случаи—отъ дежурнитъ части на авангарда или отряда.

Полезно е почти винаги, когато е възможно, на нѣколко километра прѣдъ аванпостната линия да се устройватъ засади.

Необходимо е да се обърне извънредно внимание на постоветъ, които се намиратъ на фланговетъ; за да се прикриятъ по добръ войскитъ на бивака отъ възможнитъ ненадѣйни нападения, тѣзи постове да се усилятъ и да имъ се вмѣни въ обязанность да испращатъ далечъ напредъ, на фланга секрети и патрули.

Кавалерията, разумѣва се, е най малко пригодень родъ орѣжие за тѣзи служба въ планината; но за това пѣкъ тя винаги трѣба да се употреби тамъ, гдѣто може да испѣлни развѣдивателната служба. За това винаги, когато е възможно, да се испращатъ кавалерийски развѣди по всичкитъ пѣтища, които водятъ по направление на противника.

Сигналиранieto трѣба да има широко приложение.

За тѣзи цѣль могатъ да се употребятъ най обикновенни сръдства: флагове, фенери и пр.

Тактически резерви.—Тѣ сѣ располагатъ задъ обсервационната линия; тѣхното назначение е: да отслабятъ ударитъ на противника, да го принудятъ да разгърне силитъ си и по този начинъ да се откриятъ намѣренията му. Тѣзи цѣль може да се постигне безъ да се употребяватъ значителни сили войски, за която тактическитъ резерви се располагатъ въ такива пунктове, които, по своитъ естественни или искусствени условия, позволяватъ една упорита защита съ ограничени сили. Обикновенно, тактическитъ резерви се располагатъ на главнитъ комуникационни пѣтища, които прѣцѣпватъ планината, на важнитъ пунктове въ долинитъ или на прѣвалитъ, съ цѣль да се попрѣче на противника да ги завладѣе до пристиганieto на частнитъ резерви.

Когато позицията по рѣта на планината не прѣдставлява сгодни условия за отбрана, или же тактическитъ резерви трѣба да прикриятъ нѣколко пѣтища, тогава е необходимо да заематъ позиция наблизо отъ възела на тѣзи съобщения, прѣимущественно, въ едно централно положение, отъ гдѣто да иматъ възможность да дѣйствуватъ по всички направления. Въ подобень случай, главното назначение на тактическитъ резерви ще бѣде да атакуватъ стрѣмително главитъ на неприятелскитъ колонни, съ цѣль да се попрѣче на противника да разгърне силитъ си въ долината и то въ тозъ моментъ, когато още силитъ на противника сѣ раздѣлени и не сѣ въ състояние да си подадатъ взаимна помощ. За да може да се постигне поставената задача, необходимо е да се употребятъ всичкитъ сръдства, които даватъ възможность да се усили отбраната на позицията, а за да може по дълго време да се задържи неприятелското настѣпление, необходимо е щото началника на резерва да се погрижи за заблаговременното избиране на нови позиции, които да се намиратъ задъ първата заета позиция. Той трѣба да приеме заблаговременно мѣрки за да се закѣсни движението на настѣпающия, като развали или прѣгради всичкитъ подетѣжни къмъ мѣсторасположенieto на резерва. Искусственното усиление на позициитъ, освѣнь че уго-

лъмява тяхната отбранителна стойност, но въ същото време позволява щото за отбраната имъ да се употребятъ относително по малко сили, — обстоятелството, което дава възможност на отбраняющия да располага съ по голъмата частъ отъ войскитъ си за контраофензивни дѣйствия. При това слѣдва да се обърне внимание, при укрепяването на позицитъ, за обезпечението на фланговетъ, което лесно може да се достигне, като се устроятъ засѣвки и като се развалятъ обходнитъ пѣтища.

За тактическитъ резерви могатъ да се представятъ позиции: 1) По дѣното на долината, съ фронтъ къмъ нейното начало; 2) същщо, но съ фронтъ къмъ устието ѝ; 3) на планинския гребенъ съ една долина отпръдъ и паралелна на позицията; и най послѣ, 4) на прѣвала и при началото на двѣ или нѣколко расходящи се долини. Първитъ позиции сѣ негодни въ това отношение, че командването винаги се намира на страната на настѣпающия, който, като владѣе височинитъ, лесно може да обходи самата позиция. Последниятъ негода може да се умали отчасти като се приеме едно положение съ устѣпни по фланговетъ и като се прикриятъ послѣднитъ съ засѣвки или други некуственни прѣпятствия. Ако една отъ фланговетъ се упира на нѣкоя рѣка, която протича въ долината и при това съ дълбоки бръгове, то, при спаданнето на водата, необходимо е да се наблюдава самото корито и противоположния бръгъ, защото, иначе, атакующия като се възползува отъ закритието, което представлява коритото на рѣката, лесно може да обходи фланга или даже и тила.

Най егодни позиции въ долинитъ, съ фронтъ обърнатъ къмъ тяхното начало, сѣ тѣзи, гдѣто се събиратъ второстепеннитъ долини, които, въ повечето случаи, като иматъ стрѣмни бръгове, представляватъ добро прикритие за фронта на позицията, а, освѣнъ това, въ повечето случаи, сѣ проходими само при началото имъ. Подобни позиции, като изискватъ продължително време за обхода имъ, сами по себе си удовлетворяватъ на условието да се спечели повече време.

Тѣзи позиции, които сѣ обърнати къмъ устието на долинитъ, иматъ на своя страна командването; обхода

имъ е много по труденъ и изисква далечни движения, понеже височинитъ къмъ началото на долинитъ сѣ повече стрѣмни и по непроходими. При заемането на тѣзи позиции тѣ сѣщо трѣба да се изнесатъ устѣпнитъ напръдъ по фланговетъ, да се наблюдава за коритата на рѣчкитъ и да се избѣгва расположението имъ по двѣтъ страни.

Позицитъ на склона съ една долина прѣдъ фронта и паралелна на него, обикновенно, до толкова сѣ силни, щото тѣ могатъ да се взематъ само посредствомъ обходитъ, защото шурма имъ отъ фронта, по стрѣмнитъ, скалититъ възходи и подъ огъня на отбраняющия, ако послѣдния колко годъ се държи упорито, бива въ повечето случаи отблѣсванъ съ голъми загуби. Понеже за обхода имъ се изисква много време, то този родъ позиции се явяватъ най егодни. При заемането имъ необходимо е щото венчкитъ пѣтища, които водятъ къмъ фланга и тила на позицията, да се развалятъ и да се заематъ макаръ съ незначителни отряди (за тѣзи цѣль сѣ особена полза могатъ да се употребятъ мѣстнитъ жители, когато дѣйствуваме на наша територия или когато населението е настроено благоприятно къмъ насъ).

Позицитъ на прѣвалитъ или на гребенитъ, гдѣто се образува възелитъ на долинитъ, иматъ за отбраняющия двойно значение както прѣдъ видъ за собствената отбрана, така и за прѣминаването въ настѣпление. Въ първото отношение тѣ сѣ важни заради това, защото настѣпающия съ завладѣването на прѣвала, си облегчава атаката или като се спустне по долинитъ, или като настѣпни вдлъгъ по околнитъ височини. По тѣзи причина отбраняющия подъ никакъвъ прѣдлогъ не трѣба лесно да напуца тѣзи позиции, а, напротивъ, той трѣба да накара настѣпающия да ги вземе съ бой, което е свързано съ голъми загуби; за което и прѣдъ видъ на собственото прѣминаване въ настѣпление, тактическитъ резерви, въ подобни случаи, трѣба да се располагатъ не въ долинитъ, а на самитъ прѣвали, като избиратъ позиция, до колкото е възможно, по близо до скатоветъ, които сѣ обърнати къмъ страната на неприятеля. Тѣ като подобенъ родъ позиции често пѣти се командуватъ отъ съседнитъ върхове, то и въ дадения

случай, за обезпечение на фланговетъ, се явява необходимо устѣпното положение. Сгодитъ на тѣзи позиции, както въ отбранително, така и въ настѣпателно отношение, до толкова сж голѣми, щото по нѣкога на подобни планински възели се придава прѣувеличено значение, а отбраняющия е наклоненъ да ги заема даже съ главнитъ си сили. Но въ такава груба погрѣшка могатъ да попаднатъ само тѣзи, които нѣматъ понятие за планината, нито пъкъ за начина, по който се води планинската война. Планината винаги прѣцѣпватъ нѣколко проходи, а поради това, колкото и да бжде важенъ планинския възелъ и удобенъ за отбрана, но той винаги е изложенъ на стратегически обходъ; освѣнъ това, заеманието му съ голѣми маси е немислимо вслѣдствие на мжчнотитъ за продоволствие, размѣстванието на войскитъ (само въ бараки), недостатъка за топливо, вѣднитъ климатически условия и пр. поради което, силитъ на отбраняющия, прѣди да бждатъ атакувани, ще се растѣлятъ само отъ болѣсти. До колко това е вѣрно, сж свидѣтели русекитъ войски, които дълго врѣме ще помнятъ седѣнието на Шипчанския прѣвалъ, противъ Арабаконакъ и Шандарникъ.

Стратегически резерви.—Тѣй като стратегическиятъ резерви иматъ исклучително настѣпателна роль, то, нѣма съмнѣние, че тѣ твѣрдъ рѣдко трѣба да прибѣгватъ къмъ отбраната, съ цѣль да защитятъ една дадена позиция. Тѣхното назначение е стратегическо и поради това маневриранието по различни посоки, съ цѣль да се париратъ движенията на противника къмъ избранитъ отъ него обективи и да се осуети съединението на различнитъ му колонни, трѣба да бжде първостепенната имъ задача.

За да иматъ свобода за дѣйствието и движение по различни посоки и за да не би отбранителната линия лесно да бжде пробита или обходена, стратегическиятъ резерви, не трѣба да се располагатъ твѣрдъ наблизко до тактическитъ резерви, а да се отведатъ на тѣзи пунктове, гдѣто се съединяватъ операционнитъ линии на противника; но това отдалечаване не трѣба да бжде твѣрдъ голѣмо, за да не се подложатъ тактическитъ резерви на опасността да бждатъ отрѣзани или унищожени, прѣди да бждатъ стратегическиятъ резерви въ състояние да ветж-

нятъ въ дѣйствието. Поради това отбранителната зона трѣба да има съответствующата дълбочина, която, да не надминава, обаче, извѣстни прѣдѣли, които зависять отъ обстоятелствата (отъ собственитъ и силитъ на противника, отъ свойствата на мѣстността, условията за продоволствие и пр.), и които въ всеки даденъ случай се видоизмѣняватъ въ зависимост отъ обстановката.

При заеманието на тѣзи котловини, въ които всичкитъ пѣтища, които водять отъ границата, се съединяватъ въ единъ пунктъ, стратегическиятъ резервъ се располага на този последния; ако ли пъкъ този пунктъ е много отдалеченъ отъ границата, а паралелно на нея се намиратъ паралелни пѣтища, които съединяватъ всичкитъ операционни линии, които водять отъ границата, тогава стратегическиятъ резервъ се располага на единъ отъ помѣжнитъ напрѣчни пѣтища, при което, за да се облекчи продоволствието и маневриранието, нѣма нужда да се държи съсредоточено въ единъ пунктъ всичкитъ резервъ, а по добръ е да се распрѣдѣли на отряди вдлѣжъ на напрѣчния пѣтъ. На всеки случай, главната маса отъ стратегическиятъ резервъ трѣба да се расположи на най важния стратегически пѣтъ, т. е. тамъ, гдѣто най важната операционна линия на неприятеля прѣсича избрании напрѣченъ пѣтъ. Ако операционнитъ линии не се събиратъ въ единъ пунктъ, а се упираатъ на отбранителната линия, тогава стратегическиятъ резервъ се расподѣля вдлѣжъ на последната, като расположи главнитъ си сили на най важния стратегически пунктъ. Ако ли пъкъ отбранителната линия, която въ повечето случаи се намира въ една отъ главнитъ долини, е твѣрдъ много отдалечена отъ важнитъ стратегически планински гребени, то стратегическиятъ резерви се располагатъ на единъ отъ последнитъ. Това особено може да има мѣсто въ този случай, когато, вслѣдствие на откритата группировка на неприятелскитъ сили, може да се прѣдвиди атаката на която и да е частъ отъ всичкото положение, или когато второстепенната прѣдня отбранителна линия е силна и съ завладѣванието ѝ, настѣпающия ще може значително да затрудни прѣминаванието на отбраняющия въ настѣпление. Тѣй сжщо, ако долината или главната долина е паралел-

на на стратегическата пръграда, която се образува от главния планински гребенъ (случай, както по горъ обясахме, най сгоденъ) стратегическитъ резерви тръба тъй ежщо да се распредѣлятъ по напрѣчния пѣтъ, вдлѣжъ на гребена, като иматъ главнитъ си сили въ най важния стратегически пунктъ.

Като примѣри (положителенъ и отрицателенъ) за заманието на планински страни Фонъ-Кунъ привожда расположението въ 1866 г. на Тиролския отрядъ по линията на р. Ечъ и Сарка и отбраната на съверний Тиролъ въ 1805 г.

Единъ другъ отрицателенъ примѣръ представлява отбраната на Балканитъ отъ турцитъ въ половината на Декемврий мѣсець 1877. Всѣчкитъ пѣтища, по които русситъ можахъ да прѣминатъ прѣзъ главния гребенъ, на 140 километра разстояние, мѣжду Орхание и Габрово, се упираше въ долината на р. Марица, която, макаръ и да е представлявала за турцитъ доволно силна отбранителна линия, но е била много отдалечена отъ планината (на 70 и повече километра) и се е обхождала отъ къмъ дѣсниия флангъ прѣзъ Твърдинския и Сливненския прѣвали къмъ Търново-Сейменъ и Одринъ. Много по сгодна отбранителна линия за турцитъ е представлявалъ гребена, който води отъ Златица до Сливенъ, почти паралелно на Стара-Планина, отдѣленъ отъ нея отъ долинитъ на р. Тополница, Гиопса и Тунджа. Този второстепененъ гребенъ, макаръ и да е много по низкъ отъ първия, но представлява голъми затруднения за прѣминаванието му и се намиратъ добри позиции. Главнитъ маси на русекитъ сили, които бѣха испратени напрѣдъ къмъ Балканитъ, въ това врѣме се групироваха прѣдъ Орхание и Габрово съ второстепенни отряди въ Троянъ и Елена, което много добръ е било известно на турцитъ; тѣ неможеха тъй ежщо да не прѣвдидятъ, че съ паданнето на Шљвенъ, центра на тѣжквата на руската армия ще се прѣнесе на истокъ, прѣимущественно къмъ Шишка, тъй като, съ прѣминаванието на балкана тукъ или малко по на истокъ отъ този прѣвалъ, отбраната на западната частъ на балкана, а тъй ежщо и на горнята долина на р. Марица ставаше невъзможна. Главенъ стратегически пунктъ на югъ отъ

Балкана, по пѣтя за Цариградъ, бѣше Одринъ; а пѣкъ най близкъ до Стара-Планина стратегически пунктъ се явяваше Стара-Загора, тъй като най важния паралеленъ на гребена пѣтъ Сливенъ—Стара-Загора—Чирпанъ—Пловдивъ, се прѣсича отъ пѣтя, който води отъ Казанлъкъ прѣзъ Стара-Загора на Търново-Сейменъ, пѣтъ, който за русситъ бѣше най кратката и най удобната операционна линия отъ Търново за Одринъ; а Стара-Загора се намира почти на еднакво разстояние както отъ Пловдивъ, така и отъ Сливенъ,—пунктове, на които се упираха крайнитъ пѣтища, по които русситъ можахъ да настѣпятъ отъ заетата отъ тѣхъ линия Орхание—Елена. Освѣтъ това прѣдъ Стара-Загора се намиратъ редъ силни позиции въ Балканскитъ прѣдгория.

Турцитъ за защитата на балканитъ и за да умалятъ рискованното положение, въ което се бѣха поставили по отношение на отрядитъ на Генерала Радецки и Гурко, отъ които първия като клинъ се бѣше врѣзалъ въ всѣчката отбранителна линия, а втория заплашваше съ обходъ лѣвия флангъ, трѣбаше да поставятъ силни заслони на Софийското шосе и на Шишченския пѣтъ противъ русекитъ корпуси и да заематъ съ слаби отряди, Златинския, Троянския, Зеленодрѣвския, Кръстецкия, Хаиѣбоазеккия, Демирлийския и Сливненския проходи и да наблюдаватъ за другитъ, като расположатъ тактическитъ си резерви на най близката къмъ гребена линия въ долинитъ на Тополница, Гиопса и Тунджа, като иматъ стратегическия си резервъ на линията Пловдивъ—Стара-Загора—Ново-Загора, а главнитъ сили при Стара-Загора и като изнесатъ отъ Пловдивъ частъ отъ силитъ къмъ Ново-Село, като репля, расположена прѣдъ лѣвия флангъ. Макаръ че турцитъ, при подобно расположение, не можеха да прѣградятъ материално прѣминаванието на Балканитъ, но за това пѣкъ тѣ можахъ да покажатъ сериозно съпротивление на една силна стратегическа линия, която се упираше съ дѣсниия си флангъ при Сливенъ на Балканитъ, съ лѣвия при Станимака на Родопитъ, линия вдлѣжъ на която се проектира желѣзния пѣтъ и задъ която оставаше свободенъ пѣтя за Одринъ, гдѣто бѣше необходимо да има още една резервна армия въ силно укрѣпения лагеръ. Но, за

сърьдоточаваннето на силитъ, турцитъ, особено съдь вмьваннето на сърбитъ, трьбваше най добръ съвьемъ да се откажатъ отъ отбраната на Софийския Санджакъ, а да се ограничатъ съ защитата на главната верига отъ Троянския проходъ на истокъ, при което тѣзи частъ отъ главната верига можеше да имъ служи само като прьдния отбранителна линия, а главната отбрана трьбваше да се сърьдоточи на южнитъ Балкански прьдгория отъ Сливенъ до Чирпанъ, като иматъ за срьдоточие Стара-Загора, а Пловдивъ, като прьденъ пунктъ (който трьбваше силно да се укръпи) прьдъ лъвия флангъ, като репя на прьднитъ отряди, които би трьбало да се испратятъ къмъ Карлово. Съ заемането пъкъ на проходите мьжду Шипка и Троянъ можеше да се достигне само една единствена цьль: да се затрудни на руситъ близкия стратегически обходъ на лъвия флангъ на турската позиция на Шипка. Ако турцитъ бьха силно укръпили Стара-Загора и Тьрново-Сейменъ, ть можаха да дадатъ на руситъ на тѣзи пунктове най силния отпоръ. За руситъ пъкъ фронталната атака най казаната стратегическа линия щьше да прьдстави най сериозни затруднения; обхода отъ къмъ лъвия ѝ флангъ се затрудняваше отъ Родопскитъ планини и бьше рискованъ; обхода отдьсно, прьзъ Сливненския, а най паче прьзъ Котленския прьвалъ, се прьдставляваше тоже опасенъ догдьто значителни турски сили продължаваха да заематъ флангово положение въ Османъ-Назаръ и Шуменъ. Въ случай на несполучлива фронтална атака, турцитъ, можаха съ движение отъ Стара-Загора прьзъ Троянския прьвалъ, да заплашватъ русекитъ съобщения съ дунавската база.

Вмьето това, което тукъ казахме, турцитъ распрьснаха и безъ това незначителнитъ си сили повече отъ 200 километра, отъ Арабаконакъ до Стара-ръка, като ги расположиха на прьвалитъ или пъкъ непосредственно задъ посльднитъ, безъ ни най малко да наблюдаватъ за останитъ и като оставиха въ всичкото време на войната въ ржцть на руситъ такъвъ важенъ проходъ, какъвто бьше Тривненския (Кръстенъ). Посль това армията на Сулеймана, която трьбаше да състави стратегически резервъ, бьше испратена на западъ отъ Пловдивъ и распрь-

сната по балканскитъ прьдгория. Подобни распорьждания сами по себе си неможаха да не приведатъ къмъ тѣзи катастрофа, която спольтя турската армия въ посльднитъ числа на Декемврий 1877, и прьвитъ числа на Януарий 1878 г. Ний тукъ съвьемъ не говоримъ за чисто пасивния образъ за дьйствиe на турцитъ, за отсътствието отъ тьхна страна необходимитъ мьрки за да се прьгради движението на руситъ, за развалата на пѣтицата, за уничтожението на значителнитъ продоволственни запаси, оставени въ ржцть на руситъ, и пр. и пр.

Силата на ешалонитъ.

Сега да видимъ въ каква пропорция трьба да бждятъ войскитъ отъ пьрвата и втора линия. Да опрьдлимъ точно това ньма никаква възможность, защото многобройни сж причинитъ, които влияятъ върху отношението на тѣзи пропорция. Генералъ *Кунъ*, въ съчинението си „Планинската война“, казва въобще, че за обсервационнитъ войски и тактическитъ резерви трьба да се назначи околo $\frac{1}{3}$ отъ всичкитъ войски, назначени за отбраната на една планинска зона, за да можтъ тѣзи посльднитъ успьшно да извьршатъ възложената имъ задача. Угольмяванието на тѣзи пропорция ще повлияе за отслабванието на стратегическитъ резерви и, съдователно, ще се изложимъ на всичкитъ опасности, които сж свойственни на кордонната система.

Отъ назначенитъ въ пьрвата линия войски, както вече казахме, ще се испрати необходимото количество войски, потрьбно за наблюдението на съобщенията, които водятъ отъ къмъ неприятелската страна, а останалитъ, собствено тактическитъ резерви, ще се сърьдоточатъ на тѣзи пунктове, на които се прьдполага, че противника ще поведе главнитъ си атаки. Остатъка отъ силитъ, т. е. $\frac{2}{3}$ или $\frac{1}{2}$ най малко, ще съставятъ стратегическитъ резерви.

Да допустнемъ, че линиитъ АД, БД, ВД, ГД, (гльд. чьр. II) сж операционнитъ линии на противника, които се събиратъ въ единъ общъ пунктъ Д; линията МН е тѣзи на която ще се даде пьрвий отборъ на противника.

Въ такъвъ случай, войскитъ на отбраната ще се

расположатъ по слѣдующий начинъ: по линията МН наблюдационната линия и тактическитъ резерви, а въ пунктъ Д стратегическитъ резерви.

Когато прѣдъ централния пунктъ всичкитъ директриси, по които неприятеля направлява настѣпающитъ коловни сж съединени съ една удобна маневренна линия, или когато този пунктъ е доста много отдалеченъ отъ първата отбранителна линия, необходимо е щото стратегическитъ резерви да се подадатъ напредъ за да прикриятъ маневренната линия или да заематъ тѣзи позиции, които прѣдставляватъ най добри условия за изпълнение на собственото имъ назначение. Въ такъвъ случай ще бжде ползвно, вмѣсто да се държатъ войскитъ въ една само масса, да се распредѣлятъ на нѣколко групи и да се расположатъ по отдѣлнитъ линии, но така щото тѣ винаги да могатъ да си подадатъ взаимна помощъ.

Числеността на всѣка група ще зависи отъ относителната важностъ на всѣка линия, която тя прикрива. Този начинъ за распредѣление на силитъ, освѣтъ другитъ прѣимущества, има още и това, че улеснява продоволствието и позволява щото една отъ групитъ ако случайно е принудена да отетжни прѣдъ противника, да може да извърши отетжплението си въ едно ексцентрично направление, безъ обаче да бжде отблъсната на другитъ групи, които отъ своя страна запазватъ всичката си свобода за дѣйстви противвъ фланговетъ на противника, съ цель за да парализиратъ постигнатитъ отъ него резултати.

Да направимъ сжщитъ прѣдположения както въ горния случай, (гльд. чър. III) само като добавимъ, че линията ОИ е тѣзи маневренна линия, която съединява различнитъ операционни линии. Въ такъвъ случай расположението на отбраняющитъ се войски ще бжде сжщото както и въ схема II, съ исключение само, че стратегическитъ резерви вмѣсто въ пунктъ Д., ще се съсредоточатъ на групи по линията ОИ.

Когато операционнитъ линии на противника (гльд. чър. IV) вмѣсто да се съединяватъ въ единъ пунктъ дебуширатъ отдѣлно срѣщу една линия, удобна за добра отбрана, очевидно е, че стратегическитъ резерви трѣба да се расположатъ по сжщата линия, като се раздѣ-

лятъ на толкова групи, колкото линии трѣба да се прикриятъ. Да прѣдположимъ, че линията АО, БГ, ВП, сж операционнитъ линии на противника; МН първата отбранителна линия въ планината, а ОИ една удобна позиция въ долината. Въ такъвъ случай войскитъ ще се расположатъ по сжщия начинъ както въ горнитъ случаи, само, че стратегическитъ резерви ще се расположатъ на групи по линията ОИ.—Когато пъкъ главната отбранителна линия се намира много отдалечена отъ границата, или прѣди нея сжществува друга добра маневренна линия, тогава тѣзи резерви трѣба да се изнесатъ по напредъ. Къмъ това расположение трѣба да се прибѣгва винаги, когато условията на мѣстността сж такива щото неприятеля може да бжде принуденъ да извърши атаката си непременно въ едно дадено направление и по което се намиратъ такива позиции, които по естественнитъ си или искусствени условия позволяватъ едно упорито съпротивление.

Избора на позицията.

Избраната за отбрана позиция трѣба да има обширенъ обзоръ и добъръ обстрѣлъ, както прѣдъ фронта, така и по фланговетъ. Да се тури въ отбранително състояние, по такъвъ начинъ, щото всичката мѣстность прѣдъ позицията и фланговетъ да се обстрѣлва добръ съ огънь и при такива условия, щото противника да поведе атаката противъ тѣзи пунктове, които сж най малко сгодни за изпълнението ѝ.

Заеманието на позицията за отбрана, трѣба да стане по такъвъ начинъ, щото прѣминаванието въ настѣпление да се извърши безъ никакви мѣчнотии.

Да се подобрятъ съобщенията мѣжду различнитъ части на позицията, а ако такива не сжществуваатъ, то да се построятъ, съ цель да се направи възможно маневриранието къмъ всичкитъ пунктове, които могатъ да се заплашватъ отъ противника.

Расположението на резервитъ трѣба да бжде такова щото да позволява достиганието на горнята цель, или съ други думи тѣ трѣба да се намиратъ на такова расстояние отъ бойната линия щото винаги да могатъ да при-

стигнать своеврѣменно. Като се вземе прѣдъ видъ мѣстнитъ условия за прѣдвижения, необходимо е щото тѣ да се намиратъ по близо до бойната линия, отъ колкото при обикновенни условия.

Отстъпление трѣба винаги да се прѣдвѣжда за благоврѣменно, за която цѣль трѣба да се изучатъ позициитѣ, които послѣдователно ще се заематъ.

Заеманне на позицията. Пѣхотата ще се расположи по гребена на височинитѣ, като слѣди общото очертаніе на мѣстността, съ цѣль да държи по дълго врѣме неприятеля подъ дѣйствието на огъня си; когато нѣма достатъчно мѣсто за артиллерията, тя ще се расположи по долу отъ този гребенъ, по скатоветѣ.

При заеманіето на позицията, пѣхотата не се располага еднообразно по всичката мѣстность; стрѣмнитъ мѣста и усиленитъ пунктове тя трѣба да вземе съ незначителни войски по фронта, но заради това тѣзи мѣстни прѣдмети трѣба да се поражаватъ съ силенъ фланговъ огънь.

Прѣдъ видъ на това, че е невъзможно да се приведатъ въ отбранително състояние всичкитѣ части на позициитѣ, така щото да бждѣтъ неатакуеми, отбраняющия не трѣба да забравя, че неприятеля скоро ще открие слабитѣ страни на позицията и ще поведе атаката си противъ тѣхъ. Паради това отбраняющия винаги трѣба да очаква отъ къмъ тѣзи пунктове неприятелскитѣ атаки, за които трѣба да даде съответствующе расположение на резервитъ си.

Съобщения. Пжтищата, по които ще се прѣмине отъ отбранително въ настѣпателно дѣйствие, трѣба да се изучатъ и приготвятъ грижливо.

Всѣкой отъ началствующитѣ лица, въ кръга на неговата служебна дѣятелность, трѣба да се погрижи за обезпеченіето на съобщеніята мѣжду различнитѣ части на позицията, за която цѣль трѣба да се отетрани всичко, което би попрѣчило за това.

Общитъ резерви трѣба да се располагатъ по такъвъ начинъ щото да не посрѣщнатъ никакво затруднение при движението, за което трѣба да се обърне внимание на всичкитѣ мѣстни прѣдмети, които би попрѣчили за това.

Прѣминаване въ настѣпление.

Като се вземе една позиция за отбрана, трѣба да се изучатъ внимателно тѣзи части на мѣстността, прѣзъ които противника би прѣдприелъ обхода на позицията; смѣло можемъ да прѣдполагаме, че никога противника нѣма да атакува позицията отъ фронта, ако може да я обходи.

За да се обезпечемъ отъ тѣзи обходи и да парираме оврѣме намъренията на противника необходимо е, както вече казахме нѣколко пжти, да се испрачатъ напредъ по фланговетѣ кавалерійски разѣзди или пѣхотни патрули; да се испратятъ далечъ прѣдъ тѣхъ разузнавателни застави, като се устрои една постоянна пощенска служба.

Важенъ обективъ за отбраняющия при прѣминаваніето въ настѣпление може да послужи демонстративната атака на настѣпающия. Отбраняющия, като остави достатъчно сили за задържаніето на неприятелската рѣшителна атака, съ останалитѣ може да се хвърли противъ тѣзи войски на неприятеля, които сж останали да дѣйствуватъ демонстративно; отстъплението на всѣки случай трѣба да бжде прѣвидено.

Позициитѣ, които ще бждатъ послѣдователно заети, трѣба да бждатъ заблаговрѣменно изучени. Прѣди отстъплението отъ прѣдната позиция съ една часть отъ войскитѣ трѣба да се вземе послѣдующата позиция. Отстъплението трѣба винаги да се прѣдприема щомъ неприятеля развие силитѣ си за атака. Войскитѣ, които оставатъ послѣдни на позицията не трѣба да бждатъ многочисленни.

За да направимъ по ясни исказаннитѣ отъ насъ по горѣ идеи, ние ще приведемъ тукъ нѣколко примѣри.

Да прѣдположимъ, че имаме една долина, (гл. чѣр. V) която има една широчина отъ 3—4 километра и ржтоветѣ на която, сж паралелни на дъното на долината, се направяватъ къмъ противника съ твърдѣ отлоги скатове, а фланговетѣ много стрѣмни.

Въ този случай можемъ да се считаме като обезпечени отъ едно обходно движение; естествено, при тѣзи мѣстни условия противника нѣма да поведе атаката си въ дъното на долината, но—на единъ отъ фланговетѣ.

Въ подобенъ случай, войскитѣ на отбраняющия ще се расположатъ по ешалонно напредъ и ще образуватъ единъ видъ като бастионъ, а резервитѣ—на двата фланга. Ако мѣстността добръ се осветлява напредъ, то винаги ще имаме възможность да се узнае съ време за направлението на главната неприятелска атака.

Другъ случай (гл. чър. VI). Да допустнемъ, че двата фланга на позицията се образуватъ отъ двѣ отдѣлни височини, а задъ тѣхъ се намира една друга такава височина, въ видъ на куртина; по принципъ, защитата ще бѣде ежцата. Настѣпающия нѣма да поведе атаката мѣжду двѣтъ прѣдни височини, но напротивъ, противъ една отъ тѣхъ, като се помъче да заобиколи позицията.

Заднята височина съ своя огънь обстрѣлва прѣдната мѣстность, като една куртина. За заеманието на тѣзи позиция войскитѣ ще се расположатъ по ешалонно на прѣднитѣ височини, а на фланговетѣ на заднята височина ще се расположатъ тѣзи части, които би дѣйствували противъ вътрѣшнитѣ флангове; резервитѣ ще се държатъ мѣжду двѣтъ височини.

Да прѣдположимъ (гл. чър. VII), че една височина издадена въ долината, прѣгражда пътя на противника, но фланговетѣ ѝ сѣ проходими.

Неприятеля може да прѣдприеме едно движение противъ фронта, но той може да бѣде заплашенъ отъ една контроофензива на фланга си. При тѣзи мѣстни условия, най вѣроятното е, че той ще атакува една или другия флангъ. За защитата на тѣзи позиция трѣба да се въздигнатъ укрѣпления по фронта, които да бѣдѣтъ заети съ малко сили, а главнитѣ сили да се ешалониратъ по фланговетѣ за да се дѣйствува противъ фланговитѣ движения на противника. Ако врѣмето позволява, би било полезно, да се издигнатъ на двата фланга по единъ редутъ или обикновенни ложементи за обезпечението имъ.

Ако прѣдъ фронта на позицията се образува мъртво пространство, въ такъвъ случай войскитѣ, които се намиратъ по фланговетѣ, трѣба да се изнесѣтъ по напредъ за да се отстрани това неудобство.

Ако позицията се образува отъ двѣ височини, а прѣдъ тѣхъ почти на сръдата се намира друга третя,

(гл. Чър. VIII) необходимо е да се опрѣдѣли да ли тѣзи послѣдната командува двѣтъ първи. Атакующия ще насочи едновременно двѣ атаки: една—противъ първата, а друга—противъ послѣднитѣ. И въ този случай пакъ ще расположимъ по ешелонно войскитѣ както по вѣнкашнитѣ така и по вътрѣшнитѣ флангове. Резервитѣ ще бѣдѣтъ расположены мѣжду двѣтъ вътрѣшни височини, прѣдъ видъ на възможнитѣ обходи.

Ако прѣдната височина се командува отъ двѣтъ послѣдни, неприятеля нѣма да я атакува, тя може да се заеме отъ отбраняющия съ незначителни сили и да се фланкира отъ заднитѣ позиции. Ако противника я завладѣе, той ще бѣде поражаванъ отъ заднитѣ позиции.

Позицията за отбрана може да бѣде една тѣсна долина (дефиле), фланговетѣ на която се опиратъ на двѣ височини. Въ този случай вътрѣшността на дефилето трѣба да се баррикадира и да се заеме съ незначителни войски, ешелонирани задъ баррикадата. Фланговетѣ силно трѣба да се заематъ отъ войски, ешелонирани назадъ, съ цѣлъ да се париратъ обходнитѣ движения. Освѣнъ това, трѣба да се запазятъ всичкитѣ пътища, които водятъ къмъ фланговетѣ на дефилето.

Ний тукъ дадохме само най-характеристичнитѣ случаи, които могатъ да се срѣщнатъ въ планината, защото не е възможно да се изброятъ всичкитѣ частни случаи.

Дѣйствието на различнитѣ отбранителни отряди.

По-горѣ, въ общи черти, ний опрѣдѣлихме най-подходящото расположение за стратегическитѣ резерви; да видимъ сега, на кѣсо, по какъвъ начинъ тѣ могатъ да развиятъ дѣйствието си, когато стане нужно.

Нѣма съмнѣние, че винаги ще бѣде въ полза на страната, ако войната се отнесе въ неприятелска территория, било защото само по такъвъ начинъ можемъ да дойдемъ до рѣшително рѣшение, било защото освѣнъ че се повдига морала на войскитѣ и населението, но спасяваме, въ ежцото врѣме, собствената си земя отъ послѣдствията на една война. Отъ тукъ слѣдва, че винаги, когато е възможно, най-цѣлесъобразно ще бѣде

да дѣйствуваме настѣпателно и да отнесемъ войната на неприятелска територия; обаче, никога не трѣба да забравяме, че за този образъ на дѣйствие се изисква численно прѣвъсходство надъ противника и благоприятни мѣстни условия.

Активната отбрана въ нашата територия може да се поведе отъ стратегическия резерви непосредственно противъ фронта или же съ обходни движения.

Непосредственно дѣйствие.

Непосредственото настѣпателно дѣйствие противъ фронта или която и да е частъ отъ неприятелското расположение не може да даде рѣшителни резултати, ако то не е прѣдприето съ численно прѣвъсходни сили, които би позволили и дѣйствие противъ фланговетъ му. Това прѣвъсходство, до известна степенъ, може да се постигне съ съответственното съсредоточване на стратегическитѣ резерви.

За организирането на едно настѣпателно дѣйствие необходимо е да имаме точни свѣдения за силитѣ и расположението на противника, а тъй също и за мѣстнитѣ условия, които, по единъ или другъ начинъ, би повлияли на маневрирането на настѣпающия отрядъ.

Обходни движения.

Въобще, обходнитѣ дѣйствия сѣ по-рѣшителни по резултатитѣ си и, въ повечето случаи, по-лесноиспълними. До гдѣто тактическитѣ резерви задържатъ колкото е възможно по-дълго врѣме настѣпающия на отрано приготвенитѣ въ фортификационно отношение позиции, стратегическия резервъ ще се насочи по най-близкия напрѣченъ пѣтъ противъ фланга и тила на неприятеля. Подобенъ родъ обходи нигдѣ не произвеждатъ такова силно влияние, както въ планината, толкова повече, че за отетѣпване, обходения въ повечето случаи може да се ползува само отъ единъ пѣтъ, съ прѣсичането на който тогачасъ ще се парализира дѣйствието му. Паниката, при появяването на противника, която ще се появи въ обоза на настѣпающия, въ резервитѣ му, значително ще се съобщи и на другитѣ войски, нравствен-

ния духъ на които пада пропорционално на енергията, съ която се води контръ-атаката, а слѣдствието на това ще бѣде пълното поражение на настѣпающия.

Въ случай на несполучлива контръ-атака, отбраняющия винаги ще има възможность да отетѣпи по своя пѣтъ за отетѣпване, на който ще се намѣрятъ и удобни флангови позиции. Ако ли пѣкъ настѣпающия продължава движението си напрѣдъ, отбраняющия може съ смѣли нощни движения да се отѣгли на по-дирната стратегическа отбранителна линия и да прѣдупрѣди тукъ настѣпающия. Разумѣва се, че подобно отетѣпване трѣба да се води съ най-голяма енергия, защото, иначе отбраняющия, съ изгубването на съобщенията си, може да се постави въ най-опасно положение.

Отъ това слѣдва, че отбраняющия при контръ-атаката има несъмнѣнни сгоди и въ повечето случаи може да смѣта на блѣскави послѣдствия. Като неотричаме, че обходитѣ въ планината привѣждатъ къмъ рѣшителни резултати и по-скоро отъ колкото фронталната атака, а искараната до край и съ успѣхъ контръ-атака въ флангъ и тилъ на настѣпающия може да даде блѣскави резултати, не можемъ да не забѣлѣжимъ, че обхода съ стратегическия резерви, като изисква за успѣха си бързина въ изпълнението, ненадѣйность и сила на удара, не винаги ще бѣде възможенъ по условията на мѣстносттата, която твърдѣ често прѣчи за съсредоточеното му производство въ една посока съ всичкитѣ сили на резерва, а изисква раздробяването му въ нѣколко колонни, чрезъ което самия обходъ се подлага на много случайности, които, при несполука, врѣдно ще се отразятъ върху продължението на по-нататъшната отбрана. Ако ли пѣкъ, за да се избѣгнатъ затрудненията, които сѣ свързани съ единъ близкъ обходъ, отбраняющия прѣдприеме далеченъ обходъ, като избере за това най-добрия пѣтъ, тогава той лесно може да испустане изъ рѣчка елемента на ненадѣйностьта; неприятеля, като бѣде заблаговрѣменно прѣдизвѣстенъ за близката опасность, ще може да посрѣщне стратегическия резервъ на отбраняющия съ своя резервъ и, по такъвъ начинъ, да възстанови равновѣсието. При подобни условия, — резултата на обхода за да бѣде пълна ката-

строфа за настъпвающия—е необходимо, щото отъ страната на послѣдния да сж биле прѣнебрѣгнати най-основнитѣ мѣрки за прѣдпазливостъ, като: възможно далечно наблюдение за фланговетѣ, не ешелониранieto на колонитѣ, непосредствено слѣдване на обоза задъ частитѣ и проч., и, освѣнъ това—щото отбраняющия да има работа съ войски, които лесно могатъ да бжджтъ обхванати отъ паниката (съ млади и неопитни войски).

Несъмнѣнно е, че обхода, ако се завърши съ *ненадѣнъ* ударъ, може да породи безрѣдица и паника въ най-добритѣ войски; но несъмнѣнно е и това, че добрѣ дисциплинированитѣ войски, съ високъ войнишки духъ и съ добри и рѣшителни началници, които не се губятъ при първата ненадѣйностъ, винаги ще съумѣятъ да срѣщнатъ неприятеля и да се избавятъ отъ затруднителното положение, макаръ и съ голѣми загуби.

Ний по-горѣ казахме, че обходитѣ въ планината привождатъ по-скоро къмъ рѣшителни резултати, отъ колкото фронталната атака. За потвърдяване на това може да послужи способа, който Сюлейманъ паша употрѣби за прѣминаването въ настъпване противъ заетитѣ отъ руситѣ позиции на Балканитѣ въ края на Юлий. Както ни е извѣстно, всичкитѣ прѣдприети фронтални атаки противъ позицията на руситѣ на връха Св. Никола, която бѣше заета съ несравнено по-малки сили, се завършиха съ пълна несполука и при огромни и безполѣзни загуби. Мѣжду това и като вземемъ въ съображение прѣвъсходството на силитѣ (до 60 табура), съ които тогава располагаше Сюлейманъ, спротивъ войскитѣ на генерала Радеcki, който съ три бригади отъ 8-ия корпусъ и 4-а стрѣлкова бригада заемаше 70 километра пространство, отъ Шипка до Елена, на Сюлеймана не бѣше трудно да пробие центра или да обходи лѣвия флангъ на генерала Радеcki и да го принуди да очисти проходите, като го принуди да съсрѣдоточи силитѣ си за отбраната на Търново. Въ такъвъ случай, руситѣ трѣбаше да притѣглятъ тукъ и отрядитѣ си отъ Джулиница и Севлиево, т. е. да даджтъ въ ржцѣтѣ на турцитѣ и тѣзи важни пунктове. Търново се явяваше главенъ прѣдмѣтъ за дѣйствие за Сюлеймана, понеже съ заеманието на този градъ той не-

посрѣдствено заплашваше Свищовския мостъ, а тѣй ежщо и съобщенията на войскитѣ, които се намираха подъ Шлѣвень и Русчукъ. Въ това врѣме (въ началото на Августъ) Балканскитѣ прѣвали съвсѣмъ не прѣдставляваха тѣзи затруднения, съ които руситѣ впоследствие се бориха прѣвъ зимата. За прѣминаването прѣвъ планината се прѣдставляваха два, доволно удобни, прѣвала: Сливненския и Трѣвненския (Кръстецъ), по които тогава бѣше възможно да се прѣкара полска артиллерия, а тѣй ежщо и *Твърдицкия* съ единъ възходъ крайно неудобенъ на 5 километра, но който въ едно късо врѣме можеше да се направи удобенъ за артиллерия. Първия отъ тѣзи прѣвали бѣше въ ржцѣтѣ на Турцитѣ, а послѣднитѣ два се наблюдаваха отъ два слаби русеки отряда; сравнително по-силно бѣше заетъ Хаинбоазския проходъ (единъ полкъ пѣхота), най-неудобния сравнително съ горѣказанитѣ. Сюлейманъ можеше, безъ голѣмъ трудъ, въ първитѣ числа на Августъ, да заеме не само Кръстецъ и Твърдицкия прѣвалъ, но, при помощта на тактически обходи, да накара руситѣ да очистятъ и Хаинбоазъ. Тогава, подъ прикритието на планината, той можеше незабѣлѣзано да настъпи къмъ който прѣвалъ обича било като обходяше лѣвия флангъ на генералъ Радеcki прѣвъ Стара-рѣка на Елена (или, още по-добрѣ, на Златарица), и атакуваше едноврѣменно съ тѣзи войски, които стояха при Османъ-Пазаръ, отряда на генерала Родена, който заемаше Кесарево и Джулиница, било, като демонстрираше енергично противъ Елена, Златарица и Кесарево и прѣвалеше прѣвъ Кръстецъ, за да обходи руската позиция на Шипчанския прѣвалъ и слѣдъ това, съ бързо движение на напрѣдъ прѣвъ Трѣвна къмъ Търново, да се опиташе да заеме този главенъ стратегически пунктъ, прѣди руситѣ да успѣятъ да съсрѣдоточятъ тукъ распрѣсенатитѣ си отряди, т. е. пробивание на всичкия русеки юженъ стратегически фронтъ прѣвъ Кръстецъ-Трѣвна съ обхода му на Елена—Златарица, Кесарево.

Послѣдния образъ на дѣйствие за Сюлеймана се явяваше съвсѣмъ законенъ, като вземемъ въ съображение прѣвъсходството на силитѣ му надъ генерала Радеcki (което бѣше извѣстно на турцитѣ) и само е изисквалъ, освѣнъ пълна енергия, точно съгласие въ дѣйствието на тритѣ

отряда: Тръвненски, Сливненски и Османъ-Пазарски. Тъзи операция, ако се поведеше бързо и енергично, можеше да има рѣшително влияние не само за отбраната на Балкана отъ турцитѣ, но и на въпроса, да ли русситѣ можеха да останатъ отсамъ Дунава, въпросъ, който слѣдъ заеманието на Търново отъ турцитѣ, русситѣ, вѣроятно, трѣбаше да рѣшатъ съ едно централно сражение прѣдъ Свищовската прѣправа, като иматъ срѣщу си отъ фронта армията на Сюлеймана, по фланговетѣ Османа и Мехмедъ-Али, а въ тила р. Дунавъ.

Вмѣсто изложения способъ за дѣйствие, който напълно е съотвѣтствувалъ на принципа за активна отбрана, Сюлейманъ, както ни е извѣстно, като се ограничи съ една слаба демонстрация къмъ Беброво и почти съвсѣмъ не побезпокои русситѣ отъ къмъ Османъ-Пазаръ, съ всичкитѣ си сили се разби на Шипка. Прѣдприето му впоследствие (въ края на Ноемврий) движение на Елена, макаръ сериозно можеше да заплашва Търново, но, даже при най-благоприятния за турцитѣ исходъ, не можеше да бѣде за русситѣ толкова страшно, тъй като къмъ това врѣме тѣ разполагаха съ достатѣчни сили на театра на войната и имаха, освѣнъ на Зимничъ, мостъ при Никополь и прѣправа при Петрошанъ. Но, освѣнъ късното прѣдприемане на този обходъ, обходния маневръ на Елена се прѣдприе въ Ноемврий съ сравнително незначителни сили (около 30000), и макаръ че турцитѣ направиха що годѣ за облѣгчението му, като насочиха отъ Османъ-Пазаръ на Златарица около 10000 человекъ и демонстрираха противъ Кесарево, но цѣлата тъзи операция се води съ крайна нерѣшителностъ: като се спрѣха слѣдъ заеманието на Елена и Златарица, турцитѣ не само че не настѣпиха по най-добрия пѣтъ на Търново, но позволиха на русситѣ да притѣглятъ къмъ себѣ си подкрѣпления, да завладѣятъ обратно Златарица, слѣдъ което тѣ пакъ станаха въ такова положение, което заплашваше отетживанието на турцитѣ прѣзъ Беброво.

Отъ горѣизложеното можемъ да дойдемъ до слѣдущето заключение, че отбраняющия при контръ-атаката има несъмнѣнни сгоди и въ повечето случаи може да смѣта на блистателни послѣдствия; обаче трѣба да забѣ-

лѣжимъ, че макаръ обходитѣ въ планинитѣ да привождатъ по-скоро къмъ рѣшителни резултати отъ колкото фронталнитѣ атаки, обаче обхода съ стратегическия резервъ, за да бѣде сполучливъ, изисква бързина въ изпълнението, неочакванностъ и сила на удара, които не винаги сж възможни по мѣстнитѣ условия, тъй като тѣзи условия не допускатъ сърѣдоточено движение въ едно направление, а изискватъ дѣлението на отряда на нѣколко колонни. Това раздробяване на силитѣ прави, щото обхода да се излага на много случайности, които, при несполука, могатъ твърдѣ врѣдно да се отразятъ върху продължителността на самата отбрана.

Ако ли пъкъ, за да се избѣгнатъ свързанитѣ съ обхода затруднения, отбраняющия прѣдприеме далеченъ обходъ, като избере за това най-добрия пѣтъ, тогава той може да испустне отъ рѣцѣтѣ си елемента неопределеностъ; неприятеля, като бѣде оврѣме извѣстенъ за опасността, може да посрѣщне съ резерва си стратегическия резервъ на отбраняющия. Така щото за успѣха на обхода се изисква *ненадѣйностъ* на удара.

На кѣсо, можемъ да кажемъ, че за сполучливата отбрана на единъ планински районъ се изисква: правилно и съотвѣтственно разположение на тактическитѣ и стратегически резерви, да се устроятъ до колкото е възможно повече прѣчки за движението на неприятеля и да се води отбраната активно. Назначението на тактическитѣ резерви е да дадѣтъ по-голямъ отпоръ на противника, да опрѣдѣлятъ истинската посока на неприятелската атака; стратегическитѣ — да дадѣтъ най-енергиченъ характеръ на контръ-офенсивнитѣ дѣйствия противъ фронта или противъ фланговетѣ и тила на настѣпающия.

Заключение.

Като изключимъ случая, когато планинската мѣстностъ може да стане главенъ операционенъ театръ, въ останалитѣ случаи, отряда, който дѣйствува на сжщата мѣстностъ, даже когато съ своитѣ контръ-офенсивни дѣйствия постигне рѣшителни резултати, не трѣба да притѣглява противника повече отъ извѣстни граници, защото това може да го постави въ твърдѣ критическо поло-

жение и да го направи да загуби всичкитѣ придобити резултати. При всичко това, ако отбраняющия има численото прѣвѣходство на страната си, или може да очаква подкрѣпление отъ съседнитѣ войски, то той може да нахълта въ неприятелската територия, съ цѣль да притѣгли повече сили противъ себѣ си отъ главния операционенъ театръ и, по такъвъ начинъ, да облѣгчи дѣйствиата на главната армия. Въ случай на несполука, той може да отетжни къмъ планината, гдѣто мѣстнитѣ условия ще му позволятъ да се задържи противъ численно прѣвѣходни неприятелски сили до пристиганieto на подкрѣпления.

На всѣки случай, единъ началникъ за да може да прояви всичката си дѣятелность, отъ която единствено зависи сполуката, необходимо е, щото той да бѣде свободенъ за дѣйствие и да бѣде независимъ относително водянieto на операциитѣ, спорѣдъ хода на самитѣ събития. Даже въ този случай, когато второстепенната операция е интимно свързана съ първостепенната, начина за изпълнението ѝ трѣба да бѣде указанъ *à priori* т. е. въ общи директиви, а не въ подробни заповѣди или рѣшения, на нѣкой воененъ съвѣтъ, който засѣдава на нѣколко стотинъ километра отъ театра на събитията.

IV. ОТБРАНАТА И УКРѢПЯВАНИЕТО НА ПЛАНИНСКИТѢ ВЕРИГИ 1),

Една планинска верига може да състави линия на стратегически фронтъ на едно господарство, било че тя се намира на самитѣ граници на господарството, както напр. Пиринитѣ мѣжду Франция и Испания, Юра мѣжду Франция и Швейцария, западнитѣ Балкани мѣжду Сърбия и България; било пъкъ че се намира въ вжтрѣшността на страната, като Карпатитѣ. Естеството и характера на планинитѣ, числото и удобството на пжтищата, които ги прѣсичатъ, еществуването и рода на продълнитѣ или маневренни линии, които служатъ за съобщението на длѣжъ по планинскитѣ склонове, най-послѣ положението на пограничната линия ще послужатъ да се опрѣдѣли да ли за защитата на страната трѣба да се расположимъ отпрѣдъ или отзадъ на планинския гребенъ, да опрѣдѣлимъ характера и расположението на тѣзи фортификационни ^{или}стройкы, които би трѣбвало да се издигнатъ.

Като се придържаме въобще у принципитѣ, които по-горѣ изложихме за устройството на отбраната въ планинската мѣстность, можемъ да кажемъ, че нѣкои пунктове ще бжджтъ устроени за пасивна отбрана, а други за активна, за да може да се извлѣче най-голъма полза отъ мѣстнитѣ условия; заради това, когато въпроса се отнася до укрѣпяването на една планинска верига, трѣба да се държи смѣтка отъ характера на планинската война и да се даде на фортификационнитѣ постройки такъвъ характеръ и размѣри, спорѣдъ важността на пунктоветѣ, върху които тѣ ще бжджтъ издигнати, т. е. чисто пасивенъ или настѣпателенъ.

1). Този отдѣлъ е заетъ отъ съчинението на Фонъ-Кунъ „Der Gebirgs krieg“.

Нужнитѣ условия за защита на единъ планински масивъ, като се земе позиция прѣдъ самата верига.

За да организираме отбраната на единъ планински районъ прѣдъ самата планинска верига се изискватъ слѣдующитѣ условия:

1-о Вѣнкашния склонъ на планината да бѣде по стрѣменъ отъ колкото вътрѣшния, т. е. базата на планината да бѣде по тѣсна отъ къмъ вѣнкашната страна.

Дѣйствително, ако заемемъ позиция прѣдъ веригата, фланговетѣ на позицията ще бѣдѣтъ по-лесно защитени и прикрити, защото, даже когато искаме да отнесемъ назадъ двѣтѣ крила, ний лесно ще намѣримъ единъ упоренъ пунктъ въ главната верига; вслѣдствие на което ще бѣде твърдѣ трудно да се заплашватъ комуникациитѣ ни съ нашата база, устроена по-назадъ. Освѣнъ това, по причина на малката широчина на тѣзи планини, равнината почева, изобщо, *даже при самото подножие* и прѣдъ самата верига рѣдко се срѣщатъ вълнообразни височини. Тѣзи исключителна форма на мѣстността улеснява слѣдователно настѣпателнитѣ дѣйствия на отбраняющия.

2-о Ако планинитѣ нѣматъ широка база въ отношение на тѣхното възвишение. Дѣйствително, даже когато прѣмуществата, които ние изброихме съществуватъ и ако широчината на тѣзи верига е твърдѣ значителна, базата, която се намира задъ тѣзи верига, ще бѣде твърдѣ отдалечена отъ позицията, която е заета напрѣдъ и слѣдователно ще бѣде трудно да се поддържатъ въ всички случаи съобщенията мѣжду операционната база и позицията.

3-о. Когато въ планинския масивъ се намиратъ малобройни или никакви комуникационни линии мѣжду главната операционна линия и второстепеннитѣ линии, или когато е лесно да се запазятъ и да се прѣградятъ съществующитѣ.

4-о. Когато характера на мѣстността улеснява фланговитѣ движения, които трѣба да прѣдприеме отбраняющиясе за да си осигури сполуката. Такъвъ случай може да се прѣдстави само тогава, когато нито прѣдъ главния масивъ, нито прѣдъ позицията или на фланговетѣ, нѣма планински расклонения, които да прѣдставятъ

добри позиции за противника, т. е. когато, както казахме по-горѣ, долината или равнината почва незабавно и тогачасъ се растила прѣдъ краката на позицията.

5-о. Когато взетата отпрѣдъ позиция въ планинска-та верига притѣжава необходимитѣ тактически прѣмущества, когато нейнитѣ размѣри сѣ пропорционални съ силата на войскитѣ, прѣдзначени за заеманието ѝ и когато свойствата на подстѣпитѣ ѝ правятъ възможни настѣпателнитѣ дѣйствия.

Можемъ да наброимъ слѣдующитѣ вериги, които сѣ удобни за защита отпрѣдъ веригата:

Пиринейтѣ, а особено Источнитѣ Пириней, като отбранителна линия противъ Франция;

Апеннинитѣ, мѣжду Римини и Модена, съ стратегически фронтъ, обрнатъ къмъ р. По.

Алпитѣ, съ фронтъ обрнатъ на югъ.

Главния масивъ на Пиринейтѣ се спуща къмъ Франция съ склонове обикновенно твърдѣ стрѣмни и праца въ французска територия само нѣколко незначителни контръ-фортове.

Напрѣчната или маневренна линия, която отива отъ Перпинянъ къмъ Байонъ, като минава прѣзъ Килланъ, Фоа, Сенъ-Жиронъ, Тарбъ, По и Ортецъ, ограничава отъ къмъ сѣверна страна главната планинска зона на Пиринейтѣ и не се отклонява отъ тѣхния централенъ масивъ на повече отъ 35 до 45 километра, тогава когато линията, която отива надлъжъ на Пиринейтѣ на югъ и която отъ Барселона отива на Тудела, като минава прѣзъ Лерида и Сарагоза, е три пѣти повече отдалечена отъ планинския масивъ нежели прѣдидущитѣ.

Прѣмуществото, което, слѣдователно, ще се получи за защитата на Пиринейтѣ като се земе позиция на сѣверъ отъ Пиринейтѣ е очевидно.

Веригата на Источнитѣ Пириней най-вече е пригодна за отбрана прѣдъ веригата. Тя въ дѣйствителностъ е прѣсѣчена отъ една само операционна линия, удобна за тритѣ рода оружия — пѣтя отъ Перпинянъ къмъ Барселона прѣзъ Фигуерасъ. Околнитѣ пѣтища, напротивъ, сѣ удобни само за движението на пѣхота и товарни животни. Най-послѣ, на твърдѣ далечно растоя-

ние задъ веригата се намиратъ комуникационнитѣ линии, които се расклоняватъ по главната операционна линия, толкова повече, че тѣзи линии, догдѣто не достигнатъ маневренната линия, не сж удобопроходими за тритѣ рода оржжие, понеже отъ Салсона—Манреза—Барселона, тѣ се състоятъ отъ планински пжтеки или пжтица за товарни конѣе.

Трѣба да признаемъ обаче, че равнината не захваща тозчасъ при подножието на позицията, която би се заела на главната операционна линия въ околноститѣ на Булу. Но незначителната широчина на долината на р. Техъ, малкото расстояние, което раздѣля тжзи позиция отъ лѣвния брѣгъ на рѣката и факта, че мѣстността начинайки отъ този брѣгъ се понижава полегка-легка, като гласисъ до Перпинянь позволяватъ, благодарение на отбранителнитѣ постройки, съ които ще се окичатъ високитѣ брѣгове на долината, да се избѣгнатъ безъ затруднение тѣзи неудобства.

Перпинянь ще бжде още по-сгодна позиция отъ колкото Булу за една армия, която е натоварена да защищава Источнитѣ Пиринеи. Но този градъ, обкрженъ съ укрѣпления отъ извѣстна стойность, може да бжде взетъ само слѣдъ правилна обсада.

Въ войната прѣзъ 1793 г. испанския генералъ Рикардосъ умѣ да оцѣни тѣзи прѣимущества: съ организацията на една силна отбранителна позиция въ околноститѣ на Булу, въ долината на р. Техъ, той бѣше си създалъ една прѣвъсходна база, която му позволяваше да насочи настжпателнитѣ си операции срѣщу Перпинянь, да се прикрие съ флангови маневри противъ опитванията на французитѣ да го обходятъ отъ една страна, прѣзъ Коллиуресъ и Портъ-Вандръ за Фигуерасъ и отъ друга прѣзъ Вилфраншъ и Монъ-Луи, за Ургелль и Риполь.

Въ случай на война мѣжду Испания и Франция, Источната Пиринейска Испанска армия трѣба да се опита, прѣди всичко, да завладѣе, въ най-непродължително врѣме, долината на р. Техъ и Булу, да създаде тукъ единъ укрѣпенъ лагеръ съ врѣмenni полски укрѣпления, да организира една силна позиция; тжзи база ще ѝ позволи да прѣдприеме настжпателни дѣйствия.

Франция, по аналогия, ще има интересъ да укрѣпи по единъ постояненъ начинъ Булу, да направи отъ него единъ видъ прѣдня отбрана на крѣпостта Перпинянь и да създаде една цѣла отбранителна система, въ която ще влѣзатъ фортоветѣ Коллиуресъ, Портъ-Вандръ и Белгардъ.

Аппенинитѣ, начинайки отъ Адриатическото море до височинитѣ на Модена, осигуряватъ на централна Италия сжщитѣ прѣимущества, както и Пиринеитѣ на Испания.

Долината на р. По прѣсича планинската зона почти по права линия и, тѣй да кажемъ, даже у самото подножие на планинитѣ. Единъ прѣвъсходенъ пжтъ води отъ послѣднитѣ расклонения на веригата и, като мине прѣзъ Болоня и Модена, той излиза отъ едната страна на Адриатическото море, а отъ другата — на Пиаченца.

Главната операционна линия, която излиза отъ р. По отива на Римъ и Флоренция, прѣсича тжзи маневренна линия почти подъ правъ ъгълъ въ Болоня. Отъ това слѣдва, че за защита на централна Италия отъ едно нашествие отъ сѣверъ, трѣба, слѣдъ като се загуби линията на р. По, да се земе позиция при Болоня, за да може, благодарение на тжзи база, отбраняющия да насочи настжпателнитѣ си операции както къмъ истокъ, така и къмъ западъ.

Днесъ, поради въздиганието на голѣмия укрѣпенъ лагеръ, Болоня прѣдставя всичитѣ необходими прѣимущества както въ тактическо, така и въ стратегическо отношение.

Двѣ прѣвъсходни линии за отстжпване прѣцѣпватъ Аппенинитѣ и водятъ отъ Болоня за Флоренция; едната отъ тѣхъ върви по долината на р. Рено и минава прѣзъ Вагато, Поррета и Пистойа, другата достига Флоренция, като минава прѣзъ Лозано. Пжтя въ долината на Рено трѣба да се прѣгради, като се устрои единъ тетъ-де-понъ на р. Рено и като се турятъ въ отбранително състояние височинитѣ въ околноститѣ на Казалекио.

Прѣдъ Болоня, на дѣсно и на лѣво отъ този градъ, и по направление на второстепеннитѣ операционни линии, не се намира никаква прѣчка, която би могла да затрудни или да спре настжпателнитѣ дѣйствия. Дѣйствително, многобройнитѣ планински потоци, които сли-

затъ отъ Апенинитѣ и даже самата рѣка Рено не прѣдставляватъ ещѣински мѣстни прѣчки, освѣнъ за кжесъ периодъ, въ врѣме на приливнитѣ дъждове, понеже поради голѣмото падение на тѣзи потоци водитѣ имъ бързо се истичатъ и почти тозчасъ, щомъ като прѣстанатъ дъждоветѣ.

На конецъ укрѣпената позиция на Болоня, която може да помѣсти една армия отъ 150,000 до 200,000 войника, отговаря напълно на всичкитѣ желаеми тактически условия.

Като заеме позиция въ околноститѣ на Болоня, защитника на Апенинитѣ си осигурява още едно прѣимущество: расположенъ около Болоня, той ще прикрие, дѣйствително, благодарение на голѣмитѣ блата на Коммакино, всичката частъ отъ италиянската територия, която се простира отъ подножието на веригата чакъ до морето; велѣдствие на това една армия, която би настѣжила отъ сѣверъ и би дѣйствувала въ тѣзи мѣстности, ще се изложи на опасността да бжде отблъсната къмъ тѣзи блата или къмъ морето.

Италиянското правителство съзна важността и устрои единъ укрѣпенъ лагеръ, който може да служи като операционна база.

Нашитѣ Балкани влизатъ въ категорията на тѣзи планински вериги, които поради характера на мѣстността прѣдставляватъ нужнитѣ условия за защита отпрѣдъ веригата, обаче, ний ще ги разгѣдаме по-подробно когато дойде рѣдъ да говоримъ за дѣйствията на двѣтѣ неприятелски армии въ Русско—Турската война прѣзъ 1877—78 год.

Условия за защита на планинска верига, като се заеме позиция задъ гребена на веригата.

Ако планинската верига не притѣжава свойствата, които опрѣдѣлихме по-горѣ и които, по нашето мнѣние, сж необходимо нуждни, щото тя да може да се защитава отпрѣдъ, то въ такъвъ случай трѣба да се рѣшимъ да защитаваме отзадъ гребена. За тѣзи цѣль трѣба да се приготвятъ, слѣдователно, пунктветѣ, на които трѣба да се укре съпротивлението.

Активната отбрана, изобщо, трѣба да първенствува и въ тѣзи система за отбрана, както и въ всички други; велѣдствие на това, необходимо е, щото назначенитѣ за дѣйствие войски да бждѣтъ съерѣдоточени на една избрана позиция, било въ ещѣия пунктъ, гдѣто се прѣсича главната операционна линия съ маневренната линия, която върви надлѣзъ задъ планинската зона, било непосредственно и на близо отъ този пунктъ.

Тѣзи позиция трѣба да притѣжава, отъ една страна, всичкитѣ тактически прѣимущества, които казахме по-горѣ за зетата прѣдъ планината позиция и отъ друга—всички други, които сж отъ естество да улеснятъ настѣпателнитѣ дѣйствия.

Укрѣпяването на една планинска мѣстность.

Важността на стратегическитѣ пунктове въ планината, както и на друга мѣстность, служи за да опрѣдѣли размѣритѣ и естеството на тѣзи фортификационни постройки, които трѣба да се въздигнатъ, за да дадемъ желаемия отпоръ на противника; освѣнъ това, ещѣтата причина ще ни поясни да ли трѣба да прибѣгнемъ за цѣльта къмъ дълговрѣмната или къмъ полеката фортификация.

Отъ принципитѣ, които изложихме по-горѣ, излиза, че когато въпроса се отнася до привежданието въ отбранително състояние на единъ планински массивъ, трѣба да обрнемъ почти исключително вниманието си върху тѣзи пунктове, които могатъ да служатъ като централна позиция за стратегическитѣ резерви, т. е. върху такива, каквито сж на примѣръ пунктветѣ, гдѣто се прѣсичатъ операционнитѣ линии съ маневреннитѣ.

Стратегическитѣ резерви за да направятъ единъ стратегически маневръ, трѣба да се отдалечатъ отъ тѣхната позиция и да навлѣзатъ въ една бокова отстранична долина за да атакуватъ посрѣдственно или непосредственно настѣпающия; но за да могатъ да прѣдприематъ подобни движения тѣ трѣба да не се боятъ за важната позиция, която сж оставили, защото само съ нейното владѣние тѣ си осигуряватъ възможността за отетѣпване.

Това не щѣше да бжде така, ако тѣзи позиция би била укрѣпена за да може ещѣеврѣменно да противо-

стои на неприятелскитѣ сили, които би се опитали да атакуватъ въ това врѣме, когато отбраняющия се намира въ движение за да извърши контръ-атаката.

Стратегически пунктове въ една планинска страна и които трѣба да се укрѣпятъ еж слѣдующитѣ:

Пунктоветѣ, гдѣто се прѣсичатъ главнитѣ операционни линии и главнитѣ маневрени линии;

Пунктоветѣ, въ които се срѣщатъ всичкитѣ операционни линии, които като радиуси се расклоняватъ въ вжтрѣшността на планината;

Главнитѣ басейни въ една планинска страна, които се образуватъ отъ продолжитѣ долини, понеже владѣнието имъ осигурява това и на цѣлата долина. Въ такъвъ случай, отъ естеството на паралелнитѣ вериги ще зависи гдѣ трѣба да се поставятъ стратегическитѣ резерви, назначени за защита, отпрѣдъ или отзадъ на тѣзи вериги и да се опрѣдѣли расположението на укрѣпленията. При подобни условия за отбрана трѣба да се съобразимъ съ тѣзи принципи, които регулиратъ привежданието въ отбранително състояние планинскитѣ вериги, които служатъ като барриера.

Укрѣпяването на главнитѣ стратегически пунктове.

Понеже главнитѣ стратегически пунктове въ планинскитѣ мѣстности еж обикновенно заобиколени отъ височини, то укрѣпяването на тѣзи пунктове, за да се осигури защитата имъ, ще се сведе къмъ укрѣпяването на тѣзи височини или къмъ създаването на укрѣпени лагери.

Що се касае до размѣритѣ на отбранителнитѣ работи, то тѣ трѣба да бждѣтъ пропорционални съ силитѣ, които обикновенно се прѣдзначаваатъ за дѣйствие въ планината и да не станатъ причина за голѣми разности. Понеже съ тѣзи стратегически пунктове или укрѣпени лагери се иска най-повече да се осигури владѣнието на вънкашнитѣ линии за защита, т. е. тѣзи линии, които ние наричаме настѣпателни, то можемъ да направимъ голѣма икономия при укрѣпяването на единъ централенъ стратегически пунктъ, като се ограничимъ само съ заблаговрѣмното укрѣпяване на вънкашнитѣ стратегически линии, а за защитата на централния пунктъ

да прѣдвидимъ тогава, когато се отворятъ неприятелскитѣ дѣйствия.

Даже често пхти построяванието на подобна централна крѣпость ще бжде работа съвсѣмъ излишна. Това най-повече ще се случи, когато на важния стратегически пунктъ не се намира нито градъ, нито другъ населенъ пунктъ. Единъ фортъ, въ този случай, ще бжде достатъченъ за да допълни всичката отбранителна система, като ѝ послужи за редюитъ риба. Къмъ тѣзи именно фортификационна система трѣба да се прибѣгва винаги, когато главната избрана и заета отъ отбраняющия позиция се намира отпрѣдъ планинската верига и командува долината и равнината, които се простиратъ при подножията ѝ.

Примѣри: Укрѣпленията на Лансѣ и Мутерсѣ на югъ отъ Инсбрукъ.

Укрѣпяването на единъ централенъ пунктъ съ ядка.

Да прѣдположимъ, напимѣръ, че централния пунктъ на една планинска страна се намира тамъ, гдѣто главната операционна линия се прѣсича съ главната маневрена линия и че всичкитѣ важни операционни линии се събиратъ въ този пунктъ, или наблизо отъ него; очевидно е, че отъ владѣнието на този пунктъ ще зависи и това на цѣлата страна.

Да прѣдположимъ, освѣнъ това, че неприятеля може да настѣпи по четири главни линии $A B C D$ (Чър. IX) ѝ че стратегическия резервъ, слѣдователно, е принуденъ да се расположи на позиция въ централния пунктъ. Отъ тукъ именно, отъ този пунктъ, трѣба да се насочатъ всичкитѣ настѣпателни дѣйствия противъ настѣпающия.

Слѣдователно, ако искаме да туримъ вънъ отъ опасностъ тѣзи важна позиция и да не се боимъ за линията на отстѣпванието въ момента, когато стратегическия резерви се отдалечатъ отъ този пунктъ за да дѣйствуватъ настѣпателно въ една отъ посокитѣ $A B C D$, необходимо е, щото пункта X да бжде солидно укрѣпенъ.

Операционнитѣ линии $A B D$ прѣминаватъ прѣзь дефилета и проходи, а планинскитѣ вериги $M N O$ и $P Q R$ паралелни на главната долина, съставятъ стѣ-

нитъ и. По причина на самата конфигурация на мѣстността, необходимо е, щото височинитѣ, които командуватъ града, който се намира въ точката, гдѣто се прѣсичатъ пѣтищата, да бѣдѣтъ включени въ една отбранителна система, съ цѣль да попрѣчатъ на противника да бомбардира тозъ населенъ пунктъ.

Независимо даже отъ възрѣніята, които ние тукъ изложихме, необходимо е при опрѣдѣляването на разстоянието, което трѣба да се намира мѣжду фортоветѣ и централния пунктъ, да държимъ смѣтка отъ слѣдующия фактъ. Да прѣдположимъ, че слѣдъ извършването на едно настѣпателно дѣйствиe по направление на *B* отбраняющия се връща въ централната позиция, но той намира противника, който се е движилъ по направление на *D*, господаръ на височинитѣ *G H* които той не може да атакува освѣнъ отъ фронта и да ги завладѣе, слѣдъ като загуби много свѣтъ и врѣме. Ако отбраняющия не е въ състояние въ непродължително врѣме да завладѣе пунктоветѣ *G H* и ако неприятеля настѣпнѣ по направление на *B* съ една нова енергия, то отбраняющия се, поставенъ въ *X*, ще се изложи тогава на всичкитѣ опасности отъ единъ тактически обходъ и може въ сѣщото врѣме да бѣде разбитъ.

Необходимо е прочее, щото пунктоветѣ *G H* да бѣдѣтъ отново завладѣни отъ отбраняющия, прѣди противника да е ималъ врѣме да доближи прѣзъ направлението *B*. Така щото отбраняющия за да се избави отъ подобно несгодно тактическо положение и да се усили защитата на централния пунктъ *X* необходимо е, щото *G H* да бѣдѣтъ усилены съ дълговрѣменни или врѣменни укрѣпления; по такъвъ начинъ, неприятеля, ако би настѣпалъ по направление на *D*, не би могълъ да завладѣе безъ сериозни усилия въпроснитѣ пунктове, вслѣдствие на което подстѣпитѣ къмъ *X* ще бѣдѣтъ запазени, а противника, въ случай на настѣпване, ще се принуди да се спре прѣдъ паралелната верига *M N O*. Тѣзи два мотива говорятъ въ полза за устрояването върху веригата *M N O* една линия за активна отбрана, която ще бѣде нужно да се изнесе до края на западния склонъ на тѣзи верига.

Очевидно е, че въ сѣщото врѣме трѣба да се помисли за прѣгражданieto на пѣтищата въ *S* и *K*, съ обикновенни прѣградни фортове.

Пунктоветѣ, които се намиратъ на вѣнкашната настѣпателна линия спротивъ централния пунктъ, т. е. на линията, която ще служи за база на настѣпателнитѣ дѣйствиа, трѣба да бѣдѣтъ укрѣпени постоянно за да не може противника да ги завладѣе, освѣнъ слѣдъ една доста продължителна обсада, за да се спечели врѣме. Така сѣщо прѣдварително трѣба да се помисли и за устройството на отбраната и отподирѣ, т. е. че тѣзи фортификационни работи трѣба да бѣдѣтъ еднакво силни отъ всички страни.

Когато главнитѣ пунктове на вѣнкашната линия, важността на които е така голѣма, бѣдѣтъ дѣйствително силни, то въ случай на нужда ще бѣде напълно достатѣчно ако се издигнатъ наблизо отъ тѣхъ на второстепеннитѣ пунктове врѣменни укрѣпления и най-послѣ, когато мѣстността позволи, да се устрои една втора линия отъ врѣменни укрѣпления и една ядка отъ сѣщия характеръ.

Разносцитѣ за тѣхъ ще бѣдѣтъ незначителни, а назначения за тѣхното пазение гарнизонъ не многоброенъ; така щото, въ рѣцѣтъ на сръченъ генералъ, който умѣе да даде настѣпателенъ отпечатѣкъ на планинскитѣ операции, подобни пунктове ще принесѣтъ реална и сериозна полза, като изпълнятъ напълно ролята, която имъ се прѣдзначава.

Укрѣпяването на единъ централенъ пунктъ безъ ядка.

Да прѣдположимъ, че *A B* (Чър. X) е една висока планинска верига, и образува една стратегическа прѣграда; главната долина *C D*, въ която е расположенъ важния пунктъ *X*, се намира задъ тѣзъ верига. Главната линия за отстѣпване, която се направлява къмъ *M* се искачва най-напрѣдъ на най-високото плато *J K*, и влиза послѣ въ дефилето, което се заключава мѣжду двѣтъ вериги на високитѣ планини *R S*.

Тѣзи два массива, *R S*, не могатъ да се обходятъ, освѣнъ на голѣмо разстояние и отъ значителни колонни, съставени отъ тритѣ рода орѣжне.

Отвѣснитѣ стрѣмнини на високитѣ планински масиви *R S* се издигатъ като амфитеатръ надъ платото *J K*.

Привежданието въ отбранително състояние пункта на прѣсичанието *X* ще прѣдстави реални мѣчнотии, ще струва твърдѣ скъпо и освѣнъ това ще погълне единъ доста силенъ гарнизонъ.

Напротивъ, ако се построяха нѣколко постоянни фортове върху долното плато *J K*, което командува всичката долина, съ единъ централенъ фортъ, който ще прѣгради пътя, противника нече може нито да напредне, нито да се разшири, въ главната долина *C D*, а атаката, която той ще се опита да направи, ще бѣде по скъпия начинъ затруднена, както и едно обходно движение.

Числото на централнитѣ пунктове, които иматъ стратегическа важность въ планинската мѣстность.

Конфигурацията, пространството на една планинска мѣстность и нейното стратегическо положение по отношение на съседнитѣ операционни театри ще позволятъ да опредѣлимъ: 1-о какво ще бѣде числото на стратегическитѣ фронтаве; 2-о да ли трѣба да се укрѣпи само единъ централенъ пунктъ задъ планинската мѣстность и 3-о да ли направлението на операционната линия и центра на тѣжината къмъ вѣнкаиността на страната ще поискатъ устрояванието на нѣколко редюнта отъ този родъ.

Когато има много централни пунктове, трѣба да се укрѣпятъ, както казахме по-горѣ; а необходимостта да дѣйствуваме на нѣколко фронта на операционния театръ диктува избора на пунктоветѣ, които още отъ самото начало на операциитѣ, трѣба да бѣдѣтъ допълнени и усилены съ врѣмenni укрѣпления.

Укрѣпяване на операционнитѣ линии.

Стратегическитѣ пунктове, които се намиратъ на операционнитѣ линии, понеже сѣ расположены въ дефилета, лесно прѣграждатъ пътя на настѣпающия, вслѣдствие на което, отбраняющия трѣба да ги владѣе, защото, ако паднатъ въ рѣцѣтъ даже на слаби неприятелски отряди, той за да прѣмине въ настѣпване трѣба да прѣ-

одолѣе голѣми мѣчнотии за завладяванието на тѣзи силни естественни пунктове. Тѣзи пунктове, за да се запазятъ отъ нечаянъ захватъ отъ противника, трѣба да се укрѣпятъ заблаговрѣменно.

Ако просто искаме да прѣградимъ операционната линия, ще бѣде напълно достатъчно, щото на тѣзи укрѣпления да дадемъ чистъ отбранителенъ характеръ. Но, ако отбраняющия иска да си създаде единъ упоренъ пунктъ за да дѣйствува настѣпателно, необходимо е, щото укрѣпленията върху тѣзи пунктове да иматъ единъ настѣпателенъ характеръ.

Ако, напр. (Чѣр. IX), стратегическия резервъ иска да дѣйствува настѣпателно и да отиде отъ пунктъ *S* противъ пунктъ *A* и ако на разстояние на дѣйствителни артиллерийски изстрѣлъ прѣдъ прѣградния фортъ и прѣдъ дефилето *J* се намира благоприятна позиция *K L*, ще бѣде съвсѣмъ недостатъчно, ако се дадеше на укрѣплението върху пунктъ *J* само чистъ отбранителенъ характеръ; въ такъвъ случай ще бѣде нужно да се издигнатъ въ *K L T* такива фортове, които ще позволятъ на отбраняющия да дѣйствува настѣпателно и да се подаде напредъ.

Построяванието на единъ фортъ върху околното съобщение, което съединява операционнитѣ линии *C* и *D*, ще извърши сѣщата роль отъ къмъ тѣзи страна.

Въобще, пунктоветѣ, които трѣба да се укрѣпятъ, като имъ се даде този настѣпателенъ характеръ, ще бѣдѣтъ тѣзи пунктове, гдѣто се прѣсичатъ маневреннитѣ линии.

Укрѣпяванието на маневреннитѣ линии.

Пунктоветѣ, гдѣто се кръстосватъ съобщенията, за които сега ще говоримъ, трѣба да останатъ въ рѣцѣтъ на отбраняющия за да може съ нѣкакъвъ шансъ за сполука да извърши тѣзи маневри, които сѣ необходими за активната отбрана; тѣзи пунктове придобиватъ още по-голѣмо значение, защото владѣнието имъ ни дава възможность за извършванието на обходни маневри.

По сѣщата причина, въ нашъ интересъ е да владѣемъ дефилетата и проходите, защото прѣзъ тѣхъ можемъ

да прѣминемъ отъ една долина въ друга за да извършимъ нѣкой обходенъ маневръ. Като вземемъ въ съображение очертанието на мѣстността и относителната важность на тѣзи пунктове, ний лесно ще можемъ да опрѣдѣлимъ да ли тукъ трѣба да се издигнатъ врѣмenni или дълговрѣмenni укрѣпления.

Сщцото нѣщо може да се каже и за пунктоветѣ, които служатъ за съобщение мѣжду двѣ продолни долини и владѣнието на които дава възможность да прѣминемъ отъ една долина въ друга.

Естество и характеръ на дълговрѣмenni укрѣпления, които се употребяватъ въ планината.

Укрѣпленията иматъ за цѣль, въобще, да направятъ лесни и възможни операциитѣ; по тѣзи причина, тѣ трѣба да бждатъ въ съотношение съ характера на самитѣ операции. Сега, понеже тѣзи операции въ планината трѣба да иматъ по прѣимущество, настѣпателенъ характеръ, то въ такъвъ случай само настѣпателнитѣ укрѣпления могатъ да удовлетворятъ на исканитѣ условия.

Характера на всичкитѣ укрѣпления, издигнати въ планината, съ исключение на прѣграднитѣ фортове, трѣба да бжде чисто настѣпателенъ.

Понеже тѣзи фортификационни постройки немогътъ да устоятъ противъ разрушителното дѣйствие на сегашната артиллерия, при всичко че е умалена височината на бруствера и самото укрѣпление до негдѣ е прикрито отъ гласиса, заради това съ подобни укрѣпления трѣба да се усилятъ тѣзи позиции и пунктове, противъ които неприятелската артиллерия не може да открие огънь отъ близки разстояния. Винаги, когато не може да се удовлетвори на това условие, трѣба да се направятъ блиндиранни помѣщения въ самитѣ укрѣпления и да се употребятъ подвижни желѣзни кули. Ще бжде прочее необходимо, въ послѣдния случай да се устроятъ и закрити помѣщения за гарнизона, магазини за продоволственитѣ и бойни припаси. Едно първостепенно условие е, щото тѣзи укрѣпления да не прѣдставляватъ голѣма цѣль на неприятелската артиллерия.

Устройството на продоволствени магазини въ дълговрѣмenni укрѣпления.

Понеже продоволствието изобщо е твърдѣ трудно въ планинитѣ, особено когато всичко трѣба да се подвезе отъ тила, то за да се отстрани това неудобство се устрояватъ, магазини, въ самитѣ укрѣпления.

Фортоветѣ, които сж построени върху най-важнитѣ стратегически пунктове, сж повикани да служатъ, въ извѣстно врѣме, като база за настѣпателнитѣ маневри на отбраняющия. Въ тѣзи случаи, войската трѣба да може да се снабдява отъ тѣхъ съ храна и бойни припаси, поне за нѣколко дни.

Магазинитѣ на тѣзи фортове не трѣба да бждатъ снабдени съ припаси само споредъ числото на гарнизона и възможното врѣме за тѣхното съпротивление, но трѣба да се вземе въ съображение и силата на войскитѣ отъ стратегическия резервъ, които могатъ да бждатъ повикани да дѣйствуватъ на близо отъ тѣхъ. По тѣзи послѣдната причина въ тѣхъ трѣба да се събере храна за 4—6 дни.

Размѣритѣ на планинскитѣ фортове.

Размѣритѣ на планинскитѣ фортове се опрѣдѣлятъ въ зависимость отъ тѣхното назначение, отъ цѣльта, отъ конфигурацията на мѣстността и отъ количеството на продоволственитѣ и бойни припаси, които тѣ трѣба да побержтъ.

Силата на гарнизона трѣба да се опрѣдѣли въ възможния минимумъ: 40—50 пѣхотинци трѣба, въобще, да бждатъ достатѣчни за единъ фортъ. Но, въ замѣна на това, всѣки единъ отъ тѣзи фортове трѣба да се снабди съ силна и многобройна артиллерия.

Силата на гарнизона трѣба да бжде малобройна, защото тѣзи фортове не могатъ за дълго врѣме да се оставятъ на собственитѣ си сили, а главното ни внимание трѣба да бжде обърнато на това, щото да имаме, до колкото е възможно, повече сили на разположение за да дѣйствуваме на отворено поле.

Ако не се съобразяваме съ този послѣдния принципъ, ние ще бждемъ поставени въ невъзможность да

водимъ настѣпателни дѣйствия само за това, защото въ планината става нужно да се заематъ по-много укрѣпени пунктове, отъ колкото въ равнината и по този начинъ, ако за всѣки единъ отъ тѣзи фортове назначимъ многоброенъ ефективъ, то съ това ще прѣснемъ силитѣ си и ще се отслабимъ на всичкитѣ пунктове.

Отъ друга страна е твърдѣ сигурно, ако тѣзи гарнизони ги съставимъ отъ най-добритѣ стрѣлци.

Трѣба тоже да се обърне сериозно внимание върху избора на комендантѣ за фортоветѣ; тѣзи офицери трѣба да бждѣтъ такива, на които може да се разчита; тѣ трѣба да бждѣтъ надарени съ енергиченъ твърдѣ и рѣшителенъ характеръ. Тѣ сж, дѣйствително, прѣдзначени да бждѣтъ често изолирани и да дадѣтъ едно упорито съпротивление на неприятеля.

Понеже въ тѣзи фортове нѣма достатъчно мѣсто за расквартированіе на много войници, то комендантѣ трѣба да запрѣти влизаніето въ форта на всички войски, които отетѣпватъ или се откъснати отъ тѣхнитѣ части: винаги многобройната сила на гарнизона, отъ колкото ефекта отъ неприятелското бомбардированіе, принуждава единъ фортъ да капитулира.

Примѣръ: Ампола 1866.

Употрѣбление на врѣменнитѣ укрѣпления.

Ние ще говоримъ тукъ само за искусствениитѣ усиления, които служатъ да уголѣмятъ стойността на мѣстността и които се устрояватъ тогачасъ прѣди почванието на неприятелството, или въ врѣме на самитѣ операции, съ цѣль да се увеличатъ прѣчкитѣ и да се закѣсени атаката.

Защитника на една планинска мѣстность, а тъй сжщо и всѣкой началникъ, комуто лѣгне тѣжката задача — защитата на страната, трѣба, споредъ обстоятелствата на войната, спорѣдъ собственитѣ си идеи и начинъ за водене на операциитѣ, да бжде свободенъ да издигне такива фортификационни постройки, каквито той намѣри за нуждни.

Командующия отряда въ това отношение трѣба да се ползува съ най-голѣма инициатива, отъ най-абсолют-

на свобода и да не зависи отъ началника на главния генераленъ щабъ или отъ директора на инженеритѣ, които, може би, сж по-малко запознати отъ колкото той съ планинската война.

По-добрѣ отъ всѣкой другъ, той може да опрѣдѣли да ли трѣба да се построятъ нови укрѣпления и да опрѣдѣли пунктѣветѣ, които би слѣдвало да се прикриятъ съ укрѣпления. Началника на планинския отрядъ за да може да има на расположеніето си потрѣбнитѣ войски за да прѣмине въ настѣпление, винаги трѣба строго да се придържа у основния принципъ — икономия на силитѣ и у този принципъ, който се прилага при защитата на всичкитѣ видове укрѣпления, а именно: че силата на гарнизонитѣ трѣба да бжде пропорционална съ общата сила на войскитѣ, прѣдзначени за защитата на една страна.

Теорията и практиката потвърдяватъ достатъчно, че укрѣпленията даватъ голѣми прѣимущества на отбраняющия, ако тѣ сж добрѣ построени, ако сж поставени на важни пунктове и ако умѣятъ да си послужатъ съ тѣхъ: необходимо е, прочее, да се остави свободенъ отбраняющия за да извлѣче най-голѣма полза отъ ролята и употрѣбленіето на тѣзи укрѣпления.

Ако прѣдварително, въ мирно врѣме, не се е мислило да се издигнатъ нужнитѣ дълговрѣменни укрѣпления върху най-важнитѣ стратегически пунктове, ще бжде необходимо да се попълни тѣзи празнота прѣди почванието на войната, като се издигнатъ врѣменни укрѣпления, като се прѣобърнатъ въ врѣменни крѣпости тѣзи мѣстни прѣдмѣти и градове, които се намиратъ на най-важнитѣ стратегически мѣста, като се осигурятъ чрѣзъ тетъ-де-пони пунктѣветѣ, прѣзъ които операционната линия прѣминава рѣчни линии, — мостовѣтъ надъ рѣки съ дълбоки корита; освѣнъ това като се усилятъ първитѣ двѣ линии съ траншеи и редути, расположены на тѣзи пунктове, гдѣто се прѣдполага да се даде по-продължителенъ отпоръ на неприятеля, като се укрѣпятъ впоследствие позицитѣ, на които тактическитѣ резерви трѣба да противостоятъ; до колкото е възможно по-дълго врѣме на неприятелскитѣ атаки, съ цѣль да облѣгчатъ дѣйствиата

на стратегическите резерви; такива сж въобще работитѣ, които трѣба да се извършатъ за да се усили отбраната и да се направятъ възможни настѣпателнитѣ ѝ дѣйствия.

Тѣй като отбраняющия трѣба да се пази отъ стратегически обходни движения, ще бжде необходимо, щото стратегическите флангове да бждѣтъ най-много усилены съ укрѣпления и съ искусствени прѣчки на тѣзи пунктове, гдѣто можѣтъ да се употрѣбятъ малко редовни войски и които ще служатъ по такъвъ начинъ като ядро на планинското население.

Примѣри: въ 1866, укрѣпленията въ Флаимзерталь, въ Тиролъ, Сейзеръ-Алпъ, на Лугано и пр.

Укрѣпяване на една планинска верига, съ цѣль за защита отпрѣдъ массива.

Когато една планинска верига притѣжава всичките искани качества за да може отбраняющия да вземе позиция отпрѣдъ массива, ще бжде необходимо, за да се облѣгчатъ и упрѣтъ стратегическите и тактическите операции, да се укрѣпятъ пунктоветѣ и стратегическите линии въ планинската зона, споредъ относителната имъ стойность.

Най-напрѣдъ трѣба да обърнемъ вниманието си върху главната операционна линия и, прѣимущественно, върху тѣзи позиция, която се прѣдполага да се заеме отпрѣдъ планинския гребенъ, за да послужи като база на настѣпателнитѣ дѣйствия. За тѣзи цѣль на укрѣпленията, които ще се издигнатъ на тѣзи позиция, трѣба да се даде настѣпателенъ характеръ, като се устрои единъ укрѣпенъ лагеръ; съ една дума, да се направи позицията доволно силна за да може да се остави известно врѣме сама на себе си, т. е. да се защищава съ най-ограничени сили и въ това врѣме, когато се прѣдприематъ настѣпателнитѣ дѣйствия за защитата на планинската прѣграда.

Тѣзи укрѣпена позиция ще се състои, прочее, отъ едно доста солидно ядро и изнесени напрѣдъ самостоятелни укрѣпления, или по-добрѣ, отъ една линия фортове, която ще попрѣчи на неприятеля да бомбардира самата крѣпость и ще благоприятствува на вилазките и настѣпателнитѣ дѣйствия на армията.

Ако върху една отъ операционните линии, които се расклоняватъ отъ крѣпостъта или на близо отъ нея има една гѣвка (складъ) на мѣстностьта, която може да затрудни и попрѣчи на настѣпателнитѣ дѣйствия и която, ако се владѣе отъ неприятеля, може да попрѣчи или съвършено да осуети настѣпателнитѣ дѣйствия, които защитника ще бжде принуденъ да прѣдприеме, то въ такъвъ случай ще бжде необходимо да се включи и този пунктъ въ отбранителната система на крѣпостъта.

Тѣзи сж именно причините, които принуждаватъ италианците да издигнатъ единъ тетъ-де-понъ на Болоня, върху лѣвния брѣгъ на р. Рено и още едно друго укрѣпление отъ сѣщото естество на Казалеккия.

Въ источните Пиринеи испанците ще бждѣтъ принудени да включатъ въ отбранителната система на Булу лѣвния брѣгъ на долината на р. Техъ, а тѣй сѣщо и всичките могили, които се срѣщатъ на мѣстностьта, която се спуща като гласисъ къмъ Перпинянь, за да се улѣсни движението, което би се прѣдприело за дебуширанieto на войските по направление на Перпинянь, Тюиръ и Илль, а тѣй сѣщо и въ това на Вилмансъ и Колиуръ, прѣзъ дѣния брѣгъ на р. Техъ.

Укрѣпяване на второстепенните операционни линии.

Когато позицията на защитника е твърдѣ силна върху главната операционна линия, неприятеля ще търси да я обходи прѣзъ второстепенните операционни линии; за да се задържатъ на тѣзи линии, догдѣто главната армия на отбраняющия успѣе да пристигне отъ централната си позиция, съ една дума, за да се спечели врѣме, необходимо е да се укрѣпятъ пунктоветѣ, които прѣграждатъ тѣзи линии; ако се взематъ при това въ съображение естествените условия на мѣстностьта въ планината, то нѣма съмнѣние, че обхода може да се направи ако не невъзможенъ, но на всеки случай слѣдъ много усилия и доволно продължително врѣме.

Ако отъ тѣзи второстепенни линии водятъ нѣколко напрѣчни съобщения къмъ главната операционна линия, то ще трѣба да се опрѣдѣлятъ пунктоветѣ, които би слѣдвало да се укрѣпятъ за да се прѣградятъ тѣзи шти-

ща; но въ такъвъ случай, до колкото обстоятелствата позволяватъ, ще трѣба да се държи смѣтка както отъ отбранителния, така и отъ настѣпателния характеръ, които могатъ да взематъ операциитѣ, за да се осигури възможността, безъ особена мъжнотия, да си послужимъ отъ тѣзи продълни линии за евентуални дѣйствия, било съ цѣлата армия, или же съ часть отъ нея.

Устрояването на база за една стратегическа позиция, взета отпрѣдъ планината.

Непосрѣдственно задъ планинската стѣна се простира или голѣма равнина, или широка долина, на която главнитѣ и второстепеннитѣ операционни линии, които водятъ на другата страна на веригата, сж обикновенно съединени съ единъ пѣтъ, който служи като маневренна линия.

Именно на тѣзи последната линия или току на близо до нея трѣба да потърсимъ и да изберемъ тѣзи пунктове, които трѣба да осигуримъ за себѣ си чрезъ една фортификационна система. Тѣзи укрѣпления въ този случай ще образуватъ *базата* на изнесената на прѣдъ позиция.

Ако планинската верига е оградена отъ една голѣма долина паралелна на главния масивъ, ний ще трѣба да укрѣпимъ пунктоветѣ, върху които операционнитѣ линии прѣминаватъ рѣкитѣ, които тѣкнатъ въ тѣзи долина, като приложимъ принципитѣ, които се рекомендуютъ отъ теорията за устройството на тетъ-де-понитѣ.

Така, р. Ебъръ, напр., е база за отбраната на Пиринитѣ, и такива пунктове, като Мирандо-дел-Ебро, Логроно, Вальтиерро и Тудела, Сарагоза, Мекинеза и Тортоза, върху които операционнитѣ линии прѣминаватъ рѣката, иматъ една капитална стратегическа важность: тѣзи крѣпости, съ тѣхнитѣ тетъ-де-пони, осигуряватъ въ Пиринитѣ за испанската армия една прѣвъсходна операционна база.

Отъ всички тѣзи проходи само Сарагоза и Тортоза сж обградени съ по-солидни укрѣпления; въ Мекинеза е направенъ единъ обикновенъ тетъ-де-понъ само за 1900 души и 50 топа, понеже конфигурацията на мѣстността, мѣстнитѣ условия и трасировката на пѣтищата около

този пунктъ не благоприятствуватъ за устройството на по-сериозна отбрана. За да се избѣгне това неудобство, испанцитѣ пѣкъ, напротивъ, дадоха единъ настѣпателенъ характеръ на укрѣпленията на Лерида, която се намира по-напрѣдъ отъ линията, гдѣто и построиха единъ тетъ-де-понъ на лѣвия брѣгъ на рѣката въ това именно мѣсто, гдѣто прѣминава пѣтя на Барселона.

Колкото до проходнитѣ пунктове на Миранда, Лограно и Тудела, които ние указахме като първостепенни, ще трѣба, въ врѣме на война, да се прикриятъ съ тетъ-де-пони, устроени съ врѣменни укрѣпления.

Рѣка Арно образува базата за защита на Аппенинитѣ противъ едно настѣпление, което иде отъ сѣверъ; съ избиранието позиция около Болоня: Пиза, Флоренция и Ареццо сж най-важнитѣ стратегически пунктове по течението на рѣката и заедно съ Перуза, която по мѣстнитѣ условия може да стане *импровизирана крѣпость* и Анкона съставляватъ първата база за защита на Централна Италия отъ сѣверъ.

Комуникационнитѣ линии мѣжду базата и стратегическата позиция отпрѣдъ планината.

Ний говорихме по-горѣ изобщо за линиитѣ, които могатъ да служатъ като операционни линии, а тѣй сжщо и за нуждата да се усилятъ съ прѣградни фортове.

Необходимо е още да добавимъ, че е потребно да се организиратъ мѣждински бази, като се укрѣпятъ най-важнитѣ пунктове отъ операционнитѣ линии, винаги когато главната база е раздѣлена отъ планинскитѣ вериги отъ 3—4 прѣхода (70—90 километр.), или по-добрѣ, винаги когато главната база по причина на облическото си положение къмъ веригата, бжде много отдалечена отъ едното крило.

Такъвъ е именно случая, на примѣръ, съ базата на р. Ебъръ, на която лѣвото крило, при Миранда е на 4 прѣхода отъ Толоза; на Лограно на сжщото расстояние отъ Пампелунъ; на Тудела на 6 прѣхода отъ сжщия градъ; тогава когато, напротивъ, дѣсното крило, споредъ както бжде расположено мѣжду границата и Лерида или Мекинеза, като минава прѣзъ Ургелъ или мѣжду форта на

Белгардъ и Тортоза, се намира въ първия случай на 20, а въ втория на 14 прѣхода отъ базата на Елба.

Лерида, Таррагоне и Барселона образуватъ по тѣзи причини една мѣждинска база, която има около 30 левги пространство, дѣсеното крило на която е прикрито отъ морето, а лѣвото, по причина че нѣма въ всичката централна верига на Пиринейтъ пѣтица, е неудобно за движението на значителни маси войски.

Испанцитѣ, за да отстранятъ това неудобство създадоха мѣжду Барселона и форта Белгардъ, на границата, крѣпостта Жерона и укрѣпенитѣ лагери Фигерасъ и Хосталрихъ.

Жерона се намира на 45 километра отъ границата и на 72 километра отъ Барселона.

Най-послѣ, въ долината на р. Сигре, въ която сж невъзможни голѣми операции, се срѣща крѣпостта Белверъ, послѣ Ургелъ и Баланжеръ, пунктове прикрити отъ една стѣна и отдѣлни фортове.

Върху базата, образуема отъ р. Арно задъ Апенинитѣ, Пиза е повече отъ 150 километра отъ Модена, Флоренция около 100 отъ Болоня, Ареццо на 115 километра отъ Форли и на 130 килом. отъ Пезаро; мѣжду Пиза и Модена нѣма освѣнъ единъ мѣждински пунктъ за укрѣпяване.

Распрѣдѣлението на силитѣ, назначени за защитата на една планинска верига.

Отъ обширността на планинскитѣ вериги, отъ орографическата конструкция, отъ мѣрките взети заблаговрѣменно за усиливанието на отбраната, отъ съществуващитѣ пѣтица, отъ укрѣпенитѣ пунктове, можемъ да опрѣдѣлимъ да ли армията трѣба да се массира на една *единствена операционна линия*, да бжде концентрирана на една позиция, избрана на тѣзи линия, или ще бжде по-добрѣ да се раздѣли на двѣ и повече групи, отъ които едната, *на която ефектива е най-многоброенъ*, ще състави, за да се избѣгне распрѣсванието на силитѣ, главнитѣ сили на армията.

Ние естествено не говоримъ тукъ за части, които

сж натоварени да прикриватъ и пазятъ фланговетѣ, които трѣба да се поставятъ на *околнитѣ*, и второстепенни линии.

Раздѣление на силитѣ.

Силитѣ назначени за отбрана на единъ планински районъ могатъ да се раздѣлятъ само въ слѣдующитѣ случаи:

1-о Когато обширността на веригата е такава, щото сферата на стратегическото дѣйствие на избраната за защита позиция недостига съвѣмъ до операционнитѣ линии, които се намиратъ на крилото, т. е. когато, като прѣдположимъ, че главната операционна линия прѣминава по срѣдата на веригата, а краищата на крилата се намиратъ на 4—6 прѣхода отъ централната позиция.

Така напр., ако искатъ да защищаватъ Пиринейтъ противъ Франция, ще направятъ голѣма погрѣшка, ако концентриратъ армията мѣжду Сенъ—Мартори и Сенъ—Годанъ, даже когато тази позиция би прѣдставила всичкитѣ други тактически и стратегически прѣимущества, и ако би да бжде прѣцѣпена отъ главната операционна линия, която води въ Мадридъ; по такъвъ начинъ би останали безъ надлѣжното прикритие операционнитѣ линии, които влизатъ въ Испания прѣзъ крилата на стратегическия фронтъ, тѣй като дължината на Пиринейтъ, повече отъ 500 километра, ще попрѣчи на централната позиция да прояви влиянието си чакъ до самитѣ крила.

Сжщото нѣщо е за Карпатитѣ и за Апенинитѣ.

Ние задържаме правото си да поговоримъ по-нататкъ за Карпатитѣ.

За Апенинитѣ, като изберемъ Болоня като централна позиция, този пунктъ неще бжде въ състояние да упражни едно какво да е влияние върху проходитѣ, които се намиратъ отъ къмъ Геноа и Специя. Района за дѣйствие не се простира по далечъ отъ неговитѣ околности, поради което ще бжде необходимо да се земе на фланга Пияченца и да се назначи друга войскова частъ да протезира линията, която води отъ Римини къмъ Анкона противъ операциитѣ, които би могли да бждатъ насочени отъ къмъ морето, при всичко че тѣзи линия отчасти се прикрива отъ Болоня и отъ блатата на Коммагио.

За прикриването другитѣ проходи на веригата ще бждтѣ потрѣбни незначителни сили.

2-о Дѣлението на силитѣ на двѣ принципални маси е необходимо, когато има по срѣдата на планинската верига или близо до нея нѣкоя твърдѣ издигнатъ непроходимъ масивъ, който недопуска дѣйствието на значителни войскови части и раздѣля тѣзи верига на двѣ съвършено отдѣлни части.

Такъвъ случай ще имаме, напр., въ Пиринеитѣ, централната верига на които се издига като стѣна чакъ до чуката Миди, гдѣто рѣждетѣ Перу и Маладетта до чуката Монвалиесъ, се спущатъ къмъ Арро; въ тѣзи частъ на Пиринеитѣ проходите едвамъ се отбѣлѣзватъ, а съобщенията сѣ твърдѣ трудни и удобни само за товарни животни.

Тѣй сѣщо, венчката мѣстность, която се намира задъ тѣзъ централна верига, т. е. на испанска територия, отъ Яка до Ногуерра Паллареца, не е сгодна по никакъвъ начинъ, за голѣми операции, които би могли да се насочатъ отъ сѣверъ къмъ югъ и обратно. Наистина, рѣта Луезия и Сиерра де Гуарра, и по на югъ, на височина на Лерода, Сиерра Алкубиерра, която отива паралелно на главната верига и на която тѣ служатъ като издадени напрѣдъ пунктове, правятъ почти непрактиченъ въ указаната по горѣ посока цѣлия секторъ, който се заключава мѣжду Арагонъ и Ногуерра Паллареца.

Тѣзи разсѣждения идатъ по единъ най-наглѣденъ начинъ да прѣдставятъ тѣзи неблагоприятни условия, които би произлѣзли отъ избора на централна позиция мѣжду Сенъ-Годенъ и Сенъ-Мартори и отъ съсрѣдоточаването на главнитѣ сили върху тѣзи позиция. Слѣдователно, тукъ, въ случай на война мѣжду Франция и Испания, което се потвърдява и отъ миналитѣ войни, трѣба да има двѣ армии: една за Источнитѣ Пиринеи и друга за западнитѣ; ако ли пъкъ Испания дѣйствува настѣпателно, то тя ще трѣба да съсрѣдочи главнитѣ си сили въ Источнитѣ Пиринеи, защото една побѣда, спечелена въ тѣзи мѣста, ще ѝ позволи да удари по-скоро и по-жестоко върху интереситѣ на Франция.

Както Пиринеитѣ, така и Карпатската верига се

раздѣля отъ массива Татра на двѣ неравни части; този голѣмъ грѣмоотводъ въ Источна Европа, който има повече отъ 9000 стѣпки височина, е достъпенъ само за ловджитѣ и най-смѣлитѣ планинци.

Образуванитѣ по такъвъ начинъ двѣ части отъ Карпатитѣ, едната, по западната не е сгодна за никакви операции, тогава когато другата, источната частъ, се прѣцѣпва отъ главната операционна линия, която води въ голѣмата унгарска равнина и има, слѣдователно, извънредна голѣма стратегическа цѣна.

Начина за защита на различнитѣ части отъ една планинска верига.

Тукъ още ще разгледаме, въ зависимостъ отъ естественитѣ условия на различнитѣ части отъ веригата, по какъвъ начинъ тѣ трѣба да се отбраняватъ.

За защита на Западнитѣ Пиринеи, армията, която ще дѣйствува въ този край, може да земе позиция отпрѣдъ веригата задъ Бидассоа, лѣвото крило упрѣно на Фонтараби и Санъ-Себастианъ, а дѣсното прикрито отъ планината и крѣпостта Пампелунъ, находяща се потподирѣ.

Понеже тѣзи стратегическа позиция лесно може да се обходи прѣзъ Сенъ-Жанъ-Пие-де-Поръ, и направо като се трѣгне отъ Байонъ прѣзъ Елцандо и изворитѣ на Бидассоа; послѣ по надалечъ, още на истокъ, отъ По прѣзъ Олеронъ и Урдосъ, като се насочи на Яко, то за да се обезпечи фланга, и за да не намѣри добра позиция прѣдъ планината, трѣба да се расположи по назадъ, върху линията Пампелунъ Яко, единъ независимъ отрядъ, който трѣба да има центра на тѣжината си къмъ Пампелунъ.

Ако имаме да защицаваме Апенинитѣ, то на Пияченца ще намѣримъ една добрѣ укрѣпена позиция за единъ значителенъ самостоятеленъ отрядъ, наоваренъ да прикрива лѣвото крило. Тѣзи крѣпостъ, по причина на протяжението пояса на фортоветѣ върху дѣсниа брѣгъ на р. По, има въ това отношение голѣмо стратегическо значение.

Такъвъ ще бжде и резултата, въ случай на защита Западнитѣ Алпи, съ заеманието на Краковъ отъ една второстепенна армия.

Укрѣпяването на една планинска верига, за защитата на която се избира позицията отзадъ веригата.

Укрѣпяването на една позиция задъ гребена трѣба да се извърши съгласно принципитѣ, които ний споме нахмѣ при организацията на една позиция, взета задъ тѣзи верига: то трѣба прочее, да бѣде извършено, като се има прѣдъ видъ активната отбрана.

Ако обаче тѣзи позиция не се намира въ главната долина, нито пъкъ въ равнината при подножието на планината, нито пъкъ на послѣднитѣ ѝ контръ-форти; то въ такъвъ случай, ако се боимъ за нашитѣ съобщения съ голѣмитѣ центрове, които се намиратъ задъ тѣзи линия, ще трѣба да ѝ дадемъ такива размѣри и характеръ, които отговарятъ на единъ второстепененъ настѣпателенъ пунктъ.

Силата и размѣритѣ на тѣзи крѣпостъ трѣба да бѣдѣтъ такива, щото въ случай че тя бѣде съвършено изолирана, да може да се защитава въ течение на единъ периодъ отъ 6 и 8 седмици съ гарнизонъ отъ 8.000—10.000 души.

Ще направимъ голѣма погрѣшка, ако ѝ дадемъ, поради размѣритѣ ѝ, по-значителенъ гарнизонъ; тѣй като твърдѣ много ще отслабимъ главната армия, разбиванieto на която ще поведе безъ друго и паданieto на самата крѣпостъ.

Укрѣпяването на второстепеннитѣ операционни линии.

Второстепеннитѣ операционни линии трѣба да бѣдѣтъ покрити отъ прѣградни фортове и даже, спорѣдъ обстоятелствата, отъ крѣпости, съ цѣлъ да задържатъ, до колкото е възможно, по дълго врѣме неприятеля, който би се опиталъ да обходи прѣзъ една отъ тѣзи линии укрѣпената позиция, заета на главната операционна линия и да даде нуждното врѣме на главнитѣ сили да прѣдприематъ настѣпването.

Укрѣпяване на маневренната линия задъ планината.

За да защитимъ една планинска верига като се упремъ на една позиция задъ самия гребенъ, необходимо е, щото задъ планинската зона, или поне на близо отъ

нея, да се намира единъ добръ пътъ, удобенъ за движението на тритѣ рода оръжия, и щото тѣзи линия, която ще служи еднакво за база на настѣпателнитѣ дѣйствия, да бѣде укрѣпена спорѣдъ назначението ѝ.

Освѣтъ главната позиция, която се намира на тѣзи линия, освѣтъ голѣмия укрѣпенъ лагеръ, който се прѣд-назначаватъ за главнитѣ сили на армията, ще бѣде нужно, особено когато района на дѣйствието на този лагеръ не ще може, по причина на голѣмата дължина на планинската верига, да се простира до крилата, да се издигнатъ, на една дистанция отъ 3 и 5 прѣхода, укрѣпления, които да се расположатъ въ пунктоветѣ, гдѣто се прѣсичатъ второстепеннитѣ операционни линии съ маневренната линия, да се направятъ единъ видъ депозити и да имъ се даде, слѣдователно, единъ характеръ повечето чисто отбранителенъ.

Съображенията относително положението на тѣзи крѣпости и естеството на мѣстността, която ги окръжава, ще опрѣдѣлятъ, прочее, да ли ще трѣба да имъ се даде още отъ самото начало единъ настѣпателенъ характеръ, или ще трѣба да се очаква началото на неприятелствата за да се укрѣпятъ врѣменно потрѣбнитѣ пунктове за настѣпване.

Тѣзи фортове не трѣба да бѣдѣтъ, прочее, нито твърдѣ голѣми, нито твърдѣ силни; достатъчно е, щото тѣ да могатъ да се оставятъ на собственитѣ си сили въ продължение на 4—6 недѣли; ще трѣба още, щото общата сила на гарнизонитѣ за тѣзи укрѣпления, които, при единъ даденъ случай, могатъ да се намѣрятъ изолирани и отцѣпени, да не отслабва извънмѣрно главната армия.

Тѣзи отбранителна и фортификационна система на една планинска верига трѣба естествено да се приеме, не само въ горѣпоменжитѣ случаи, но още и въ този, когато една линия отъ височини образува границата на едно господарство и, когато, по причина на несъразмѣрността на силитѣ, сме принудени и да се ограничимъ съ отбрана въ самото начало на неприятелствата.

Мѣжду прочемъ, ако политическитѣ и военни съображения позволяватъ да дѣйствуваме настѣпателно и

ако планинската верига притъжава качествата, които спомънхмъ по-горѣ, ще трѣба, прѣди още да сме прѣминали върховетѣ, да сме приготвили всичко, щото да можемъ да организираме настъпателно отбраната на противоположния склонъ на веригата, като пристъпимъ незабавно къмъ построяването на потребнитѣ врѣмenni укрѣпления.

Такъвъ случай може да се прѣдстави Испания въ Источнитѣ Пириней. За да защищаватъ Источнитѣ Пириней, испанцитѣ ще трѣба да построятъ около Булу единъ укрѣпенъ лагеръ съ полски укрѣпления и да прѣградятъ съ прѣградни фортове второстепеннитѣ линии.

Ако, по причина на естеството на планинската верига, е невъзможно да се земе позиция отпрѣдъ масива, ако границата на страната се намира недалечъ и прѣдъ планинската зона, и ако тѣзи зона е прѣдшествована отъ една ивица земя съ незначителна дълбочина, какъвто е напр. случая съ Карпатитѣ, склоноветѣ на които слизатъ като гласисъ къмъ Галиция, на истокъ отъ масива Татра, то можемъ да се попитаме да ли трѣба да се изостави съвсѣмъ тѣзи частъ земя мѣжду границата и линията на гребена, като се земе позиция задъ височинитѣ, или пъкъ какви срѣдства трѣба да употребимъ за да прикриемъ, поне отчасти, всичката тѣзи частъ отъ територията.

Ний можемъ да допустнемъ за възможно устройството на отбраната отпрѣдъ веригата само въ нѣкои случаи; така напр., ако пропорцията на силитѣ ни позволи да дѣйствуваме по този начинъ. Очевидно е, че трѣба да се земе въ съображение моралното и материалното състояние на цѣлата армия. Но въ всички случаи, когато обстоятелствата не позволяватъ това, винаги за защитата на подобни планински вериги трѣба да се земе позиция задъ тѣхъ.

Мѣжду това, за да си осигуримъ владѣнието на нѣкои важни стратегически пунктове, находящи се на другия склонъ на веригата, за да си устроимъ добра операциялна база, въ случай когато защитника иска да настъпи, било слѣдъ като е отблъсналъ неприятелскитѣ атаки, било въ случай когато трѣбва да се възползува въ началото на

неприятелството отъ своето численно прѣвъсходство, ще бжде потребно да се издигнатъ отъ другата страна на планинската зона, на дистанция отъ 5—6 прѣхода депозитни крѣпости, които спорѣдъ ролята, която ще има тѣ да играятъ, ще иматъ повечето настъпателенъ характеръ.

Понеже тѣзи крѣпости, издигнати на важнитѣ стратегически пунктове, сж прѣдзначени да принудятъ противника, който търси да проникне въ планинския масивъ, да ги обсажда, най-малко да ги блокира, да остави сили въ тила си два и три пѣтя повече отъ гарнизонитѣ на тѣзи крѣпости и да се ослаби повече отъ колкото отбраняющия, поради тѣзи причина тѣзи крѣпости не трѣба да бждатъ твърдѣ малки, а трѣба да иматъ достатъчни размѣри за да помѣстятъ единъ гарнизонъ отъ 8,000—10,000 человекъ.

При построяването на подобни депозитни крѣпости, особено когато тѣ се намиратъ на ежщитѣ пунктове или на близо отъ пунктоветѣ, гдѣто се прѣсича операциялната линия съ маневренната, ще бжде твърдѣ полезно ако ги организираме, щото да можемъ да ги допълнимъ съ врѣмenni укрѣпления и ако направимъ отъ тѣхъ база за настъпателни дѣйствия. Главнитѣ пунктове и особено тѣзи, които, ако паднатъ въ рѣцѣтъ на неприятеля, ще направятъ възможно бомбардирането на редюнта, трѣбва винаги, още отъ самото начало, да бждатъ коронясани съ дълговрѣмenni укрѣпления.

Защитника ще може по такъвъ начинъ само съ силата на тѣзи укрѣпления да организира отбраната *отпрѣдъ на планината*, ако само силитѣ му сж пропорционални съ поставената задача.

Съ слѣдующия примѣръ ще се помъчимъ да прѣдставимъ по какъвъ начинъ трѣба да се организира стратегическата отбрана на една планинска верига, като се земе позиция *задъ нея*. За тѣзи цѣль ний избираме Карпатскитѣ планини, понеже стратегическия имъ фронтъ е обърнатъ на сѣверъ, а отъ друга страна силитѣ на възможнитѣ неприятели (Австрия и Русия) сж непропорционални, вслѣдствие на което защитата трѣба да се организира отбранително.

Общо описание.

Театра на войната, който заключава Моравия, Силезия, Галиция съ Буковина, Унгария и Трансилвания, е прѣсѣченъ отъ Карпатитѣ, които отиватъ паралелно на границата. Тъзи верига има срѣдня височина на югъ отъ Фюлнекъ, и, съ исключение на гранитния блокъ Татра, височината на който достига 8000 стъпки, тя прѣдставлява сжщия характеръ до Мармаросъ: начинайки отъ този пунктъ, Карпатитѣ се издигатъ повече и сж покрити почти навредъ съ лѣсове, които се простиратъ чакъ до ромжнеката граница и прикриватъ Мармароския Комитатъ и Трансилвания.

Карпатитѣ, като завиятъ на западъ и запазятъ сжщия характеръ, ставатъ високи планини на югъ отъ Кронщадъ, като прикриватъ всички Трансилвания отъ къмъ Влахия.

Единъ клонъ се отдѣля отъ главната верига, близо при границата на Силезия и, като описва една дъга на западъ отъ Яблонка, расклонява се мѣжду Ваагъ и Маршъ или Морава на Моравската граница до Пресбургъ, на Дунава, като образува твърдѣ вълнообразна планинска мѣстность.

Унгария и Трансилвания се прѣдставятъ като да се запазени съ този колосаленъ естественъ валъ противъ едно нашествие отъ сѣверъ и истокъ.

Трансилвания освѣнъ това е запазена и прикрита отъ къмъ сѣверъ отъ голѣми планини, макаръ съ срѣдняя височина, които се намиратъ мѣжду Ица, горнето течение на Тисса и Цамосъ; отъ къмъ западъ отъ масива, който раздѣля Кьоросъ отъ Маросъ; освѣнъ това, отъ планинитѣ, за които споменяхме по-горѣ и които се ширятъ мѣжду тѣзи послѣдната рѣка и ромжнеката граница, като образуватъ, тѣй да кажемъ, бастиона на тѣзи голѣма крѣпостна стѣна.

Источната частъ на Силезия и на Галиция съ Буковина, която има характеръ на едно високо плато, прѣсѣчено отъ дълбокитѣ долини на рѣкитѣ, които слизатъ отъ Карпатитѣ, образува прѣдъ този бастионъ една демилуна, гласиса на която се понижавя полѣгато къмъ руската граница.

Този гласисъ е прикритъ на западъ отъ р. Висла, която тече недалечъ прѣдъ Карпатитѣ и образува единъ видъ стратегическо дефиле; но, на истокъ, отъ сливането на р. Санъ и р. Висла, тя е съвършено открита и никакво естествено прѣпятствие отъ тѣзи страна не може да спре движението на едно нашествие, насочено отъ сѣверъ. Ако, слѣдователно, не се взематъ мѣрки за задържанието на Галиция чрѣзъ сполучливи настѣпателни дѣйствия или съ въздигането на крѣпости, които да служатъ за база на тѣзи операции, то ще бжде твърдѣ трудно да се запази тѣзи страна само съ единъ отбранителенъ образъ на дѣйствие.

Отъ южнитѣ склонове на Карпатитѣ слизатъ главнитѣ притоци на Дунава: Ваагъ, Нентра, Гранъ, Айпелъ, Тисса, съ притоцитѣ Сайо, Хернатъ и Бодрогъ.

Тѣзи притоци сж раздѣлени помѣжду си съ планини отъ срѣдня височина, които строго отбѣлѣзватъ низката Унгарска равнина съ линията Фрайщатлъ, Найтра, Лева, Гранъ, Вайценъ, Гйонгиозъ, Мисколцъ, Токай, Унгваръ, Мункачъ и горнето течение на Тисса.

Операционнитѣ линии, които излизатъ отъ сѣверъ и водятъ къмъ Дунава и Тисса, минаватъ прѣзъ тѣзи долини и се съединяватъ помѣжду съ нѣколко добрѣ поддържани пътища.

Отъ тѣзи линии, тия, които отиватъ отъ долината на Арва въ тѣзи на Найтра и въ срѣдната долина на р. Гранъ, сж най-отдалеченитѣ съобщения мѣжду долината на р. Папрадъ къмъ р. Айпелъ и Вайценъ и сж раздѣлени помѣжду си отъ непроходимия гранитенъ массивъ на Татра, отъ високитѣ планини, които се издигатъ мѣжду мѣждинскитѣ долини на р. Ваагъ и р. Гранъ, послѣ отъ лѣнитѣ височини, отъ срѣдня височина, които се намиратъ мѣжду р. Гранъ, Айпелъ и Сайо.

Слѣдователно, операционнитѣ линии, които слизатъ въ Унгарската долина, могатъ да се съединятъ въ двѣ групи — една на западъ и друга на истокъ отъ планинитѣ.

Всички тѣзи операционни линии водятъ, на конецъ, къмъ важния стратегически дунавски секторъ, който може да се сматра като редютъ за отбраната на Унгария отъ къмъ сѣверъ.

Удобствата и неудобствата на този театръ на война за атака.

Цѣлия този театръ на войната, който се намира на австрийска територия, е заобиколенъ отъ всички страни съ неприятелски владения, които описватъ около него една джга съ голѣмъ радиусъ.

По тѣзи причина неприятеля има възможность да направи обходъ, като измѣни, по желанието си и обстоятелствата, операционната си линия, и да настѣпни свободно и безъ затруднение, още въ самото начало на неприятелскитѣ дѣйствия, прѣзъ отворената частъ на Галиция и да слѣдва по линията Краковъ, Пржемисль, Самборъ, Стори на р. Днѣстръ и надлъжъ по долината на тѣзи рѣка.

Въ случай че противника би поискалъ да поведе напредъ настѣпателнитѣ дѣйствия, той ще бѣде принуденъ да раздѣли войскитѣ си въ минутата, когато пристигне на помѣнатата линия; първо за това, защото той ще се намѣри прѣдъ Карпатитѣ, второ — по причина на мѣнотитѣ, които ще сръщне за прѣхраната на войскитѣ; по причина на това, че трѣба да прикрие фланговетѣ си; най-послѣ въ интереса на това, че той трѣба да дебушира въ възможно непродължително врѣме и да прѣмине веригата въ нѣколко колонни.

Това неблагоприятно условие ще исчезне само тогава, когато той стигне въ Унгарската равнина, гдѣто може да централизира силитѣ си; но, до това врѣме, до гдѣто той не е дебуширалъ, винаги ще бѣде изложенъ на опасността да бѣде битъ по части.

Удобства и неудобства за отбрана.

На истокъ отъ массива на Татра, Карпатската верига взема таква форми, щото спорѣдъ теорията, тя е неудобна за защита, ако се земе позиция *отпрѣдъ* планинската зона, а именно: защото сѣвернитѣ склонове сж наведени като гласисъ къмъ страната на настѣпающия и защото сѣверната база на веригата е по-широка отъ колкото южната. Напротивъ, на западъ отъ Татра ние имаме обратното; така щото, ще бѣде въ интереса на отбраняющия да вземе позиция прѣдъ массива. Отъ

всичкитѣ позиции, които тукъ се сръщатъ, най-важната е второстепенния Краковски укрѣпенъ лагеръ.

Всичката частъ на Карпатитѣ на истокъ отъ Татра, до р. Висла и р. Санъ и по-нататкъ до границата, е съвѣмъ открита отъ къмъ Руссия, поради което тя може да се защитава съ нѣкакъвъ шансъ за сполука, като се вземе позиция прѣдъ планината и то само въ случай, когато защитата има численно прѣвосходни сили и прѣимувствата, които даватъ добритѣ стратегически комбинации.

Като разглѣдахме съображенията, които диктуватъ избора на тѣзи позиция, необходимо е да се вземе въ смѣтка и слѣдующето обстоятелство, а именно, че на главната операционна линия, която води въ Унгария, не се намира нито една позиция, която да отговаря на теоретическитѣ условия. Вслѣствие на това може да се каже, че още въ началото на военитѣ дѣйствия, една австрийска армия по-малочисленна отъ неприятелската, ако се опита да отетѣпни ексцентрично напр. по посока на Краковъ, ще се изложи на опасността да бѣде отетѣчена отъ съобщенията си и по този начинъ да остави на настѣпающия цѣла Унгария чакъ до Дунава. Има още едно друго неудобство: веригата изобищо лесно е проходима; тя се прѣцѣпва отъ многобройни отетранични операционни линии; намиратъ се малко позиции, на които е възможно да се издигнатъ прѣградни фортове; освѣнъ това, винаги е възможно да се обиколятъ тѣзи позиции.

Прѣимущества.

Защитника може, въ замѣна на горѣизложенитѣ неблагоприятни условия да се възползува отъ грамаднитѣ прѣимущества, които му осигурява една централна позиция, находяща се въ сръдата на джгата, която описватъ Карпатитѣ; да се хвърли, благодарение на прѣвъсходнитѣ маневренни линии и безъ да се бои за тила си, на една отъ неприятелскитѣ колонни, които искатъ да дебуширатъ въ планината, и да я разбие; нему, по тѣзи причина, е възможно, даже въ случай че операциитѣ въ Руска Полша взематъ лошава направление, или пъкъ ако

се отслаби въ Галиция, да има важни прѣимущества надъ противника.

Защитника може еднакво да си осигури всичкитѣ прѣимущества отъ централната позиция, като вземе, при извѣстни благоприятни обстоятелства, позиция прѣдъ *веригата*. Тѣзи позиция, която ние ще разгѣдаме по-нататѣкъ, притѣжава още други тактически прѣимущества, за които трѣба да се държи смѣтка.

База и операционни линии на противника.

Прѣдъ голѣмата дѣга, която образува границата, описана съ единъ мисленъ радиусъ, който, като излѣзе отъ Пеща, прѣминава прѣзъ Лембергъ и Луцкъ, намираме въ Волиния и въ Литва, Пинскитѣ блага, които почватъ недалечъ отъ Бугъ, отиватъ надлъжъ по течението на Припетъ, покриватъ дори до Петирковъ отъ сѣверъ на югъ едно пространство дълго 80 километра и се простиратъ отпослѣ по направление отъ истокъ къмъ западъ повече отъ 390 километра.

Тѣзи блага немогътъ да се прѣминатъ освѣнъ по едно само шосе отъ Пинскъ за Минскъ, единствено удобно прѣзъ всичкитѣ годишни врѣмена. Тѣзи блага раздѣлятъ всичкия театръ на войната, отъ къмъ югъ на два съвършено отдѣлни театра.

Въ сѣверната частъ на този театръ, р. Бугъ и Висла съ издигнатитѣ крѣпости по брѣговетѣ на тия двѣ рѣки: Брестъ-Литовекъ Александрово, Модлинъ и Ивангородъ, въ южната частъ, р. Днѣпръ съ крѣпостта Киевъ, образуватъ базата за главнитѣ настѣпателни дѣйствия противъ Австрия.

Театра на войната, който се намира на сѣверъ отъ това шосе, само по тѣзи причина, че той се намира по-близо до крайния обективъ—Дунава, ще бѣде главенъ театръ на войната. Значи, отъ тамъ ще се почне главната атака, а операциитѣ, базирани на Днѣпръ, ще иматъ само второстепененъ характеръ.

Базата Бугъ и Висла е свързана съ Дунава чрѣзъ слѣдующитѣ главни операционни линии:

1-о По лѣвия брѣгъ на р. Висла, пѣтя отъ Варшава за Виена прѣзъ Краковъ и Олмоуцъ.

2-о На дѣсния брѣгъ на р. Висла, пѣтя отъ Варшава и Брестъ-Литовекъ за Пеща прѣзъ Люблинъ, Замость, Пржемисль, Дукла, Епери и Мисколць.

Първия пѣтя е дългъ около 640 километра и води право къмъ главния обективъ. Втория пѣтя, който е дългъ около 790 километра, води къмъ втория обективъ—Пеща.

При изслѣдванието начина, по който трѣба да се организира отбраната, ний ще прѣдположимъ, че неприятеля е избралъ втория отъ тѣзи пѣтища, като главна операционна линия.

Распрѣдѣление на главнитѣ сили върху театра на войната.

А. Распрѣдѣление силитѣ на настѣпающия.

Ако неприятеля избере послѣдната линия, главнитѣ му сили ще се развиятъ въ самото начало на стратегическия фронтъ мѣжду Бугъ и Висла, като иматъ за база издигнатитѣ крѣпости по течението на тѣзи рѣки; при подобно условие, настѣпающия ще даде на настѣпателнитѣ си дѣйствия тѣзи посока, която казахме по-горѣ.

Само една частъ отъ тѣзи армия ще бѣде отдѣлена за да наблюдава Краковъ.

Втората армия, която, както казахме, ще има второстепенна роль, ще се расположи въ Бессарабия, Волиния и Подолия. Тя ще има за задача да почне дѣйствията си, като заеме Источна Галиция и Буковина; а слѣдъ това, когато главната армия послѣдователно заеме Карпатскитѣ дефилета, тя трѣба да облѣгчи операциитѣ ѝ, като настѣпи въ Трансилвания и въ горнята долина на р. Тисса.

Около $\frac{3}{4}$ отъ силитѣ ще съставятъ главната армия, а другата четвъртина—источната второстепенна армия.

Б. Расположение и распрѣдѣление силитѣ на отбраняющия.

Безъ да говоримъ тукъ за най-благоприятния случай, т. е. случая, когато може да се прѣдприеме настѣпване, отбраняющия може по два начина да противостои на неприятелскитѣ настѣпателни дѣйствия.

1-о Като концентрира главнитѣ си сили въ Краковъ и като насочи върху операционната линия, която води за Пеща, една второстепенна армия, която ще бжде, освѣнъ това, натоварена да прикрие Трансилвания.

2-о Като расположи главната частъ отъ силитѣ си на линията Пржемисль, Епери, Пеща, една второстепенна армия въ околноститѣ на Краковъ и като прикрие Трансилвания и Буковина съ доволно значителни отряди.

Прѣимущества и неудобства на Краковската позиция.

а). *Прѣимущества.*

1-о. Тя прикрива непосредственно операционната линия, която води за Виена, като минава прѣзъ Силезия и Моравия.

2-о. Разгледана като флангова позиция, тя *прѣпятствува* по единъ абсолютенъ начинъ на противника да настѣпи по посоката на операционнитѣ линии, които се намиратъ на западъ отъ Татра и водятъ за Дунава и *заплашва* всички прѣдприятия, които противника би се опиталъ да прѣдприема противъ Унгария, като прѣмине на истокъ отъ Татра.

б). *Неудобства.*

Съ расположението на главнитѣ си сили въ околноститѣ на Краковъ, т. е. на лѣвия край на джгата, отбраняющия открива всичката источна частъ на театра на войната, като го остава въ рѣцѣтѣ на прѣвъсходнитѣ неприятелски сили, които той ще има на този пунктъ. Понеже Краковъ се намира почти на 220 километра отъ Дукла, на 360 километра отъ дефилетата на Унгваръ, на 390 километра отъ Мункачъ, на 530 километра отъ Делатинъ; понеже стратегическото дѣйствие на тѣзи флангова позиция не може да се простира върху подобна обширна територия, то защитата съ заемането Краковската позиция ще загуби въ кѣсо врѣме Буковина, источна Галиция, горнята долина на р. Тисса и Трансилвания, като изложи войскитѣ си, поставени въ тѣзи мѣста, да бждѣтъ съвеѣмъ откъснати отъ главната армия.

Неприятелската армия, слѣдъ като земе источна

Галиция, можемъ да прѣдположемъ, че ще се тури въ свръзка или ще се съедини съ армията, която ще дебушира отъ Подолия и Бессарабия; слѣдъ това, тя ще може тогава, въ случай на нужда, да изнесе лѣвото си крило на прѣдъ, т. е. да промѣни фронта си надѣсно и да избере р. Днѣпъръ за операционна база. Това промѣнение на операционната линия не прѣдстави никаква мжчнотия, по причина на обхващаващото положение на неприятеля. Отъ тука се вижда, че Краковската позиция ще да прѣдстави голѣми опасности, щомъ като противника има численното прѣвъсходство на страната си, и освѣнъ това отбраната на Унгария и Трансилвания ще бжде твърдѣ трудно да се осигури.

Нужно е, слѣдователно, да се расположатъ главнитѣ сили на отбраната по линията Пржемисль, Дукла, Епери и Пеща, и да се постави въ Краковъ само една второстепенна армия.

Прѣимущества на позицията, взета по линията Пржемисль, Дукла, Епери и Пеща.

1-о. Главната армия тогава ще бжде натоварена съ непосредственната отбрана на веригата.

2-о. Така расположена, тя ще попрѣчи на неприятеля да настѣпи по операционната линия, която води за Пеща; тя фланкира, дѣйствително, тѣзи линия; може да дѣйствува въ тила на неприятеля, който би се опиталъ да дѣйствува въ тѣзи посока и, освѣнъ туй, и въ този случай столицата непрѣстава да бжде главния обективъ на неприятелскитѣ дѣйствия.

3-о. Тя ще се намира наблизо до Мармароския Комитатъ и на незначителна дистанция отъ корпуса, който е испратенъ въ Трансилвания.

4-о Тя ще може, ако би че се отслаби слѣдъ едно дадено сражение и въ случай на принудително изпразване на Галиция, да вземе стратегическа позиция задъ Карпатитѣ, и особено по голѣмата маневренна линия Силаинъ—Розенбергъ—Игло—Епери—Мункачъ—Цигетъ за да се разгърне противъ различнитѣ неприятелски колони, които би се опитали да дебуширатъ отдѣлно и да ги бие по части.

5-о Краковската позиция може въ такъв случай съ полза да играе ролята на флангова позиция, даже само по тъзи причина, че тя ще постави противника въ невъзможност да продължава операциитѣ си отъ Карпатитѣ, прѣди да остави значителни сили прѣдъ укрѣпения Краковски лагеръ.

Распѣделение на силитѣ на отбраната при заемането позиция задъ Карпатитѣ.

Ако прѣдположемъ, че е рѣшено да се защищаватъ Карпатитѣ като се земе позиция отъ веригата, то слѣдвало би да се расположатъ, въ такъв случай, главнитѣ сили на отбраната върху маневренната линия Епери, Кашау и Унгваръ, една друга група около Краковъ, и накрай една послѣдняя група на Цигетъ, въ Мармароския комитатъ.

За да се намалятъ неудобствата, които прѣдставлява защитата на Карпатитѣ и да се извлѣче, отъ друга страна, най-възможната полза отъ тѣзи прѣимущества, които прѣдставлява тѣзи планинска верига, ще бѣде необходимо да се укрѣпи дълговрѣменно нѣякоя този стратегически фронтъ.

Винаги когато въпроса се касае до опрѣдѣляването отбранителната система на единъ фронтъ на което и да е господство, трѣба, независимо отъ мѣстнитѣ и етнографически условия, отъ възможния характеръ на операциитѣ, да се държи смѣтка най-главно отъ стратегическитѣ комбинации и отъ най-неблагоприятнитѣ събития, защото само при такива условия ще искаме най-много да се възползуваме, като упремъ армията на единъ подобенъ упорен пунктъ, да ѝ додемъ на помощъ, да погрѣчемъ и спрѣмъ настѣпателнитѣ движения на неприятеля.

Ако не се построятъ укрѣпления прѣдъ Карпатитѣ въ Галиция, по причина даже на силитѣ отъ двѣтѣ неприятелски страни, ще бѣде невъзможно да се земе позиция прѣдъ веригата, и ще трѣба да се погрижемъ да намѣримъ, по главната операционна линия Дукла—Пеща, една позиция, която да има исканнитѣ условия за да можемъ, като се упремъ на нея, да базираме на тѣзи позиция отбраната на всичката тѣзи страна.

Епери е пункта, който въ очитѣ на всички се вижда да удовлетворява на всички тѣзи условия. Къмъ Епери именно водятъ всичкитѣ пътища, идуци отъ Наймарктъ, Най-Сандакъ, Грибовъ, Горлицъ, Дукла и прѣрѣзватъ веригата; тамъ именно главната операционна линия прѣсича маневренната линия, която като излѣзе отъ Спайнъ и мине прѣзъ Силайнъ, Лайтшау, Епери, Кашау, Унгваръ, Мункачъ, води на Цигетъ.

За да може да се зацѣпва планинския массивъ, като се упремъ на позицията на Епери и да си осигуримъ възможността да можемъ, както го казахме, да настѣпимъ когато поискаме, необходимо е, не само да се укрѣпи дълговрѣменно позицията Епери, но да се даде на издигнатитѣ тукъ укрѣпления настѣпателенъ характеръ.

Но, понеже Епери освѣнъ това се намира мѣжду двата послѣдни карпатски южни контръ-фортове, понеже този градъ е доста далечъ отъ обектива Буда-Пеща, понеже една армия, която не сполучи да удържи защитата на Карпатитѣ ще може да бѣде лесно отрѣзана и отъ своята главна линия за отетѣпване и отъ своитѣ главни продоволственни центрове, въ случай че тя иска да удържи на всеки случай защитата на Епери, отъ всичко това излиза, че не трѣба да се даде на отбранителната система на тѣзи позиция характеръ на единъ голѣмъ укрѣпенъ лагеръ; но ще трѣба, напротивъ, да се организиратъ укрѣпленията върху този пунктъ, по такъв начинъ щото единъ гарнизонъ отъ 10—12,000 души, оставенъ на собственитѣ си сили, да може да го зацѣпва въ течение на 6—8 недѣли.

Ще трѣба прочее, като вземемъ настѣпателния характеръ на укрѣпления пунктъ, да се устрои тукъ единъ редюитъ отъ най-солиднитѣ, прикритъ отъ 4—6 отдѣлни форта, мѣждинитѣ на които, въ случай на нужда, да се усилятъ съ полски укрѣпления.

Като слѣдваме по главната маневренна линия на Истокъ отъ Епери, Мункачъ, като депозитенъ пунктъ ще има една още по-голѣма стратегическа важность, понеже Епери е отдѣленъ отъ Цигетъ на твърдѣ значителна дистанция, поради което нѣма да има възможность

да се набавят на бързо и о време жизненни припаси и материяли, необходими за действията на една армия.

На запад от Епери е абсолютно безполезно да се прикрият съ дълговременни фортификационни постройки, както маневрените линии, така и пунктовете въ които се прѣсичат тѣзи линии съ операционните; първо за това, защото операционните линии, които се намират на Истокъ отъ Татра, правятъ частъ отъ стратегическия районъ на Епери, а второ, защото тѣзи които се намиратъ на Западъ отъ Татра, сж окончателно прикрити отъ Краковъ.

Ний казахме по горѣ, че тѣзи частъ отъ Карпатитѣ, която се намира на западъ отъ масива Татра е сгоденъ повечето за защита като се земе позицията прѣдъ самата верига. Тѣзи позицията има за упоренъ пунктъ и за редюитъ Краковъ, укрѣпленията на който иматъ изключително настѣпателенъ характеръ.

Понеже Краковската позицията тѣй сжщо има реална стратегическа важностъ по отношение отбраната на операционните линии, които водятъ за Епери, то поради това Епери и Краковъ трѣба да се смятатъ като полюси за отбраната на Австрийската монархия противъ едно настѣпление отъ сѣверъ. Тѣзи полюси се допълнятъ единъ другъ и упражняватъ върху си капитално влияние.

Слѣдователно, както казахме, въ Краковъ може да се расположи една армия съ второстепенна задача, или единъ армейски корпусъ съ усиленъ съставъ; поради това размѣритѣ на Краковската укрѣпена позицията не трѣба да надминаватъ тѣзи на единъ второстепенъ укрѣпенъ лагеръ.

До тукъ ние говорихме само за двѣтѣ позиции, които ни се виждатъ като най-важни пунктове, на които би трѣбвало да се съсредоточатъ главните сили отъ австрийската армия, която би получила за назначение да защитава источната граница на австрийската монархия.

Освѣнъ това, за да се усили отбраната на веригата не било би безполезно, ако се укрѣпяха слѣдующите пунктове: Ярославъ, Сивка, Мартиновъ или Халичъ. Тѣзи пунктове трѣба да бждатъ укрѣпени, като говоримъ теоритически, по такъвъ начинъ щото въ случай, че

стане необходимо да се защитава источната граница, като се земе позицията отпрѣдъ на планинския масивъ, да могатъ лесно да се прѣобърнатъ въ временни укрѣпени лагери.

Ярославъ, съ едно прѣдмостно укрѣпление на дѣсния брѣгъ на р. Санъ, ще бжде дѣйствително единъ упоренъ пунктъ на централната позицията, която е прикрита отъ сѣверъ съ блатистата краковска мѣстность, на западъ отъ дълбокото и стрѣмно корито на р. Санъ и отъ езерата и блатата, които се образуватъ отъ сжщата рѣка.

Отъ Самборъ нататкъ се намиратъ непроходими блатисти мѣста чакъ до пхтя Стри—Лембергъ. Лесно е, слѣдователно, да се прикрие този пхтъ съ едно прѣдмостно укрѣпление на р. Днѣстръ. Най-послѣ, едно друго обстоятелство още повече уголѣмява прѣимуществомъ на Ярославската позицията: като почнемъ отъ тозъ градъ, р. Санъ тече мѣжду такива блатата, които могатъ да се прѣминатъ съ голѣма мжнотия.

Краковските укрѣпления, освѣнъ това, отъ една страна прѣчатъ на противника да прѣмине р. Висла, отъ друга противодѣйствуватъ на противника да обходи линията на р. Санъ. Отъ казаното до тукъ, може да се констатира, че при тѣзи условия, Ярославъ и Краковъ се допълнятъ взаимно.

Въ този случай, главната армия би заела една централна позицията въ Ярославъ и околноститѣ му; тя ще се организира по такъвъ начинъ, щото да може да подкрѣпи еднакво както отбранителните маневри, така и настѣпателните ѝ дѣйствия.

А за да прѣкрие още по-добрѣ стратегическия фронтъ на Карпатитѣ мѣжду Краковъ и Ярославъ, въ случай, че неприятеля се опита да прѣмине р. Висла, съ цѣль да облегчи още повече защитата на позицията на Епери, добрѣ ще бжде да се направи Дукла една второкласна крѣпость, която да може да побере единъ гарнизонъ отъ 2—3000 человекъ.

Като се укрѣпятъ съ временни укрѣпления нѣкои пунктове, които прѣграждатъ отстранителните операционни линии и нѣкои и други пунктове, които се намиратъ на голѣмата маневренна линия Силайнъ—Епери, по този

начинъ достатъчно ще се осигури отбраната на Карпатската верига противъ едно настъпване отъ сѣверъ.

Единъ рѣшителенъ и прѣдприемчивъ генералъ, който не се ограничи само съ пасивна отбрана, ще съумѣе да даде единъ настъпателенъ отпечатъкъ на дѣйствиата си, като дѣйствува въ всички възможни посоки. Въ тѣзи укрѣпени пунктове, за които току що помѣняхме, той ще намѣри една солидна база.

У. ИСТОРИЧЕСКИ ПРИМѢРИ.

*Защитата на сѣверний Тиролъ въ началото на
Ноемврий мѣсецъ 1805.*

Обща обстановка.

Слѣдъ Улмската катастрофа, безъ ни най-малка пощивка Наполеонъ настъпи съ армията си къмъ р. Иннъ, като прѣмина тѣзи послѣдната къдѣ срѣдата на мѣсецъ Октомврий.

За да обезпече фланговетѣ и тила си отъ къмъ Тиролъ и отъ къмъ княжеството Салцбургъ, които бѣха заети отъ около 30,000 редовни войски и въ сжщото врѣме за да се свърже съ армията, която дѣйствуваше въ Италия подъ началството на Массена, Наполеонъ се видя принуденъ да испрати къдѣ Тиролъ 7-ия армейскій корпусъ подъ началството на Ожеро и половината отъ 6-ия корпусъ подъ Нея, за да покорятъ Тиролъ; въ сжщото врѣме той трѣбаше да испрати 1-ия корпусъ подъ началството на Бернадотта къмъ княжеството Салцбургъ.

**Расположението на австрийската армия въ Тиролъ къдѣ края на
Октомврий мѣсецъ.**

Австрийскитѣ сили въ сѣверната часть на Тиролъ и Фарарлбергъ, подъ главното началство на Архидука Ивана, бѣха расположены по слѣдующия начинъ:

Фелдмаршалъ-Лейтенантъ Сень-Жулиенъ съ 10 батальона и 7 ескадрона, т. е. около 5000 человекъ, заемаше источната часть на операционния театръ въ долината на р. Иннъ: единъ батальонъ съставяше гарнизона на Куфшайнъ, единъ другъ батальонъ бѣше расположенъ въ Лоферъ, а главнитѣ сили на отряда въ Ратопенбергъ.

Фелдмаршалъ-Лейтенантъ Хастеларъ имаше подъ

началството си 4½ баталиона и 1 ескадронъ, всичко около 2,600 человекъ. Но два отъ тѣзи баталиона бѣха съ бѣгство се спасили отъ армията на Мака и поради това още се намираха по пътя на сформированието си.

Единъ баталионъ заемаше дефилето на Шарницъ, при изворотъ на Изертъ, единъ другъ бѣше въ Летахъ. Останалитѣ сили, т. е. 2½ баталиона и 1 ескадронъ въ Иннебрюкъ.

Но понеже Хастеларъ имаше по-голяма опитностъ въ планинската война, отъ колкото Сенъ-Жулиенъ, то тѣзи двама генерали впоследствие, по заповѣдъ на Архидука Ивана, замѣниха единъ съ другъ отрядитѣ си.

Князь Роанъ, съ 4 баталиона и 8 ескадрона, т. е. около 2,500 человекъ прикриваше къмъ Рейтте долината на р. Лехъ.

Фелдмаршалъ-Лейтенантъ Йелачичъ, съ 13¼ баталиона и 13 ескадрона, всичко около 6,500 человекъ, заемаше укрѣпената позиция на Хохенебсъ, мѣжду Фелдкирхъ и Брегенцъ, до долината на Рейнъ.

Генералъ-Майоръ Фестенбергъ съ 9 баталиона, 6 ескадрона, т. е. 4,800 человекъ, бѣше назначенъ въ резервъ въ Иннебрюкъ.

Единъ малъкъ отрядъ, състоящъ отъ ⅔ отъ единъ стрѣлковъ баталионъ и единъ ескадронъ, подъ началството на Контъ-Спауеръ, бѣше расположенъ въ Наудерсъ и поддържаше връзка съ корпуса на генерала Хиллера, който се намираще въ южний Тиролъ.

2 ескадрона бѣха употребени за вътрѣшна и прѣимущественно за ординарческа служба.

Редовнитѣ войски, събрани въ сѣверний Тиролъ се състояха, слѣдователно: отъ 41 баталионъ, 39 ескадрона, а всичко приблизително около 22,000 человекъ, а споредъ казванieto на нѣкои до 30,000.

За усиление на линейнитѣ войски, бѣха повикани подъ оружие мѣстнитѣ милиции. Общата цифра на тѣзи призови възлизаше на 20,000 человекъ, които бѣха раздѣлени на 4 бана (позиви). Въ случай на опасностъ първитѣ два позива трѣбаше незабавно да се мобилизиратъ, така щото на петия день отъ повикването да могатъ да тръгнатъ отъ мобилизационнитѣ центрове къмъ

дефилетата, които се намираха на границата и за защитата на които тѣ бѣхж натоварени.

Когато новината за ужасната катастрофа се получи въ главната квартира на Архидука Иона, този принцъ рѣши да запази Тиролъ по какъвто и да е начинъ. Като оставаше господаръ на Тиролъ, на тѣхъ прѣвъсходна стратегическа позиция, която имаше формата на единъ издаденъ бастионъ, фланкирующъ басейна на Дунава, Архидука се надѣваше, било непосредствено, като пустне нѣколко настѣпателни отряди въ долината на Дунава, било посредствено като оттегли на себѣ си частъ отъ главнитѣ неприятелски сили, да спомогне за операциитѣ на главната австрийска армия, която усилена отъ Русситѣ, по всека вѣроятностъ, щѣше да прѣдприеме единъ настѣпателенъ образъ на дѣйствиe.

Но дивизиитѣ на руската армия, които бѣха пристигнали на рѣката Иннъ, имаха твърдѣ слабъ съставъ за да могатъ да спрѣтъ смѣлото настѣпване на французския императоръ, а рускитѣ резерви бѣха още въ движение и едвамъ дебушираха отъ русска Полша; съединението на австро-рускитѣ сили неможеше, слѣдователно, да се извърши освѣнъ задъ Дунава.

По тѣхъ именно причина Архидукъ Карлъ, независимо отъ побѣдата при Калдиеро, бѣше принуденъ да изпразни Италия и да се оттегли въ вътрѣшността на империята.

Но, понеже долината на По и Дунава се очистиха отъ австрийскитѣ войски, то енергичната отбрана на Тиролъ ставаше проблематична.

Архидукъ Иванъ, който въ важни случаи трѣбаше да донася на главнокомандующия на Италианската армия, прѣди да вземе окончателно рѣшение, получи отъ Архидука заповѣди въ сѣщия духъ.

Можеше да се прѣдвиди, че защитата на сѣверний Тиролъ не можеше да се продължава дълго време, и че продължаванието ѝ можеше да се свърши съ една катастрофа. Освѣнъ това прѣминаванието на р. Иннъ отъ французската армия и заеманието на Салцбургъ компроментирваха сериозно защитата на сѣверний Тиролъ, защото операционната линия на австрийцитѣ въ долината

на р. Иннъ можеше да бжде взета отъ къмъ дѣсния флангъ и отетжпелната линия прѣзь Радшатъ и Маутерндорфъ въ наслѣдственитѣ земи на монархията, нахожящи се назадъ, щѣше да бжде тоже сериозно заплашвана отъ едно подобно движение.

За да се избѣгне тѣзи опасностъ, Фелдмаршалъ-Лейтенантъ Меервелдтъ, командующия събраннитѣ австро-русски сили, бѣше испратилъ генерала Ценасси съ 6¹/₂ баталиона и 2 ескадрона въ княжеството Салцбургъ за да земе всичкитѣ проходи и да прикрие дѣсния флангъ и отетжпелната линия на Архидука Ивана, който заемаше Тиролъ.

Архидука за да концентрира по-добрѣ силитѣ си въ долината на р. Иннъ, бѣше испроводилъ на 14-й Октомврий заповѣдъ на генерала Иелачича да смѣни отряда на Роанъ въ Рейтте, въ случай че французитѣ насочатъ атакитѣ си противъ едно отъ дефилетата на истокъ, а послѣ и той да отетжни съ останалитѣ си войски по долината на Иннъ. Роанъ трѣбаше да очаква да го смѣнятъ и слѣдъ това незабавно да трѣгне за Иннсбрюкъ.

Иелачичъ, който прѣдварително съставяше частъ отъ Суабската армия, опита независимо отъ това да се счита като независимъ отъ Тиролската армия и, при всичко, че тѣзи заповѣди бѣха му припомнѣни нѣколко пѣти, той не ги испълни.

Такова бѣше положението, когато французката войска прѣмина р. Иннъ въ срѣдата на Октомврий мѣсець.

Началото на операциитѣ.

Императора даде заповѣдъ на I-й корпусъ (Бернодоттъ), който на 17 и 18 Октомврий настѣпваше къмъ Салцбургъ да испрати една баварска дивизия въ Куфщайнъ, да завладѣе, ако може тѣзи крѣпостъ и да упрѣ по такъвъ начинъ дѣйствиата въ Тиролъ на Нея; послѣ да испрати рекогносцирующы отряди по пѣтищата въ Леобенъ и Виллахъ за да освѣтлятъ лѣвния флангъ на армията.

Бернодоттъ на 19 сутринята, испрати генерала Келермана съ една сборна дивизия къмъ Верфенъ. Аванпоститѣ на Ценасси бѣха отблѣснати, а самъ той съ всичкитѣ си

войски бързишкомъ отетжни на Радшатъ, слѣдъ като отдѣли прѣди всичко, вдѣсно (на истокъ,) въ Ишль 2 баталиона и 2 ескадрона.

Когато новината за движението на Французитѣ къмъ Иннсбрюкъ се получи, Архидукъ Иванъ заповѣда на генерала Фестенберга на 21 Октомврий да отиде съ резерва отъ Иннсбрюкъ въ Саолфелденъ за да поддържи, въ случай на нужда, дѣсното крило на армията и да прикрие съобщенията съ австрийскитѣ земи, които се намиратъ по горното течение на р. Салца и Емсъ.

На 20 Октомврий, Дероа съ 15 баталиона, 7 баварски ескадрона и 36 топа настѣпи къмъ Райхенхалъ и отъ тукъ къмъ Лоферъ, слѣдъ като зае дефилето Щайнъ. Австрийския баталионъ, който го заемаше, отетжни къмъ дефилето на Щрубъ.

Този проходъ геройски се защищава отъ 1,300 редовни войници, 2,300 национални тиролски стрѣлци и отъ една рота Салцбургски стрѣлци. Двата упорни пункта по фланговетѣ на позицията бѣха заети отъ националитѣ стрѣлци, а укрѣпленията, които прикриваха дефилето, отъ редовнитѣ войски. Независимо отъ грамадно то численно прѣвъсходство, всичкитѣ атаки на противника на 21 и 22 Октомврий, бѣха отблѣснати отъ австрийцитѣ съ извънредна храбростъ.

На 22 Октомврий сражението трая отъ 8 часа сутринята до полунощъ. Баварцитѣ, слѣдъ като атакуваха четири пѣти позицията, въ едната отъ които бѣше раненъ Дероа, отказаха се да ги подновятъ и отетжиха къмъ Райхенхалъ и Салцбургъ.

Когато Наполеонъ отъ донесенията на Бернодотта узна, че отъ тѣзи страна нѣма отъ нищо да се бои за фланговетѣ си, испроводи заповѣдъ на Маршала незабавно съ всичкия си корпусъ и половината отъ Баварцитѣ да настѣпи къмъ р. Ламбахъ, р. Траунъ и да остави другата половина отъ дивизията на Дероа отъ къмъ Куфщайнъ за да поддържи движенията на Нея. Тѣзи войски трѣбаше да се присѣдинятъ къмъ Бернодотта щомъ като Ней повече не се нуждае отъ тѣхъ, т. е. щомъ като той сполучи да земе Иннсбрюкъ.

Бернодоттъ като прѣдполагаше, че ще срѣщне го-

лѣми мѣчнотни за да си открие пѣть отъ Куфцайнъ за Лоферъ, повика всичката дивизия на Дерао къмъ Салцбургъ, и заповѣда на една бригада да се движи за Куфцайнъ като прѣмине прѣзъ Траунцайнъ и Маркартцайнъ по долината на р. Ахенъ.

Той самъ съ корпуса си настѣпи по направление на р. Ламбахъ.

На 22 Октомврий, заповѣдта на Архидука Ивана за отстъпването пристигна въ Иннсбрюкъ. Но въ това врѣме колонитѣ на генерала Нея се показаха въ околноститѣ на дефилето Шарницъ, и можаха отъ тамъ да заплашватъ сериозно отстъплението на Австрийцитѣ.

Ней, който на 15 Октомврий бѣше трѣгналъ отъ Улмъ, възлизаше по долината на р. Лехъ до Ландебергъ, гдѣто той пристигна на 18. Послѣ, на 19 той взе пѣтя отъ Ландебергъ за Партенкирхенъ, а на 21 Октомврий той се яви мѣжду Партенкирхенъ и Миттенвалдъ. Неговият корпусъ се състоеше отъ дивизиитѣ Лоазонъ и Малхеръ, които бѣха оставили нѣколко баталиона за да съставятъ гарнизона на Улмъ.

Съ новината за приближаването на Французитѣ, отряда при дефилето на Шарницъ биде усиленъ на 22 Ноемврий съ 3 баталиона отъ линейнитѣ войски и нѣколко милиционерни роты, испратени отъ Иннсбрюкъ, така щото войскитѣ, които заемаха Шарницъ и р. Лютахъ възлизаха тогава на 3 баталиона и 500 тиролски стрѣлци.

На 23 Октомврий сутринта, Ней направи распоряждания за заемането на дефилето. Дивизията Малхеръ съ 8 топа настѣпи по пѣтя противъ Шарницъ и съ една стрѣмителна атака приготви вземането на укрѣпленията, които защитаваха дефилето. Дивизията Лоазонъ получи заповѣдъ да настѣпи по р. Лютахъ и да обходи укрѣпленията, които бѣха тукъ издигнати, слѣдъ това да продължава стрѣмително движението си напредъ, да достигне Зеефелдъ за да обходи дефилето на Шарницъ.

Войскитѣ на Лоазона прѣдшествовани отъ баварскитѣ стрѣлци се движеха по долината Фершенталъ, искачиха се по пѣтекитѣ на планината Грюнкопфъ, отблѣснаха 38 милиционери, които се намираха тукъ за прикрытие на лѣвия флангъ на укрѣпленията въ Лютахъ, и

се хвърлиха на фланга и тила на укрѣпленията, като принудиха защитницитѣ да капитулиратъ.

Лоазонъ раздѣли тогава колонната. Една частъ отъ силитѣ си той отдѣли за да дѣйствува противъ лѣвия флангъ на дефилето Шарницъ и да подпомогне фронталната атака на дивизията Малхеръ; съ другитѣ сили той самъ се хвърли противъ Зеефелдъ за да прѣсѣче съобщенията мѣжду Шарницъ и Иннсбрюкъ.

Тѣзи именно обходни движения, а не фронталната атака на дивизията Малхеръ, принудиха командующия войскитѣ на Шарницъ да испразни укрѣпленията, и да заповѣда да затѣкатъ 8 топа. Обаче това отстъпление се извърши малко късно и войскитѣ се срѣцнаха близо до Зеефелдъ съ втората колонна, прѣдводителствувана отъ самия Лоазона. Всичкитѣ усилия за да си пробиятъ пѣть бѣха напраздно и се осуетиха отъ численото прѣвъзходство на Французитѣ. Двата редовни баталиона трѣбаше да положатъ долу оржжието си; само националнитѣ стрѣлци сполучиха да избѣгатъ, благодарение на тѣхното познанство съ планината, като остѣпиха по стрѣмнинитѣ на Солцайнъ.

Сень Жулиенъ, който въ това врѣме бѣше промѣнилъ командуването съ Хастелара, щомъ като получи новината за атаката на Шарницъ, испрати къмъ този пунктъ двѣ роты стрѣлци; но тѣ пристигнаха въ околноститѣ на Зеефелдъ чакъ тогава, когато сражението бѣше вече рѣшено въ полза на Французитѣ, велѣдствие на което тѣ остѣпиха незабавно на Иннсбрюкъ.

Съ това сражение Ней си откриваше входа въ Тиролъ, изолираше и раздѣляше различнитѣ австрийски отряды, които бѣха разположени на всичката сѣверна граница. Оставаше да се узнае, а това бѣше най-трудното, да ли Иелачичъ, който бѣше разположенъ въ Хохенембсъ и Роханъ на Рейтте, можеше да достигне дѣното крило на Тиролската армия, въ случай че французитѣ, като се възползуваха отъ своята побѣда, настѣпяха рѣшително въ долината на р. Иннъ, и принудиха Архидука Ивана да испраздни Иннсбрюкъ.

Отстъплението на австрийцитѣ.

Архидука още на 22 бѣше испратилъ заповѣдь на всѣки единъ отрядъ да отстъпи на Бреннеръ, гдѣто щѣше да стане общото концентриране. Самъ той съ останалата частъ отъ дивизията на Сень-Жулиена, отстъпи на 24 слѣдъ обѣдъ за Щайнахъ, гдѣто той бѣ достигнатъ отъ генерала Фостенберга, който идеше отъ Раттенбергъ. Сжщия день Ней влѣзе въ Иннсбрюкъ.

Архидукъ Иванъ прѣмина прохода Бреннеръ на 25 и 26, съедини се на 27 съ отряда на конта Шпауера, послѣ на 28 и 29 съ корпуса на Хиллера въ Приксенъ; на 29 се почна отстъпателното движение въ долината на Драва. За прикриванieto на това отстъпление бѣше оставенъ единъ арриергардъ въ Бреннеръ, а другъ единъ отъ корпуса на Хиллера въ Приксенъ за да приематъ на себѣ си всичкитѣ войски, които не бѣха още пристигнали отъ сѣверния Тиролъ и отъ Форарлбергъ.

Въ това врѣме Иелачичъ, отрѣзанъ отъ Архидука съ настѣпателното движение на Французитѣ, които възлизаха по горнята долина на р. Иннъ, стигна въ околноститѣ на Иметъ и Ландекъ, заплашванъ отъ къмъ фронта отъ Ожеро, който на 28 бѣше пристигналъ на Стокачъ; на 1 Ноемврий Иелачичъ пристигна на Брегенцъ, а на 2 капитулира. Само кавалерията му съ подполковникитѣ Кински и Вартенслебенъ, сполучиха да си пробиятъ пътъ за Бохемия прѣзъ Улмъ и други три баталиона, които сполучиха да се присѣдинятъ къмъ Роана.

Този послѣдния отстъпи отъ Рейтте, прѣзъ Ландекъ, на Винтшгау; сетѣ на 6 Ноемврий, слѣдъ като остави Меранъ, сполучи да си пробие въ Боценъ пътъ мѣжду Французитѣ, които бѣха достигнали чакъ до тукъ, слѣдъ очистванieto на прохода Бреннеръ отъ арриергарда на Архидука Ивана. Той слѣзе тогава по долината на р. Адиге, прѣмина отъ Тренто въ долината Сугана за да пристигне въ Венеция, но на 12 Ноемврий той биде достигнатъ въ Кастелфранко отъ Говионъ Сень-Сира, биде битъ и принуденъ да сложи оржжието си съ 4,000 человекъ.

Крѣпостъта Куфшайнъ, блокирана отъ баварската бригада на 29 Октомврий капитулира.

Архидукъ Иванъ продължаваше отстъплението си въ долината на р. Драва, съедини се на 14 Ноемврий съ Архидука Карла, въ Виндишъ—Файстрицъ—Кастеларъ; той трѣгна отъ Вайбрингъ едвамъ на 27 Октомврий, присѣдини се къмъ Ценаси въ Верфенъ на 29 и остави този пунктъ на 4 Ноемврий, като се насочи съ събранитѣ си сили прѣзъ Маутерендорфъ за Фризахъ и отъ тамъ прѣзъ Фелкермарктъ, Лавамюндъ, Мааренбергъ за Еренхаузенъ, на р. Муръ, гдѣто и пристигна на 13.

Разсѣждения по защитата на сѣверния Тиролъ.

Такъвъ неблагоприятенъ исходъ на събитията за австрийското оржие въ долината на Дунавъ; факта, че съединението на Австрийцитѣ съ рускитѣ резерви не можеше да стане освѣтъ отъ Дунавъ и слѣдъ продължително врѣме; удара нанесенъ съ капитулацията на Улмъ и който бѣше принудилъ Архидука Карла, побѣдителъ въ тѣзи минута, да испраздни Италия и да отстъпи въ вжтрѣшността на империята, всичкитѣ тѣзи нѣща трѣбаше да направятъ да изчезне надѣждата, че е възможна защитата на Тиролъ и за дълго врѣме. Но, начина, по който приготвиха и оцѣниха защитата на Тиролъ, не бѣше отъ естество да осигури сполуката, даже и въ този случай, ако неприятеля имаше незначителни, но енергични сили; въ такъвъ случай, при подобенъ прѣдприемчивъ противникъ, защитника на Тиролъ трѣбаше да се бои отъ сжщото нѣщо, каквото се случи въ Улмъ.

Защитата на сѣверния Тиролъ по причина на стойността и формата на стратегическата бариера, която се образува отъ Алпитѣ на Алгау, можеше да се доведе до добръ край и то, относително казано, ако само главнитѣ сили на защитника сж расположаха въ долината на р. Иннъ.

Заманието на това положение трѣбаше да се организира съгласно теоритическитѣ принципи, т. е. распрѣдѣлението на силитѣ трѣбаше да зависи отъ важността и стойността на тритѣ операционни театра.

Слѣдователно, двѣ трети отъ войскитѣ трѣбаше да се расположатъ въ долината на Иннъ, а послѣдната третя — въ княжеството Салцбургъ. Колкото се отнася до операционния театръ въ Форарлбергъ, бѣше достатъчно да се наблюдава само отъ единъ малъкъ отрядъ, на който трѣбаше да се назначи една линия за отстъпване на Арлбергъ, гдѣто трѣбаше да се издигнатъ укрѣпления.

Войскитѣ, назначени за защитата на сѣверний Тироль и за княжеството Салцбургъ, възлизаха на 47 баталiona, 41 ескадронъ, а всичко отъ 27—28,000 человекъ, плусъ мѣстнитѣ тиролски национални войски.

Трѣбаше, слѣдователно, да се употребятъ отъ 9—10,000 человекъ редовни войски за защитата на Салцбургъ, а 17—18,000 за защитата на долината на р. Иннъ; тѣзи послѣдната група трѣбаше да испрати въ Форарлбергъ 1000 человекъ.

Тѣзи войски трѣбаше да се расположатъ въ три линии: една обсервационна линия, друга линия тактически резерви и третя линия стратегически резерви.

Първата линия трѣбаше да запази различнитѣ планински проходи и дефилета. За тѣзи цѣль трѣбаше да се употребятъ най-малкото възможно количество редовни войски, като се придадеше частъ отъ тѣхъ къмъ националнитѣ тиролски стрѣлци. Редовнитѣ войски трѣбаше да заематъ по главнитѣ дефилета и укрѣпленията.

За расположение на тактическитѣ резерви трѣбаше да се избератъ слѣдующитѣ мѣста: на главния театръ, въ долината на р. Иннъ, Нассерайтъ, Зеефелдъ, Исбахъ, Верглъ и Сентъ-Иоханъ на главния театръ въ долината на р. Иннъ. Логрерсъ и Мерфонъ за операционния театръ въ княжеството Салцбургъ.

Въ театра на р. Иннъ, стратегическитѣ резерви трѣбаше да се расположатъ въ Иннсбрюкъ, а въ тѣзи на Салцбургъ — на Сентъ-Иоханъ и Таскенбахъ.

Ако се назначаха въ Ервалдъ и			
— въ прѣднитѣ	5 бат.,	4 ескадрона	
— въ Зеефелдъ	— 5 „	— 4 „	„
— въ Исбахъ	— 1 ¹ / ₂	— 2 „	„
— въ Верглъ и С.-Иоханъ	— 5	— 4 „	„
— въ Княжество Салцбургъ	— 12	— 8 „	„

Оставаше, значи, за стратегически резервъ въ Иннсбрюкъ 18 батал., 14 ескадрона, т. е. 10,000 человекъ.

Ако неприятеля тогава настѣпяше противъ Шарницъ, както това той направи въ 1805 г., стратегическия резервъ, като си поставяше за обективъ неговитѣ атаки, можеше да отиде противъ него, да се съедини съ войскитѣ, които тамъ щѣха да се намиратъ и да отблъсне неприятеля къмъ Партенкирхенъ.

Ней нѣмаше повече отъ 8000 человекъ; той можеше въ такъвъ случай да бѣде атакуванъ най-малко отъ 13,000 человекъ и вѣроятно можеше да бѣде отблъснатъ. Твърдѣ естествено, че и тактическия резервъ, който се намираще въ Ервалдъ, щеше да вземе участие въ сражението.

За да се узнаеше съ врѣме пункта, върху който неприятеля щеше да насочи главната си атака, необходимо бѣше да се организира прѣдварително добра развѣдивателна служба и да се испращатъ въ Бавария скороподвижни развѣзди. Тѣзи прѣдвидливостъ, както се вижда, е била съвсѣмъ занемарена; иначе, не щеше да бѣде испратенъ генералъ Фестенбергъ въ горнята долина на р. Иннъ, въ този моментъ, когато Ней вече бѣше пристигналъ въ Миттелвалдъ.

Съ едно цѣлосъобразно расположение на силитѣ, бѣше възможно да се испратятъ настѣпателни отряди по направление на Мюнхенъ и да се заплашва по такъвъ начинъ отстъпателната линия на Наполеона, който велѣдствие на този маневръ, трѣбаше да се принуди да испрати по-голямъ войски къмъ тѣзи страна и да отслаби главната си армия. Очевидни сж прѣимущества, които Австрийцитѣ можаха да си осигурятъ съ владѣнието на Тироль, ако линията на р. Енисъ съ градоветѣ Енисъ, Маутхаузенъ и Шайеръ бѣше прикрита отъ дълговрѣмни фортификационни постройки, и ако, благодарение на тѣзи укрѣпления, австро-руската армия можеше да сполучи да се концентрира задъ тѣзи прѣвъсходна отбранителна линия.

Защитата на Тиролъ отъ Австрийцитѣ прѣзъ войната на 1866 година.

Описание на операционната зона.

Южний Тиролъ може да се постави въ категорията на тѣзи планински райони, които иматъ „расклоняющи се долини.“ Дѣйствително, долината на р. Brenta, на Адиге, на Сарка, Кизе и пр., които взематъ тукъ началото си, отиватъ всички ексцентрично къмъ Италианската равнина; града Тренто, който се намира почти на върха на вѣтрилото, което образуватъ различнитѣ долини, съставя централния пунктъ и редюнта за защитата на тѣзи страна.

Ний по-рано указахме стратегическата важностъ на този участъкъ отъ Австрийската империя, който като клинъ се издава въ италианската територия. За Австрийцитѣ той съставя единъ обширенъ плацъ-д'армъ, отъ гдѣто тѣ могатъ да дѣйствуватъ противъ лѣвия флангъ и тилъ на италианската армия, която би дѣйствувала въ долината на р. По по направление на р. Изанцо. Прѣдъ видъ на тѣзи важностъ, и въ войната прѣзъ 1866 Италианцитѣ за да обезпечатъ операционната си линия, трѣбаше да испратятъ единъ специаленъ корпусъ за прикрытие отъ къмъ тѣзи страна, когато армията имъ, слѣдъ отстъпването на австрийскитѣ войски, настѣпваше кждѣ линията на р. Изанцо.

Силата на Италианцитѣ.

За дѣйствие въ Тиролъ се прѣдполагаше да се употребятъ отъ 12—15,000 человекъ; но противъ всеко очаквание, силата на този отрядъ, поне по списъцитѣ, бѣше достигналъ цифрата 40,000 человекъ. Споредъ официалната италианска реляция (*Specchio di composizione*

dell'esercito italiano), корпуса на Гарибалди кждѣ 3 Юний достигаше единъ общъ ефективъ отъ 38,041 человекъ, които се считаха на храна, отъ които 1,243 берсальери (стрѣлци), артилеристи, пионери отъ редовната армия и 290 доброволци кавалеристи (*guide*); отъ тѣзи цифра числото на бойцитѣ може да се счита 32,886 человекъ, раздѣлени на 5 бригади, всека една отъ по 2 полка; тѣзи бригади се намираха подъ началството на генералитѣ Хогъ, Пики, Орени и подполковницитѣ—Корте и Никотера. Къмъ тѣзи войски трѣба още да прибавимъ една полу-бригада отъ подвижната народна гвардия на Валтелина (полковникъ Гичиарди), силата на която не може да се опрѣдѣли. Артилерията състоеше отъ 3 полски и 1 планинска батареи, всичко 24 топа.

Силата на Австрийцитѣ.

На тѣзи значителни сили, поне на книга, генералъ Фонъ Кунъ неможаше да постави повече отъ 12 баталиона редовни войски, които принадлежаха къмъ 11-ий и 59 пѣши полкове и къмъ полка на императорскитѣ тиролски стрѣлци; освѣнъ това, той разполагаше съ 39 роты национални стрѣлци (*Lands-Schützen*), по 100 человекъ всека, съдѣйствието на които може да се сматра много драгоцѣнно, прѣдъ видъ на тѣхното познанство съ страната, привичката имъ да дѣйствуватъ въ планината и прѣданността имъ къмъ австрийската династия. Съ артилерията (4 батареи или 32 топа), съ кавалерията (1 ескадронъ улани) и съ другитѣ вспомагателни служби, общия ефективъ на расположенитѣ въ Тиролъ войски възлизаше на 17,408 человекъ, отъ които 13,228 борци. Тѣзи сили не бѣха достатѣчни за да се защитава такова голѣмо погранично пространство; но генералъ Кунъ умѣ да даде такова расположение на войскитѣ си и така да ги употребѣи, щото да направи даже блѣстяща защитата.

Когато Австрийцитѣ заемаха Венецианската областъ и крѣпоститѣ на квадрата, генер. Кунъ охраняваше западната граница, отъ Гардското езеро до Валтелина; р. Адиге, отъ Малсъ до с. Ровередо, съставяше операционната му база; четири пѣтица водятъ отъ тѣзи рѣка въ долината на Валтелина прѣзъ Стелвио въ Валъ Ка-

моника прѣзъ долината на Соле и Тонале, въ Джудичиярия и въ долината на Сарка; тѣзи четири пѣтища, съединени помѣжду си съ нѣколко напрѣчни съобщения, образуватъ и толкова операционни линии. Ако Австрийцитѣ се принудяха да очистятъ Венециянската областъ, трѣбаше освѣнъ това да се прѣдвиди за защитата на источната граница до Каринтия и специално двѣтѣ главни дебушета: Пустертаалъ (горнята долина на р. Драва) и валъ Сугана (горнята долина на р. Брема).

Въ началото на операциитѣ отъ тѣзи страна нѣмаше никаква опасностъ. Поради това генералъ Кунъ раздѣли силитѣ си на шестъ групи: 4 полу-бригади или тактически резерви бѣха назначени да прикриятъ главнитѣ входи отъ Ломбардия въ Тиролъ, и 2 бригади резервъ (стратегически резерви), бѣха поставени назадъ въ долината на р. Адиге, така щото да могатъ своеврѣменно да дадѣтъ помощъ на заплашванитѣ сектори. Ротитѣ отъ националнитѣ стрѣлци бѣха придадени къмъ полу-бригадитѣ; тѣ бѣха натоварени специално да заематъ мѣждинскитѣ проходи въ планината и да запазятъ съобщенията на различнитѣ сектори. Издигнатитѣ редути и блокхаузи въ долинитѣ и по възлитѣ на пѣтищата службаха като упорни и сборни пунктове: малкитѣ фортове на Лардаро, въ центра на Джудичиярия, и на Ампола, въ долината съ ежщото име, играха значителна роль при събитията, които ний тукъ вкратцѣ ще опишемъ.

Въ началото на Май мѣсець, различнитѣ групи бѣха съставени и се намираха на мѣстата си, а именно: въ Винтшгау, $\frac{1}{2}$ бригадата на майора фонъ Мець (щаба въ Малъ);—въ долината на Соле, $\frac{1}{2}$ бригадата на майоръ фонъ Албертини (щаба въ Малъ); въ Джудичиярия, $\frac{1}{2}$ бригадата на полковника фонъ Хоффернъ (щаба въ Пионе); мѣжду р. Адиге и Кизе, въ долината на Ледро, $\frac{1}{2}$ бригадата на полковника фонъ Туръ (щаба въ Рива). 1-а бригада, която бѣше назначена за резервъ (генералъ майоръ фонъ Каимъ) се намираше мѣжду Тренто и Бочень; 2-а бригада резервъ (полковникъ Монтлуизанъ) мѣжду Тренто и Ровередо. Главната квартира, която въ самото начало бѣше се расположила въ Тренто, се прѣмѣсти послѣ въ Бадъ Комано, кждѣ входа на Джу-

дициярия, и бѣше съединена телеграфически съ всичкитѣ по-важни пунктове.

На 11 юний, опрѣдѣления денъ за откриванieto на неприятелскитѣ дѣйствия, доброволческитѣ части, събрани въ Бресция и въ долината на Саббня, нѣмаха повече отъ 5 полка (полковетѣ № № 6—10, които щѣха да пристигнатъ отъ южна Италия, не бѣха още пристигнали) и 2 баталiona берсальери, всички около 15,000 человекъ, безъ да смѣтаме въ това число подвижната народна гвардия на полковника Гичиярди. Мѣжду това Гарибалди заповѣда, на 13, да се извърши една усилена рекогносцировка по направление на Рока д' Анфо и езерото Идро; 2-ия полкъ и 1 баталionъ берсальери, който бѣше за това натоваренъ, срѣщнаха още на самата граница, въ Понте ди Каффаро, 2 австрийски роты отъ $\frac{1}{2}$ бригадата на Хоффернъ, и ги принудиха да отстъпятъ, слѣдъ едно твърдѣ ожесточено сражение. При извѣстнето за това нашествие, подполковникъ Хоффернъ зае позиция мѣжду Тионе и Лардаро, а генералъ фонъ Кунъ повдигна напрѣдъ стратегическитѣ си резерви въ долината на Сарка, по начинъ щото тѣ да могатъ да се притекѣтъ къмъ който и да е пунктъ отъ южната граница и да поддържатъ полу-бригадитѣ, които пазяха долината на Ледро и Джудичиярия, въ случай че неприятеля се опита сериозно да ги заплашва. Но исхода на боя при Кустоца правеше поне за сега, врѣменно, тѣзи прѣдпазливти мѣрки безполезни: извѣстенъ за несполуката на Италианцитѣ на 13 сутринята, Гарибалди извика назадъ всичкитѣ си отряди, които бѣха настѣпили и, съгласно заповѣдитѣ на царя, той оттѣгли всичкитѣ си войски на линията Бресция—Лонато—Дезанцано. Отъ своя страна Генералъ Кунъ се върна въ Тренто; при всичко това, незначителнитѣ австрийски отряди бѣха останали на послѣднитѣ позиции.

По-късно тѣ ги оставиха, но за да настѣпятъ напрѣдъ противъ неприятеля. Дѣйствително, Архидукъ Албертъ бѣше заповѣдалъ на генералъ Куна да дѣйствува настѣпателно по всичката линия, движение, косто трѣбаше да се извърши въ съгласие съ южната армия, която въ ежщото врѣме щѣше да настѣпи отатѣкъ р. Минчио. Заради това $\frac{1}{2}$ бригадата на фонъ Мець слѣзе отъ

Стелвио на Бормио, за да дѣйствува въ долината на Камоника въ съгласие съ $\frac{1}{2}$ бригадата на фонъ Албертини, която щѣше да дебушира отъ Тонале; $\frac{1}{2}$ бригадѣ на подполковникъ Туръ и на фонъ Хоффернъ настѣпиха по двата брѣга на езерото Идро за да блокиратъ Рокка д' Анфо, тогава когато единъ отрядъ отъ бригадата на Мантлуизанъ (4 ротѣ стрѣлци) се насочи къмъ Монте Суелло за да съдѣйствува за обсаждането на крѣпостта; що се отнася до двѣтѣ бригади—резервъ, тѣ трѣбаше да минатъ Тонале, подиръ Албертини, и да се насочатъ къмъ Едоло за да взематъ тила на Италиянскитѣ позиции на р. Олио.

Въ това врѣме, Гарибалди, който бѣ получилъ заповѣдь отъ главната квартира да почне отново да дѣйствува настѣпателно въ Тироль, бѣше испратилъ 4-ия доброволчески полкъ (полковникъ Кадолини) въ долината на Камоника и самъ той се приготвяваше да дѣйствува съ по-големата частъ отъ войскитѣ си въ долината на Джудичиярия. Бригадата на полковника Корте, съ която той вървеше, на 21 юний, като бѣше настѣпила отъ Рокка д' Анфо за да заеме Баголино, незабавно се ангажира съ отряда Гредлеръ, който бѣше заелъ позиция на Монте Суелло. 4 австрийски ротѣ поддържаха въ течение на 5 часа една неравна борба и отетѣпиха чакъ тогава, слѣдъ като причиниха голѣми загуби на настѣпающия. Това сражение, въ което Гарибалди бѣ раненъ въ крака, и жаркото дѣло на 22 юний на Веца, мѣжду $\frac{1}{2}$ бригадата на Албертини и авангарда на Кадолини, накараха генерала Куна да прѣдполага, че работата се отнася до една обща атака, поради което той се отказа отъ прѣдприятнето противъ Рокка д' Анфо. Освѣнъ това, той бѣше получилъ отъ Архидука Алберта една депеша, съ която му се съобщаваше, че австрийската армия е остѣпила отъ р. Минчио, и за което му се прѣпоръчаваше голѣма прѣдпазливостъ. Четирѣхъ полу-бригади се възвърнаха на старитѣ си мѣста, като запазиха съприкосновенieto съ противника, а стратегическитѣ резерви се отведоха назадъ въ Бадъ Комано и въ Понте-алле-тре-Арке.

Отъ 23 юний до 3 юлий мѣжду двѣтѣ неприятелски страни имаше нѣколко прѣстрѣлки мѣжду аванпоститѣ,

особенно на сѣверъ, въ горнята долина на р. Ада; фонъ Мецъ, атакуванъ на 29 юний отъ Гичиярди, задържа позицията си на Стелвио. Но, въ това врѣме, бѣше пристигнала новината за поражението армията на Бенедика, и южната армия бѣше получила заповѣдь да испраздни Венециянската областъ и да прѣмине на сѣверния театъръ. Велѣдствие на това, Генералъ Кунъ трѣбаше да се приготви за да дѣйствува както къмъ Истокъ, така и къмъ Западъ. Благодарение на това обстоятелство, той трѣбаше да распрѣсне незначителнитѣ си сили, съ които располагаше. Четири ротѣ откомандировани отъ бригадата на Каима и 2 ротѣ национални стрѣлци бѣха испроводени, подъ началството на майора Пихлеръ, да прикриятъ Валь Сугана. Мѣжду това Валь Джудичиярия бѣше винаги най-заплашвания пунктъ, и, понеже Гарибалди, на чело на всичкитѣ си събрани войски, се виждаше рѣшенъ да си отвори пъкъ къмъ Тренто прѣзъ Валь Ампола и Валь ди Ледро, фонъ Кунъ рѣши да настѣпи още веднѣжъ, за да даде единъ урокъ на неприятеля, съ който да го накара да бѣде по-прѣдпазливъ. На 4 юлий една концентрична атака бѣ насочена противъ неприятелскитѣ позиции отъ бригадата на Мантлуизанъ, $\frac{1}{2}$ бригадата на фонъ Хоффернъ и $\frac{1}{2}$ бригадата на фонъ Туръ (отдадени подъ командата на Майоръ Грюнъ); бригадата Каимъ съставише резервъ. Послѣдва една плѣтеница отъ сполучливи сражения на р. Киезе, мѣжду Чимего и Кондино, въ които Австрийцитѣ макаръ и да имаха сполука, обаче численното прѣвъсходство на противника бѣше ги накарало отпослѣ да отетѣпятъ на Пиеве ди Ледро. Това отетѣпление имà едно фалшиво послѣдствие: форта на Ампола, оставенъ само на себѣ си, бѣше тосчасъ атакуванъ отъ Италиянцитѣ и негова слабъ гарнизонъ (172 человекъ) биде принуденъ на 7 да капитулира, независимо отъ опитванието на Майора Грюнъ да го избави.

Този сѣщия день, 7 Юлий, фонъ Кунъ като не се съмнѣваше вече въ това, че е испратена дивизията Медичи въ долината на Сугана, испрати отново бригадата на Мантлуизана и $\frac{1}{2}$ бригада на Грюнна противъ Гарибалди, за да я направи безполѣзна и неупотрѣбима на нѣкол-

ко време; Каимъ и фонъ Хоффернъ трѣбаше да извършатъ въ същото време единъ обходъ на дѣсно. Това движение бѣше причина за едно най-сериозно сражение прѣзъ тѣзи войни на Бечека (9 Юлий), исхода на което бѣше благоприятенъ за Австрийцитѣ; но и то, както и това на 4, се свърши съ едно бързо отстъпление на побѣдителитѣ. По такъвъ начинъ, движението на Гарибалди се закѣсни и доброволческитѣ войски настѣпаха въ двѣ колонии по 2 бригади всѣка, отъ които едната въ долината на Джудичиярия, а другата въ тѣзи на Валъ Ледро.

На 10 Юлий, слѣдъ боя на Бечека, австрийцитѣ заемаха южния Тиролъ по слѣдующия начинъ:

- $\frac{1}{2}$ бригада на фонъ Мецъ въ *Stisser-Joch* (Стелвио)
- фонъ Албертини въ Тонале
- фонъ Хоффернъ въ Ронконе
- фонъ Грюннъ въ Пранцъ, на С. отъ Рива.

Резервъ — бригадата на Каима въ Ронконе.

— баронъ Мантлуизанъ въ Пранцъ.

Отряда на капитана Крамолини въ Ровередо.

Отряда на Майора Пихлеръ въ валъ Сугана.

Главната квартира бѣ расположена въ Бадъ-Комано.

Велѣдствие сполучливия исходъ на това сражение, командующия войскитѣ, който бѣше изпълнилъ поставената си цѣль, рѣши да настѣпи незабавно, на 11 Юлий, въ Тренто съ двѣ бригади — Каимъ и Мантлуизанъ, за да се погрѣчи на движението на италианската дивизия Медичи, която бѣше навлѣзла въ валъ Сугана. Той се надѣваше, че тѣзи операция, въ случай че сполучи да бие Медичи, ще му позволи отново да се хвърли на Гарибалди.

Но Майоръ Пихлеръ *) донесе на генералъ Куна, че авангарда на генерала Медичи е отблъснатъ и че той го преслѣдва по направление на Примолано. Тѣзи новина пристигна въ този моментъ, когато австрийскитѣ войски бѣха много уморени и накара командующия войскитѣ да даде почивка на 11 Юлий.

*) Отряда на Майора Пихлера се състоеше отъ 4 роты, 2 роты национални стрѣлци, 4 ракетни станове и нѣколко кавалеристи.

Резерва отъ двѣтѣ бригади бѣше една часть распоръженъ въ лагера на Комано, а друга часть — по селата въ околноститѣ му. Но, прѣзъ ноцъта на 11 ерѣшу 12 Юлий, кждѣ 11 часа прѣзъ ноцъта, се получи въ главната квартира една депеша, съ която се извѣстяваше, че неприятеля е напѣдналъ до Левико и че прѣдаването на тѣзи телеграмма трѣба да се прѣкъсне по причина заеманието на този пунктъ отъ Италиянитѣ. Велѣдствие на това извѣстие, резерва отъ двѣтѣ бригади получи заповѣдь да трѣгне за Тренто. Главата на бригадата Мантлуизанъ почна движението си въ полунощъ, послѣдвана отъ бригадата Каимъ.

На 12, въ 10 часа сутринята, главата на първата бригада пристигна въ Тренто. Полковетѣ тосчасъ бѣха испроводени къмъ Перджине и заеха силната позиция на Ронконьо и Чиведзано, гдѣто генералъ Кунъ, който бѣше дошълъ самъ тукъ, получи заповѣдь да защитава тѣзи позиция до край и да я задържи безъ друго на 12 Юлий.

Генералъ Медичи никакъ не настѣпи и стоеше спокоенъ въ Перджине, по причина, че войскитѣ му се бѣха уморили.

Сутринята, на 12, се получиха извѣстия, какво неприятеля е получилъ подкрѣпления и че се опитва да обходи позицията на Тренто по направление на Флаймзеръ-Таалъ и Лависъ.

Това бѣше причината, която накара командующия войскитѣ да отстъпи на линията на Ейсакъ и да вземе нужнитѣ за това мѣрки. Но кавалерийскитѣ разѣзди, испратени за разузнавание, вечерята на 22, бѣха донесли, че неприятеля стои неподвиженъ на позициитѣ си, поради което командующия войскитѣ отмѣни първитѣ си заповѣди.

Прѣмирието на 13 Юлий тури врѣменно край на неприятелствата въ този пунктъ.

Въ продължение на прѣмирието което трае петъ дни и което се свърши на 21 Юлий, въ 4 часа сутринята, австрийцитѣ допълниха и свършиха укрѣпленията си около Тренто; тѣ направиха отъ този пунктъ единъ важенъ плацдармъ, увеличили силата на редутитѣ, издиг-

нати въ долината на Арса, въ Каллиано и Рива; взеха мѣрки да запазятъ съ врѣмenni укрѣпления главнитѣ проходи, които водятъ отъ долината на Сугана въ Флаймтаалъ, а въ втората линия — въ долината на Ейсакъ; направиха непрактични второстепеннитѣ пѣтища, и най-послѣ, прикриха лѣвния флангъ на австрийската армия за да осигурятъ, въ случай на нужда, защитата на Ейсакъ.

Употрѣбиха се всичкитѣ срѣдства за да се ускори марша на бригадата на барона Клайдена въ Тренто, която се състоеше отъ 6,219 человекъ и 8 тона и, която на 19 Юлий се намираше въ Иннсбрюкъ. За да се постигне по-голяма тактическа връзка мѣжду националнитѣ стрѣлци, ротитѣ имъ бѣха събрани въ 8 стрѣлковни баталiona; издаде се заповѣдь за създаването на нови волонтерски стрѣлковни роти, а за 21 Юлий бѣше свиканъ ландшурма отъ горното течение на р. Адиге, Ейсакъ и Пустеръ.

Значи, като се вземе въ внимание значителното врѣме, съ което располагаха австрийцитѣ, може да се каже, че тѣ бѣха взели всичкитѣ възможни мѣрки за да усилятъ отбраната. Но, тъй като отбраната се заплашваше отъ двѣ расклоняющи се атаки, — Медичи отъ Валъ Сугана, а Гарибалди отъ Валъ ди Ледро, то австрийцитѣ, въ първия периодъ на отбраната, трѣбаше да дѣйствуватъ настѣпателно. Поради тѣзи причина, прѣди всичко необходимо бѣше, щото командующия австрийскитѣ войски да се освободи отъ Медичи и да го разбие окончателно, прѣди той да бѣде усиленъ отъ дивизията на Генерала Козенцъ, състояща отъ 12,000 человекъ и която идеше на помощъ.

Значи, най-напрѣдъ трѣбаше да се насочатъ противъ Медичи първитѣ усилия, защото той се намираше най-близо и бѣше най-опасния неприятель, и който караше австрийцитѣ да останатъ на Тренто; италианския генералъ прислѣдваше една политическа цѣль и искаше съ единъ свършенъ фактъ да облекчи сключванието на мира, за който вече се водѣха прѣговори, а съ окупацията на Тренто да се потвърди правото на Италия върху южний Тиролъ.

Въ очаквание, командующия войскитѣ бѣше прѣд-

ставилъ на главнокомандующия нуждата за да се освободи отъ страната на Изонцо; безъ това, дѣйствително, бѣше невъзможно да се запази южний Тиролъ, защото противника можеше да остави вмѣсто 16,000, — 50,000 человекъ редовни войски и, въ такъвъ случай, Тренто неможеше да се защитава противъ такава масса.

Но, ако, напротивъ, рѣшиха да прикриятъ южний Тиролъ отъ страна на сѣверо-истокъ чрѣзъ дѣйствиата на южната австрийска армия, командующия войскитѣ, като се упрѣше на крѣпостта Тренто, можеше да се обърне съ всичкитѣ си сили противъ Гарибалди и да го отблъсне вѣнъ отъ Тиролъ съ енергично дѣйствие.

Пропорцията, която съществуваше мѣжду ефективата на императорскитѣ войски, находящи се въ околноститѣ на Тиролъ и тѣзи на дивизията Медичи бѣше 19,000 противъ 15,000, заедно съ бригадата на Клайдена, която продължаваше да служи като резервъ и 4 баталiona, които образуваха гарнизона на Верона. Съ тѣзи численно прѣвѣсходни сили, командующия войскитѣ прѣдполагаше да постигне едно рѣшително прѣимущество.

Противъ лѣвния флангъ, командующия австрийскитѣ войски бѣше се гарантиралъ отъ обходни движения съ издигнатитѣ укрѣпления въ Флаймтаалъ, въ Чембри, Фадана и Молва, съ войскитѣ които заемаха тѣзи укрѣпления, и, накрай, отъ ландшурма на тѣзи долина; освѣнъ това, като прѣдпазителна мѣрка, бѣше приготвена още една втора отбранителна линия, която се упираше въ Валшнафея, въ Гроднертаалъ и на Сейзеръ-Алпе, защитата на която първоначално бѣше повѣрена на ландшурма.

Гарибалди, прочее, бѣше още много назадъ, така щото за дѣйствие противъ генерала Медичи можаша да се употребятъ 2—3 дни, безъ обаче да се боятъ отъ нѣкаква опасностъ отъ страна на първия.

Но, врѣмето трѣбаше да се употреби въ полза по най-сериозенъ начинъ, и необходимо бѣше да се прѣдварятъ атакитѣ на Медичи, които той нѣмаше да закѣнѣе да поведе; по тѣзи причина бѣше необходимо да се дѣйствува настѣпателно по другата страна на деморкационната линия, щомъ като се свърши прѣмирието.

Въ време на прѣмирието войскитѣ въ Тироля бѣха расположены отъ западъ къмъ истокъ, по слѣдующия начинъ:

Майоръ Бериконфъ съ 2 роты отъ допълнителния батальонъ отъ Императорскитѣ стрѣлци (Нидернхофъ) и 8-ия бат. народни стрѣлци, въ Пустертаалъ.

$\frac{1}{2}$ *бригадата на майора фонъ Никлера* съ 3-ия и 7-ия батальони народни стрѣлци въ Предацо въ Флаимзертаалъ.

Майоръ Лоза съ 4-ия батал. отъ 14 п. полкъ, Хесенския полкъ, една рота народни стрѣлци Инсбрюкъ-Сонненбергъ, 1-та рота отъ свободнитѣ стрѣлци Инсбрюкъ и половината отъ ракетната батарея въ Кавалезе (на водораздѣлната линия мѣжду Сембратаалъ и Флаимзертаалъ).

Капитанъ Крамолинъ съ 7-ия стрѣлковъ батальонъ (4 роты) и два ракетни стана въ Сембра.

Бригадата на полковника Заставникъевичъ, която по рано се командуваше отъ генерала фонъ Каима, имаше расположенъ щаба си въ Тренто и войскитѣ въ Лависъ, Тренто, Сиведзано и Сереняно.

Бригадата на полковника Ерхардтъ, съ щаба въ Тренто и войскитѣ въ Тренто, Вецанъ, Вигола, Кадине, Сопрамонте (венчикитѣ тѣзи пунктове се намиратъ на западъ отъ Тренто).

Бригадата на полковника барона Мантлуизана, съ щаба въ Тренто и войскитѣ мѣжду Тренто, Ронконьо, Висало и Матарелло.

Капитанъ Валтеръ, съ 3-а и 4-а роты отъ 22 полкъ Вимфенъ, 5-ия батальонъ народни стрѣлци и една планинска полу батарея (на 19 Юлий) въ Фолгария и Санъ Себастьянъ (на югъ отъ Левико)

1 рота отъ 6-ия батальонъ народни стрѣлци заемаше укрѣпленія пунктъ Пияно-делле—Фугаце, въ долината на Арса.

1 рота отъ сжция батальонъ заемаше кулата на Равереддо.

Полу-бригадата на подполковника фонъ Хоффнера, въ Стенико, въ Сарка и Бадъ-Комано.

Полу-бригадата на майора фонъ Албертини, въ Тонале и въ долината на Соле.

Полу-бригадата на майора фонъ Меца въ Стелвио, въ Спондалунга и св. Мария.

Бригадата на полковника барона Клайдгена въ движение.

Демаркационната линия минаваше на дълъгъ по гребена на главната верига, на югъ отъ Флаимзертаалъ, прѣзъ Коста-Алта, отиваше на югъ отъ Файдъ въ долината на Прада, завиваше на западъ мѣжду езерата на Мадрано и на Вигалано; отъ тукъ тя минаваше прѣзъ Калцолино, като прѣсичаше голѣмия пкъ, на 1300 крачки на западъ отъ моста на Ферзина; близо до Пержине, прѣминаваше Костасавина, възлизаше по височинитѣ на Суза, слѣдваше по течението на рѣчичката до Виголо, отъ къмъ юго-истокъ, и се възкачваше по источнитѣ стръмнини на Лонте-Сканупия; послѣ отиваше по пкъ на Финко, достигаше, като прѣцѣпи прѣзъ источнитѣ рѣтове на Монти Корнето и Санъ-Себастьяно, Венециянската граница въ Мадона делле Грацие и слѣдваше, на конецъ, тѣзи граница до западнитѣ брѣгове на Гардското езеро, на югъ отъ Рива. Отъ тамъ тя минаваше прѣзъ Бячека, Монте-Джимелло, Кампи, Пранцъ, прѣцѣпваше езерото Тенно, дефилето на Балинъ, Монте Кадрия и Монте Нессолъ, достигаше на югъ отъ Лардаро, и излизаше най послѣ прѣзъ долината на Даоне и Джулсѣ въ Монте-Бриффионе.

Италиянската дивизия на Генерала Медичи, въ време на прѣмирието, бѣше се расположила по слѣдующия начинъ: 7 батальона и 2 батареи въ Перджине, 1 батальонъ на аванпости, отъ моста на Ферзина до Канецца, прѣзъ Казолино, Вигалано, и Виараго; 4 батальони, 1 батарея полска и 18 планински топа, въ Левико, 1 батальонъ въ Калдоноццо, Калчеранико и по височинитѣ на Иския; 1 батальонъ на аванпости въ Лавароне, Чента и Базентино.

Доброволческитѣ части, подъ началството на Гарибалди и главната квартира въ Кондино: 3 бригади ешелонирани въ долината на Доане, мѣжду Страда и Кондино; 2 бригади въ долината на Концей и Ладро, аванпоститѣ на тѣзи двѣ бригади пазяха дефилетата на планинитѣ Пари, Пекеа и пр.

Общата идея за атаката на Перджине и Левико бѣше слѣдующата:

$\frac{1}{2}$ бригадата на Майора Пихлера трѣбаше съ два баталиона отъ националнитѣ стрѣлци да настѣпи прѣзъ Паневеджио, Примiero и Ронко на Стриньо.

Майоръ Иоза, съ 5 роты отъ 14 полкъ, Хессенския полкъ, 2 ракетни стана и 350 чел. отъ ландшурма, бѣше получилъ заповѣдь да настѣпи отъ Базена прѣзъ Мадрано и Вигалзано противъ Перджине.

Капитанъ Крамолини, съ 7-я стрѣлковъ императорски баталюнъ и 2 ракетни стана, трѣбаше да трѣгне отъ Педолъ, да прѣмине прѣзъ планината Панарото, да върви надлъжъ на пл. Селвотъ и да настѣпи напрѣдъ по пѣтя, мѣжду Левико и Перджине.

Главнитѣ сили, т. е. слѣдующитѣ бригади:

Тѣзи на полковника Фонъ Заставниковичъ, състояща отъ $3\frac{1}{3}$ баталиона и една легка батерея, 1 планинска батерея, 1 отдѣление войсковы сапери, 1 взводъ улани и едно санитарно отдѣление; тѣзи на полковника Ерхарта, състояща отъ 3 баталиона и една планинска батерея; тѣзи на полковника баронъ Монтлуизанъ, — отъ $5\frac{1}{3}$ бат., 1 ракетна батерея, 1 планинска батерея, 1 отдѣление войсковы сапери, 1 взводъ улани и едно санитарно отдѣление; всички тѣзи войски трѣбаше да съставятъ три колонии и да се движатъ прѣзъ Вигалзано, Ронконьо и Виголо, мѣжду Перджине и Левико.

Наконецъ, капитанъ Валтеръ, съ 7 роты и 2 ракетни стана, имаше миссия да настѣпи отъ Санъ Себастианъ противъ Лавароне.

Бригадата же на полковника фонъ Клайдгена, състояща отъ 7 баталиона и 8 топа, отъ които само часть можаха да взематъ участие въ сражението, бѣше назначена да състави резерва.

Общата сила на войскитѣ, безъ $\frac{1}{2}$ бригадата на майора Пихлера и безъ бригадата Клайдгенъ, възлизаше на $14\frac{1}{3}$ баталиона, 8 полски топа, 12 планински и 10 ракетни стана, 350 человекъ ландшурмъ, една полурота пионери, единъ полуюескадронъ улани и една полурота санитарни войски; ако добавимъ и войскитѣ на бригадата

Клайдгенъ, ще получимъ общъ ефективъ: $21\frac{1}{3}$ баталиона, 16 полски топа, 12 планински, 10 ракетни стана и пр.

За да се поведе добръ атаката и да се осигури успѣха, бѣха направени слѣдующитѣ распореждания:

1-о. $\frac{1}{2}$ бригадата на Майора Пихлера трѣбаше да се доближи до демаркационната линия на 20 юлий вечерята, да настѣпи на 21 на разсъмване и да се приближи до Примiero; трѣбаше да вари храна въ този пунктъ и същия день да достигне до позицията Каналъ, а, ако е възможно, тѣзи на Ронко.

Нейнота назначение се състоеше въ това, да заплашва линията за отстъпление по направление на Стриньо.

2-о. Майоръ Иоза трѣбаше да пристигне на Бечека на 20 юлий и да освѣтли старателно фланговетѣ си. Слѣдъ обѣдъ на 20, той трѣбаше да повика и присѣдини къмъ себе си ландшурма отъ окръжитѣ на Наймаретъ и на Боценъ, около 1000 человекъ, които трѣбаше да отидатъ въ Чембро и Кавалезе, и да се присѣдинятъ къмъ тѣзи колонна.

3-о. Капитанъ Крамолини трѣбаше да настѣпи на 20 юний сутринята до Педолъ и да пристигне на същия вечерята, до колкото е възможно по близо до демаркационната линия, въ Реняна, да я прѣмине на 21 сутринята, като мине надлъжъ по планината Селвотъ, послѣ да насочи движението си по пѣтя на Перджине за Левико.

Той трѣбаше да регулира движението по такъвъ начинъ, щото да може да се появи въ околноститѣ на този пѣтъ, мѣжду 10 и 11 часа сутринята.

4-о. Движението на центра.

а). Колонната на полковника барона Монтлуизанъ трѣба да се държи готова, щото да може да заеме Виголо на 21, въ 2 часа сутринята.

Главната колонна се движи по пѣтя, който води отъ Валъ Сорда въ Виголо.

Лѣвофланговата колонна, по планинския пѣтъ, който отива отъ Вилазано за Виголо и да дебушира близо до чърквата на Виголо.

Дѣснофланговата колонна, по лѣвия брѣгъ на валъ Сорда.

Щомъ като се заеме Виголо, една колонна ще бжде испратена прѣзъ Кастель-Виголо противъ платото, по което прѣминава пътя, който води за Суза, Кастения и Санта-Катарина. Тъзи колонна е назначена да прикрие лѣвия флангъ противъ опитванията на неприятеля, който заема горѣпомѣнатитѣ села.

Послѣ, главнитѣ сили на колонната трѣба да отидатъ за Калчераника, като прѣминатъ прѣзъ Бозентино; щомъ като пристигнатъ въ този послѣдния пунктъ, близо до чърквата, тѣ ще отдѣлятъ една малка колонна на лѣво за Св. Катарина и една друга колонна за Виголо и Ваттаро на Калдонацо.

Като прѣдпазителна мѣрка, тѣ ще оставятъ единъ малкъ резервъ, отзадъ на височинитѣ.

Капитанъ Валтеръ ще трѣгне на 21, на разсѣмнование, за Лавароне, ще слѣзе въ долината на Валь Сугана и ще се опита по-скоро да открие връзка съ колонната на Монтлуизана.

Тъзи колонна трѣба тогава да трѣгне отъ околноститѣ на Вечена за Левико и да заплашва отстъпателната линия на неприятеля.

Тамъ ще се свърши първия моментъ на дѣйствието.

Втория моментъ почва съ движението напрѣдъ по ешелонно на дѣския флангъ, продължава се съ атаката на Левико и се завършва съ заеманието на това село.

б). Лѣвия флангъ, подъ началството на полковника фонъ Заставниковичъ е раздѣленъ на три колонни.

Крайната лѣвофлангова колонна подъ началството на Майоръ Иоза, къмъ която се бѣха присѣдили 350 чел. отъ ландшурма, ще настѣпи отъ Балсега прѣзъ Мадонна ди Пинѣ за Мадрано, Вигалзано и Серсо; тя трѣба при атаката на Перджине, да заплашва и да атакува дѣския флангъ на неприятеля.

Тъзи колонна ще трѣгне въ 4 часа сутринята.

Главнитѣ сили на колонната ще подадѣтъ лѣвия си флангъ напрѣдъ, ще заематъ височинитѣ, които почватъ при Мадрано до моста на Персина, ще настѣпятъ противъ този мостъ и ще откриятъ, по този начинъ, връзка съ колонната на Майора Иоза.

Дѣската колонна подъ началството на полковника Ерхартъ, ще се насочи отъ Ронконьо и Костасавина за Перджине, като прикрие дѣския си флангъ съ една колонна, испратена по направление на Суза.

Тритѣ събрани колонни ще атакуватъ Перджине и послѣ ще настѣпятъ на Левико, като продължаватъ да държатъ издаденъ лѣвия си флангъ напрѣдъ. Тогава ще се испрати една колонна да мине прѣзъ Искья.

Командующия войскитѣ ще се намира по стария пътъ отъ Коньоли за Чиведзано. Войскитѣ на полковника фонъ Заставниковичъ ще трѣгнатъ въ 5 часа сутринята.

в) бригадата на полковника барона Кландгена ще се расположи, като резервъ, на двата пътища, които водятъ за Перджине.

5) Всичкитѣ войски трѣба да бждатъ съерѣдоточени на 20 Юлий на такива мѣста, които отговарятъ на диспозицията за атака и, по възможность, по близо до деморкационната линия. Сжщата вечеръ ще се направи втора варка, която войницитѣ ще изядатъ сутринята; хората ще носятъ съ себѣ си варено мѣсо.

6) Обоза вкупомъ трѣба да остави Тренто на 20 Юлий и да се расположи назадъ мѣжду Наймарктъ и Салурнъ.

Амбуланситѣ и частъ отъ муниционния паркъ, назначена за транспорта на пѣхотнитѣ патрони, ще се расположатъ въ Санъ-Микеле.

7) Донѣлнителнитѣ кадри на полка на Архидука Ренне и Саксъ-Инфатери ще останатъ подъ командата на подполковника Валтера, началникъ на инженеритѣ, за да съставятъ гарнизона на Тренто.

8) Двѣ роты национални стрѣлци ще заематъ Кастелло ди Ровередо. Ако тѣ бждатъ принудени да оставятъ този пунктъ, тѣ ще отстъпятъ на Верона, въ случай че не можтъ да извършатъ това къмъ Тренто.

9) Една полурота отъ 1-ия стрѣлковъ на Императора баталионъ ще остане на Алле-Сарке, за да пази моста.

10) $\frac{1}{2}$ бригадата на полковника фонъ Хоффернъ ще остане, до колкото е възможно по-дълго врѣме, на позицията при Стеника, лѣвия ѝ флангъ като достига чакъ до Вилла.

Моста на Тре-Арке ще се прѣгради и ще се пази отъ една батарея.

Моста на Комано трѣба да се разруши, както, всичитѣ проходи отъ долината на Сарка къмъ този мостъ.

Въ случай на отстъпление, тя ще се оттѣгли най-напрѣдъ върху позициитѣ на Андоньо и Сеназо, послѣ прѣзъ Малвано въ долината на р. Понсъ по посока на р. Мендола.

11) 1/2 бригадата на Майора Албертини остава на Тоналъ, наблюдава прохода на Мадонна-ди-Кампило и, въ случай на нужда, отстъпва на Понте-Мостидоло.

12) 1/2 бригадата на Майора Фонъ Меца заема Стилфееръ-Иохъ (Стелвио).

13) Майоръ фонъ Бернкофъ заема Пустерталъ съ двѣ роты отъ императорскитѣ стрѣлци и 64 роты отъ ландшурма, повикани подъ оржжие, които на 21, въ 4 часа сутринята, трѣба да се намѣрятъ на опрѣдѣленитѣ имъ мѣста.

ПРѢМИНАВАНИЕТО НА БАЛКАНИТѢ.

Стратегическата обстановка, слѣдъ паданieto на Плъвенъ.

Съ капитулацията на Османъ Паша въ Плъвенъ, на 28 Ноемврий, стратегическата обстановка на театра на войната съвсѣмъ се измѣни: застрашителния пунктъ, противъ дѣсното крило на руската армия, изчезна, вѣлѣдствие на което тя можеше да прѣдприеме прѣминаване то на Балканитѣ, безъ да се страхува за операционната си линия. Освѣнъ това, тѣзи капитулация освободи почти половината отъ руската армия (110,000 человекъ и 500 топа), която слѣдъ това можеше да настѣпни рѣшително отгатыкъ Балканитѣ.

Въ това врѣме на Европейския театръ на войната, руската армия бѣше расположена по слѣдующия начинъ: 1-о. Генералъ Циммерманъ въ Добруджа при Траяновия валъ съ 20,000 пѣх., 4,000 кавал. и 124 топа. 2-о. Прѣстолонаслѣдника се намираше на р. Ломъ, и генералъ Делингаузенъ по пктя Търново—Османъ-Пазаръ, чакъ до Златарица, съ 50,000 пѣхота, 7,480 кавалерия и 375 топа (Источната армия); 3-о. Генералъ Радеcki се намираше на Шипченския проходъ, съ 28,000 пѣхота, 760 кавалерия и 162 топа; 4-о. Генералъ Гурко (войскитѣ на генералъ Карцовъ, на истокъ отъ пктя Плъвенъ—София, и кавалерията на западъ, чакъ до Враца и Кутловица) прикриваше армията отъ кждѣ София и Златица, съ 25,000 пѣхота, 6,000 кавалерия и 190 топа; освѣнъ това на Плъвенъ още се намираха 107,140 пѣхота, 2,860 кавалерия, 470 полски и 40 обсадни орждия.

Два дни слѣдъ паданieto на Плъвенъ, Сърбия обяви война на Турция: 30,000 сърби настѣпиха за София, други 10,000 се насочиха на Яворъ и по на югъ, а около 15,000 человекъ се ешелонираха по западнитѣ сърбски

граница и заплашваха Босна. Отварянето на военните дѣйствия отъ страна на сѣрбитѣ имаше голѣмо значение за дѣйствията на отряда на генерала Гурко, защото частъ отъ турската армия се ангажирваше противъ Сѣрбитѣ отъ къмъ София.

Ако се обърнемъ сега къмъ Турската армия, тя заемаше слѣдующето положение: Сюлейманъ паша имаше приблизително въ укрѣпения четиригълникъ 45,000 человекъ; 40,000 человекъ стояха противъ Шипченския проходъ и въ долината на Тунджа, подъ командата на Вейселя-паша; 35,000 человекъ на Златица, Араба-Конакъ София и Берковецъ, подъ началството на Шакиръ-паша; 50,000 человекъ напяха балканскитѣ дебюшета, на сѣверъ отъ Теке и Карлово, като служба като съединителна брѣнка мѣжду Шипчанската и Софийска армен.

При тѣзи обстановка, какво трѣбаше да прѣдприеме руската армия? Тя можеше да прѣдприеме слѣдующитѣ двѣ операции: 1-о. Да обсади Русчукския четиригълникъ, да се ограничи прѣзъ зимата съ обсадата му, а прѣзъ пролѣтта да настѣпи въ Тракийската равнина, съ цѣль за дѣйствия противъ главния обективъ—Цариградъ. 2-о. Да прѣмине Балканитѣ, до гдѣто Турцитѣ не сж успѣли да сѣрѣдоточатъ силитѣ си въ долината на Марица, за да прѣградятъ пътя къмъ Едрене; да разбие отдѣлнитѣ армии, които бѣха разпрѣснати отъ Черноето Море — до сѣрбската граница и, по този начинъ, да лиши турската столица отъ послѣднитѣ сѣрдства за защита.

При тѣзи условия най-добрата партия бѣше, щото руситѣ да настѣпятъ незабавно, прѣди Турцитѣ да успѣятъ да се сѣрѣдоточатъ въ Едрене, слѣдъ като оставятъ потребнитѣ гарнизони за защитата на русчукския квадратъ. При всичко, че русчукската армия на Сюлеймана на 30 Ноемврий биде бита при Мечка, а лѣвото ѝ крило бѣше отетѣжило отъ Елена, обаче тя имаше пълна възможность да отетѣжи въ долината на Тунджа и Марица прѣзъ Сливенъ. Освѣнъ това турцитѣ можаха да утилизиратъ желѣзния пътъ Ямболъ—Пловдивъ—Татаръ-Пазарджикъ, за да усилятъ лѣвния флангъ на Софийската армия или же да сѣрѣдоточатъ русчукската армия задъ Шипка.

На сѣвѣта при главната руска квартира, относително бждщето дѣйствие на руската войска, имаше двѣ противоположни мнѣния. Генералъ Тотлебенъ прѣдлагаше, щото прѣзъ зимата да се обсади русчукския укрѣпенъ квадратъ и да се прѣминатъ Балканитѣ на пролѣтта. Тотлебенъ мотивираше това съ тѣжката зима, която настѣпваше, съ мжнотиитѣ да се форсиратъ Балканитѣ въ тѣзъ епоха, съ мжнотиитѣ за продоволствие и снабдяването съ други потребни материяли, и мжнотиитѣ за пжтищата, голѣмитѣ студове и пр. Великия Князь Николай бѣше, напроотивъ, на друго мнѣние; споредъ него, войната трѣбаше тосчасъ да се отнесе на югъ отъ планината, за да се нанесе послѣдния ударъ на турската армия. Той, за подкрѣпление на този планъ, привѣждаше слѣдующитѣ мотиви: деморализацията на турцитѣ, необходимостта да се дѣйствува рѣшително за да не би да устроятъ нѣкой втори Плѣвенъ; колкото за студа той казваше, че не ще бжде толкова ужасенъ за сѣвернитѣ хора, както за азиатскитѣ турски войски.

Най-послѣ, взе върхъ мнѣнието на Великия Князь и рѣшението за прѣминаването на Балканитѣ се прие окончателно. Но за изпълнението на това рѣшение можаха да се употребятъ само два прохода: Араба-Конакъ и Шипка, защото само по пжтищата, които водятъ къмъ тѣхъ, е възможно дѣйствието на голѣми маси войски. Само по тѣзи два пжтища е възможно движението на обоза, а безъ него е невъзможно да се развиятъ голѣми отряди отгаткъ Балканитѣ. Неприятеля прѣграждаше дебюшетата на тѣзи проходи съ силни укрѣпени позиции. По тѣзи причина, руситѣ за да изблѣскаатъ противника отъ тѣзи позиции, трѣбаше да правятъ обходи, по трудни, почти недостѣжни пжтеки, и при най-неблагоприятнитѣ климатически условия.

Плана на Турцитѣ.

Турцитѣ тоже държаха воененъ сѣвѣтъ въ Цариградъ. На този сѣвѣтъ присѣтствува и генералъ Клапка, който сѣвѣтваше Султана да се ограничи само съ защитата на Едрене и да сѣрѣдоточи въ този пунктъ всичкитѣ войски, съ които можеше да се располага въ

тъзи минута; Турцитѣ тукъ можаха да съсрѣдоточатъ повече отъ 100,000 души, количество съвършено достатъчно за да се спрѣ движението на руситѣ и, при благоприятни обстоятелства, да платятъ скъпо побѣдата.

Противъ това мнѣние бѣше Сулейманъ паша, който настоятелно настояваше за защитата на Балканитѣ; но съ това той распрѣсна силитѣ си надлъжъ планината по начивъ, щото, когато дефилетата бидоха форсирани отъ руситѣ, различнитѣ отряди, които съставляваха тѣзи защита, неможаха да отетъпятъ на Едрене.

Наистина, по послѣ за уелванието на тѣзи отряди бѣха испратени сили отъ укрѣпения квадратъ, но тѣ пристигнаха не наврѣме и не принесоха никаква полза. Така щото, за да се попрѣче на руското нашествие, турцитѣ располагаха съ слѣдующитѣ войски: 30,000 д. на Шипка, 30,000 д. на София и 10,000 д. които Сюлейманъ испрати прѣзъ Варна и Цариградъ.

Прѣди да начнемъ да разгѣдаме подробно прѣминаванието на Балканитѣ, тукъ ще дадемъ дислокацията на рускитѣ войски, които се намираха, въ началото на мѣсець Декември, насочени противъ Балканскитѣ проходи.

1-о. По пѣтя Търново—Османъ-Пазаръ и на югъ по пѣтя Търново—Сливенъ XI корпусъ (генералъ Диленгаузенъ).

2-о. Генералъ Радецки се намираше на Шипчанския проходъ; на истокъ заемаше Трѣвненския проходъ и на западъ Зелено-дърво съ VIII корпусъ (14-а дивизия, 2 батальона и 1 батарея; половината отъ 9-а дивизия), 1 батарея, българското опълчение, 23-й казашки полкъ и 1 сотня уралски казаки. Турцитѣ, подъ командата на Вейселя-Паша, заемаха съ 40,000 человекъ позицията на югъ отъ Св. Никола и укрѣпения лагеръ на Шейново, който прѣграждаше пѣтя отъ Шипка къмъ долината.

3-о. На Троянъ и Тетевенъ, за свръзка съ генералъ Гурко и за наблюдение неприятелскитѣ отряди, които заемаха прохода Росалитѣ и Златица, се намираше единъ отрядъ отъ 3-та дивизия (на Карцова) съ нѣколко сотни отъ 24-ия и 30-ия казашки полкове.

4-о. Етрополския Балканъ, а именно Етрополъ—Златица, Етрополъ—Стъргелъ и прохода Баба бѣше заетъ отъ

генералъ Гурко, съ 1-а и 2-а дивизии и стрѣлковата гвардейска бригада, половината отъ 3-а пѣх. дивизия, сборно-гвардейската кавалерийска бригада (хусари и улани) и 3-а конна батарея, Кавказската казашка бригада, драгунскитѣ полкове № 4-й и 8-й, 16-а конна батарея, 6-а, 8-а и 19-а Донски батареи, и части отъ 21-й и 26-й казашки полкове. Шакиръ-паша, съ 35,000 чел., стоеше срѣщу тѣзи войски; дѣсното му крило се упираше на Златица; главнитѣ му сили бѣха разположени на прохода Араба-Конакъ, отъ гората Шандарникъ до с. Горни-Комарци; лѣвото му крило на югъ отъ Литиково, по сѣверни Балкански склонъ; резервитѣ и магазинитѣ му въ София.

5-о. За да прикрие дѣсниа си флангъ ген. Гурко бѣше испратилъ: а) въ Новачене и Литиково сборната гвардейска драгунска бригада и половината отъ хусарския Гродненски полкъ съ 1 конна батарея; б) въ Вратца, единъ гвардейски улански полкъ, втората половина отъ хусарския Гродненски полкъ и 1 конна батарея; в) въ Кутловица, бригадата Арнолди, отъ 4-та кавалерийска дивизия, която служеше като заслонъ отъ къмъ Берковица, понеже този пунктъ се заемаше още отъ неприятеля. Назначението на този отрядъ бѣше да се опита да влѣзе въ свръзка съ Сърбитѣ, които на 3-ия день слѣдъ паданието на Плъвенъ заплашваха София, съ цѣль да отгѣлятъ турскитѣ войски къмъ Нишъ, Пиротъ и Бѣла-Паланка.

Балканската верига въ стратегическо отношение.

Балканската верига, която отъ Чърното море до Сръбската граница има повече отъ 400 километра, състави за Европейска Турция, втора отбранителна линия противъ едно нашествие отъ сѣверъ. Нейната широчина се колебае мѣжду 25 километра (Шипчанския проходъ) и 70 километра (пѣтя отъ Шуменъ за Карнобатъ). Водораздѣлната линия на планината се намира на около 100 километра отъ Дунава; най-късия пѣтъ мѣжду тѣзи двѣ географически прѣпятствия е линията Свищовъ—Търново—Шипка (90 километра по права линия); но той прѣминава Балкана въ най-лошото му мѣсто. Въ западната частъ на Балкана, проходите иматъ височина отъ 1380 до 1600 метра надъ морското равнище: въ централната

часть отъ 1130 до 2000 (прохода Росалитѣ); 2480 м. Мара Гидикѣ; въ источната му часть тѣ не достигатъ повече отъ 314 до 932 метра.

Западната часть на Балканската верига се състои отъ террасообразни високи равнища (плато), съ окръжени и конически форми, обстоятелство, което придава на мѣстността вълнообразенъ и могилообразенъ видъ; характера на централния балканъ е напротивъ твърдѣ разнообразенъ: стръмнитѣ къмъ югъ падатъ почти отвѣсно въ долината на Карлово и Тунджа, когато пъкъ сѣвернитѣ, относително казано, сж полѣгати. На сѣверъ отъ линията Търново — Севлиево — Ловечъ, мѣстността има характеръ на едно плато, прошарено отъ многобройни рѣки; но по-големата часть отъ тѣхъ сж незначителни и не прѣдставятъ никакво сериозно прѣпятствие за дѣйствието на една армия.

Това плато, което се издига нѣколко стотини крачки отъ Дунавското равнище, слиза чакъ до рѣката, гдѣто се и свършва, като образува единъ видъ повече или по-малко стръмна стѣна, поради което дѣния български брѣгъ командува ромънския. Около изворитѣ на р. Янтра има върхове, които достигатъ до 2000 метра и които постоянно се намаляватъ чакъ до 1200 м. По своята направа Балканитѣ много приличатъ на Вогезитѣ, Юра и на Турингскитѣ лѣсове, съ закржлени върхове, отъ колкото на Алпитѣ и Пиринитѣ, които сж съ стръмни върхове.

Въ балкана изобилватъ лѣсове само въ источната му часть отъ Хаинкюйския проходъ до Чърното-море. Въ централната часть, особено при изворитѣ на р. Янтра и р. Видъ, се срѣщатъ тукъ тамъ покрити пространства съ лѣсове, и то само по сѣвернитѣ склонища; въ западната часть на Балканитѣ тѣ почти липсватъ.

Снѣговетѣ почватъ да падатъ въ Балкана въ голѣмо количество въ началото на Ноември; а мѣсецитѣ Декември и Януари сж извънредно студени въ високитѣ мѣста на веригата, обстоятелство, което прави тукъ почти невъзможно бивакиранieto на войскитѣ. Въ това врѣме на годината прѣминаването на централнитѣ балкани е прочее твърдѣ деликатна операция; планинската

верига при такива условия съставя стратегическо прѣпятствие отъ първостепененъ характеръ, защото пѣтицата се заравятъ подъ снѣговетѣ и движенията на войскитѣ можѣт да се извършатъ само съ голѣми мѣшки, а особено за артиллерията и обоза.

Главнитѣ проходи въ Балканитѣ, като почнемъ отъ Западъ къмъ Истокъ сж слѣдующитѣ:

1-о. Отъ Видинъ или Ломъ-Паланка прѣзъ Бѣлоградчикъ и прохода Св. Никола (височина 1,456 м.), на сръбската граница, въ сѣждество на Пандирало, гдѣто пѣтя се расклопява и отъ гдѣто единъ пѣтъ отива за Нишъ прѣзъ Бабина-Глава и Бѣла-Паланка, а другъ — на София и Пиротъ. Този е доста добръ пѣтъ, но на него се намиратъ укрѣпенитѣ пунктове Бѣлоградчикъ и Св. Никола; той прѣдставя слѣдователно голѣми мѣшкотии въ тактическо отношение, защото завладѣването на тѣзи два укрѣпени пункта, въ зависимостъ отъ мѣстнитѣ условия прѣдставя трудна тактическа операция; освѣнъ това, мѣстносттата мѣжду Бѣлоградчикъ и изворитѣ на Нишава е извънредно бѣдна отъ продоволственни сръждства.

2-о. Отъ Ломъ-Паланка за София, прѣзъ Берковица и Гинския проходъ (височина 1,578 м.), върви добръ пѣтъ, който прѣминава прѣзъ една доста производителна и добръ обработена земя (Берковския басейнъ); Балканския районъ, прѣзъ който минава този пѣтъ, и който е лишенъ отъ веѣкакви сръждства за животъ, може да се прѣмине само въ два дни.

Паралелни пѣтища мѣжду горнитѣ два има слѣдующитѣ:

а) Отъ Чипровецъ за Пиротъ, който води до Ломъ-Паланка по единъ удобенъ пѣтъ за кола; този пѣтъ прѣминава прѣзъ прохода на Три-Чуки (около 2,000 м. вис.)

б) Отъ Берковица за Пиротъ прѣзъ прохода Комъ, Чипровека планина; въ началото пѣтя е удобенъ за кола; по-послѣ се обръща въ една пѣтека.

3-о. Отъ Плѣвенъ за София или Златица, прѣзъ Телишъ и Орхание; този пѣтъ е шоссиранъ, но прѣграденъ отъ многобройни полски укрѣпления и блокхаузи. На по-големата часть отъ този пѣтъ се намира прохода на Абланица (474 м. вис.) и по нататъкъ Араба-

конакския проходъ, сѣверната частъ на който прѣзъ Декември мѣсець бѣше въ рѣцѣтъ на руситѣ (височина 853 метра).

Мѣжду пѣтищата Ломъ-Паланка-София и Плѣвенъ-София съществуватъ въ Балкана многобройни незначителни проходи, но тукъ ще спомѣнемъ само по-главнитѣ:

а) Отъ Рахово за Вратца удобенъ пѣтъ за кола, и по-нататѣкъ Завидовци, пѣтъ за Берковица—София пѣтека, която минава прѣзъ Соколецъ-планина и Вратчанската планина.

б) Отъ Вратца и по долния долина на р. Искъръ за София, прѣзъ Люти-Бродъ; конски пѣтъ, извъредно труденъ въ нѣкои пунктове.

в) Мѣжду р. Искъръ и пѣтъ Орхание—София, двѣ други пѣтечки прѣминаватъ Етрополския балканъ и се съединяватъ отъ другата страна на балкана съ пѣтъ Орхание—София.

4-о. Отъ Плѣвенъ за Габрово прѣзъ Ловечъ и Севлиево и отъ Свищовъ и Русчукъ прѣзъ Търново; послѣ прѣзъ Шипченския проходъ (вис. 1313 м.) за Казанлъкъ; твърдѣ добръ пѣтъ и добръ съдържанъ, но въ началото на войната той не бѣше довършенъ и отъ двѣтъ страни на Шипченския проходъ на едно пространство отъ нѣколко километра. Слѣдъ първия набѣгъ на генералъ Гурко, руситѣ употрѣбиха 3000 работници, въ продължение на 10 дни за да го направятъ по удобенъ. Тѣзи линии води въ долината на р. Тунджа, богата съ различни жизненни сръдства. Прѣминаването на Балкана отъ Габрово до с. Шипка, и даже до Казанлъкъ, не изисква повече отъ единъ прѣходъ; продоволствието на войскитѣ по този пѣтъ неспрѣдставя никаква мъчнотия.

Мѣжду този послѣдния пѣтъ и Плѣвенъ—София има слѣдующитѣ:

а) Пѣтъ, който се отдѣля при с. Осиково (на малкия Искъръ) отъ тамъ Плѣвенъ—София и отива за Етрополь, въ началото като обикновенъ пѣтъ върви въ долината на р. Искъръ, послѣ се стѣнява и става една тѣсна пѣтечка, която прѣминава прѣзъ прохода на Баба; една друга пѣтечка се отдѣля отъ първата и отива по сѣверно направление въ Златица, като прѣминава Златишкия балканъ.

б) Отъ Горни Дубникъ за Тетевенъ, прѣзъ долината на р. Видъ.—добръ пѣтъ и удобенъ за кола; отъ Тетевенъ отива послѣ за Златица, прѣзъ прохода Свищиплацъ, послѣ къмъ юго-истокъ за Рахманларе, като минава прѣзъ Златишката долина и прохода Рибарица. Тѣзи пѣтечка става послѣ удобна за кола до Карлово.

в) Отъ Ловечъ до Троянъ,—въ самото начало пѣтъ е удобенъ за кола, послѣ става пѣтечка и прѣминава прѣзъ Троянския проходъ до с. Текия, въ Карловския бассейнъ.

г) Отъ Севлиево за Калоферъ,—твърдѣ добра пѣтека, която минава прѣзъ долината на Видима и прохода Росалитѣ.

5-о. На истокъ отъ прѣдидущия се отдѣля като диагональ пѣтъ отъ Търново за Демиръ-Казия, Сливенъ и Ямболъ, който води въ долината на р. Тунджа.

6-о. Въ долината на Чърни-Ломъ и Османъ-Пазаръ води единъ пѣтъ за Котелъ прѣзъ Бинирдагъ. Отъ Котелъ той се расклонява: единъ отива вдѣсно за Карнобатъ, а другъ — влѣво за Доброитѣ, прохода е вдълбанъ и удобенъ за защита.

Паралелни пѣтища мѣжду пѣтъ Плѣвенъ—Габрово и Търново—Демиръ-Казия, Сливенъ—Ямболъ има слѣдующитѣ:

а) Шосето отъ Дрѣново за Трѣвна, което се продължава къмъ Мъглижъ, въ долината на Тунджа, прѣзъ прохода Пиздица Поляна; въ самия балканъ частъ отъ него е удобна за кола, а другата не, понеже е само проста пѣтека.

б) Отъ Търново прѣзъ Килифарево за Хаинкбой; той върви въ долината на Килифарската рѣка и прѣминава Хаинкбойския проходъ; този пѣтъ е удобенъ само за хора и товарни животни.

в) Отъ Търново за Твърдица прѣзъ Елена и Твърдишкия проходъ, който послѣ отива за Казанлъкъ и Сливенъ. Този пѣтъ трѣбаше да се разработи и да служи за голѣмъ пѣтъ; при всичко, че въ 1875 г. работитѣ бѣха почнали, но бѣха напълно искарани само 8 километра, на югъ отъ Елена; тѣй щото въ това врѣме прѣзъ балкана минаваше една проста пѣтека.

е) Отъ Търново за Стара-рѣка прѣзъ Беброво голѣмъ хубавъ пѣть на 15 километра до Беброво. Начинатъ отъ Стара-рѣка двѣ пѣтеки водятъ прѣзъ Балканитъ; едната отива къмъ юго-западъ, води на Бинкосъ, въ долината на Тунджа, прѣзъ Конезлеръ и Чамдере; другата отива на юго-истокъ за Сливенъ прѣзъ Демиръ-Капия;

д) Пѣтеката отъ Котелъ за Сливенъ прѣзъ Нейково и Раково.

7-о. Отъ Шуменъ за Ямболъ и Карнобатъ. Главенъ пѣть, който минава прѣзъ Прѣславъ, Дервинъ-Балканъ (вис. 613 м.), Върбица, Азашъ-Балканъ (808 м.) и Сунгурларъ. Това новопостроено шосе, и което носи името военни пѣть, се е почнало да се строи още въ 1875 г. Балкана мѣжду Върбица и Сунгурларъ може да се прѣмине въ единъ прѣходъ, при форсированъ маршъ отъ 9—10 часа; този пѣть не прѣдставя за движението на войскитѣ нѣкакво особено голѣмо прѣпятствие.

8-о. Отъ Шуменъ за Сунгурларъ прѣзъ Прѣславъ, Драгойкѡй, Чалж-Кавакъ и Добролъ; пѣтя е добръ до Чалж-Кавакъ; по-нататкъ, той е врѣзанъ и размитъ на много мѣста. Отъ Сунгурларъ водятъ добри пѣтица за Сливенъ, Ямболъ, Карнобатъ.

9-о. Отъ Силистра за Айтосъ, Миссемврия и Бургасъ, прѣзъ долината на Луда-Камчия и Емине-дагъ. Пѣтя е твърдѣ добръ на сѣверъ отъ Провадия, но той става толкова тѣсенъ въ долината на Луда-Камчия, щото образува едно дефиле, по което е възможно само движението на мѣстни кола, но не и на войскови обозъ. Пѣтицата, които водятъ за Карнобатъ, Айтосъ и Бургасъ се отдѣлятъ отъ този пѣть на югъ отъ Емине-Балканъ.

10-о. Пѣтя, който излиза отъ Добричъ и Варна, както и отъ Провадия прѣзъ Кеприкѡй, прѣминава тоже Емине-дагъ; отива по долината на Делидже-дере, като го кръстосва четире пѣти. Този пѣть се срѣща съ прѣидущия при с. Надиркѡй, на югъ отъ р. Камчикъ; той е трудно проходимъ за войскови обозъ.

11-о. Отъ Варна за Дерви-Иванъ, Бургасъ, Миссемврия, къмъ крайбрѣжието на Чърното-море; пѣти

минава р. Камчия на Хотбаши, гдѣто тѣзи рѣка има около 50 крачки широчина, безъ да считаме блатистата мѣстность, която я граничи и по на югъ, дълбоката долина на Казакъ-дере. Нѣколко укрѣпени позиции завардватъ този доста удобенъ пѣть; при състоянието, въ което се намираше този пѣть, той можеше да се направи удобенъ за движението на тритѣ рода орѣжие, но слѣдъ съотвѣтствующи поправки на извѣстни пунктове.

Емине Балканъ е лѣсистъ и, по тѣзи причина, вънъ отъ пѣтя движението е невъзможно. Освѣнъ упомѣнатитѣ по-горѣ, има и други пѣтечки, но тѣ иматъ относително малка стойность.

Прѣдварителни мѣрки за прѣминаванието на Балканитъ.

Щомъ се взе окончателното рѣшение за прѣминаванието на Балканитъ прѣзъ зимата, руския Генераленъ Щабъ почна да взема пригителни мѣрки за изпълнението на тѣзи операция. Плъвненската армия бѣше така расположена: 3 дивизии (3-я гвар. дивиз. и IX корпусъ, безъ кавал. дивизия), бѣха испратени въ Орхание за да усилятъ отряда на ген. Гурко. IV-й корпусъ (16-а и 30-а дивизии) бѣше раздѣленъ по слѣдующия начинъ: 16-а п. дивизия и № 9 казашки полкъ бѣха насочени къмъ Севлиево, а 3 баталиона отъ 3-а стрѣлкова бригада бѣха опѣтени за Габрово, за да усилятъ отряда на генерала Радецки на Шипка. 30-а п. дивизия — за Търново, за да служи за резервъ на XI корпусъ (генер. Диленгаузенъ) и 9-а п. дивизия бѣше турена въ распореджанието на този генералъ; така сѣщо и 4-а стрѣлкова бригада бѣше събрана въ Търново въ распореджанието на генерала Радецки. Най-послѣ, като общъ резервъ бѣха испратени въ Габрово 2-а и 3-а гренадерски дивизии.

1-та кавалерийска дивизия, безъ единъ хусарски полкъ, и конната батарея тоже бидоха испратени на Габрово. 2-а пѣхотна дивизия бѣше оставена въ Търново за да прикрива комуникациитѣ въ тила на армията. 9-а кавалерийска дивизия, заедно съ казашкия полкъ на 16-а п. дивизия, която бѣше назначена да конвоира плѣненитѣ въ Ромънни, тоже бѣше насочена въ Търново, а слѣдъ минаванието на Балкана отъ генерала Радецки, тя

биде натоварена съ службата по етапната линия. Наконецъ, генералъ Карцовъ съ 10 баталиона и 1-а ромжнска кавал. дивизия получи заповѣдь да прѣмине на лѣвия брѣгъ на р. Видъ, за да усили войскитѣ на ген. Радецки. Останалата ромжнска армия получи назначение да обсади Видинъ и окончателно да го изолира.

Като операционна база за генерала Гурко бѣше избрано Орхание, а за ген. Радецки — Търново; обектива на двѣтѣ армии Едрене, гдѣто всички прѣдполагаха, че сѣдбата на Турция ще се тури на една карта съ едно генерално сражение. София, послѣ Пловдивъ, трѣбаше да станатъ операционни бази за армията на Гурко, а за Шипченската армия — Ямболъ. Плана за дѣйствиe бѣше слѣдующия: най-напрѣдъ, генералъ Гурко трѣбаше да слѣзе въ долината на Марица прѣзъ София, по начинъ щото дѣсеня му флангъ да бѣде прикритъ отъ Сръбската войска; ако Гурко сполучи да прѣмине Балкана, въ сѣшното врѣме и генералъ Радецки трѣбаше да се опита да прѣмине отъ своя страна Шипченския балканъ, слѣдъ което да дѣйствува право на Едрене. Источната русска армия, която бѣше расположена на линията на р. Кара-Ломъ, трѣбаше да дѣйствува отбранително и да прѣдприеме обсадата на Русчукската крѣпостъ.

Относително продоволствието бѣха взети всичкитѣ мѣрки: 11,000 кола и 5,000 товарни коня струпаха въ г. Орхание грамадни продоволственни запаси, събрани по реквизиционенъ начинъ отъ руската приврѣменна администрация, съ цѣль да се осигури продоволствието на армията слѣдъ прѣминаването на Балкана. Три саперни баталиона и 6,500 българе работиха за поправката на пѣтя Плъвенъ-София. Освѣнъ това, военно-телеграфната администрация получи заповѣдь да приготви нужния материалъ за устройството на телеграфно съобщение слѣдъ минаването на Балкана. Сѣшитѣ мѣрки бѣха взети и въ Търново за отряда на генерала Радецки.

Обаче всичкитѣ административни мѣрки не бѣха доведени до край, когато руската армия трѣбаше да побърза съ прѣминаването на Балканитѣ. Отъ една страна по-добритѣ климатически условия въ долината на Марица, отъ друга страна неприятелското поведение на Англия,

принуждаваха русската войска да дѣйствува бърже и, макаръ даже, непригответена, въ всеко отношение, за една подобна трудна и зимна операция. Главната цѣль въ този периодъ на войната бѣше: *да се даде на свършенния фактъ* по-голъма важностъ, така щото Россия да може да бѣде по-настойчива при сключването на мира.

При всичко това, независимо отъ взетитѣ мѣрки, новото съерѣдоточаване не се извърши съ надлъжната бързина. Войскитѣ, назначени за усиляването на генерала Гурко, при всичко, че имаха да изминатъ сравнително по-малкъ пѣтъ, можиха да пристигнатъ на назначението си едвамъ на 12 Декември, а тѣзи, които бѣха насочени къмъ Шипка, пристигнаха по-късно. 16-а дивизия на генерала Скобелева можи да остави Плъвенъ едвамъ на 10 Декември и пристигна въ Габрово въ послѣднитѣ дни на сѣщия мѣсець. Причината на тѣзи бавни движения бѣха лошацитѣ пѣтища и климатическитѣ условия. Зимата бѣше въ апогея си.

Турцитѣ, обаче, не можиха да се възползуватъ отъ този периодъ на бездѣйствие отъ страна на руситѣ, за да се съерѣдоточатъ на важния стратегически пунктъ, а напротивъ сѣ ешелонира надлъжъ по Балкана; тѣ бѣха расположили отряди врѣдомъ: на Калоферъ, Карлово, Клисура, Златица, Араба-Конакъ, Литиково, София, Ихтиманъ, Татаръ-Пазарджикъ.

Щомъ като пристигнаха подкрѣпленията, генералъ Гурко се готвеше вече да прѣмине Балкана. Нему прѣдстоеше извънредна трудна операция, защото операционната му линия бѣше прѣградена отъ една силно укрѣпена неприятелска позиция.

Приготовления за прѣминаването на Балканитѣ.

Шипченския проходъ стратегически е по-важенъ. Той се намира на линията, която най-късо отива отъ Зимничъ на Едрене; Араба-Конашкия проходъ е единъ околенъ пѣтъ, но съ важно значение. Въ тактическо отношение този послѣдния прѣдставя по-малко мжнотии, защото армията на Шакиръ-паша бѣше крайно слаба, и най-распрѣснатата; освѣнъ това, тя неможеше да бѣде подкрѣпена отъ друга турска армия, когато Шипченска-

та армия на Вейселъ паша, можеше да бжде подкрѣпена съ армията на Сюлеймана.

Освѣнъ това, прѣминаването на Етрополския Балканъ, при съдѣйствието на Сърбитѣ отъ къмъ западъ, даваше възможностъ да се вземе София. Веднажъ заетъ този пунктъ, руситѣ ставаха господари на пѣтя София — Одринъ и можаха да дѣйствуватъ противъ лѣвия флангъ и тила на турската армия. Прѣдполагаше се, че армията на Гурко нѣмаше да срѣщне никакво сериозно съпротивление; Турцитѣ веднѣжъ отблъснати на Пловдивъ, руситѣ имаха възможностъ тогава да заплашватъ Шипченската позиция, отъ гдѣто турцитѣ, вѣроятно, щѣха да отстъпятъ.

Теоритически разгледано това прѣдприятие, то обѣщава блѣскава сполука, обаче не бѣха прицѣнени съ надлѣжната внимателностъ мѣстноститѣ, които прѣдставлява мѣстносттата, по която отива пѣтя София—Едрене.

Споредъ дадената инструкция отъ руската главна квартира, генералъ Гурко трѣбаше пръвъ да почне прѣминаването на Балкана; слѣдъ него генералъ Карцовъ съ половината отъ 3-та дивизия и единъ казашки полкъ, трѣбаше да прѣмине Троянския проходъ, а единъ день слѣдъ това Радецки трѣбаше да слѣзе въ долината на Тунджа прѣзъ Шипка.

Прѣминаването на Етрополския Балканъ отъ генералъ Гурко.

Въ течението на три недѣлното бездѣйствие, на което бѣше осъденъ генералъ Гурко, той можа да изучи основателно тѣзи частъ на Балкана, прѣдъ която той се намираще. Начинайки отъ Врачешъ, софийския пѣтъ, върви по едно дълбоко и дълго дефиле, командувано отъ околнитѣ върхове, стрѣмнинитѣ на които сж обрасли съ гора и гъсти шубржчки; по нататъкъ той достигна до върха на прохода Араба-Конакъ, гдѣто змиеобразно и стрѣмно се извива по единъ видъ обширенъ циркъ, извѣстенъ подъ името Камарска Долина. Отъ този циркъ за южна България може да се отиде по слѣдующитѣ три пѣтя: 1-о по Софийския пѣтъ, който минава прѣзъ тѣсенината на Ташкисенъ, 2-о по пѣтеката, която води за Макоцово, 3-о по пѣтя, който излиза отъ цирка и се

раздѣля единъ за Златица, а другия за Петричъ. Отъ тѣзи пѣтица само първия и послѣдния могатъ да се употребятъ за движението на една армия.

Турцитѣ за да прѣградятъ пѣтя, който води отъ Плевенъ, бѣха солидно укрѣпили прохода на Араба-Конакъ, отъ кждѣ сѣверната страна, както и на дѣсеня флангъ, на истокъ отъ височината Шандарникъ. Главната линия за отстъпление отъ тѣзи позиция се обстрѣлваше отъ единъ блокхаузъ, който се намираще, около на 4 километра, на югъ отъ тѣзи позиция.

Линията Ташкисенъ — Макоцово — Долно-Камарци, която се намира при подножието на планината, може да се сматра като база на всичката позиция. Загубата на единъ пунктъ отъ нея, водяше къмъ загубата на всичката линия. Обектива на генералъ Гурковата операция бѣше, прочее, да завладѣе единъ отъ тѣзи пунктове; за постиганиято на това той трѣбаше да раздѣли отряда си на три операционни колонни и на три отряда, които имаха демонстративно назначение, за което ще говоримъ по долу.

Отъ Араба-Конакъ до Стъргелъ имаше 16 редута, които съставляваха една силна отбранителна система и, почти, невъзможна за прѣвземане съ открита атака. За това и генералъ Гурко съвѣмъ и не мислѣше да прѣдприема подобна противъ тѣзи позиция, а прѣдприе обхода на тѣзъ позиция. На лѣвия флангъ отъ неговото расположение се намираще пѣтеката, която води отъ Етрополъ за Мирково. Въ това направление можаха да се испратятъ войски, съ цѣлъ да прѣсѣкатъ пѣтя за Петричъ, понеже бѣше по вѣроятно, че въ случай на несполука турцитѣ ще отстъпятъ на София, на тѣхната операционна база, поради тѣзи причина, той принесе центра на тѣжнината на своитѣ сили къмъ дѣсеня си флангъ. Обаче, на картата отъ къмъ тѣзи страна не бѣха обозначени никакви проходи и никой незнаеше за съществуването на подобни.

Турцитѣ отъ своя страна се считаха съвѣмъ безопасни отъ къмъ тѣзи страна и не бѣха взели почти никакви мѣрки за да се прикриятъ; напротивъ, тѣхното внимание бѣше обърнато исклучително само къмъ дѣсеня имъ флангъ, за прикриването на който тѣ бѣха назначили

та армия на Вейселъ паша, можеше да бжде подкрѣпена съ армията на Сюлеймана.

Освѣнъ това, прѣминаването на Етрополския Балканъ, при съдѣйствието на Сърбитѣ отъ къмъ западъ, даваше възможностъ да се вземе София. Веднажъ заетъ този пунктъ, руситѣ ставаха господари на пѣтя София — Одринъ и можаха да дѣйствуватъ противъ лѣвия флангъ и тила на турската армия. Прѣдполагаше се, че армията на Гурко нѣмаше да срѣщне никакво сериозно съпротивление; Турцитѣ веднѣжъ отблѣснати на Пловдивъ, руситѣ имаха възможностъ тогава да заплашватъ Шипченската позиция, отъ гдѣто турцитѣ, вѣроятно, щѣха да отстъпятъ.

Теоритически разгледано това прѣдприятие, то обѣщава блѣкава сполука, обаче не бѣха прицѣпени съ надлѣжната внимателностъ мѣхнотиптѣ, които прѣдставлява мѣстността, по която отива пѣтя София—Едрене.

Споредъ дадената инструкция отъ руската главна квартира, генералъ Гурко трѣбаше пръвъ да почне прѣминаването на Балкана; слѣдъ него генералъ Карцовъ съ половината отъ 3-та дивизия и единъ казашки полкъ, трѣбаше да прѣмине Троянския проходъ, а единъ день слѣдъ това Радецки трѣбаше да слѣзе въ долината на Тунджа прѣзъ Шипка.

Прѣминаването на Етрополския Балканъ отъ генералъ Гурко.

Въ течението на три недѣлното бездѣйствие, на което бѣше осжденъ генералъ Гурко, той можа да изучи основателно тѣзи частъ на Балкана, прѣдъ която той се намираще. Начинайки отъ Врачешъ, софийския пѣтъ, върви по едно дълбоко и дълго дефиле, командувано отъ околнитѣ върхове, стрѣмнитѣ на които сж обрасли съ гора и гжети шубржчки; по нататъкъ той достигна до върха на прохода Араба-Конакъ, гдѣто змиеобразно и стрѣмно се извира по единъ видъ обширенъ циркъ, извѣстенъ подъ името Камарска Долина. Отъ този циркъ за южна България може да се отиде по слѣдующитѣ три пѣтя: 1-о по Софийския пѣтъ, който минава прѣзъ тѣсенищата на Ташкисенъ, 2-о по пѣтеката, която води за Макоцово, 3-о по пѣтя, който излиза отъ цирка и се

раздѣля единъ за Златица, а другия за Петричъ. Отъ тѣзи пѣтища само първия и послѣдния могатъ да се употребятъ за движението на една армия.

Турцитѣ за да прѣградятъ пѣтя, който води отъ Плъвенъ, бѣха солидно укрѣпили прохода на Араба-Конакъ, отъ кждѣ сѣверната страна, както и на дѣсния флангъ, на истокъ отъ височината Шандарникъ. Главната линия за отстъпление отъ тѣзи позиция се обстрѣлваше отъ единъ блокхаузъ, който се намираще, около на 4 километра, на югъ отъ тѣзи позиция.

Линията Ташкисенъ — Макоцово — Долно-Камарци, която се намира при подножието на планината, може да се сматра като база на всичката позиция. Загубата на единъ пунктъ отъ нея, водеше къмъ загубата на всичката линия. Обектива на генералъ Гурковата операция бѣше, прочее, да завладѣе единъ отъ тѣзи пунктове; за постигнатието на това той трѣбаше да раздѣли отряда си на три операционни колонии и на три отряда, които имаха демонстративно назначение, за което ще говоримъ по долу.

Отъ Араба-Конакъ до Стъргелъ имаше 16 редута, които съставляваха една силна отбранителна система и, почти, невъзможна за прѣвземане съ открита атака. За това и генералъ Гурко съвѣмъ и не мислѣше да прѣдприема подобна противъ тѣзи позиция, а прѣдприе обхода на тѣзъ позиция. На лѣвия флангъ отъ неговото расположение се намираще пѣтеката, която води отъ Етрополъ за Мирково. Въ това направление можаха да се испратятъ войски, съ цѣлъ да прѣсѣкатъ пѣтя за Петричъ, понеже бѣше по вѣроятно, че въ случай на несполука турцитѣ ще отстъпятъ на София, на тѣхната операционна база, поради тѣзи причина, той принесе центра на тѣжнината на своитѣ сили къмъ дѣсния си флангъ. Обаче, на картата отъ къмъ тѣзи страна не бѣха обозначени никакви проходи и никой незнаеше за съществуването на подобни.

Турцитѣ отъ своя страна се считаха съвѣмъ безопасни отъ къмъ тѣзи страна и не бѣха взели почти никакви мѣрки за да се прикриятъ; напроотивъ, тѣхното внимание бѣше обърнато исклучително само къмъ дѣсния имъ флангъ, за прикриването на който тѣ бѣха назначили

единъ отрядъ отъ 15 баталнона, мѣжду Мирково и Златица. Генералъ Гурко намѣри единъ овчаръ отъ с. Врачениъ, който му показа двѣ пѣтеки, които водятъ въ долината на София и въ тѣла на Камарския циркъ.

Подполковника отъ генералния щабъ Ставровски бѣше натоваренъ да провѣри показанието на горния овчаръ. Този офицеръ извърши нѣколко смѣли рекогносцировки, промѣрна се чакъ до Софийската долина и се убѣди за съществуването на този проходъ, който можеше да се употреби за движението на войската.

Слѣдъ това генералъ Гурко бѣше се спрѣлъ на слѣдующия планъ: единъ отрядъ да слѣзе по пѣтя за Петричъ, а главнитѣ сили да излѣзатъ на Софийския пѣтъ; всичкото това да се извърши, до колкото е възможно, най-скришно; послѣ, да се обкружи турската армия въ Камарската долина. Ако мѣстнитѣ условия не бѣха прѣчили за окончателното привеждане въ изпълнение на този планъ, то, наистина, цѣльта на руския генералъ би била достигната, защото турската армия не бѣше въ състояние сама да се защищава; лѣвия ѝ флангъ не бѣше прикритъ; освѣнъ това, тя се камандуваше отъ неспособенъ началникъ, Мехмедъ-Али.

На 11 Декември пристигнаха три дивизии отъ Плъвенъ. Тѣзи подкрѣпления въскрѣиха армията на генералъ Гурко на 82 баталнона, 59 ескадрона и 300 тона.

На 11 Декември генералъ Гурко заповѣда да се раздадатъ сухари на войскитѣ съ такава смѣтка, щото да имъ стигнатъ до 20 Декември (на всѣки човѣкъ се прѣсмѣташе по единъ фунтъ сухари въ день). Слѣдъ тѣзи распорѣждания генералъ Гурко се рѣши да почне прѣминаването на Балкана, но въ това врѣме, когато бѣше наваяло двѣ три стѣпки снѣгъ и когато студа бѣше достигналъ до 15°. Тѣзи операция е една отъ най-добритѣ свидѣтели, които показватъ какво може да направя човѣческата енергия.

Генерала расположи армията си споредъ горния планъ. Като остави една силна завѣса войска прѣдъ Турската укрѣпена позиция на Араба-Конакъ, той насочи главната колонна въ Софийската котловина, по начинъ, щото да прѣсѣче пѣтя на остиванieto на турската ар-

мия къмъ София; друга една колонна той испрати срѣщу дѣския флангъ на тѣзи укрѣпена позиция, съ цѣлъ да прѣкъсне пѣтя за Петричъ и да отвлѣче вниманието на турцитѣ отъ къмъ посоката, по която ще се движатъ главнитѣ сили.

Главната колонна получи заповѣдъ да трѣгне отъ Врачениъ, да слѣдва по шосето и слѣдъ като пристигне на 6 километра отъ Араба-Конакъ, да завие надѣсно въ долината на р. Орля, която води въ прохода Чуриякъ, и отъ тамъ да отиде на 5 километра къмъ Потопъ, за да дебушира въ Софийската долина при Негушево. Една друга колонна, нарѣчена дѣсна колонна, трѣбаше да слѣдва пѣтя, който трѣгва отъ Врачениъ, минава по върха на Умургашъ и излиза при с. Желява. Но понеже нисхода (спуска) отъ Умургашъ бѣше неудобенъ за движение, по причина на снѣговетѣ, тѣзи колонна слѣзе въ долината на Чуриякъ, отъ гдѣто се опѣти за Елешница, като мина прѣзъ Потопъ. Лѣвата колонна, на конецъ, трѣбаше да трѣгне отъ Етрополъ и да се опѣти прѣзъ Баба-Гора, върху тѣла на Шандарникъ, за да безпокои отъ тамъ Турцитѣ и да слѣзе отпослѣ въ долината на Златица, въ Буново или Мирково.

Независимо отъ главния заслонъ противъ Араба-Конакъ и другитѣ три маршеви колонни, бѣше оставенъ втори заслонъ срѣщу Златица, въ една укрѣпена позиция, заета отъ отряда на генерала Брока. Тѣзи завѣса привлѣче вниманието на Шакиръ-Паша, толкова повече, че отъ нѣколко дни руситѣ дѣятелно работяха за направата на пѣтя Етрополъ—Златица. Турския генералъ прѣдполагаше, че той сериозно се заплашва отъ къмъ тѣзи страна, поради което испрати значителна сила (15 батал.) въ Златица и по този начинъ, отслаби Камарската си армия.

Наконецъ, генералъ Гурко трѣбаше да остави единъ трети заслонъ срѣщу неприятелската позиция въ с. Литиково, която тогива още се заемаше отъ Турцитѣ. И така, всичката руска армия бѣше раздѣлена на три колонни и на три заслона—обстоятелство, което правяше повече сложенъ и трудно изпълнимъ този маневръ.

Тѣзи распорѣждания на генералъ Гурко сѣ мотивиратъ отъ положението, което къмъ това врѣме бѣше

заела на 5 Декември Араба-Конакската неприятелска армия. Турцитѣ бѣха испразднили Берковецъ; отряда, който се намираще тамъ (около 1000 д. пѣхота, нѣколко кавалеристи и нѣколко орждия) отетжни на София. Това движение позволи на кавалерията на генералъ Арнолди (която до това врѣме стоеше въ Кугловица) да заеме Берковецъ, и на тѣзи части отъ гвардейската кавалерия, които се намираха въ Вратца да се приближатъ къмъ Врачешъ, за да съдѣйствуватъ и тѣ за прѣминаването на Балкана. А за свръзка съ сръбската армия генералъ Гурко бѣше заповѣдалъ, щото да се испроводи по единъ ескадронъ отъ гродненския хусарски полкъ, отъ гвардейския улански и отъ 4-а улански къмъ Пиротъ. Този отрядъ имаше назначение да прѣкъсне телеграфната линия Пиротъ-София и Нишъ-Акпаланка, и да достави свѣдѣния за Сръбската армия.

Въ това врѣме приготвителнитѣ движения за прѣминаването на Балкана се почнаха.

Както казахме по-горѣ, проекта на генералъ Гурко бѣше: да заобиколи двата фланга на позицията Шандарникъ, Араба-Конакъ—Камарци, като дѣйствува демонстративно, а при удобенъ моментъ и активно, отъ къмъ фронта. Въ стратегическо и тактическо отношение заобикалянето на лѣвия флангъ бѣше най-важно, защото ако то излѣзеше сполучливо, непрѣменно щѣше да има за резултатъ поражението на Шакиръ-паша и вземанieto на София, въ която бѣха струпани значителни продоволственни припаси. Но, за постиганиято на това руситѣ располагаха само съ пхтя за Чурьякъ, който бѣше извънредно лошаваъ и покритъ съ снѣгъ и ледъ, така щото явяваше се сериозенъ въпросъ за възможността на прѣминаването на артилерията; при всичко това, ако руситѣ сполучиха да заематъ съ единъ незначителенъ кавалерийски отрядъ с. Чурьякъ, тѣ завладяваха единъ важенъ пунктъ на южния склонъ на Балкана; отъ друга страна, ако главната колонна трѣбаше да мине прѣзъ тѣзи планина, необходимо нужно бѣше, щото тя има въ състава си доста много кавалерия, защото бѣше необходимо слѣдъ форсированието на прохода да се отсѣче Шакиръ-паша отъ къмъ София, да се прикрие отряда

на генералъ Гурко отъ кждѣ тѣзи страна и да може да се прострѣ обходното движение и въ тила на неприятелската позиция. При тѣзи условия, главната колонна трѣбаше да избере с. Врачешъ като исходенъ пунктъ.

Генералъ Гурко трѣбаше да обърне вниманието си на пхтя, който води отъ Литиково за София, заетъ отъ противника; поради тѣзи причина, той трѣбаше да испрати единъ отстраненъ отрядъ къмъ дѣсния си флангъ, който трѣбаше да си пробие пхтъ по една лошава пхтека, която води отъ Врачешъ къмъ Умурганъ и Ябленица, заета отъ неприятеля; освѣнъ това, необходимо бѣше да се испрати единъ отстраненъ отрядъ въ Литиково.

Единъ обходъ противъ дѣсния флангъ на неприятеля, на Араба-Конакъ, даваше възможность да се откъсне Шакиръ-паша отъ комуникацията си и да се дѣйствува противъ линиитѣ на съобщенията му, които водятъ въ Татаръ-Пазарджикъ, пунктъ въ който се събиратъ всичкитѣ съобщения отъ къмъ западъ. Това обходно движение можеше да се извърши прѣзъ Балканския масивъ мѣжду Етрополе и Стъргелъ и Етрополе—Златица. Но, и въ този случай бѣше необходимъ единъ отстраненъ отрядъ, който да се испрати влѣво, срѣщу Златица, за да задържи дѣсния неприятелски флангъ. Въ всеки случай, една подобна операция отъ къмъ тѣзи страна би била по проста и по сигурна, слѣдователно, и появяването на съобщенията и тила на Араба-Конакската позиция, би било по лесно.

Споредъ добититѣ свѣдѣния за неприятеля, той е ималъ всичко отъ 70—80 баталиона отъ различенъ съставъ, нередовна кавалерия и малобройна артилерия. Въ течението на Декември мѣсецъ по желѣзницата отъ Едрене сж пристигнали слаби подкрѣпления, но никога силитѣ на Шакиръ-паша не сж достигнали повече отъ 40,000 бойци и 60 топа, мѣжду които по голѣмата частъ милиция (мустафжзъ).

Несъмнѣнно е, че численното прѣвъсходство на руситѣ въ кавалерия, слѣдъ прѣминаването на Балкана, можеше да имъ даде голѣми прѣимущества.

Прѣдъ видъ на горѣизложеното, на 12 Декември генералъ Гурко направи потрѣбното распореджане за

минаванието на Балкана и раздѣли отряда си на слѣдующитѣ колонни:

1-о. *Главна колонна*, подѣ командата на генерала Каталея (31 баталиона, 16 ескадрона и 44 топа). Тѣзи колонна трѣбаше да излѣзе отъ Врачешѣ и прѣзъ Чурьякъ да отиде по направление на Ташкисенѣ. А кавалерията бѣше получила заповѣдь часѣ по скоро да прѣсѣче съобщенията на Турцитѣ съ София.

2-о. *Дѣсна колонна*, подѣ командата на генерала Вельяминова (5 баталиона, 16 ескадрона и 8 топа).

3-о. *Лѣва колонна*, подѣ командата на генерала майора Дандевиля, въ съставѣ 9 баталиона, 4 ескадрона и 12 топа.

4-о. *Централна колонна*, подѣ командата на генерала Крюднера срѣщу фронта на укрѣпената позиция Шандарникъ—Араба-Конакъ, Комарци: 26 баталиона и 52 топа. Този заслонѣ противъ Араба-конакската позиция се състоеше отъ двѣ части: 8 баталиона, командувани отъ Олденбургския принцѣ, се намираха на позиция, на истокѣ отъ шосето; 2-а пѣхотна дивизия (безъ гренадерския полкъ), командувана отъ генерала контѣ Шувалова II, бѣше се расположила на позиция на западѣ отъ шосето. Една бригада отъ 5-а дивизия и 6 сотни отъ № 34 казашки полкъ служеше като резервѣ на шосето. Артилерията се състоеше отъ три батареи.

5-о. *Златишки заслонѣ*, подѣ командата на генерал-майорѣ Брока, въ съставѣ 5½ баталиона, 2 сотни и 2 топа, бѣше натоваренѣ да демонстрира противъ дѣския флангѣ на турцитѣ, съ цѣль да ги отвлѣче къмъ тѣзи страна.

6-о. *Литиковски заслонѣ*, командуванѣ отъ генерал-майорѣ Похитоновѣ, въ съставѣ 5 баталиона, 8 ескадрона и 30 топа. Единѣ баталионѣ отъ Архангелския пѣхотенѣ полкъ биде испратенѣ на Умурганѣ, за да заеме пѣтя, който води къмъ Ябленица и да служи като заслонѣ противъ турцитѣ, които заемаха това село. (Гледай таблица I, приложение II).

На крайния дѣсенѣ флангѣ, кавалерията на генерала Арнолди трѣбаше да достигне до Берковецѣ, за да застане противъ София и да установи свръзка съ сѣрбитѣ.

Дѣйствиата на главната колонна.

Както ни е извѣстно отъ по рано, главната колонна трѣбаше да се движи по една пѣтечка отъ Врачешѣ за Чурьякъ и послѣ въ Софийската котловина. За поправката на този пѣтъ, още прѣди 9 Декември, бѣше испратенѣ Прѣображенския полкъ и 3 роты гвардейски сапери, които сполучиха да отворятъ единѣ твърдѣ добръ пѣтъ, слѣдѣ нѣколко дневна тѣжка работа. Тѣзи работа се свѣрши къмъ 13 Декември и войскитѣ можаха да почнатъ движението: реда на движението бѣше този, който е показанѣ въ приложението № II.

Когато войскитѣ трѣгнаха, падна такъвѣ голѣмѣ снѣгѣ, примѣсенѣ съ дѣждѣ, щото всичкитѣ пѣтища се покриха съ ледѣ. Конѣтѣ не можеха да тѣглятъ топовѣтѣ поради гололедицата, и на всѣки топѣ и зарядна ракла се придаде по една рота за да ги изнесе на рѣцѣ.

Първия топѣ, който на 13 Декември, въ 11 часа сутринѣта, трѣгна отъ Врачешѣ, достигна прохода чакѣ на 15 прѣзъ нощѣта и употреби около 15 часа за да измине едно разстояние отъ 6 километра. По причина на тѣзи мѣхотии, главната колонна достигна планинския гребенѣ, при Чурьякъ, чакѣ на 15 вечерѣта.

Спущанието на топовѣтѣ, на другия склонѣ на балкана, прѣдстави още по-голѣма мѣхотия отъ колкото искачванието имѣ. Най-голѣмата мѣхотия се състоеше въ това, че по причина на гололедицата хората не намираха гдѣ да си закрѣпятъ краката, така щото едвамѣ съ голѣма мѣхотия можаха да удържатъ топовѣтѣ. Топовѣтѣ се спущаха полегка, като ги привѣрзваха съ вѣжа въ дърветата или въ нѣкои камѣни.

Благодарение на всичкитѣ тѣзи мѣхотии, главната колонна едвамѣ на 18 Декември можи да пристигне на Чурьякъ, като употреби 6 дни, за да направи 16 километра, отъ шосето прѣзъ Балкана до с. Чурьякъ. За да не се закъсне движението на колонната, по пѣтя бѣха оставени двѣ батареи.

Щомѣ като колонната пристигна въ това послѣдното село, трудно бѣше вече да се скрие присѣтствието ѣ отъ неприятеля. По тѣзи причина на 15 Декември

генералъ Гурко заповѣда на авангарда да земе височинитѣ въ околноститѣ на Негушево и да испратятъ незабавно кавказката казашка бригада въ Софийската котловина. 4 роты отъ Прѣображенския полкъ атакуваха височинитѣ и ги завладѣха; тѣ бѣха заети отъ 2—3 сотни черкези, които слѣдъ една къса прѣстрѣлка отетжиха. Въ това врѣме генералъ Гурко испрати Козловския № 123 полкъ да атакува дебушето на Чурьякската долина при Еленица; този полкъ, подпомогнатъ отъ кавказката казашка бригада, зае тѣзи позиция безъ изтрѣлъ; нѣколко турски роты, които го пазиа отетжиха.

Турцитѣ бѣха много зачудени отъ появяването на главната колонна отъ къмъ тѣзи посока, която тѣ, даже въ обикновенно врѣме, считаха за непроходима, а не при сегашнитѣ климатически условия. Шакиръ-паша, замѣстника на Мехметъ-Али, съзна опасността, която го заплашваше отъ къмъ тѣзи страна и испрати Бейкъръ-паша съ 10 баталиона да укрѣпи дефилето на Ташкисенъ и да го обезпече отъ захватъ, но бѣше твърдѣ късно.

И така, благодарение на турското нехайство и на голѣмата тайна, при която се извърши този обходъ, разгръщането на руския авангардъ се извърши безъ бой. Кавказката казашка бригада, на 15 Декември, се срѣщна въ долината на Горня-Малина, на 9 километра на юго-истокъ отъ Еленица, съ единъ неприятелски обозъ, който идеше отъ София за Ташкисенъ и го накара да отетжи, слѣдъ една къса прѣстрѣлка.

На 16 Декември, генералъ-майоръ Раухъ събра авангарда (съ исключение на кавказката казашка бригада, дѣйствующа на Софийското шосе) въ Негушево и го расположи съ фронта къмъ Ташкисенъ и Комарци, безъ да му попрѣче за това неприятеля; отъ тукъ той испроводи 2 баталиона на сѣверъ отъ Осоица за да откриятъ връзка съ войскитѣ на генерала Крюднера, който дѣйствуваше противъ фронта на неприятелската позиция. Тѣзи баталиони се расположиха вечерта на биваакъ на този пунктъ, гдѣто останаха и на 17, слѣдъ като отвориха връзка съ спомѣнатитѣ по горѣ войски.

Втория ешелонъ пристигна въ Чурьякъ на 16 Декември, а така също и частъ отъ третия ешелонъ.

Прѣминаването на балкана отъ дѣснофланговата колонна, отъ 13 до 17 Декември.

Дѣснофланговата колонна посрѣщна още по-голѣми мъжнотии; тя не можи да слѣдва до край назначения ѝ пѣтя. Тя трѣбаше да тръгне, както и другата, отъ Врачешъ, да се покаче по дивитѣ рѣтове на Умургаишъ и да се движи по пѣтя на главната колонна. Пѣтя отъ Врачешъ за Ябленица е една пѣтечка отъ 3—4 крачки широчина и нѣмаше възможность нито да се поправи, нито да се разшири, за да не се догадятъ турскитѣ войски въ Литаково и Огоя. Генералъ Гурко бѣше пропустналъ да испрати единъ офицеръ отъ Генералния щабъ за да рекогносцирова този проходъ.

Генералъ Вельяминовъ, неизвѣстенъ за състоянието на пѣтя и за неговата удобопроходимость за кавалерията, остави 15 ескадрона на Вратца, и тръгна на 13-й сутринята съ 5 баталиона, $\frac{1}{2}$ драгунски ескадронъ и една команда пионери. Слѣдъ изминаването на 5 километра, той видѣ че Ябленишката пѣтека е неудобна за движение. Дѣсната колонна се искачваше по тѣзи покрита съ ледъ пѣтека, която имаше единъ склонъ съ 30° падение. Въ това врѣме, когато пионеритѣ работяха пѣтя, артилериститѣ и пѣхотинцитѣ правяха нѣщо като сани за прѣвозването на артилерията. По такъвъ начинъ се измина цѣлия денъ и вечерта войскитѣ бѣха принудени да прѣнощуватъ при подножията на височинитѣ.

На другия денъ, 14, се продължаваше поправката на пѣтята и се правяха сани за артилерията. — Въ единъ часъ слѣдъ обѣдъ, почна се искачването на артилерията; 100 челоуѣка се впрѣгнаха въ всѣка саниа и ги тѣгляха съ вѣжа. Слѣдъ голѣми мъжи и трудове до вечерта едвамъ можиха да искачатъ топоветѣ около 2 километра; 4 топа и 4 зарядни ракли едвамъ бѣха пристигнали до върха на първата терраса.

Генералъ Вельяминовъ бѣше придалъ къмъ този първи артилерийски ешелонъ за расчистването на пѣтя 2 баталиона и 10 драгуни, подъ началството на началника щаба на 31-а пѣша дивизия; тѣзи войски бѣха испратени напрѣдъ, въ $2\frac{1}{2}$ часа послѣ обѣдъ. Качва-

нието на топоветъ бѣше още по-трудно на втората терраса; една снѣжна виелица ги покри съвършено. Останалата частъ отъ колонната (2 баталиона) бѣше още на това мѣсто, което заемаше на 13 и работяше за направата на сани за транспорта на другитѣ три орждия.

На 15 сутриньта, двата баталиона отъ авангарда, подъ началството на капитана Бургера, се опитаха още веднѣжъ да искачатъ височината Умургащъ. Тѣзи операция бѣше добрѣ ржководена и най-послѣ излѣзе сполучлива. Офицера отъ Генералния щабъ, който съпровождаше тѣзи малка колонна, имаше заповѣдъ да остави тукъ единъ баталионъ за да прикрие пѣтя на Ябленица, и да слѣзе съ другия въ Елешница, за да открие съобщения съ Софийската котловина. Следъ свѣрхчеловѣшки усилия, по единъ заробенъ отъ снѣговетъ пѣтъ, този баталионъ на слѣдующия день, пристигна въ Елешница, гдѣто именно се намираше единъ баталионъ отъ 123-я полкъ, който образуваше авангарда на главната колонна.

Артилерийскитѣ ешелони тръгнаха на 15 Декември. Следъ 12 часна работа, цѣлия ешелонъ можа да искара само 2 топа до върха на 2 терраса. Склона нѣмаше повече отъ 3 километра, но бѣше по стрѣменъ отъ първия (почти 45°), така щото 3 топа неможиха да се искачатъ до височината и прѣминаха нощта, гдѣто се намираха. Най-послѣ, когато 2-й ешелонъ достигна първата терраса, много войници умрѣха отъ истощение и помръзване.

Генералъ Вельяминовъ бѣше принуденъ да остави на 13 и 14 Декември двѣтѣ си кавалерийски бригади на Врачешъ, при всичко, че тѣхното употрѣбление, слѣдъ прѣминаването на балкана бѣше чрѣзвычайно необходимо; на 15 сутриньта, той имъ заповѣда да взематъ посоката на Чурьякъ и да се присѣдинятъ къмъ главната колонна; единъ полу-ескадронъ трѣбаше да бѣде врѣменно оставенъ въ Врачешъ.

Споредъ официалния рапортъ, тѣзи кавалерия е употрѣбила 29 часа за да прѣмине 18 километра.

Генералъ Вельяминовъ пристигна самъ на 16, на височината Умургащъ. Капитанъ Бургеръ, миналата вечеръ испратенъ на Елешница, му донесе че той съ своята колонна е слѣдвалъ по пѣтя Желява и, че този пѣтъ е

съвсѣмъ негоденъ за движение на артиллерията, но че единъ драгунски разѣздъ, испратенъ отъ него отъ Умургащъ къмъ Чурьякъ, е можилъ да пристигне тамъ безъ особни мжчнотии. Генералъ Вельяминовъ рѣши тогава да прѣкрати движението къмъ Желява и испрати донесение до генералъ Гурко за приетото отъ него рѣшение. Сжщата вечеръ, дѣснофланговата колонна, за да не бѣде изложена на вѣтроветѣ на височината, въ 4 часа вечерьта тръгна по новата посока, съ 3 баталиона и 4 топа. Марша бѣше не толкова труденъ. Половината отъ отряда пристигна сжщата вечеръ въ Чурьякъ, а другата половина — на слѣдующия день 17 Декември.

Другитѣ два баталиона и 4 топа тръгнаха отъ Врачешъ на 17, прѣдшествувани отъ двѣтѣ кавалерийски бригади. Тѣзи войски се присѣдиниха къмъ другитѣ войски на колонната на 18 Декември.

Кавалерията прѣмина на 17 Чурьякъ; слѣдъ това, на слѣдующия день единъ полкъ бѣше испратенъ на рекогносцировка, отъ генералъ Гурко, къмъ Ташкисенъ, а останалата частъ отъ тѣзи кавалерия бѣше насочена противъ Елешница, гдѣто тя пристигна твърдѣ късно и съвсѣмъ уморена.

Разгрѣщанieto на една частъ отъ руската армия отъ татѣкъ Балканитѣ (главната и дѣснофланговата колонна).

Както видѣхме, разгрѣщанieto на руската армия закѣснѣ и генералъ Гурко отложи атаката на лѣвия неприятелски флангъ, чакъ до 19 Декември.

На 17 Декември, 2-я и 3-я ешелонъ отъ главната колонна продължаваха движението си къмъ Негушево, когато въ това врѣме колонната на генерала Вельяминова (3 баталиона, 4 топа и кавалерията) вървеше за Елешница. Кавказка казашката бригада бѣ натоварена да произведе усилен рекогносцировка кждѣ Искърския мостъ по посоката на Кремиковци, гдѣто минава пѣтя отъ Литиково за София. Казацитѣ срѣцнаха една транспортна колонна при Долни-Богровъ, разбиха я и вечерьта се расположиха на бивакъ при Яна.

Турцитѣ бѣха оставили позицитѣ на Литиково на 17; генералъ Гурко заповѣда да ги засе *№* 20 пѣши

полкъ и една батарея отъ 5-а пѣхотна дивизия; 2 баталиона отъ 19-ия пѣши полкъ и 8-а кавалерийска бригада бѣха назначени за защитата на Чурьякъ, като испратятъ 3 батальонъ за да се установи връзки съ войскитѣ, които се намираха на Араба-Конакъ подъ началството на генерала Крюднера.

На 18 Декември разгръщанieto на рускитѣ войски продължаваше; въ това врѣме 1-а и 2-а бригади отъ гвардейската кавалерия, отъ колонната на ген. Вельяминова, тръгнаха отъ бивака си при Елешница и употребиха цѣлия денъ за рекогносцировка къмъ Ташкисенъ и София. Единъ хусарски ескадронъ бѣше испратенъ противъ Нови-ханъ, по шосето София—Ихтиманъ и единъ драгуенски ескадронъ отиде къмъ Долни-Бугровъ.

Генералъ Етеръ съ 4 ескадрона се доближи до Ташкисенската позиция и испрати 2 ескадрона като отстраниченъ отрядъ къмъ Гор. Малина (на 5 километра на изтокъ отъ Комарци) и къмъ Чеканчево, съ мисия да освѣтли мѣстността по направление на Долни-Комарци, а ако е възможно, да опрѣдѣли обширността на позицията и тила ѝ. Ескадронитѣ, като се приближиха до Ташкисенъ, забѣлѣжиха турския бивакъ на височинитѣ, които окръжаватъ позицията. Когато тѣ се разгрънаха въ линия за да се доближатъ по близко, тѣ бѣха посрѣщнати отъ неприятелския артилерийски огънь, видѣха турската пѣхота да се развива въ боенъ редъ, а черкезитѣ излѣзоха отъ селото. Ескадронитѣ отетжиха.

Отстраничниятъ отрядъ успѣ да влѣзе въ с. Чеканчево и Макоцово, взе нѣколко плѣнни и се убѣди за присѣтствието на значителни турски сили върху Ташкисенскитѣ височини.

Цѣльта на рекогносцировката бѣше постигната. Конно-гренадерския полкъ се спрѣ на 6 километра на с.-изтокъ отъ Чеканчево, на Ташкисенското шосе, уланитѣ се върнаха на бивака на западъ отъ Елешница.

Другитѣ рекогносцировки тоже дадоха добри резултати. Хусарския ескадронъ, който бѣше отишълъ къмъ Яна откри по Софийския пѣтъ единъ значителенъ неприятелски отрядъ, който се разбѣга. На другия денъ, ескадрона се присѣдини къмъ полка си; но като при-

стигна въ Горни-Бугровъ, той биде атакуванъ отъ значителни неприятелски сили и трѣбаше да отетжни; нѣколко врѣме слѣдъ това, казашката кавказка бригада, придадена на колонната на генерала Вельяминова, дойде на помощ на драгуенския ескадронъ и неприятеля биде отблъснатъ, а Горни-Бугровъ заетъ отново; слѣдъ това драгуенския ескадронъ се върна на бивака.

Прѣзъ врѣмето на тѣзи рекогносцировки всичкитѣ войски отъ 2 и 3 ешелонъ отъ главната колонна, съ изключение на 2 батареи и дѣснофланговата колонна (ген. Вельяминовъ) се събраха на 18 Декември — частъ въ Елешница, частъ въ Яна, на 1½ километра на юго-изтокъ. 1-а и 2-а гвард. кавалерийска бригади влѣзоха въ състава на главната колонна; вмѣсто тѣхъ генералъ Вельяминовъ получи кавказската казашка бригада.

Бомбардиране и демонстрация срѣщу фронта на Араба-конакската позиция.

Генералъ Крюднеръ за да отвлѣче вниманието на противника, се ограничи само съ единъ силенъ артилерийски огънь противъ неприятелската позиция; турцитѣ направиха сжщото. Прѣзъ ноцта на 16 срѣщу 17 Декември и до обѣдъ на 17, падна такъвъ сиѣгъ, щото огъня едвамъ може да се поднови на 18 и тъкмо на другия денъ, главната колонна трѣбаше да атакува южния склонъ на планината. Огъня се продължаваше съ голѣма ожесточенность, придруженъ съ демонстрациитѣ на пѣхотата; въ тѣзи демонстрации взеха участие и 2 сотни отъ 34-й казашки полкъ.

Прѣминаването на Балкана отъ лѣвофланговата и операционна колонна.

Още по-голѣми бѣха мѣхотитѣ, които прѣтърпя колонната на генерала Дандевилъ, който на 13 Декември бѣше тръгналъ отъ Етрополь, съ авангарда на своята колонна (9 батальона, 4 ескадрона и 12 топа). Подпомогнати отъ нѣколко стотини българи, тѣзи войски си пробиха пѣтъ верѣдъ дълбокия сиѣгъ, и пристигнаха на високия проходъ на Етрополския балканъ, на изтокъ отъ Шандарникъ, гдѣто и бивакуваха. На другия денъ, 14

Декември, този авангардъ бѣше тукъ достигнатъ отъ главнитѣ сили на колонната съ 4 топа. Тѣзи топове бѣха разглобени и се докараха до върха отъ войскитѣ и българитѣ, които ги тѣгляха съ вѣжа.

На 15 Декември, испратиха единъ баталионъ напрѣдъ въ дефилето, подъ прикритието на който българитѣ разчистиха пѣтя отъ снѣга, който достигаше до 2 метра височина. До 5 часа вечерята, работата бѣше свършена и пѣтя бѣше отворенъ до южния склонъ. Два топа бѣха поставени на ржта и откриха отъ тукъ огънь противъ турскитѣ укрѣпления, които защитаваха подстѣпитѣ на Мирково.

Появяването на рускитѣ войски на дѣския флангъ на Шандарнишката позиция произведе дълбоко впечатление въ неприятелския лагеръ. Мръкна се наскоро; генералъ Дандевилъ се въползува отъ това за да прѣмѣсти войскитѣ си въ лѣса, които се намираше на сѣверния склонъ, гдѣто студа бѣше по-малко ужасенъ. На 16, на размѣване, трѣбаше отново да се разчиства пѣтя, защото снѣга отъ ново бѣше го засипалъ прѣзъ ноцъта; въ 3 часа послѣ обѣдъ тѣзи работа се свърши.

11-я полкъ съ 2 топа, се разви срѣщу Шандарникъ (дѣския флангъ на неприятелската позиция), а 2 баталиона отъ 124-я полкъ, съ 2 топа, се развиха срѣщу Мирково. Артиллерията откри огънь и подъ нейното прикривание Екатеринбургскитѣ драгуни, № 4 полкъ, се насочиха къмъ селото за да разузнаятъ числеността на турскитѣ войски, които го защитаваха. Турцитѣ откриха пушеченъ огънь отъ укрѣпленията, а отъ Шандарникъ артилерийски. Съ тѣзи демонстрация се постигна само това, че турцитѣ показаха силитѣ си.

На другия денъ се прѣдполагаше да се разчисти пѣтя и да се продължава марша къмъ Мирково. Но, къмъ 6 часа вечерята една буря почна съ извънредна ожесточенность; въ половинъ часъ отгорѣ всичкитѣ съобщения съ главнитѣ сили бѣха прѣкъснати; много заповѣди, испратени отъ генерала Дандевила за да се върнатъ войскитѣ въ лагера, не се получиха, така щото тѣ бѣха изложени въ дефилето на единъ студъ отъ 15° Реомюръ.

Прѣзъ ноцъта бурята се уголѣми, топоветѣ се за-

ровиха въ снѣга, а пѣхотата слѣзе въ една долина, близо при една гора, съ цѣлъ да си запали огънь, но всичкитѣ опитвания останаха напусто, защото виелицата изгасяше всичкитѣ огньове.

На 17 Декември, виелицата продължаваше, нѣколко сѣшени казаци отъ главната колонна отидоха къмъ другия склонъ на планината и свириха отстѣпление. Чакъ тогава именно генералъ Красновъ заповѣда да отстѣпятъ напрѣдъ подаденитѣ войски, които неискаха да оставятъ позицията си безъ заповѣдъ. Тѣ се върнаха на бивакъ кждѣ 4 часа слѣдъ обѣдъ. Бѣше невъзможно да се стои повече на това мѣсто и поради това генералъ Дандевилъ заповѣда на отряда да отстѣпи къмъ Етрополъ. Докторитѣ отъ Чървения кръстъ, останаха да прибератъ оставшитѣ съ двѣ сотни казаци. Тѣзи доктори спасиха много войници отъ смъртъта.

Колонната се съсрѣдоточи на 18 Декември въ Етрополъ. 13 офицери и 770 долни чинове бѣха съ замръзнали краишници, 53 войника умрѣха отъ студъ. На 19 Декември колонната отъ ново прѣмина Балкана прѣзъ дефилето на Златица, гдѣто се съедини съ отряда на генерала Брока (5 баталиона, 2 ескадрона и 2 топа), който бѣше натоваренъ да прикрие лѣвия флангъ. Два деня слѣдъ туй, прѣминаването на Балкана отъ колонната на генерала Дандевила се извърши, но тя пристигна твърдѣ късно. Испитаната отъ нея катастрофа спаси отъ гибель турската армия: пѣтя за Петричъ остана свободенъ, Шакиръ-паша и Бекеръ-паша можиха да избѣгатъ съ войскитѣ си къмъ този пунктъ.

Дѣйствиата на лѣвофланговия отстраненъ отрядъ.

Отряда на генерала Брока (4 баталиона, отъ гвард-гренад. полкъ, 1 рота отъ 12-й полкъ отъ 3-а п. дивизия, 2 кавказки казашки сотни, 4 сотни отъ сборната кавказка казашка бригада и 2 топа) на 12 Декември получи заповѣдъ отъ генерала Гурко да дѣйствува само демонстративно, като има за цѣлъ да задържи противника на Златица.

Тѣзи колонна, която трѣбаше да дѣйствува демонстративно противъ Златица, трѣбаше да дебушира прѣдъ

Клисекой; въ този пунктъ бѣше издигнатъ единъ редутъ и въоръженъ съ 2 топа. Мѣжду този отрядъ и турцитѣ въ Златица е имало нѣколко сблъсквания за завладѣването на това дебуше. Този отрядъ на 21 Декември завладя Златица.

Отъ приложената тукъ таблица (№ 3) се вижда, че генералъ Гурко е употребилъ четири дни, отъ 15 до 19 Декември, за да прѣкара прѣзъ Балкана артилерията си и нужнитѣ материали и да ги концентрира въ Негушево. Въ това врѣме, Кавказката казашка бригада дѣйствиуваше на Софийското шосе и залови много плѣнни. На 15, бригадата залови близко до Малина единъ транспортъ, който отиваше отъ София за Ташкисенъ. На 17 тя има сблъскване съ прикритието на другъ единъ транспортъ. Въ сѣщия генералъ Гурко узна, че турскитѣ табури сж испразднили Литиково и се отбѣглили за София. Съ това се освобождаваха войскитѣ, които бѣха назначени като заслонъ противъ тѣзи позиция. Командующия отряда заповѣда на 2-я батальонъ отъ Костромския полкъ да се присъединятъ къмъ колонната, на единъ пѣши полкъ да заеме, заедно съ една батарея, Литиковската позиция, а другия полкъ да стане прѣдъ фронта на Араба-конакската позиция.

За да се възстанови връзка мѣжду войскитѣ, които се съерѣдоточили въ Негушево и тѣзи на генерала конта Шувалова, и за да се обезпечи движението на войскитѣ въ долината на Чурьякъ, състави се, подъ начальството на полковника Васмунда, единъ специаленъ отрядъ, състоящъ отъ 1-ия стрѣлковъ гвардейски батальонъ и два батальона отъ Козловския полкъ; този отрядъ зае, още на 16 Декември височината Чърни-върхъ и си построи тукъ незабавно землянки.

На 17 Декември, контъ Шуваловъ, като се възползува отъ този полкъ, който му бѣше даденъ отъ Литиковския заслонъ, съ който се усилаваше резерва му, настѣпи съ 8 батальона отъ планината, обходи лѣвия флангъ на Араба-конакската позиция и построи една батарея почти въ тила на този турски редутъ, който бѣше най-напрѣдъ изнесенъ. Слѣдъ това движение на конта Шувалова, войскитѣ, които заемаха Чърни-върхъ и

този, който се намираше срѣщу Араба-конакъ имаха по мѣжду си непоерѣдственна връзка и не стояха едни отъ други повече отъ 4 километра.

На 18 Декември вечерта, войскитѣ отъ главната колонна и отъ дѣснофланговата колонна се събраха; генералъ Гурко се рѣши тогава да дебушира на другия денъ съ всичкитѣ си сили въ Софийската котловина, и да атакува Ташкисенската позиция, гдѣто противника се бѣше укрѣпилъ.

Боя на Ташкисенъ.

Бездѣйствието на Турцитѣ въ този периодъ е необяснимо. Шакиръ-паша не можеше да не бѣде извѣстенъ за обходното движение на руситѣ въ Софийската котловина и, слѣдователно, трѣбаше да се бои отъ една атака въ тила на Араба-Конакската позиция; това поне се вижда отъ укрѣпленията, които турцитѣ въздигнаха на Ташкисенскитѣ височини прѣзъ деня на 16 Декември.

Ний казахме по-горѣ, че Бекеръ-паша бързишкомъ пристигна тукъ съ около 20 табора и една батарея и пристѣпи незабавно къмъ построяването на укрѣпления за защитата на дефилето. Ташкисенската позиция е силна сама по себе си. На истокъ се намѣри една долина, усѣяна съ могили. Отъ двѣтѣ страни на селото, на сѣверъ и югъ, се издигатъ високи върхове, които образуватъ двѣ паралелни стѣни. По-високата се намира на юго-истокъ отъ селото; на единъ и половина километръ на сѣверо-истокъ, се намира друга една нособразна височина, която се вдава въ долината на сѣверо-западъ и окръжава Ташкисенъ. На сѣверъ отъ този рѣтъ, единъ дълбокъ и дългъ оврагъ раздѣля тия двѣ височини отъ планината.

Турцитѣ укрѣпиха рѣта на сѣверъ отъ селото, като построиха три редута, единъ надъ другъ. Освѣнъ това, тѣ направиха нѣколко траншеи по височинитѣ на югъ отъ селото и туриха селото въ отбранително състояние. На три или четири километра на истокъ, се издигатъ стръмнитѣ брѣгове на Комарския циркъ. Най-високата височина, която се намира на юго-истокъ отъ това

село, съставляваше тактическия и стратегическия ключъ на позицията.

Генералъ Гурко се рѣши изведнѣжъ да атакува Ташкисенската позиция, като прѣдполагаше, че турцитѣ не сж заели тѣзи позиция. Плана за атаката му бѣше слѣдующия:

1-о Генералъ баронъ Кріднеръ трѣбаше да бомбардира твърдѣ силно турската позиция на Араба-конакъ и Шандарникъ (фронтална демонстрация);

2-о Генералъ Майоръ Курловъ (2-а бригада отъ 3-я гвардейска дивизия, 2 баталиона отъ 19 п. полкъ отъ 5-а дивизия, всичко 10 баталиона и една батарея) трѣбаше да отиде прѣзъ нощта отъ Негушево за Чеканчево (на 3 кил. на сѣверо-западъ отъ Макочево) и да почне на разсъмновение атаката на височината, находяща се на югъ отъ Ташкисенъ, и която командуваше всичката неприятелска позиция; марша му трѣбаше да се прикрива вдѣсно отъ 1-а и 2-а кавалерийски гвардейски бригади съ двѣ конни батареи, които трѣбаше да заематъ височината на долни Комарци, находяща се на истокъ, за да прѣсѣкатъ отстъпването на неприятеля къмъ тѣзи посока;

3-о Една колонна, подъ началството на генералъ Раухъ, състояща отъ Прѣображенския полкъ, 3 баталиона отъ Измаиловския и 2-й и 4-й стрѣлковни гвардейски баталиони (9 баталиона и 8 топа) трѣбаше на разсъмване да излѣзатъ отъ Негушево и, като остави единъ отрядъ да дѣйствува демонстративно, да се мѣчи да обходи носообразната височина, която образува като единъ видъ прѣдгорие, и да атакува отпослѣ дѣсния флангъ на турската позиция (тритѣ редути, находящи се на сѣверо-западъ отъ Ташкисенъ);

4-о Една колонна подъ началството на конта Шувалова, състояща отъ 8 баталиона и 2 топа, трѣбаше да слѣзе отъ Чърни-връхъ и да земе гребена на височинитѣ, които ограничаватъ на сѣверъ комарската долина.

5-о Единъ отрядъ, взетъ отъ колонната на ген. Раухъ и командванъ отъ полковника Васмунда (всичко 3 баталиона), трѣбаше да слѣзе отъ височинитѣ, да служи като връзка мѣжду лѣвия флангъ на колонната на генерала Рауха и дѣснофланговата колонна на генерала Шу-

валова, и да настѣпи противъ блокхауза, на истокъ отъ Ташкисенъ;

6-о 8-я Драгуенски полкъ трѣбаше да настѣпи къмъ Нови-ханъ по шосето София—Ихтиманъ и да се ешелонира задъ дѣсния флангъ на колонната на генерала Курлова;

7-о Наконецъ, генералъ майоръ Философовъ съ 10 баталиона и 20 топа бѣше назначенъ въ резервъ на Негушевскитѣ височини. По-късно, той трѣбаше да прѣмине Негушевското дефиле, да се насочи на Софийското шосе и да прикрие дѣсния флангъ.

Споредъ тѣзи распорѣждания, Ташкисенската позиция щѣше да бѣде непосредственно атакувана отъ 10 батал., 16 ескадрона и 40 топа. Другитѣ войски имаха назначение да попрѣчатъ на турскитѣ войски, масирани на Араба-конакъ и Стѣргелъ, да подадѣтъ помощъ на Бекеръ-паша.

За прикритие на тила отъ кждѣ София генералъ Гурко испрати единъ заслонъ на Бугровъ, състоящъ отъ 5 баталиона, 1 батарея и 2 сотни отъ кавказката казашка бригада. А за защитата на дѣсния флангъ, той испрати Астраханския драгуенски полкъ въ с. Нови-ханъ, на Ихтиманското шосе.

На 19 Декември генералъ Гурко, като се съедини въ лѣво съ войскитѣ на генерала Кріднера, безъ да обръща внимание, че войскитѣ сж уморени, атакува Ташкисенската позиция, обхвана я съ дѣсния си флангъ, завладя командующия тукъ пунктъ, и принуди Бекеръ-паша да я остави. Но, този послѣдния вече бѣше убѣдилъ Шакира да отстъпи и да испраздни Араба-конакъ, гдѣто се водеше само топовенъ бой, и да побърза съ отстъпването си къмъ Пловдивския пѣтъ: за прѣсичанието на пѣтя, както ни е извѣстно по-отрано, бѣ насочена лѣвофланговата колонна на генерала Дандевилъ; но тѣзи колонна, благодарение на лошавитѣ условия на пѣтя, по който тя се движеше и на извънредното лошаво врѣме неможи да пристигне своеврѣменно. Това закѣсняване бѣше достатъчно, щото защитницитѣ на Араба-конакъ и Ташкисенъ да отстъпятъ къмъ Пловдивъ. Русситѣ ги прислѣдваха, но Бекеръ-паша съ 8 табора като се уци-

раше на добритѣ арриергардни позиции, които мѣстността почти врѣдомъ прѣдставлява, прикри това безпорядъчно отстъпление и побѣдителя трѣбаше да се задоволи само съ 10 топа и около 1500 плѣнни, мѣжду които 800 болни и ранени.

Загубитѣ отъ студъ и отъ лошавото врѣме прѣзъ тѣзи дни бѣха много: само отъ колонната на генерала Дандевиля, която най-много пострада, имаше 53 умрѣли и около 800 помръзнали, мѣжду които 13 офицери. Незначителния отрядъ на генерала Брока, който продължаваше и стоя въ Балкана, въ течение на 35 дни, отъ 17 Ноември до 21 Декември, имаше освѣтъ 5 умрѣли и 50 ранени въ боя, 1034 болни, 7 умрѣли отъ студъ и 521 помръзнали.

IV. ПРѢМИНАВАНИЕТО НА ШИПКА.

Основната идея за прѣминаването на Шипчанския прѣвалъ.

Прѣминаването на Шипчанския проходъ трѣбаше да се извърши на 24 Декември; генералъ Радецки рѣши да дѣйствува съ двѣ обходни колонни: едната трѣбаше да тръгне отъ Зелено-дърво и да дебушира въ долината на Тунджа, по пжтеката, която води на Имитлии; другата — трѣбаше да слѣдва по пжтеката Трѣвна—Селце и Гусово, по начинъ, щото да вземе фланга и тила на неприятелската Шипчанска позиция, на която крайния дѣсенъ флангъ се допираше до Гусово, а крайния лѣви — до Имитлии. Щомъ се извършатъ обходитѣ, генералъ Радецки ще атакува отъ вѣдъ фронта Шипчанската позиция съ централната колонна, която до това врѣме ще дѣйствува демонстративно.

Както виждаме, този маневръ е почти сжция, както и на генерала Гурко при прѣминаването на Арабако-накския проходъ. Неможеше да не се прѣдполага, че турцитѣ, проучени отъ дѣйствиата на генерала Гурко при прѣминаването на Етрополския Балканъ, щѣха да избѣгнатъ катастрофата, обаче се случи противното.

Генералъ ^{Свѣтъ}Святополкъ Мирский, който щѣше да командува дѣвената операциона колонна, бѣше взелъ потрѣбниаѣ мѣрки за съсредоточаванieto въ Трѣвна необходимитѣ жизненни запаси и материяли, потрѣбни за една подобна балканска операция. Веѣки полкъ имаше по 100 товарни животни, натоварени съ патрони, консерви, хлѣбъ и сухари. Веѣки човѣкъ носеше на себе си 60 патрона, а товарнитѣ животни носѣха по 40 патрони на човѣкъ. Обаче, най-голѣмото зло, което се отрази на частитѣ бѣ лошавата военна администрация, благодарение на която нѣкои части имаха хлѣбъ само за единъ день и по малко консерви. 30-а дивизия (IV корпусъ) когато пристигна

въ Търново, съвсѣмъ не бѣше приготвена въ материално отношение да прѣдприеме прѣминаването на балканитѣ; съ една телеграма отъ генерала Радецки отъ 23 Декември ѝ се съобщаваше, че тя е дадена въ негово распоряджане. Тя нѣмаше нито сани, нито достатъчно товарни животни; обознитѣ ѝ конѣ бѣха толкова испаднали, щото обоза неможеше да слѣдва. Офицеритѣ не бѣха добрѣ екипирани, а много войници нѣмаха обуца и бѣха принудени да минатъ Балкана съ турски имении и царвули.

Необяснимо е, защо главнокомандующия руската армия не обърна сериозно внимание върху материалното приготвление на частитѣ за прѣминаването на Балкана, когато отъ тѣхъ, въ по голѣмата частъ, завнесяше сполуката на прѣдприятието, и защо дивизиитѣ отъ Плъвненската армия, които идяха да усилятъ Шишчанската, пристигнаха толкова късно, когато отъ паданieto на Плъвненъ до прѣминаването на Балкана се изминаха 24 дни. Генералъ Радецки би трѣбвало по рано да се распореди за приготвлението на тѣзи материални сръдства, които би улеснили прѣдприятието, както това заблаговрѣменно бѣ направилъ генералъ Гурко.

Положението на турската армия на Шишка.

Въ момента, когато руситѣ се приготвяха да прѣминатъ Балканитѣ, турската армия на Шишка заемаше слѣдующето положение: дѣния ѝ флангъ се намираше на височината Малки Бедекъ, центра — на южния склонъ на прохода, състоящъ отъ една укрѣпена позиция отъ нѣколко линии фортове, а лѣвия ѝ флангъ се намираше на Лисата-гора. На югъ отъ с. Шишка, при с. Шейново, турцитѣ бѣха издигнали единъ укрѣпенъ лагеръ, въ който можеха да се помѣстятъ около 10—15 хиляди человекъ. Този укрѣпенъ лагеръ служеше на турцитѣ като редюитъ за отбраната на Балканитѣ въ тѣзи частъ. За прикриванieto на крайнитѣ флангове и за наблюдение за проходите, които водятъ отъ сѣверъ къмъ югъ, въ долината на Тунджа, турцитѣ бѣха отрядили незначителни отряди въ с. с. Мъглишъ, Гусово, Иметлии. Турската армия, подъ командата на Вейселя-паша, се състоеше отъ около 40,000 человекъ и 130 топа, отъ които 18 мортири.

Освѣнъ това, единъ специаленъ отрядъ отъ 10,000 души бѣше расположенъ въ г. Ямболъ за да служи като връзка мѣжду войскитѣ на четвероугълника и тѣзи на Шишка. Другъ единъ малъкъ отрядъ се намираше въ околноститѣ на Карлово и наблюдаваше за Балканскитѣ дебушета отъ кждѣ тѣзи страна.

Распоряджания за минаването на Шишка.

Слѣдъ получаванieto на заповѣдта отъ Великия Дукъ Николая за прѣминаването на Балкана, войскитѣ се съсрѣдоточиха по слѣдующия начинъ: вдѣсно при Зеленодърво и Топлешъ, и влѣво въ Трѣвна.

1-о. *Дѣсната колонна*, подъ началството на генерала Скобелева, бѣше съставена: отъ 16-а п. дивизия (IV корпусъ), отъ 9, 11 и 12 саперни батальони, отъ 9 Донски казашки полкъ, 1 Уралска сотня, отъ 2-а планинска батарея, отъ 6 четирифунтови топа отъ 16-а артиллерийска бригада и 7 дружини отъ българското опълчение (всичко: 15 батальона, 7 български дружини, 7 сотни, 14 топа). Тя бѣше събрана на Зеленодърво и Топлешъ въ послѣднитѣ дни на Декември и имаше заповѣдъ да трѣгне на 24 Декември вечерьта и да пристигне не по-рано отъ 26 на западния склонъ на балканитѣ. Тя трѣбаше да се насочи на Иметлии и отъ тамъ на Шейново, съ цѣль да атакува тила и лѣвия флангъ на неприятелската позиция.

2-о. *Лѣвата колонна*, подъ началството на генерала Святополка Мирский, се състоеше отъ 3 полка отъ 9-а дивизия (33 Елецкий, 34 Сѣвский и 36 Орелский), отъ 1-а стрѣлкова бригада, 30-а пѣхотна дивизия (IV корпусъ), 1 саперна рота отъ 5-й батальонъ, 1 българска дружина, 23-й Донски казашки полкъ, 1 планинска батарея, 1-та батарея отъ 9 артил. бригада и отъ 4-а и 14-а артиллерийски бригади. Всичко: 13 батальона, 1 българска дружина, 6 сотни и 22 топа.

Тѣзи колонна трѣбаше да трѣгне, както и другата, на 24 сутриньта отъ Трѣвна, гдѣто бѣше събрана и да пристигне на 25 въ Гусово, около 45 километра разстояние отъ дѣния флангъ и тила на противника.

3-о. *Централната колонна*, състояща: отъ 24-та пѣхотна дивизия, 35-й Брянский полкъ и 2 роты отъ 2-й

саперни батальонъ трѣбаше да остане на св. Николската позиция. 2-а бригада отъ 14-а дивизия и 1 батальонъ отъ 35-я полкъ бѣха назначени да настѣпятъ противъ фронта на неприятеля, слѣдъ заемането на с. Шипка отъ обходнитѣ колонни. Тѣзи войски сж командуваха отъ генерала Радечки.

4-о. Въ врѣме на марша, лѣвофланговата колонна, трѣбаше да испрати единъ малтъкъ отрядъ въ с. Мъглищъ, за да прикрие лѣвия флангъ; за сжщата цѣль дѣснофланговата колонна трѣбаше да испрати единъ отрядъ на с. Чифутъ съ цѣль да прикрие движението отъ къмъ Лисата гора, върху която се намираще лѣвия флангъ на турцитѣ.

5-о. Двѣтѣ обходни колонни, щомъ като прѣминатъ веднѣжъ Балкана, трѣбаше да дѣйствуватъ по слѣдующия начинъ: дѣсната да се насочи отъ Гусово къмъ в. Шипка, която и да завладѣе.

Лѣвофланговата колонна на княза Мирский се съерѣдоточи въ Трѣвна на 24, защото едвамъ тогава пристигна 30-а дивизия отъ Търново. По тѣзи причина нѣмаше възможность да се направятъ нужнитѣ приготовления за прѣминаването на Балкана. Но, най-главната непрѣдвидливостъ бѣше тѣзи, че липсваха патрони. На хората и на товарнитѣ животни нѣмаше повече отъ 100 патрона на човѣкъ; вслѣдствие на това можеше да се прѣдвиди, че слѣдъ първото сражение колонната ще бѣде лишена отъ патрони.

Лѣвата колонна трѣгна при зори на 24 Декември прѣзъ прохода Селце; тя трѣбаше да направи 45 километра, за да пристигне въ Гусово.

Дѣсната колонна можи да почне движението си на 24 вечерьта; тя трѣбаше да прѣмине около 20 километра, за да слѣзе ерѣщу лѣвия флангъ на противника.

Споредъ смѣткитѣ на русеитѣ, обходнитѣ колонни, при благоприятно врѣме, щѣха да стигнатъ на мѣстата си на 26 Декември и да атакуватъ на 27.

Понеже колонната на Святополка Мирский имаше да направи два пѣти повече пѣтъ, то тя получи заповѣдь да форсира марша; генералъ Скобелевъ, напротивъ, получи заповѣдь да регулира движението си така, щото да пристигне на назначенното мѣсто не по-рано отъ 26 Де-

кември. Ще видимъ по послѣ, че именно този послѣдния закѣсня, по причина на сериознитѣ прѣчки, които лѣвата колонна ерѣщна по пѣтя си.

Движението на лѣвофланговата колонна отъ 24—26 Декември.

Лѣвофланговата колонна, както казахме, трѣгна на 24 сутриньта отъ Трѣвна. Авангарда ѝ, подъ началството на генерала Крокъ, състоеше отъ стрѣлковата бригада, 9-та бѣлг. дружина, 2 сотни отъ 23-й казашки полкъ и 1 планинска батарея. Тѣ, слѣдъ единъ уморителенъ походъ, едвамъ пристигнаха по полунощъ въ с. Селце. Около 2,000 бѣлгари-работници, подъ рководството на една саперна рота, работяха за расчистването на пѣтя отъ снѣга.

Главата на главнитѣ сили сжщо пристигна въ с. Селце; въ този день войскитѣ прѣминаха отъ 30 — 40 километра, като се вземе въ смѣтка и врѣмето, което тѣ употрѣбиха въ Трѣвна за концентриране. За улеснение на движението, полската артиллерия бѣше оставена назадъ. Само планинската батарея придружаваше колонната.

На 25, казацитѣ, 4-а стрѣлкова бригада, 33-й полкъ и планинската батарея заеха височинитѣ мѣжду Селце и Долньо-Гусово. Полковетѣ 34-й и 36-й останаха въ Селце, гдѣто твърдѣ късно вечерьта пристигна и 30-а дивизия.

На 26 Декември на разсъмване, 34-й и 36-й полкове се присѣдиниха къмъ авангарда, за да продължатъ движението къмъ Долньо-Гусово; другата бригада отъ 30-а дивизия и 1 сотня отъ 23-й казашки полкъ, подъ командата на генерала Щитникова бѣха испратени за да завладѣятъ с. Мъглищъ, на сѣверъ отъ което имаше нѣколко редути, заети отъ неприятеля.

Селото Гусово, слѣдъ една къса прѣстрѣлка бѣ завладѣно отъ авангарда; сжщото нѣщо се случи и съ с. Мъглищъ. На 26 Декември, въ 8 часа вечерьта, генералъ Мирский като узна за вземането на с. Мъглищъ, заповѣда на отряда на генерала Щитникова да се задържи въ селото до утрѣ, да освѣти лѣвия си флангъ съ кавалерията, да образува отъ отряда си малки групи, съ цѣль да измами противника относительно числото и да направи една силна демонстрация къмъ Казанлъкъ; послѣ, съ колонната, която той командуваше, лично да отиде противъ Янина.

Движение на дѣснофланговата колонна.

Дѣсната колонна, бѣше концентрирана въ с. Зеленодърво и Топлешь. Генералъ Скобелевъ, за да намѣри по-удобенъ пѣть, испрати единъ офицеръ отъ Генерал-Щабъ за да разузнае за мѣстността; слѣдъ това, за движението на колонната бѣ избрана пѣтеката на Зеленодърво, която води прѣзъ Чифутъ до Имитлии. Този пѣть се намираше на около 5 километра отъ турекитѣ батареи на Лисата гора. За поправката на пѣтя бѣха испроводени 2 саперни роти, подъ прикритието на една казашка сотня.

Прѣдъ видъ на това, че пѣтя на тѣзи колонна се заплашваше непосредственно отъ Турцитѣ на Лисата гора, главната ѣ цѣль най-напрѣдъ трѣбаше да бѣде да земе върха на прохода. Освѣнъ това, като прѣдполагаше, че колонната може да срѣщне сериозно съпротивление отъ страна на Турцитѣ при Имитлии, за облекчение ролята ѣ генералъ Скобелевъ испрати въ дѣсно, по пѣтеката, която води въ с. Софуларъ (Скобелево) единъ самостоятеленъ отрядъ, съ цѣль да дѣйствиува въ фланга и тила на Турцитѣ, въ долината на Тунджа.

На 24 Декември, въ 4 часа сутриньта, авангарда на дѣсната колонна трѣгна по слѣдующия редъ: на чело, 12 стрѣлковѣ баталионъ, послѣ двѣ роти сапери, една команда работници отъ 64-й полкъ, 1-а и 2-а български дружини и, на опашката,—Уралеката сотня. Движението бѣше трудно и челната рота едвамъ можи да достигне на 25, въ 6½ часа сутриньта, до началото на прѣвала, а въ 8 часа на южния склонъ на височината Чифутъ; противъ всички очаквания, този пунктъ не бѣ заетъ отъ турцитѣ; по такъвъ начинъ, движението на колоната бѣ прикрито отъ къмъ истокъ; другитѣ части отъ авангарда приношуваха на сѣверъ отъ височата Чифутъ, гдѣто малко по малко пристигнаха прѣзъ вечерьта и прѣзъ ноцъта главнитѣ сили отъ колонната; послѣднитѣ войски пристигнаха на 25 Декември въ 6 часа сутриньта.

И така, за да се прѣминатъ 10—11 километра, тѣзи войски употрѣбиха около 20 часа.

На 26 Декември генералъ Скобелевъ поведе лично атаката на с. Имитлии съ слѣдующитѣ войски: 6 бата-

лиона, 1 сотня и 2 саперни роти. Двѣ български дружини и 12-ия стрѣлковъ баталионъ останаха като прикрытие на височ. Чифутъ. Въ 6 часа вечерьта турцитѣ, слѣдъ едно слабо съпротивление, оставиха с. Имитлии и отетжиха къмъ Казанлъкъ. 63-й полкъ зае селото и го приведе въ отбранително положение.

Сбѣтията на 27 Декември.

Кждѣ 8 часа сутриньта генералъ Скобелевъ бѣше съсредоточилъ 2-а бригада въ Имитлии. Другитѣ войски бѣха още на пѣть; 9-ия казашки полкъ прикриваше фронта. Полковникъ Вяземски, кждѣ 11 часа сутриньта, му събщи отъ височината, че на западъ отъ Шейново, по склоновѣтъ на планината се виждатъ, разгнати войски; той прѣдполага, че това сѣ отъ колонната на княза Мирекій; но Скобелевъ не повѣрва, като прѣдполагаше, че това може да сѣ турски войски, които идатъ на помощъ отъ Ямболъ. Освѣнъ това, генералъ Скобелевъ донесе на генералъ Радецки, че атаката прѣзъ този день е невъзможна, защото още не сѣ събрани всичкитѣ войски, и че тя трѣба да се отложи още на 24 часа.

Обхода на лѣвата колонна не бѣ по сполучливъ; благодарение на това, неприятеля имаше врѣме да изпразни прохода и да се спаси отъ катастрофата, обаче той не се възползува отъ това благоприятно обстоятелство.

Прѣзъ този день генералъ Скобелевъ устройваше демонстрации, съ цѣль да излъжи противника относительно количеството на отряда; но за да се освѣтли върху положението на лѣвофланговата колонна, той би трѣбало да испрати нѣкоя кавалерийска часть, за да открие връзка съ нея; обаче той не направи това, като прѣдполагаше, че за да извърши това на такова голѣмо разстояние нѣмаше въ распорѣждане нужното число кавалерия.

Въ 6 часа вечерьта, пристигна 61-ия полкъ отъ 1-а бригада, 9-й и 11-й стрѣлковѣ баталиони и 1 българска дружина. Полекитѣ батареи, безъ да се гледа на всичкитѣ усилия отъ страна на 62-ия полкъ, който ги придружаваше, едвамъ слѣдъ 30 часа работа можиха да пристигнатъ на височ. Чифутъ; така щото пристиганието имъ въ долината на Тунджа не можеше никакъ да се прѣд-

полага. По тѣзи причина, генералъ Скобелевъ се рѣши на слѣдующия день да атакува безъ полската си артилерия, като заповѣда на 32-й полкъ да остави батареитѣ и заедно съ 12-ия стрѣлковъ батальонъ да се присъедини къмъ главнитѣ сили на отряда.

Прѣзъ нощта на 27 Декември пристигнаха въ Имитли 1-й казашки полкъ и 1-ия драгунски отъ 1-а Дивизия, подъ началството на генералъ Доктуровъ. Кавалерията, за да прѣмине балкана, е била прѣдшествувана отъ 62-й полкъ, който е ималъ назначение да поправи и разчиства пѣтя; по този начинъ, независимо отъ голѣмитѣ мѣчнотии, които кавалерийската колонна посрѣщна по пѣтя, казашкия членъ отрядъ неупотрѣби повече отъ 7 часа за да дойде отъ Зелено-дърво въ Имитли.

На 28 сутринта, генералъ Скобелевъ располагаше съ слѣдующитѣ полкове: 61-ия, 63-ия и 64-ия отъ 16 Дивизия, 3-а, 4-а, 5-а, 6-а български дружини; и 1-й и 9-й казашки полкове, 1-й драгунски полкъ, една уралска сотня и 2-а конна батарея. До 2 часа послѣ обѣдъ, той очакваше да пристигне още 62-й полкъ, 12-й стрѣлковъ батальонъ и 1-ия улански полкъ.

Генералъ Скобелевъ рѣши да не атакува Шипка, както това желаше генералъ Радецки, защото въ такъвъ случай, той ще има на дѣсния си флангъ укрѣпената турска позиция на Шейново, а на лѣвия, — заетитѣ височини отъ турцитѣ, на югъ отъ височината св. Никола; поради това, той рѣши да атакува турската Шейновска позиция. Той смѣташе да дѣйствува съвмѣстно съ другата обходна колонна, а кавалерията си да испрати по направление на с. Хасѣтъ и Казанлъкъ, върху отетжнателната линия на турцитѣ.

Лѣва колонна. — Атаката трѣбаше да се почне на 27 сутринта; но генералъ Мирский трѣбаше да я отерочи, за да дочака колонната на генералъ Скобелева. Разстоянието мѣжду едната и другата колонна бѣше около 15 километра по права линия. Въ 8 часа сутринта, генералъ Мирский настѣпи къмъ Янина въ слѣдующия редъ: *авангардъ*: 5 сотни казаки, стрѣлковата бригада, 33-ия пѣши полкъ и планинската батарея; *главни сили*: 34-й, 36-й и 117-ия полкове; № 120-ия полкъ остана въ Гусово. Ге-

нералъ Щитниковъ получи заповѣдъ да трѣгне отъ Мъглишъ и да отиде въ Казанлъкъ, за да направи една диверсия въ тила на противника и да прикрие лѣвия флангъ на атакующата колонна.

При първата още атака с. Янина бѣ взето, а тѣй ежщо и с. Хасѣтъ. 2 сотни получиха заповѣдъ да се отправятъ на западъ и да откриятъ връзка съ колонната на генералъ Скобелевъ.

Мѣжду Хасѣтъ и Шипка се издигатъ единъ редъ могили, коронясани отъ турцитѣ съ траншеи. Турцитѣ отвориха артиллерийски огънь. Авангарда настѣпи противъ тѣзи позиция и 13 русеки батальона сломиха съпротивлението на противника, отблъснаха го отъ позицията му, завладѣха 3 топа и около стотина плѣнни. Въ това сражение генералъ Мирский бѣше ангажиралъ почти всичкитѣ си войски и за да прикрие лѣвия си флангъ испрати единъ батальонъ отъ послѣдния полкъ (117-ия) който той имаше на расположение. Войскитѣ бѣха изнурени отъ 7 часния бой; настѣпившия мракъ, нѣманието извѣстие за пристигането на генерала Скобелева отежтветвието на атака отъ страна на св. Никола го принудиха да прѣкъсне боя. Мѣжду това, прѣзъ нощта, той получи донесения отъ генералъ Щитниковъ, че е заелъ Казанлъкъ безъ да срѣщне тамъ противника и че тамъ е намѣрилъ голѣми продоволственни запаси.

Князь Мирский се сражава прѣзъ цѣлия день противъ единъ численно прѣвъсходенъ противникъ и му бѣше взелъ три редути (всичкитѣ бѣха четире); — но положението му бѣше твърдѣ критическо; той бѣше загубилъ повече отъ 1500 хора. Войницитѣ му бѣха твърдѣ уморени, а слѣдъ обѣдъ нѣмаше вече патрони, и тъкмо въ това врѣме, когато отряда се намираще на 100 крачки отъ противника, който располагаше съ грамадни бойни запаси; най-главното обстоятелство бѣше това, че той не можеше да се снабди съ тѣхъ.

Освѣтънъ това, той се боеше да не би генералъ Скобелевъ да срѣщне отъ къмъ западъ силни укрѣпени пунктове, за да не може да му помогне за атаката на Шипка; накрая, плѣннитѣ турци бѣха съобщили, че се очаква пристигането на 18 табора войска въ помощъ отъ кждѣ

Ямболъ. Прѣдъ видъ на това, той рѣши да не продължава борбата, да земе прѣзъ нощта съ 13 баталиона една отбранителна позиция. Резерва, състоящъ отъ 3 баталиона прѣнощува въ Хасѣтъ.

Въ 11 часа прѣзъ деня генералъ Щитниковъ трѣгна отъ Мъглищъ; тукъ той остави 1 баталионъ и 1 казашки взводъ съ поржка, щото непрѣменно да задържатъ този пунктъ и да испратятъ разѣзди по направление на Сливенъ и Стара-Загора. Споредъ донесението на разѣздитѣ, въ тѣзи мѣста не сж се оказали туреки войски; дѣйствително Стара-Загора не е била занета отъ никого. Гарнизона ѝ около 8 табора отстѣпилъ на Шипка прѣзъ нощта на 26 сръщу 27 Декември. Отряда на генерала Щитниковъ въ 3 часа послѣ обѣдъ зае Казанлъкъ съ 5 баталиона и 3 взвода казаци. Една мрѣжа отъ разѣзди бѣше испратена по венчки посоки, а $\frac{1}{2}$ сотня казаци насочена за Стара-Загора.

Атаката на Шипчанския проходъ на 28 Декември.

На 28 Декември, въ 5 часа сутринята една силва кононада отъ къмъ страната на генералъ Мирский даваше да се прѣднолага, че той е атакуванъ отъ турцитѣ. Нищо не се виждаше отъ страната на Св. Никола, понеже бѣше паднала гжета мжгла. По този начинъ се измина деня дори до пладня. Турцитѣ само сегисъ тогисъ сръбляха противъ св. Никола.

Князь Мирский се намираше, мѣжду прочемъ, въ съприкосновение съ противника и прѣстрѣлката се продължаваше прѣзъ цѣлата нощъ — отъ турскитѣ укрѣпления, които се намираха на истокъ отъ Шипка. Положението му го караше да се държи отбранително, до пристиганието на подкрѣпления отъ генералъ Щитникова. Въ това врѣме, Мирский бѣше укрѣпилъ позицията си; 13 баталиона се намираха въ 1-а линия, артиллерията му се угодѣми съ нѣколко топа отъ поголѣмъ калибръ; най послѣ, резерва му се угодѣми съ 3 баталиона (2 отъ Гусово и 1 отъ Хасѣтъ).

Кждѣ 10 часа, турцитѣ прѣдприеха една атака сръщу дѣсния флангъ; слѣдъ това — втора атака противъ лѣвия; но и двѣтѣ бѣха несполучливи, слѣдъ като прѣ-

търпѣха голѣми загуби. Въ 11 часа, с. Шипка и всичкитѣ укрѣпления на Истокъ отъ нея бѣха оставени отъ Турцитѣ.

Генералъ Радеcki, за да не излага на опасностъ дълго врѣме обходнитѣ колонни, видоизмѣни плана си, т. е. да чака заеманието на Шипка отъ обходнитѣ колонни и рѣши да атакува турцитѣ отъ къмъ фронта, за да облѣгчи дѣйствието на другитѣ отряди. По пладня той поведе фронтална атака противъ турската позиция на Шипка. Затѣзи цѣль бѣха назначени слѣдующитѣ колонни: една колонна (лѣвата), състояща отъ 55-й Подолски полкъ и 3 роти стрѣлци трѣбаше да атакува турскитѣ траншеи, като настѣпи по шосето; друга колонна, състояща отъ 1-ия бат. отъ 35-й Брянски полкъ, трѣбаше да настѣпи прѣзъ една траншея отъ св. Никола; 2-й батал. отъ 56-й Житомирский полкъ, трѣбаше да настѣпи вдѣсно отъ скалитѣ; най-послѣ 1-й и 3-й баталиони отъ 56-й полкъ трѣбаше да съставятъ общия резервъ.

Мѣстнитѣ условия бѣха твърдѣ негодни за атаката. По нѣманието на достатъчно мѣсто, атакующитѣ колонни трѣбваше да се движатъ въ гжети колонни подъ убийственния огънь на турцитѣ (22 табура, 10 мортири и 2 батареи). Русситѣ взеха първата и втора траншеи, но неможиха да напрѣднатъ по нататъкъ. Въ течение на по малко отъ 3 часа паднаха 1700 войници. Обаче, тѣзи жъртви не бѣха безполезни; атаката на 14-та Дивизия спомогна много за да се отвлѣче вниманието на турцитѣ. Вейсель-паша, прѣзъ цѣлия денъ, не прѣставаше да прѣдполага, че той исклучително се заплашва отъ фронтална атака, до гдѣто най-послѣ бѣше обкрѣженъ отъ всички страни отъ обходнитѣ колонни.

Турския генералъ задържа, до послѣдната минута, половината си войска и почти всичката артилерия на св. Никола, когато той най-много трѣбаше да се погрижи за защитата на позициитѣ при Шейново и Гусово. Кждѣ четири часа 14-а Дивизия можи да си отдѣхне. Турцитѣ почнаха да отстѣпватъ, а по послѣ се узна, че тѣ се прѣдаватъ.

Дѣсна колонна. Както видѣхме по-горѣ, генералъ Скобелевъ трѣбаше да атакува неприятеля на 27 Декември

едновременно съ княза Мирский; но една ужасна виелица задържа колонната му, понеже тя трѣбаше да си пробива път въ дълбокия снѣгъ (около 3 метра); вследствие на това тя се принуди да остави почти всичката си артилерия и се задоволи само съ 4 планински топа. Независимо отъ това, че генералъ Скобелевъ бѣше получилъ заповѣдь отъ генералъ Радецки да атакува Шипка, обаче той се отказа отъ това, прѣдъ видъ на това, че всичкитѣ му войски не бѣха събрани въ долината на Тунджа; а освѣнъ това, той можеше да бжде поставенъ мѣжду два огъня, ако турекитѣ войски въ Карлово би се притѣкли на помощъ. Прѣзъ този день той се ограничи само съ демонстрации, съ цѣль да излъже турцитѣ за силитѣ си. За тѣзи цѣль той бѣше заповѣдалъ на частитѣ да взематъ тънко расположение, а на планинската батарея да открие огънь противъ неприятеля, и въ този моментъ, когато турцитѣ се готвяха да атакуватъ княза Мирски.

На 28 Декември, генералъ Скобелевъ, можеше да располага съ слѣдующитѣ войски: Углицкий, Владимировский и Казанский полкове, 9-й и 11-ия стрѣлковы батальони, българското опълчение, 2-а планинска батарея, 1-й драгунски полкъ, 1-й и 9-й казашки полкове, една сотня уралски казаки и една команда иррегулярна конница. Полска артилерия съвсѣмъ му липсваше.

Сега се явяваше въпроса, що да атакува? Шипка или Шейново. Генералъ Радецки бѣше му заповѣдалъ да атакува Шипка отъ югъ; но въ този случай, той щѣше да изложи на опасностъ дѣсния флангъ; линията му за отетжпление би била съвършено прѣкъсната, ако Шейновския гарнизонъ би прѣминалъ въ настѣпление. По тѣзи причина генералъ Скобелевъ се рѣши да атакува Шейново, защото резултатитѣ въ случай на сполука щѣха да бждатъ по-рѣшителни, защото по такъвъ начинъ се прѣсичаше линията на отетжплението на турцитѣ и можеше да се съедини съ войскитѣ на генералъ Мирски.

Шейновската позиция бѣше силно укрѣпена: Шейново е едно малко турско село, на югъ отъ Шипка. Укрѣпленията бѣха разположени по слѣдующия начинъ: мѣжду Шипка и Шейново се намиратъ четири голѣми

келтически могили; турцитѣ бѣха ги укрѣпили съ по единъ сполемента отъ по два банкета и бѣха образували, по такъвъ начинъ, единъ голѣмъ редуть; тѣ бѣха въоръжени съ по шесть топа; прѣдъ селото, по калопферекия път бѣха построени кръгли укрѣпления, единъ лунообразенъ редуть съ 4 топа, които бѣха продължени въ дѣсно съ по единъ реданъ, съ три голѣми траншеи и съ по единъ редуть, въоръжени съ два топа.

Малко по назадъ, задъ тѣзи първа линия, се намираше едно голѣмо укрѣпление и още единъ околчастъ редуть. Всички тѣзи укрѣпления, съ исключение на третѣ първи, намираха се посрѣдъ гората, която окръжава селото, което обстоятелство не позволяваше на атакующия да открие неприятелскитѣ сили. Наконецъ, къмъ другата страна на селото имаше единъ редуть, въоръженъ съ 2 топа, а единъ четвърти околчастъ редуть допълняше тѣзи много силна позиция.

Генералъ Скобелевъ, къдѣ 6¹/₂ часа сутринята, даде слѣдующата заповѣдь за атаката на Шейново: „атаката ще се приготви съ огънь отъ 9-й 11-й стрѣлковы батальони, единъ сборенъ батальонъ отъ 63-й полкъ (3 роты, въоръжени съ Пибоди—Мартини); въ специални резервъ сж назначени Българската опълченска бригада и планинската батарея. Полковникъ Толстой ще даде по наташнини распорѣждания“.

„Втората линия ще се образува отъ 3-та и 4-та български дружини (безъ двѣ роты), отъ Углицкия № 63-й полкъ, отъ една саперна рота, подъ началството на генералъ Столѣтова.“

„Главния резервъ ще се състои отъ 61-й Владимировский, 62-й Суздальский, 64-й Казански полкове, подъ началството на генералъ Томиловски.“

„Всичката кавалерия (1-й драгунски, 1-й улански, 1-й и 9-й казашки, уралската сотня и българскитѣ кавалеристи) подъ началството на генерала Докторовъ, ще излъзатъ напрѣдъ и ще заематъ тѣзи мѣстни прѣдмѣти, които се намиратъ на дѣсния флангъ.“

„Въ врѣме на боя, кавалерията ще прикрива дѣсния флангъ, като наблюдава движението на неприятеля къмъ Казанлъкъ и като държи връзка съ отряда на Князь

Мирски. Ако неприятеля отетжни, то да прислѣдва енергически.“

„Главната цѣль на атаката ще бѣде Шейновския укрѣпенъ лагеръ.“

„Движенieto напрѣдъ ще става по ешелонно, като се почне отъ дѣсния флангъ.“

„Българската излишна дружина и една пионерна рота ще турятъ въ отбранително положение с. Имитлии, по направление на Калоферъ“.

Настѣплението се почна въ 8 часа сутринята, а въ 10 часа колонната на генералъ Скобелевъ бѣше се разгнала противъ Шейново, по слѣдующия начинъ: Владимирския полкъ и 5 български роти на лѣвото крило; дѣсното крило, което бѣше натоварено съ главната атака, се състояше отъ два стрѣлковы баталiona, 2 български дружини и Углицкия полкъ, — 9-й и 11-й стрѣлковы баталioni въ първата линия; една българска дружина служеше като специаленъ резервъ задъ двата флангъ.

Войскитѣ пристигнаха на разстояние на дѣйствиелния изстрѣлъ; първата линия приготви съ огъня си атаката, за да замѣни отетжтвieto на артиллерията; планинската батарея тоже откри огънь; но тя не произведе никакъвъ ефектъ, по причина на материала си и прѣдъ видъ на численното прѣвъсходство на неприятелската артиллерия. Огъня се продължава почти цѣль часъ; слѣдъ това, прѣдняята линия се усили съ единъ сборенъ баталionъ отъ Углицкия полкъ и сполучи да вземе могилитѣ, които се намиратъ на дѣсния флангъ на неприятелската позиция. Неприятеля заемаше с. Шипка и двата редута, които се намираха отъ двѣтѣ му страни.

Къмъ единъ часа послѣ пладня, 14 русски баталioni, 4 български дружини се намираха въ първата линия. Лѣвия флангъ се подаде назадъ, но полковникъ Панютинъ като видя критическитѣ положения, поведе Углицкия полкъ и атакува неприятеля, слѣдъ която атака се увлѣкоха и другитѣ части отъ бойния порядкъ. Генералъ Скобелевъ съ Владимирския полкъ атакува центра, а българитѣ атакуваха голѣмия редутъ на могилитѣ. Турцитѣ отетжиха наврѣдъ, хвърлиха оржжието си и почнаха да бѣгатъ по направление на Казанлъкъ. Генералъ Скобелевъ,

испрати незабавно 6 сотни за да имъ прѣсѣкжтъ пътя на отетжпванието. Генералъ Мирский, увѣдоменъ за сполуката на Скобелева, испрати, отъ своя страна, въ Казанлъкъ единъ полкъ, който зае града, като сполучи да захване отъ неприятеля 25 топа и многобройни бойни припаси. Вейселъ-паша, замаянъ, като се видя обкржженъ, не се опита даже да си пробие пътъ съ 22 баталiona, които се бияха юнашки противъ 14-та Дивизия, и които не бѣха още никакъ поколебани; твърдѣ възможно бѣше, щото той да си пробие пътъ прѣзъ русскитѣ войски, които бѣха безъ артиллерия и, които истощени физически, бѣха лишени отъ бойни припаси. Но, Вейселъ-паша даже не помисли за това. Той издигна бѣлото знаме, даже безъ да постави нѣкакви условия за своитѣ нещастни войски.

32000 плѣнени, отъ които 4 паши, 80 висши офицери и 270 субалтерни, 103 топа, отъ които 18 мортири отъ голѣмъ калибръ, многобройно количество пушки и бойни припаси бѣха трофеитѣ на това дѣло. Турцитѣ загубиха около 6,000 войника убити и ранени.

Русситѣ отъ своя страна, платиха доста скжно побѣдата. Въ продължение на двудневното стражение Князь Мирский имаше 20 офицери и 2030 чел. ранени и убити. Генералъ Скобелевъ загуби 43 офицери и 1344 войника. Общитѣ загуби на русситѣ прѣзъ 26, 27 и 28 Декември 1877 год. възлизатъ: на 2 генерали, 132 офицери, 5464 войника, отъ които 19 офицери и 1103 войника убити.

Сражението биде издържано почти отъ пѣхотата, полската артиллерия бѣше останала въ планината, планинската, по своитѣ технически условия, не произвѣде никакъвъ ефектъ.

Критически погледъ върху прѣминаванието на Балканитѣ отъ руската армия.

Прѣминаванието на Балкана отъ русситѣ въ тактическо и военно-походно отношения надминава въ много отношения знаменития походъ на Наполеона прѣзъ прохода Санъ-Бернардъ въ 1800 г.

Въ стратегическо отношения, той има отрицателно значение. Когато Бонапартъ дебушира въ тила на неприятеля, Генералъ Гурко, слѣзе прѣзъ Балкана противъ

лѣвия флангъ на неприятеля, при всичко че базата му се намираще на противоположния (дѣсни) флангъ, Едрене и Цариградъ. Поради тѣзи именно причина, лѣвото русско крило трѣбаше да слѣзе въ долината на Марица прѣзъ проходите, които се намиратъ на Истокъ отъ Шипка, за да прѣсѣкхтъ всичкитѣ отряди, които се намираха на сѣверозападъ отъ Ени-Загра—Харманлии. По такъвъ начинъ, защитата на проходите и София щѣше да падне сама по себѣ си. За да се пробие Балканската верига не бѣше необходимо, щото руската армия да ги форсира *последователно* на три пункта (Араба-Конакъ — Троянъ Шипка) и да се извършва такъвъ околень маневръ, какъвто бѣше този на генералъ Гурко. Достатъчно бѣше да се пробие само единъ пунктъ, за да падне цѣлата отбрана, а най-удобната посока, която даваше възможностъ на русситѣ да дѣйствуватъ въ флангъ и тилъ на прѣдната Балканска защита е тѣзи, която отива на Нова-Загора—Харманлии. Така щото, въ стратегическо отношение, дѣйствиата на русситѣ не прѣдставляватъ рационална стратегическа комбинация.

Въ тѣзи планинска операция, ний виждаме отново да се потвърдява факта, че планинитѣ, даже и въ най-тѣжкитѣ зими сж проходими, и слѣдователно, не сж едно абсолютно прѣпятствие за движението на войскитѣ; отбраняющия, който се отказва отъ активната отбрана, вслѣдството на численното прѣвъсходство на противника и *употрѣбява всичкото си старание за да запази проходите*, които заема, излага се на опасността да бѣде обходень, ако нѣма ежеминутно свѣдѣние за движенията и намѣренията на неприятеля.

Балканската верига можеше да се сматра като естествена прѣграда само до тогава, до когато русситѣ, по своята численность нѣмаха възможность да прѣдприематъ едно нашествие въ долината на Марица, а се ограничаха само съ пасивната отбрана на сѣверния склонъ на Балкана. Турцитѣ, поради своята малочисленность и прѣдвидъ на инициативата, която настѣпающия винаги имаше на страната си, не трѣбаше да си распрѣсватъ силитѣ по една обширна линия, но да се ограничатъ съ заемането на по важнитѣ проходи.

Стратегически, балканската линия загубваше значението си, щомъ като армията на русситѣ имаше на страната си численното прѣвъсходство и можеше да прѣмине балкана прѣзъ нѣкой проходъ и да продължава настѣпленieto. Този моментъ трѣбаше да дойде, щомъ като русско-ромънската армия се освободи подъ Шлѣвентъ. Прѣдъ видъ на това, турския главнокомандующия трѣбаше доброволно да испраздни Балканската линия, като почне отъ лѣвия си флангъ (Араба-Конакъ); послѣ, въ нѣколко дни, да оттѣгли и Шипчанската армия.

Тѣзи послѣдната можеше първоначално да отстѣпи къмъ Стара-Загора, за да се гарантира отъ всекакъвъ сюрпризъ, а послѣ да дѣйствува настѣпателно противъ тѣзи русски колонни, които би дебуширали отъ Балканитѣ; толкова повече, че поради труднитѣ съобщения, тѣ не можаха да иматъ прѣвъсходство въ артиллерия. А като се развалиха и прѣсѣчаха пѣтищата на Араба-Конакъ и Шипка, по които само можеше да прѣмине руската артиллерия и обозъ, съ това главнитѣ сили на турцитѣ придобиваха едно реално прѣвмущество надъ русситѣ.

При това, ако излишнитѣ войски отъ укрѣпени четвероужельникъ се приближаха къмъ дѣсни флангъ на Шипчанската армия, турцитѣ можаха да смѣтатъ на едно сериозно и дѣйствително съпротивление само тогава, *слѣдъ като съсрѣдочаха всичкитѣ си сили* на линията Нова-Загора—Стара-Загора—Пловдивъ. Една дивизия би било необходимо да се остави на Ямболъ, за да прѣгради пѣтя отъ Сливентъ за Ямболъ, който върви по горнята долина на р. Тунджа. Желѣзния пѣтъ, който се намира задъ тѣзи линия на съсрѣдоточаванieto, макаръ и да бѣше едноколеенъ и при лошава технически условия, всетаки той можеше да послужи като маневренна линия; отъ друга страна,—да образува главната комуникационна линия съ базата Едрене или Цариградъ.

Прѣдъ видъ на голѣмитѣ мъчнотии за прѣкарването на артиллерията и обоза прѣзъ планинскитѣ проходи, русситѣ за прѣминаването на балканската верига, трѣбаше да употребятъ доста дълго врѣме. Благодарение на това обстоятелство, турската армия имаше всичката възможность да се съсрѣдоточи, на който и да е пунктъ

отъ тѣзи линия, споредъ обстоятелствата. Но за тѣзи цѣль се изискваше само една направляюща сила, единъ интигентенъ и разуменъ началникъ и войски способни за настѣпателни дѣйствия, каквито именно не бѣха турскитѣ, защото спорѣдъ тѣхната неудовлетворителна организация, тѣ бѣха лишени отъ обозъ и отъ други административни служби. Защитата на страната, догдѣто русситѣ окончателно не бѣха завършили прѣсичанieto на турската операционна линия, можеше още да се води съ нѣкакъвъ шансъ за сполука, чрѣзъ едно методическо и добръ ржководено настѣпление. А, въ случай на несполука, турцитѣ всетаки имаха възможность да остѣпятъ къмъ Едрене, гдѣто именно трѣбаше да се даде единъ новъ отпоръ. Въ това врѣме този градъ не бѣше вѣорженъ, и трѣбаше да се побърза за да се вѣоржи, защото той служеше като единъ видъ редюитъ за държавната отбрана.

Отъ това прѣминаване на Балкана може да се извлече още едно поучение, а именно: че планинитѣ отъ срѣдня височина, даже зимѣ, и когато могатъ да се прѣминатъ по лоши пѣтеки, не прѣпятствуватъ за движението на кавалерията. Само движението на артилерията по тѣхъ е твърдѣ мъчно и, почти всичкитѣ войски се отказаха отъ полската си артилерия, — прѣзъ планинскитѣ проходи можиха да прѣминатъ само планинската артилерия и нѣколко конни батареи. Тѣзи послѣднитѣ за да прѣминатъ трѣбаше да се разглобяватъ и да се влечатъ на сани отъ войницитѣ. Слизанието е твърдѣ затруднително. Патроннитѣ санджци и обознитѣ кола съ продоволственитѣ запаси неможиха да прѣминатъ, такащото за прѣвозванието на продоволствени и бойни припаси русситѣ си послужиха съ товарни конѣе. Всичкитѣ тѣзи неудобства бѣха сериозни прѣчки за движението на колоннитѣ, а особено за взаимното имъ съдѣйствие къмъ една обща цѣль.

Една голѣма войскова масса, която се движи прѣзъ планината по трудни пѣтеки, или по проходи неудобни за движението на кола, не е способна за една настѣпателна операция, особно зимѣ, ако главната частъ отъ артилерията и една частъ отъ продоволствени и санитаренъ обозъ не успѣятъ да я прѣминатъ. Догдѣто се

удовлетворятъ всички тѣзи условия, врѣмето принадлежи на неприятели, който може да се възползува отъ този кризисъ, въ който сж поставени войскитѣ на настѣпающия и да извлѣче реални ползи, като дѣйствува настѣпателно противъ неприятелскитѣ маси.

При тѣзи условия, при които ставаше войната, найцѣлесобразния операционенъ планъ за турцитѣ би билъ слѣдующия: да стоятъ отбранително на р. Ломъ; да прѣминатъ незабавно Балкана и да прѣдприематъ енергическо настѣпление къмъ Дунава. Ако това не бѣше възможно, слѣдъ паданието на Плѣвенъ, то първата длъжность на главната турска квартира трѣбаше да се състои въ събиранieto свѣдѣния за намѣренята на русситѣ. Първитѣ движения на руската армия, която остана свободна слѣдъ паданието на Плѣвенъ, можаха достатъчно да я освѣтлятъ въ това отношение. Едно движение, въ която и да е посока къмъ Балканитѣ, можеше да служи като несъмнѣнно доказателство за намѣренieto имъ да ги форспратъ. Макарь, че съобщенията съ Османъ-паша бѣха отдавна прѣкъснати, но поерѣдетвомъ добръ устроена разузнавателна служба, задграница и въ собствената си земя, тѣ можаха подробно да узнаятъ дислокацията на рускитѣ войски, слѣдъ паданието на Плѣвенъ.

Остава сега да видимъ, по какъвъ начинъ турския генераленъ щабъ можеше да попрѣче за прѣминаванието на Балкана; по всеѣка вѣроятность, това бѣше невъзможно да се постигне на едно пространство отъ 280 километра, отъ София до Сливенъ. Отъ тѣзи смѣтка ние изключаваме западната частъ на Етрополския балканъ, който поради мѣстнитѣ си условия е непрактиченъ за движението на войскитѣ и Балкана на истокъ отъ Сливенъ, защото една операция отъ подобенъ родъ щѣше да се заплашва отъ турската армия, която бѣше расположена въ укрѣпении квадратъ.

Ние казахме по горѣ, че на това пространство се намираха най-малко удобнитѣ проходи за движението на голѣми войсковы единици и че тѣ сж твърдѣ отдалечени единъ отъ другъ. Защитника не взе други мѣрки, освѣнъ да ги заеме силно и да прѣгради непосредственно

дебушетата съ разни фортификационни постройки; но посредствомъ този начинъ за отбрана турцитѣ се отелабаха навредъ; трѣбаше слѣдователно, да се отстрани това неудобство съ една добръ организирана разнузнавателна служба, за да бжджтъ наврѣме прѣдизвѣстни за посокитѣ, по които ще дебушира противника, за да можтъ да го посрѣщнатъ съ численно прѣвосходни войски.

Като се явяха съ значителни сили на най-заплашванитѣ пунктове, турцитѣ можаха да иматъ голѣмо прѣимущество надъ противника, догдѣто той не събереше различнитѣ си колонни. На всѣки случай, кой може да отрече, че ако биха се взели тѣзи мѣрки, противника не би се намѣрилъ въ твърдѣ критическо положение. Пжтица, удобни за движението на тритѣ рода оржжие, бѣха рѣдки, и тѣзи които сжществуваха бѣха прѣградени съ такива укрѣпления, които трудно можаха да се атакуватъ отъ къмъ фронта; най-малкото прѣпятствие спираше движението на русситѣ и трѣбаше да се губи много врѣме за прѣодоляването му. Слѣдователно, турцитѣ прѣди всичко, трѣбаше да прѣградятъ материално всичкитѣ пунктове, които позволяваха обходното движение, а главната частъ отъ войскитѣ си да съсрѣдоточатъ въ този пунктъ, отъ гдѣто можаха да маневриратъ по вжтрѣшнитѣ линии.

Тукъ, не може да се исплъзне отъ вниманието ни още единъ твърдѣ важенъ въпросъ, а именно расположението на войскитѣ за почивка въ планината и прѣхраната имъ въ тѣзи мѣстность, която, поради мѣстнитѣ условия, може да стане само съ подвозъ.

Русситѣ бѣха учредили голѣми магазини въ Орхание и Габрово; продоволственни припаси бѣха подвезени съ шейни до входа на планината; но, по нататъкъ войскитѣ трѣбаше да ги носятъ на грѣба си. За транспорта на бойнитѣ припаси бѣха употребени почти исключительно реквизиционни товарни конье, а войницитѣ носяха въ раницитѣ храната си. Тѣзи войски, които нѣмаха възможность, по различни причини, да се снабдятъ съ товарни животни, бѣха лишени отъ бойни припаси, както напр. колонната на генералъ Святополка Мирский.

Русситѣ прѣминаха Балкана съ 120,000 человекъ раздѣлени на три голѣми маси. Разстоянието мѣжду тѣхъ бѣше толкова голѣмо, така щото тѣ не можаха да считватъ на взаимна поддрѣжка. При всичкитѣ тѣзи негодни условия за дѣйствие на русеката армия, турцитѣ не бѣха извѣстни за движението на русситѣ прѣзъ Балкана, даже въ този моментъ, когато тѣ вече бѣха напълно готови да извършатъ това, и се бѣха появили въ нѣкои пунктове. Велѣдствие на това, слѣдъ първото извѣстие за прѣминаването на Балкана отъ русситѣ, тѣ бѣха изненадани и загубиха възможността да се съсрѣдоточатъ на нѣкой пунктъ.

Въ началото на тѣзи операции, турската армия бѣше раздѣлена, на югъ отъ Балканитѣ, на нѣколко главни групи. Групата на дѣсното крило бѣше расположена срѣщу Шипка (около 50,000 войници, отъ които бѣха испроводени отряди въ прохода на Хаинкьой и Твърдица, както и единъ силенъ гарнизонъ въ Карлово); групата на лѣвото крило, подъ началството на Сюлейманъ-паша четеше въ редоветѣ си 30,000 войника; но и тѣ не бѣха концентрирани, — по-голѣмата частъ заемаше още София, а останалата се бѣше расположила на позиция въ Етрополския Балканъ; за по-нататъшното водание на операциитѣ, той располагаше само съ 20,000 человекъ, които още се организираха въ Едрене. Лѣвото крило отъ турската армия, щѣше да дѣйствува по-рационално, ако съсрѣдоточеше главнитѣ си сили въ една централна позиция, напр. около Златица, и испратеше незначителни отряди къмъ Балканскитѣ проходи, съ цѣль да забавятъ настѣплението на рускитѣ колонни, а въ случай, че тѣ дебуширатъ въ нѣкой пунктъ, да дѣйствува стрѣмително, като се стараше да ги разбие по части. Но дължината на отбранителната линия, както и неудовлетворителнитѣ съобщения, които неблагоприятствуваха за движението на войскитѣ на югъ отъ Балканитѣ, отъ истокъ къмъ западъ, не позволяваха концентрирането на турскитѣ сили върху единъ пунктъ. Въ казаната посока има само единъ пжтъ, и други паралелни съобщения почти не сжществуваатъ; така щото движението на голѣми войскови части би посрѣщнало голѣмо прѣпятствие. При тѣзи условия, дробението на турскитѣ сили

и тѣхното разпологане върху двата крайни пункта на охраняемата линия не може да се сматра осждително, толкова повече, че естественнитѣ условия на Балканскитѣ проходи и обстановката въ тѣзи минута, правяха възможно дебуширанieto на русекитѣ колонни прѣзъ Араба-Конакъ и Шипка.

Отряда на Генералъ Гурко, вече отъ нѣколко недѣли се сражаваше мѣжду Телишъ и Орхание, и отъ много врѣме значителни сили бѣха концентрирани на Шипка, подъ началството на генерала Радецки. Енергията и постоянството, съ които първия настъпваше; твърдостта, съ която послѣдния се държеше на Шипка, трѣбваше непрѣменно да накаратъ турцитѣ да прѣдполагатъ, че руситѣ се готвятъ да дебуширатъ прѣзъ тѣзи два пункта. За заеманието на тѣзи два прохода, не бѣше необходимо значителни войски; малки отряди, но добрѣ командувани, бѣха напълно достатѣчни за да покажатъ едно сериозно съпротивление, даже на численно прѣвъсходенъ противникъ и да го спратъ. Единъ проходъ, прѣграденъ съ укрѣпления, е много трудно да се форсира отъ къмъ фронта и то съ голѣми загуби; за доказателство на това може да ни послужи атаката на генералъ Радецки противъ Шипка, въ която дѣйствующата тукъ бригада изгуби 1700 человекъ въ нѣколко часа, безъ да може, обаче, да настъпи напредъ.

Най-удобнитѣ пунктове, върху които трѣбаше да се расположатъ тѣзи двѣ групи сж Казанлъкъ, на дѣсния флангъ и Ташкисенъ, на лѣвия. Казанлъкъ се намира на половинъ прѣходъ отъ Шипка, така щото турцитѣ имаха възможность да атакуватъ съ прѣвъсходни сили русекитѣ колонни, щомъ като тѣ дебушираха отъ проходите.

Ако руситѣ обходяха прохода—както и стана—положението на Казанлъкъ прѣдставляваше възможность на турцитѣ да движатъ войскитѣ си по голѣмия пѣть къмъ истокъ или къмъ западъ. Събитията нагледно показаха, до колко расположението на всичкитѣ турски войски при политѣ на Балкана бѣше пагубно за тѣхъ, защото веднажъ обкръжени отъ врѣдъ, тѣ бѣха принудени да капитулиратъ и да се прѣдадатъ безъ никакви условия на противника.

Поведението на турцитѣ на лѣвия флангъ бѣше тѣже укорително; вмѣсто да се концентриратъ въ Ташкисенъ, гдѣто се крътосватъ много пѣтица, тѣ заеха изнесената напредъ позиция Правецъ, Етрополь, и оставиха останалата частъ войски въ София; така щото съ заеманието на Искърския мостъ руситѣ можаха да попрѣчатъ за съединението на двата отряда, както и стана слѣдъ като бѣха бити всечки единъ отъ тѣхъ отдѣлно. При всичко, че генералъ Гурко бѣше приминалъ Балканитѣ прѣзъ Юлий месѣць 1877, турцитѣ всетаки мисляха Балканитѣ за непроходими; вѣроятно, тѣ сж си въображавали, че руситѣ ще си послужатъ само съ голѣмитѣ пѣтица и че обхода на тѣзи пунктове, които тѣ заемаха, е невъзможенъ. Всичко това доказва голѣмата затъпеность и невѣжество, всички тѣзи прѣдубеждения бѣха твърдѣ врѣдителни за защитата на една естествено твърдѣ силна линия, защитата на която не изискваше голѣми усилия, за да се води разумно.

Отъ страна на русекитѣ войски операциитѣ бѣха добрѣ водени. Тритѣ главни колонни извършиха почти едновременно движението си напредъ; тѣхното водение бѣше оставено на инициативата на тѣхнитѣ началници, които съумѣха по единъ блѣтеящъ начинъ да изпълнятъ повѣренната имъ миссия. Прѣдварителнитѣ ракогносецировки имъ дадоха възможность да употребятъ най-удобнитѣ пѣтица за колоннитѣ; обходнитѣ движения бѣха добрѣ пригответени; съдѣйствието на колоннитѣ помѣжду имъ бѣше прѣвъсходно регулирано, спорѣдъ врѣмето, което тѣ имаха да употребятъ, за да минатъ опрѣдѣления пѣть. Тамъ, гдѣто тѣ располагаха само съ единъ пѣть за настъпление, войскитѣ бѣха раздѣлени на нѣколко ешелони, съ голѣми интервали помѣжду имъ, съ цѣль да се избѣгне спиранieto на движението и стѣлкнуването имъ, по който начинъ се избѣгваше безполѣзното уморяване на войницитѣ.

Грижата, която всичкитѣ началници употребиха, за да се направятъ удобопроходими пѣтицата е достойна за похвала. Хиляди жители, подъ прикритието на авангарди, бѣха назначени за да очистятъ пѣтицата отъ снѣга. Независимо отъ тѣзи прѣдвидливи мѣрки, движението на

колоннитѣ се извърши съ най-голѣми мѣчнотии; много пѣти разчистеннии пѣти отново исчезваше подѣ снѣговетѣ и виелицитѣ, велѣдетвие на което само силната енергия и воля дадоха възможност за да се постигнатѣ даденитѣ обективи. Кѣмъ тѣзи мѣчнотии идяха да се прибавятѣ прѣкаранитѣ ноци на бивуацитѣ, подѣ една ледена температура. Понесенитѣ загуби отѣ колонната на Генералѣ Дандевилѣ сѣ живо доказателство за това.

Да изслѣдваме сега ролята на кавалерията въ врѣме на прѣминаването на Балкана; очевидно е, прѣди всичко, че ролята на този родѣ орѣжие трѣбаше да бѣде ограничена, прѣдѣ видѣ на самия характерѣ на мѣстността. Но, тѣзи мѣчнотии не прѣчаха да се придадатѣ кѣмъ авангардитѣ по нѣколко кавалерийски взвода за ординарческа служба и за разузнавание, условие, което не бѣше навредѣ запазено; иначе не може да се обясни, защо обходнитѣ колонни на генерала Скобелева и Князѣ Мирскій, които на 27 Декември се намираха на около 25 километри едни отѣ други, не можиха да възстановятѣ въ сѣщия день връзка по мѣжду си.

Блѣскавата сполука на руската армия се дължи на съвокупното усилие на тритѣ руски колонни. Князѣ Мирскій, като атакува на 27 Декември отѣ кѣмъ Гусово, бѣше притѣглитѣ кѣмъ себѣ си по-голѣмата частѣ отѣ турскитѣ войски, които бѣха разположени при политѣ на Шипка; Генералѣ Радеки сѣ атаката на турската позиция при Св. Никола на 28, задържа турцитѣ, които защитаваха планината, така щото генералѣ Скобелевѣ, когато атакува Шейновската позиция отѣ кѣмъ западѣ, намѣри само частѣ отѣ турскитѣ войски и, независимо отѣ храбростѣта на защитницитѣ, армията на Вейсель-паша трѣбаше да бѣде окончателно погубена.

Турцитѣ, повидимому, съвсѣмъ не сѣ се интересували сѣ разузнавателната служба на кавалерията; тѣ нигдѣ не се погрижиха да прикриятѣ фланговетѣ и тила си сѣ кавалерийски разѣзди, за да се избѣгнатѣ сюрпризитѣ, защото никога тѣ не бѣха прѣдудѣдомени за движенията на неприятеля.

Ако взетитѣ стратегически мѣрки отѣ главния руски щабѣ бѣха рационални и съгласни сѣ цѣлѣта, то честѣта

за извършването имѣ безсѣмнѣнно принадлежи на подчиненитѣ началствующи лица. Опитността отѣ Плѣвненскитѣ атаки даде своя плодѣ, и русцитѣ знаяха вече, че атаката противѣ фронта на единѣ силно укрѣпенѣ противникѣ е невъзможно и свързана сѣ голѣми загуби. За тѣзи цѣль, ний ги виждаме да прибѣгватѣ кѣмъ обходни движения и флангови атаки. При сегашното орѣжие, безсѣмнѣнно е, че тѣзи атаки сѣ най-разумнитѣ, но не трѣба да се забравя, че тѣзи обходни движения иматѣ като послѣдствия распрѣсването на силитѣ и изискватѣ, щото противника да се удържа отѣ кѣмъ фронта; при всичко това, никакѣ не прѣче на отбраняющия да дѣйствува настѣпателно и да употребѣи най-кѣсата линия, за да нападне обходнитѣ колонни, догдѣто тѣ още не се успѣли да изпълнятѣ движението си. Обходнитѣ движения не трѣба да бѣдатѣ твърдѣ широки, а военната история ни учи, че укрѣпенитѣ позиции парализиратѣ инициативата на войскитѣ, които ги заематѣ.

На 26 Декември, единѣ твърдѣ удобенѣ случай се прѣдстави на Шипчанската армия, командувана отѣ Вейсель-паша, за да нанесе единѣ частенѣ ударѣ противѣ войскитѣ на генерала Мирскій, когато той настѣпваше отѣ истокѣ, за която цѣль трѣбаше да се оставятѣ незначителни войски въ прохода. Турцитѣ можяха да атакуватѣ сѣ численно прѣвъсходни сили Княза Мирскій на Гусово, да го отблѣснатѣ въ планинитѣ и слѣдѣ това да се обърнатѣ срѣщу колонната на генерала Скобелева. Очевидно е, че бездѣйствието на Вейсель-паша, на 26 и 27 Декември, най-много спомогна за капитуляцията на турската армия, и че то исклучително облекчи операцията на руската армия.

Стратегическия резултатѣ отѣ побѣдата на Шипка бѣше грамаденѣ: прохода се отвори, най-добрата армия, сѣ която располагаха турцитѣ, бѣше взета въ плѣнѣ и пѣтя за Едрене бѣше съвършено свободенѣ,—Едрене, този редюитѣ на Турция, този плацдармѣ, на който трѣбаше да се покаже най-голѣмото съпротивление, бѣше откритѣ и се намираше, тѣй да кажемѣ, безѣ защитници.

Русцитѣ се бояха, да не би турцитѣ да присѣдѣнятѣ войскитѣ на четверожгълника (50,000 человекѣ)

conf. 264
27/12

къмъ тѣзи на Вейселъ-Паша; но тѣзи комбинация съвсѣмъ бѣше испузната отъ Цариградъ. Ржководителитѣ въ Цариградъ намираха за по добрѣ да усилятъ армията на Шакиръ паша съ 40.000 человекъ и да я противопоставятъ противъ генералъ Гурко. Но тѣзи комбинация бѣше най-несполучливата. Едно бързо настѣпателно движение отъ армията на генералъ Радецки, съвмѣстно съ двѣтѣ гренадерски дивизии, които бѣха насочени отъ къмъ Габрово, като резервъ, и прикрити влѣво отъ XI корпусъ (Делингсхаузенъ), трѣбаше да има като фаталенъ резултатъ заемането на Одринъ. Помощта, която можеше да се очаква отъ западната турска армия щѣше да бжде твърдѣ кжсна; освѣнъ това трѣбаше да се противодѣйствова на генералъ Гурко.

Критика трѣба да се запита, дали извършенитѣ обходни движения сж били съобразни съ тактическитѣ принципи, и дали неприятеля съ енергическото прѣминаване въ настѣпление, можеше да порази отдѣлно рускитѣ колонни? За да отговоримъ на този въпросъ, не трѣба да забравяме, че ген. Радецки бѣше присмѣтналъ марша на тѣзи колонни така, щото тѣ да можтѣ да стигнатъ оврѣме на опрѣдѣленитѣ мѣста. Но, даже въ случай, че генералъ Скобелевъ и князь Мирски не биха дебуширалч едноврѣменно въ долината на Тунджа, генералъ Радецки като бѣше констатиралъ отектствието на инициативата отъ страна на турцитѣ, нѣмаше защо да се бои — плана му значи имаше много шансове за сполука.

Остава да кажемъ още за тактическото изпълнение на операциитѣ; но, въ това отношение, ние ще се ограничимъ само съ нѣкои общи заблѣжки, защото иначе много ще се отдалечимъ отъ поставената си цѣль. Спорѣдъ мѣстнитѣ условия, даденитѣ тукъ боеве не можтѣ да се различаватъ значително отъ тѣзи въ полето.

Ще поговоримъ тукъ за тактиката на генералъ Скобелева, приета отъ него, по причина на отектствието на артиллерия. Генералъ Скобелевъ бѣше получилъ заповѣдъ да атакува Шейновската позиция; за тѣзи цѣль, както казахме по горѣ, той бѣ назначилъ: два стрѣлковни баталиона и единъ своденъ баталионъ, въоржжени съ турски пушки Мартини, и ги бѣше опрѣдѣлил за да приготвѣтъ

съ огнь атаката. До това врѣме въ русситѣ нѣмаше привычка да се приготвѣ атаката съ огнь отъ стрѣлковата верига и тукъ, пръвъ пжтъ виждаме този начинъ за дѣйствие. Огня се продължава около единъ часъ, безъ да причини голѣми поврѣди на неприятеля, което показва, че той е произведенъ отъ далечни ржстоания. Въ всѣки случай, съерѣдотоочения пѣхотенъ огнь неможеше да има голѣмо влияние върху единъ противникъ, който се е рѣшилъ да се отбранява рѣшително. Генералъ Скобелевъ оправдава тѣзи мѣрки съ отектствието на артиллерия; макаръ, че сферата за дѣйствие на съврѣменното пѣхотно оржжие значително да се е уголѣмилъ, обаче той никакъ не отказва, че артиллерията трѣба да почне боя и да приготви отъ далечъ атаката; тѣзи роль може да се възложи на пѣхотата само въ такъвъ случай, ако нейния необходимъ помощникъ—артиллерията липсува.

ОКУПАЦИЯТА НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ОТЪ АВСТРИЙСКИТЕ ВОЙСКИ ПРЪЗЪ 1878 Г.

Съгласно 25 чл. отъ Берлинския договоръ Австрийската империя доби правото за да окупира врѣменно турекитѣ провинции Босна и Херцеговина, подъ прѣдлогъ да тури редъ въ тѣзи страни, които почти отъ 1875 година се разтерзаваха отъ вжтрѣшни смущения.

Описание на страната.

Босна и Турска Кроація принадлежатъ къмъ басейна на р. Сава; Херцеговина включава въ себе си басейна на р. Нарента, водитѣ на която се вливатъ въ Адриатическо море.

Тѣзи Бошнашки провинции се отдѣлятъ отъ Далмация отъ Динарскитѣ Алпи, на които най-високия връхъ *Динара*, при изворитѣ на р. Керка, достига 1,812 метра височина. Тѣзи планини на сѣверъ носятъ името Прологъ, въ Херцеговина — Градина-Планина, а на Черногорската граница — Орненъ планина (1,900 м.).

На сѣверо-истокъ отъ тѣзи планини всичката страна е прорѣзана съ дълбоки долини, мѣжду които се издигатъ террасообразно високи плоскогория (плата). Всичкитѣ води тѣкжтъ мѣжду високи гребени и на мѣстѣ се промжкватъ прѣзъ съвсѣмъ тѣсни клисури.

Най-високия гребенъ е този, който се намира мѣжду р. Нарента и р. Босна; той почва отъ Радованъ-Планина на югъ отъ Травникъ, достига 2,128 метра височина въ масива на Трескавица, на югъ отъ Сараевската долина, стѣснява долината на р. Дрина въ околноститѣ на Фоча и послѣ се направлява къмъ Чърна-Гора.

На западъ отъ тѣзи висока верига, въ Турска Кроація и въ Херцеговина варовититѣ плоскогория сж голи и много прѣвечени; всичката тѣзи страна е камениста,

безводна и лишена отъ растителность. Рѣкитѣ сж малобройни и често се губятъ въ земята за да излѣзатъ на нѣколко километра по-долу. По главнитѣ рѣкове въ Турска Кроація сж Гърлевица-Планина (1971 м.) и Чърна-Гора мѣжду високата долина на р. Унна и р. Вербасъ. Въ Херцеговина, гдѣто се извира р. Нарента, Чърна-Гора достига 2,029 м. и Чървена-Планина се издига на 1,881 метра.

На сѣверъ отъ Радованъ-Планина и Трескавица, страната има съвсѣмъ другъ видъ. Планинитѣ се ширятъ като масиви мѣжду притоцитѣ на р. Сава и прѣдставляватъ силни отбранителни позиции. Босна е добръ поена; планинитѣ, които достигатъ една височина отъ 1,200—1,800 метра, сж покрити съ голѣми лѣсни пространства; долинитѣ сж въобще твърдѣ плодородни.

Климатъ.

Климата въ Босна е почти умѣренъ лѣтѣмъ, но твърдѣ студенъ прѣзъ зимата; напротивъ, въ Херцеговина е лошъ прѣзъ всичкитѣ годишни врѣмена; лѣтѣмъ горѣщинитѣ сж съвсѣмъ голѣми, а зимѣ плоскогорията сж изложени на единъ силенъ вѣтъръ и често леденъ.

Р. Сава образува сѣверната граница на Босна. Нейнитѣ дѣсни притоци поятъ и уплодотворяватъ страната; първомъ тѣ тѣкжтъ паралелно на гребенитѣ, които образуватъ релефа на страната; послѣ ги прѣцѣпватъ послѣдователно и се направляватъ на сѣверо-истокъ перпендикулярно на първоначалното си направление; по тѣхното именно течение слѣдватъ съобщенията мѣжду Босна и Албания отъ една страна и голѣмия търговски пътъ Загребъ — Солунъ. Долинитѣ на рѣкитѣ обикновено сж тѣсни и се разширяватъ недалечъ отъ вливанетоъ имъ въ р. Сава. Тѣзи рѣки сж слѣдующитѣ:

Р. *Унна* извира отъ Динарскитѣ Алпи и отъ Нови служи като граница мѣжду Австрийска и Турска Кроація.

Р. *Вербасъ* има твърдѣ бързо течение, отъ Баялука става судходна.

Р. *Босна* извира отъ Трескавица-Планина; долината ѝ се състои отъ послѣдователни тѣсини и доста широки басейни; отъ Магнай на горѣ е судходна.

Р. *Дрина* се образува отъ три рѣкички; тече отъ юго-истокъ къмъ сѣверо-западъ мѣжду Чърна-Гора и Сърбия и подъ Вишеградъ образува границата мѣжду Сърбия и Босна.

Р. *Нарента* е единствената по-голяма рѣка въ Херцеговина; тя прѣминава прѣзъ Далмация и отъ Метковецъ на долу е судоходна; освѣнъ това има още две голѣми неправилни котловини, а именно тѣзи на Ливно (на с. з. отъ Нарента) и тѣзи на Требинье (на с. и.), на които обаче водитѣ на нийдѣ не се истичатъ.

Народонаселение.

Изобщо малки градове и сиромашки села въ главнитѣ долини, гдѣто е разпрѣсната по-голямата частъ отъ населението; тѣзи населени пунктове се съединяватъ помѣжду си съ лошава пѣтица, които въ дъждовно врѣме ставатъ почти непроходими. Отъ Добралинъ до Баялука имаше единъ нищожень желѣзень пѣтъ.

Въ тѣзи страна нѣмаше крѣпости по новъ образецъ, но нѣколко стари кули въ градоветѣ и многобройни блокаузи по пѣтицата, по проходите, които имаха формата на кръгли кули, състоящи отъ два етажа; тѣзи малки фортове, които носяха името на караули бѣха построени отъ камъкъ или дърво; гарнизона имъ състоеше отъ 10—80 человекъ и лесно мажаха да се разрушатъ отъ полската артилерия.

Сараево (Босна-Сарай) е столицата на Босна, съ 50,000 жители; тя се намира на р. Милячка, притокъ на р. Босна. Пѣтя, които тукъ води отъ Австрийска Славония почва отъ Бродъ на р. Сава, минава прѣзъ Дервентъ, добира се до р. Босна на Которско и послѣ отива по долината ѝ, като минава прѣзъ Добой, Маглай, Зепче, Врандукъ, Зеница, Бусовацъ, Киселякъ, Врела-Босна; този пѣтъ се изминува на конь за 44 часа, — 9 марша. На Витецъ, мѣжду Зеница и Бусовацъ, къмъ този пѣтъ се присъединява пѣтя, който дохожда отъ Алтъ-Градишка, на р. Сава, прѣзъ Баялука (20,000 жители), Ситница, Варкаръ Вакуфъ, Яйце, Травникъ, който още може да се нарече пѣтя на Върбасъ. Въ Баялука дохожда още единъ другъ пѣтъ, който въ Приедоръ се събира съ още два, отъ

тѣхъ една дохожда отъ Костайница и Нови, на р. Унна; На истокъ отъ пѣтя Бродъ-Сараево е за забѣлѣзване пѣтя, който отъ Добой слиза въ долината на р. Спресса, прѣзъ Грассаница и Долня-Тузла, и отива за Долня-Тузла и Зворникъ къмъ Сръбската граница. Други два пѣтица: Брѣчка — Долня-Тузла, и Рача-Зворникъ отиватъ прѣзъ планината въ Сараево; тѣ еж по-къси отъ първия, но еж много по трудни за движение.

Мостаръ е главния градъ на Херцеговина (15 000 жители) и се намира на р. Нарента на два прѣхода отъ Далмация. По долината на тѣзи рѣка върви пѣтя отъ Метковецъ (близо до Форта Опусъ) за Коница и Сараево, като минава прѣзъ Динарскитѣ Алпи (8 прѣхода). Ливно и Трѣбине се намиратъ на близо отъ Далматинската граница.

Единственъ пѣтъ, който съединява тѣзи две провинции съ останалата частъ на турската империя е *пощенския пѣтъ за Цариградъ* отъ Сараево, прѣзъ Вишеградъ, Сѣница, Новипазаръ, Митровица; той се намираше въ твърдѣ лошава условия. Новипазарския санджакъ, който прѣцѣпва този пѣтъ е една тѣсна ивица мѣжду Сърбия и Чърна-Гора.

Жителитѣ на Босна и Херцеговина, съ изключение на нѣколко хиляди евреи и цигани, еж славяни; но принадлежатъ къмъ различни вѣроисповѣдания. Почти едната половина отъ населението еж мухамедани, а другата християни, отъ които частъ еж православни и частъ католици. Турцитѣ еж владѣтелитѣ на чифлицитѣ, а християнитѣ еж почти въ робско състояние, — тѣ обработватъ земитѣ на първитѣ. Благодарение на различнитѣ вѣроисповѣдания, мѣжду населенето на тѣзи провинции ежествува голѣма умраза. Народонаселението е здраво, красиво и юнашко, но се намира въ дълбоко невѣжество.

Отъ много врѣме вниманието на Австрия, или по добръ на правителството и генералния щабъ, бѣше обърнато къмъ тѣзи страни. Тѣзи мѣста бѣха вече обиколени отъ австрийски офицери, съ цѣлъ да рекогносцировать мѣтността прѣдъ видъ на една военна операция; освѣнъ това, австрийскитѣ консулта бѣха събрали за тѣзи цѣлъ достатъчно свѣдѣния.

Отъ събранитѣ свѣдѣнія ставаше очевидно, че случайната намѣса въ работитѣ на Босна и Херцеговина нѣмаше да бѣде приятна на населението, при всичко, че въ австрийската войска имаше цѣли полкове, които говорятъ языка имъ и исповѣдватъ схщата вѣра. Поради тѣзи причина, тѣ прѣдполагаха, че ще посрѣщнатъ съпротивление само въ нѣкои части; освѣнъ това, тѣ знаяха, че умиротворяването на тѣзи провинция можаше да се постигне само съ една военна окупация, съ обезоружаванieto на населението и съ поставяннето на чело едно силно правителство.

Освѣнъ тѣзи имаше и други матариални прѣчки, които прѣпятствуваха за движението на обоза.

Истина, турското правителство бѣше дало съгласието си за заемането на тѣзи двѣ провинции, обаче поведението ѝ бѣше таково неопрѣдѣленно, щото австрийското правителство трѣбаше да вземе въ съображение, при съставленieto проекта за окупацията, съпротивлението, което можаха да дадатъ турскитѣ гарнизони, които до това врѣме още стояха въ градоветѣ.

Прѣдъ видъ на туку що казанното, трудно бѣше за австрийския генераленъ щабъ да опрѣдѣли силитѣ, които приблизително щѣха да иматъ противъ себѣ си австрийскитѣ войски. Поради това плана на австрийския генераленъ щабъ бѣше основанъ, най-паче, на географическитѣ и типографически условия на страната и на нейното расположение относительно империята, на възможнитѣ неприятели, и отъ друга страна на необходимостта да има достаточна сили за да навлѣзатъ по отдѣлнитѣ операционни линии и да осигурятъ тила си.

Плана на австрийцитѣ.

Окупацията на Босна и Херцеговина се сматряше като двѣ отдѣлни прѣдприятия, отъ които заемането на Босна се считаше като първостепенно.

Плана бѣше слѣдующия:

За нашествието въ Босна за операционна база служаше пограничната линия на Унна и Сава, отъ гдѣто войскитѣ, споредъ числото на пѣтицата щѣха да се насочатъ въ толкова колонни къмъ Босна,—главния обективъ

на операциитѣ. Тѣзи колонни, споредъ численността, състава и продоволственитѣ нужди трѣбаше да бѣдѣтъ такива, щото всѣка една отъ тѣхъ да може да дѣйствува самостоятелно, както това бѣше нужно отъ мѣстнитѣ условия, гдѣто напрѣчнитѣ съобщения бѣха твърдѣ рѣдки или пѣкъ трудни; освѣнъ това, назадъ, въ по-важнитѣ мѣста, по пѣтицата трѣбаше да се оставятъ гарнизони за да се осигурятъ съобщенията и да се удържатъ заетитѣ мѣста; да се продоволствуватъ исклучително отъ базата посрѣдствомъ обозъ и товарни животни; да се организиратъ магазини въ страната; да се обезоружжи населението.

За дѣйствиетата противъ Херцеговина, бѣха рѣшили, да се базиратъ на далматинската граница противъ Мостаръ, да заематъ този градъ и, слѣдователно, да съдѣйствуватъ отъ фланга за окупацията на Босна, за която цѣль войскитѣ щѣха да се испратятъ по направление на Сараево; да пазятъ границата съ други войски на сѣверъ и югъ отъ тѣзи линии за нашествие и да държатъ въ респектъ населението въ районитѣ на Ливно и Трѣбине.

Освѣнъ това, правителството и генералния щабъ имаха вѣра въ симпатията на всичкитѣ християни католици и на известна часть отъ православнитѣ; даже се надѣваха, че една часть на мусулманитѣ, които желаяха часть по скоро да се свърши тѣзи анархия, нѣма да сж противни на окупацията. Споредъ прѣдположението на австрийцитѣ, възможнитѣ неприятели, можаха да бѣдѣтъ нѣкои беюве и фанатическата мусулманска плебалия, а може би и турскитѣ войници, които се намираха въ различни гарнизони на провинцията; тѣзи послѣднитѣ достигаха около 40,000 человекъ, почти всички пѣхотинци отъ тритѣ категории войски (Низамъ, Редифъ, Муостафъжъ), $\frac{3}{4}$ отъ които бѣха отъ тѣзи страни; тѣ бѣха лошево облѣчени и не дисциплинировани, съ исклучение на 4 албански баталиона. Тѣзи войски бѣха въоружени съ добри пушки (Хенри-Мартини и Винчестеръ) и имаха както круповски топови, така и отъ старата Лахитова система. Освѣнъ туй, въ страната се намираха много пушки отъ различни системи, испратени, вѣроятно, за въоруженieto на доброволцитѣ.

Като вземемъ въ съображение естественнитѣ условия на страната, характера на жителитѣ и състоянието на нѣщата, окупацията можеше да срѣщне едно съпротивление, което можеше да се прѣдвиди, че ще бѣде въ слѣдующата форма: пасивна и мѣстна отбрана на прѣграднитѣ позиции по пжтищата и въ по-главнитѣ населени пунктове противъ главитѣ на колоннитѣ и евентуални заплашвания противъ тѣла. Една комбинирана и методична отбрана не можеше да се прѣдполага противъ бързото и рѣшително нашествие, защото липсваха на противника най-главнитѣ елементи за това, а именно: съгласие, подготовка и настѣпателенъ духъ. Нито пъкъ на чело на босняшкитѣ войски се намираше нѣкой знаменитѣ военачалникъ.

Прѣди да почнемъ разказа на самитѣ събития, тукъ ще дадемъ текстуално мнѣнието на австрийския генераленъ щабъ, относително характера и условията на тѣзи страни, което се съдържа въ реляцията му въ военнитѣ архиви:

„Боснянския вилаетъ (управлението на който обгръща Босна, Херцеговина и Новипазарския санджакъ), покритъ отъ една планинска маса, прикрива като единъ можщественъ булевардъ, издаденъ къмъ сѣверъ, тѣзи стратегическа тѣсенина (дефиле), която верѣдъ каменисти и лѣснати планини, мѣжду Сърбия и Чернагора, позволява входа въ знаменитото Косовско поле. Него който притѣжава и, заедно съ това, централния възелъ на водосливателната линия при изворитѣ на Бѣли Дринъ, на двѣтѣ Морави, на Вардаръ, на Струма и Марица, е господаръ въ военно и политическо-търговско отношение; той може да се движи къмъ всичкитѣ страни и морета въ западната частъ на Балканския полуостровъ.

„Това е достатъчно за да покаже голѣмата важностъ на Босна, а тѣй сжщо и тѣсната географическа, политическа и стратегическа връзка, която сжществува, както е добръ известно, мѣжду Сърбския и Черногорски операционни театри и Босненския театръ.

„Този послѣдния има голѣма важностъ за Австрия, защото той има най-неблагоприятно влияние за защитата на една частъ отъ южнитѣ ѝ провинции. Издадена като единъ клинъ въ австрийскитѣ владѣния, и тѣзи послѣд-

„нитѣ опасани отъ една граница около 800 километри, Босна отдѣля района на Сава отъ Далмация, която се прѣдставлява като една прибрѣжна ивица, и е най-уязвимата частъ отъ Австрийската монархия, и понеже нѣма съ тѣзи послѣдния други съобщения освѣнъ прѣзь морето, то въ една война противъ една силна морска държава, не може да бѣде защитена съ голѣма надѣжда за добръ край.

„Босна, страна планинска, малко населена, злѣ обработвана, измжчена отъ вѣковнитѣ варварщини и често опустошавана, прѣдставлява голѣми мжчотии за каквато и да е военна операция, която има за база Адриатическото море или р. Сава.

„Динарската верига, която раздѣля страната на двѣ операционни зони, не позволява на движуцитѣ се колонни отъ сѣверъ и отъ сѣверо-западъ да се съединятъ къмъ срѣдата освѣнъ слѣдъ единъ дълъгъ пжтъ.

„Естеството и посоката на планинскитѣ ржтове, особено въ собствена Босна, ограничаватъ изобщо операциитѣ въ долинитѣ на рѣкитѣ. Но, мѣжду най-голѣмитѣ отъ тѣзи има единъ настоящъ лабиринтъ отъ планини и оврази, който винаги осигурява на отбраняющия единъ пжтъ за избѣгване и достатъчно скривалища, непристѣлни слѣдъ всеко поражение, което приготвя за настѣпающия една нова опасностъ, послѣ всека побѣда. Незначителното число пжтища, които водятъ въ вжтрѣшността на страната, отиватъ по тѣсни дефилета и винаги могатъ да се прѣградятъ мѣжду стръмнитѣ брѣгове, които образуватъ долината. Почти абсолютното отсъствие на напрѣчни пжтища, по причина на планинитѣ, и голѣмото расстояние мѣжду операционнитѣ линии ги правятъ неудобни за връзката на различнитѣ колонни, толкова повече, че голѣмитѣ лѣсисти пространства, прѣдставляватъ много мжчотии за наблюдение и за движение.

„Когато, отъ една страна, сиромашията на тѣзи негостоприемни страни кара нашествующата войска да носи всичко съ себѣ си, което ѝ е потребно (даже вода и дърва по нѣкога въ Херцеговина), отъ друга страна, състоянието на съвсѣмъ изоставенитѣ пжтища, противо-

„поставя мъчнотии, често пкти почти непрѣдолими, за снабдяването отъ базата. Тѣзи прѣчки растгтъ още повече съ всека крачка напредъ; освѣнъ това, общото строение на мѣстността и отектветието на съотвѣтствующи мѣста, не позволяватъ да се изнесе базата по-напредъ, както би слѣдвало да се постъпи въ този случай. Въобще, продоволствието на една голѣма масса войски, дѣйствующи въ тѣзи страни, ще бжде винаги една отъ най-труднитѣ проблеми.

„Сиромашията на християнскитѣ кжци по селата и строгостта на нравитѣ и религиознитѣ привички на мухамеданитѣ въ градоветѣ, не позволяватъ изобщо расположението на войскитѣ по квартири. Поради това сж неизбѣжни много болѣсти мѣжду войскитѣ, които сж изложени, на открито небе, на бързитѣ промѣнения на атмосфернитѣ явления, които сж твърдѣ чести въ тѣзи райони и изнурени отъ труднитѣ походи въ планината.

„Ако топографическитѣ и климатическитѣ условия на страната толкова много прѣчатъ за военнитѣ дѣйствия, това ще бжде още по-чувствително и по-трудно въ случай, че възстане мѣстното население.

„Възстаналитѣ банди ще запазятъ винаги най-голѣма подвижностъ, като се вземе прѣдъ видъ тѣхнитѣ ничтожни нужди, отектветието на обозъ и други тѣжести, необходими за една войска. Многобройнитѣ кули, добрѣ расположены въ повечето случаи, прѣдставляватъ на възстанниците такива упори, каквито именно тѣмъ сж потрѣбни; натурата на мѣстността имъ позволява да извлѣкатъ най-голѣма полза отъ доброто познанство съ мѣстността, за да водятъ партизанска борба, и да избѣгватъ лесно голѣмитѣ срѣщи. И при всичко това, когато армията е принудена отъ сиромашията на страната да се продоволствува отъ базата си, има основание да се бои постоянно за сигурността на тила си, защото дългитѣ обозни колонни, които ще минатъ по пктищата, ще привлѣкатъ вниманието на възстаналитѣ селяни, за да ги нападнатъ.

„Въ подобна мѣстностъ, за да стигнемъ на срѣдата, необходими сж извънредни прѣдпазителни мѣрки, постоянство, енергия и упоритостъ, и за да се постигнатъ рѣши-

„телни резултати необходими сж опасни прѣдприятия, водани съ силна енергия и овѣнчани съ блѣдни резултати. Нищо не е въ състояние да умали смѣлостта на единъ народъ полудивъ, възбуденъ отъ фанатизма, освѣнъ нѣколко послѣдователни и бързи несполуки. Голѣми пожертвувания, голѣми трудове, лишения отъ всекакъвъ видъ сж неизбѣжни, даже нѣкоя частна несполука; това се потвърдява на всека страница отъ историята на планинскитѣ войни на западъ; колкото до народния фанатизмъ, отектветието на цивилизацията, бѣдността и непроходимостта на страната, Босна принадлежи дѣйствително въ всеко отношение на истокъ.

„Горѣказанитѣ изключителни условия на тѣзи страна изискватъ, щото приготвенето и воденето на една военна операция да се регулира отъ специални съображения.

„Прѣди всичко, трѣба да се сматря собствена Босна като най-важна и най-удобна за настѣпателна война отъ колкото другитѣ райони. Това се налага отъ самитѣ мѣстни условия. Въ Херцеговина мѣстността е камениста, липсева вода, подслони, пктища, припаси отъ всекакъвъ видъ. Въ Босна мѣстността е по-малко трудна, удобо-проходимостъ и производителностъ относително по-голѣми. Това става още по-очевидно, ако обърнемъ внимание на различнитѣ бази за настѣпление, било, че то става въ едната или другата страна. Дѣйствително, една армия, дѣйствующа на западъ отъ Динарската верига, има за база тѣсната, дългата и бѣдна ивица земя на Далмация, която нѣма друга връзка съ вътрѣшността на монархията освѣнъ съ малко сигурното морско съобщение; когато, една армия, която настѣпва въ Босна, напротивъ може да се базира на плодородната равнина на Дунава, Дрина и Сава, — богата съ всичко.

„Сараево, най-голѣмия и най-населения градъ, трѣба да бжде главния обективъ на настѣпающия, като пунктъ най-близкъ до р. Сава, гдѣто могатъ да се събератъ значителни маси войски. Тукъ се събиратъ пктищата, които отиватъ концентрично въ вътрѣшността на страната и гдѣто отива единственния пктъ, удобенъ за военни дѣйствия за Новипазарския Санджакъ.

„Настъпателя трѣба да завладѣе най-важнитѣ въ-
 „зели на пѣтищата, които обикновенно сж обозначени съ
 „относително голѣми населени пунктове: Долня-Гузла,
 „Зворникъ, Банялука, Травникъ, Мостаръ, Трѣбине, Би-
 „лекъ и плоскогорieto на Гачко.

„Владѣнието на Ливно и Коница позволява връзката
 „на колоннитѣ, които се движатъ отъ сѣверъ и Адриати-
 „ческото море. Това на Рихачъ, на р. Унна, е важно от-
 „носително Крайна. Заеманието на Вишеградъ и Гораздо,
 „на р. Дрина, трѣба да прѣдшества всѣка операция
 „въ Новипазарския санджакъ, обективитѣ на която ще
 „бждтъ възелитѣ на пѣтищата и плоскогорията на Сѣ-
 „ница и Новипазаръ, които позволяватъ разгванието
 „на голѣми сили. Най-важнитѣ възели на пѣтища въ юж-
 „ната частъ на Босна се намиратъ при изворитѣ на р.
 „Лима и р. Ибаръ, и при Митровица, при входа въ Ко-
 „сово поле.

„Мѣжду горѣупоменатитѣ пѣтища тѣзи, които се
 „намиратъ въ долинитѣ на р. Босна, Върбасъ и Нарента
 „сѣставляватъ естественни операционни линии. Централ-
 „ното положение на първата и относителната проходи-
 „мостъ на околната мѣстность ѝ дава една особена
 „важностъ.

„Понеже, както се каза, малобройни сж пѣтищата,
 „които да свързватъ отдѣлнитѣ операционни линии, си-
 „лата на колоннитѣ ще зависи отъ удобствата за дви-
 „жение и положение на почивка; но въ всѣки слу-
 „чай, тя трѣба да бжде такава, щото дѣйствующитѣ ко-
 „лонни да бждтъ въ състояние да дѣйствуватъ са-
 „мостоятелно.

„Послѣ, за настъпването отъ Сараево къмъ Митро-
 „вица, трѣба да се задоволимъ само съ единственния
 „пѣтъ, който отива отъ Сѣница за Новипазаръ, и който
 „въ много мѣста не позволява движението на кола, прѣ-
 „минава прѣзъ много тѣсини и отстрани се намиратъ
 „малко и твърдѣ трудни конски пѣтища.

„Тѣзи стрѣмна, ужасна и бѣдна територия, осо-
 „бенно въ планинитѣ на горнята долина на р. Лимъ, прѣд-
 „ставлява за военнитѣ операции извънредно сериозни мѣч-
 „нотии. Това го потвърдява и историята. Течението за

„прѣселването на народитѣ отъ югъ на сѣверъ на Балкан-
 „ския полуостровъ не минаваше прѣзъ Новипазарския
 „пашалкъ, но прѣзъ плодородната долина на Сръбска
 „Морава.

„Но, като говоримъ геометрически, най-късата ли-
 „ния отъ Егейското море до центра на цивилизованитѣ
 „страни въ Европа, на което важността порасте съ от-
 „криванието на Суезкия каналъ, минава въ Новипазар-
 „ския районъ. Дали отъ друга страна условията на този
 „районъ позволяватъ практическото развитие на тѣзи
 „важностъ, днесъ още е една проблема. Факта обаче е
 „на лице, че крѣпката военна окупация на тѣзи дълга
 „тѣсенина, мѣжду Сърбия и Чърна-гора, толкова уязвима
 „отъ двѣтѣ страни, изисква голѣми сили и е извънредно
 „трудна при сѣврѣмнитѣ условия.

Приготовления за окупацията и състава на назначенитѣ войски.

Отъ много врѣме бѣше вече расположенъ единъ кор-
 „донъ войски въ Кроация и Далмация за охрана на гра-
 „ницата, когато бързитѣ приготовления за окупацията сж
 „почнаха въ началото на Юлий мѣсець.

Сега, войскитѣ, които бѣха прѣдначени за окупация,
 трѣбаше да бждтъ сѣставени, организирани и снабдени
 по такъвъ начинъ, щото да отговарятъ на исканията,
 които по-горѣ изброихме. Бѣше необходимо единство въ
 командуванието, но организиранieto на силитѣ трѣбаше
 да се извърши така, щото да можтъ да се раздѣлятъ
 на по-малки единици, които, отъ своя страна, тоже да мо-
 гтъ да се дробятъ, снабдени съ всичко, което е необ-
 ходимо за тѣхъ и стѣкмени по начинъ, щото да отго-
 варятъ на исканията на планинската война. Много пѣхота,
 практична въ планината, прѣдпочтително славянска,
 по причина на язика; малко кавалерия, малко по-много
 отъ нужното за разузнавание и канвоирание; малко
 артиллерия, прѣимущественно планинска, която да се ра-
 спрѣдѣли така: планинскитѣ батареи съ челнитѣ колонни
 и съ тѣзи, които трѣбаше да се движатъ по пѣтекитѣ;
 полски батареи при главнитѣ сили на колоннитѣ; много
 технически войски (инженери и пионери) по причина
 на голѣмитѣ и честитѣ нужди за поправката на мосто-

ветѣ, построяването на нови, регулиране на бродоветѣ, отстраняване на прѣчките, привождане въ отбранително положение кулитѣ селата и пр.; команди телеграфисти и сигналисти; многоброенъ санитаренъ персоналъ и материалъ за учредяването на болници и транспорти за болнитѣ и раненитѣ, които при настѣпването на войскитѣ напрѣдъ щѣха да се увеличаватъ, а мѣнотитѣ за транспорта да се уголѣмява; многоброенъ колесенъ и товаренъ обозъ за продоволствието и снабдяването на армията съ всичко потребно; едно съответствено устройство на базата, особено мѣжду р. Сава и Драва, за да се удовлетворятъ на врѣме и достатъчно всичкитѣ нужди; за тѣзи послѣднитѣ цѣли, бѣше необходимо да се устроятъ на бърже голѣми магазини и да се струпатъ въ тѣхъ значителни материяли отъ провинциитѣ на империята, било по сухо или по Адриатическото море.

Необходимо бѣше да се оставятъ войски, като гарнизони, по пѣтищата, по които колоннитѣ щѣха да се движатъ, безъ да бѣждатъ отслабени, за да могатъ да прѣодолятъ всичкитѣ прѣчки, които ще срѣщнатъ по пѣти си; при това, трѣбаше да се оставятъ охранителни отряди надлъжъ по границата, която може да се изложи на неприятелскитѣ набѣги, както това можеше да се случи специално въ Далмация. Освѣнъ това, трѣбаше да се обърне внимание на значителнитѣ умалѣвания на личния съставъ, което скоро щѣше да настане, вслѣдствие на неизбѣжнитѣ лишения, мѣнотии и усилия, които неможеха да се удовлетворятъ съ една нормална организация.

Организационнитѣ военни устави на Австрия опредѣлятъ съ голѣма грижа едно частно организиране и специално стѣкмяване за планинската война (*Gebirgs-Ausrüstung*) и по такъвъ начинъ, щото то да може да отговори съответствено на всичкитѣ възможни случаи и условия въ планинскитѣ мѣста. Поради това, тѣ различаватъ три степени: *нормална*, за тѣзи войски, които трѣба продължително врѣме да дѣйствуватъ въ мѣстность, лишена отъ колесни пѣтища; *смѣсена*, когато трѣба да дѣйствуватъ на подобна мѣстность, но за кѣсо врѣме; *смѣсена*, за операции въ такива планински мѣста, гдѣто

долинитѣ се прѣминаватъ по колесни пѣтища, а лежащитѣ мѣжду тѣхъ планини се прѣсичатъ отъ конски пѣтища и пѣтеки. Съществена разлика мѣжду тѣзи 3 вида стѣкмяване зависи отъ числото на колата или товарнитѣ животни, които се придаватъ на всѣка часть; така напр. на единъ полкъ отъ 3 баталиона се назначаватъ, при нормално планинско стѣкмяване, 225 товарни животни, при стѣснено — 60 и при смѣсено — 34, когато той трѣба да дѣйствува не по колесни пѣтища.

Висша тактическа единица за планинската война се счита отъ австрийцитѣ *планинската бригада (Gebirgs-Brigade)*, състояща отъ 4 до 6 баталиона (напр. 1 пѣхотенъ полкъ и 1 баталионъ стрѣлци) и една планинска батарея (4 орджия). Нѣкои отъ тѣзи бригади се свождатъ въ по-голѣми единици и съставляватъ дивизия (*Truppen-Division*), на която нормалния съставъ за планинската война е слѣдующия:

Щабъ на Дивизията.

- 3—4 планински бригади
- 1—2 технически роты (инженери и пионери)
- 1—2 ескадрона кавалерия
- 3—4 планински батареи (12—16 орджия) и евентуално 1 полска батарея (8 орджия)
- 1 дивизионно планинско санитарно отдѣление.
- 1 дивизионенъ планински муниционенъ паркъ.
- 1 продоволствена планинска колонна.

Щабни войски и за конвоиране (*Stabs-Truppen*) (1 взводъ пѣхота и 1 кавалерия), по единъ обозенъ ескадронъ съ товарни животни за всѣка бригада отдѣлно и, ако има колесенъ пѣтъ, 1 обозенъ ескадронъ съ кола за носение на транспортната служба по операционната линия.

Къмъ щаба на дивизията се прибаватъ 2—3 отдѣления планински сигналисти (*Feld-Signal-Abtheilungen*) и 1 отдѣление планински телеграфисти (*Gebirge-Telegraphen-Abtheilung*). Едно отдѣление полски сигналисти се състои: отъ 2 офицери, 20 войника, 5—8 товарни животни, и самари за 4 станции оптически инструменти, които могатъ да кореспондиратъ отъ 7¹/₂ — 11 километра, споредъ мѣстнитѣ и атмосферни условия. Едно планинско от-

дѣление телеграфисти състои: отъ 48 человекъ, 5 ѳздатни коня, 39 товарни животни, 4 самаря за станции и 24 километра телеграфна линия.

Една инженерна рота, при планинско стѣкмявание, има сѣчива за работа за 328 человекъ и достатъчно количество взривчати вещества.

Продоволственната колонна (*Verflegs — Colonne*) носи продоволственни запаси за 4 дни за цѣлата дивизия, и за толкова дни мѣсо живѣ добитѣкъ.

Силитѣ, които трѣбаше да се мобилизиратъ за окупацията на Босна и Херцеговина, слѣдъ едно дълбоко обмисляние, както казва самата австрийска реляция, като се е възло прѣдъ видѣ, щото да не се обрѣмени бюджета на господарството, противъ желанята на военнитѣ власти сж биле опрѣдѣлени на 82,000 человекъ, заедно съ тѣзи 9000, които щѣха да се оставятъ за пазянието на Далматинската граница. Окупацията на Босна бѣше възложена на XIII армейски корпусъ, подъ началството на генерала отъ артилерията барона Филиповича фонъ Филиппсбергъ, състоящъ отъ 6-а 7-а и 20-а дивизии; тѣзи на Херцеговина — на 18-а дивизия, подъ началството на генералъ-лейтенанта баронъ фонъ Иовановичъ. За съгласие въ дѣйствието, този послѣдния бѣше подчиненъ на генерала Филиповича. Всичкитѣ окупационни войски се състояха: отъ 56¹/₂ баталиона, 12 роты технически войски, 14¹/₂ ескадрона кавалерия, 112 топа и 4 мостови екипажи, при една нормална сила отъ 72,713 человекъ и 13,313 коня.

36-а пѣхотна дивизия, назначена за да държи гарнизонитѣ и пограничния кордонъ въ Кроація и Славония, бѣше оставена на мирна нога, като се усилиха само ротитѣ до 157 человекъ.

Привождаме тукъ *Ordre-de bataill'a* на XIII-ия армейски корпусъ:

1. *Главна квартира и Щабъ.*

Подчинени непосредственно на главната квартира:

- а) Щаба на 13 кавал. бригада съ 3 ескадрона улани (славони отъ Сисекъ);
- б) Корпусна артилерия: 2 дивизиона, една тѣжка, а другия легка артилерия, всѣки единъ отъ 2 полски батареи, 32 тона (отъ Гориция и Лейбахъ);

в) Инженери: 2 роты (отъ Краолъ);

г) Пионери: 2 роты и 4 мостови екипажа (отъ Петтау);

д) Желѣзнопѣтни войски: 3 отдѣления (отъ Петтау и Олмюцъ)

Резервни учреждения на армейския корпусъ (*Armee — Korps — Reserve — Anstalten*):

I линия: корпусенъ муниционенъ паркъ, сѣчива за работа, 1 резервенъ обозенъ ескадронъ, 1 продоволствена колонна, щабни войски (1 взводъ пѣхота и 1 кавалерия) (Карния, Кроація и Славония).

II линия: продоволственъ магазинъ, щабни войски (1 взводъ пѣхота и 1 взводъ кавалерия), 3 полски болници, депозитъ за болни конѣ, резервни пѣкарни, 2 санитарни желѣзнопѣтни трена, 4 варки-амбуланци (Австрия, Щирия, Крайна, Кроація, Славония, Унгария).

2. *Войски:*

6-а пѣх. Дивизия (въ смѣсено планинско стѣкмявание)

1-а планинска бригада: 4 баталиона (щирийци и ун гори) и 1 планинска батарея.

2-а Планинска бригада: 4 баталиона (щирийци и хър вати) и 1 планинска батарея.

3-а планинска бригада: 6 баталиона (коринтинци и щирийци) и 1 планинска батарея.

Резервъ: 4 ескадрона (унгори).

Артилерия: 1 планинска батарея.

Инженери: 1 рота.

Пионери: 1 рота и пр.

7-а пѣхотна дивизия (въ нормално планинско стѣк мявание).

1-а планинска бригада: 4 баталиона (далматинци и ун гори) и 1 план. батарея.

2-а планинска бригада: 4 баталиона (австрийци и корниоти) и 1 планинска батарея.

3-а планинска бригада: 6 баталиона (далматинци и хър вати) 1 планинска батарея.

Резервъ:

Кавалерия: 3 ескадрона (славони)

Артилерия: 1 планинска батарея,

Инженери: 1 рота.

Пионери: 1 рота и пр.

20-а пѣхотна дивизия (обикновенно стѣкмявание)

39-а пѣша бригада: 6 баталиона (хървати и унгорци)

40-а п. бригада: 8 баталиона (унгорци и хървати).

Резервъ:

Артиллерия: 1 дивизионъ 3 батареи (2 тѣжки и 1 легка) 24 топа.

Кавалерия: 2 ескадрона (унгорци).

Инженери: 1 рота и пр. пр.

Ordre de bataille на 18-а п. дивизия (въ нормално планинско стѣкмявание).

1-а планинска бригада: 4 баталиона (австрийци и унгорци) и 1 планинска батарея.

2-а планинска бригада: 4 баталиона (карниоти и коринтинци) 1 планинска батарея.

3-а планинска бригада; 5 баталиона (тиролци, коринтинци и унгорци)

Резервъ:

Кавалерия: 2 взвода (далматинци)

Инженери: 2 роти

Пионери: 1 рота

Артиллерия: 1 планинска батарея и 1 тѣжка батарея, 12 топа и пр.

Гарнизонитѣ въ Далмация, раздѣлени на 2 бригади, бѣха по-големата частъ далматинци, а останалата унгорци.

Генералъ Филиповичъ бѣше командувалъ нѣколко години войскитѣ въ Тиролъ и Форарлбергъ, послѣ тѣзи въ Моравия и наконецъ тѣзи въ Чехия; генералъ Ивановичъ познаваше много добрѣ страната, хората и работитѣ въ западнитѣ славянски земи и Далмация, и бѣше се отличилъ твърдѣ много при умиряването на движението въ устията на Катаро въ 1869. И двамата генерали се считаха въ числото на най-добритѣ военачалници въ австрийската войска; наистина, тѣ бѣха и по характеръ, и по интигентностъ, и по опитностъ, както и по происхождение, славяни, способни за тѣзи работа, която имъ се възлагаше.

XIII-ия корпусъ трѣбаше да се събере на линията Унь—Сава въ три групи, срѣщу избранитѣ операционни линии за окупацията на Босна, съ исключение само на

источната Рача—Зворникъ и западната Рихачъ—Ключъ. Въ центра, въ Бродъ и околноститѣ, срѣщу главния пѣтъ за Сараево, щаба на корпуса, 6-а дивизия и резервитѣ; въ дѣсно, въ Алтъ-Градишка и околноститѣ, срѣщу пѣтя за Баниялука, 7-а дивизия; влѣво, въ Самачъ и околноститѣ, по направление на Долня-Тузла, 20-а дивизия. Прѣдвижението по желѣзнопѣтната линия отъ Грацъ за Есекъ (6-а дивизия и частъ отъ корпуснитѣ резерви), а отъ Триестъ за Сисекъ (7-а дивизия и частъ отъ корпусния резервъ) се почна на 28 Юний и се свърши на 6 Юлий безъ никаква прѣчка и безъ да се спрѣ обикновенното движение. 20-а дивизия се намираще вече въ Крoацѣя и Славонѣя, и тукъ се мобилизира, като се съсрѣдоточи къмъ истокъ. На 14 Юлий мобилизацията и разгѣванието на армейския корпусъ, може да се каже, че бѣше свършено. Въ края на мѣсеца пристигнаха отдѣленията отъ подвижния магазинъ въ Бродъ, Алтъ-Градишка и Самачъ. Тѣ се състояха отъ 2800 кола, съ продоволственни припаси за 14 дни.

18-а дивизия, състояща отъ войски, квартирующи въ Далмация, получи попълнението си прѣзъ морето и се концентрира на границата мѣжду Вргорачъ и Имоски, за да настѣпи за Мостаръ прѣзъ Любуски, на сѣверъ отъ р. Нарента, защото правия пѣтъ отъ Метковецъ за Мостаръ, който отива по долината на рѣката, се прѣграждаше отъ турския фортъ Габела.

Но, още въ самото начало на операциитѣ, въ постѣднията половина на мѣсець Юлий, прѣдъ видъ на неприятелското поведение на една частъ на населението отъ провинцитѣ, които щѣха да се окупираатъ, поддържано може би отъ турекитѣ войски, австрийското правителство бѣше принудено да побърза за усиляването на окупационнитѣ войски. Заради тѣзи цѣль бѣха мобилизирани 36-а, 1-а и 4-а пѣхотни дивизии, 3 планински батареи, 2 пионерни роти, 7 мостови екипажа, 1 обозенъ ескадронъ, 3 полски болници и единъ другъ подвиженъ магазинъ за Босна, а за усиляване на войскитѣ въ Херцеговина — 20-а пѣхотна бригада. Други войски бѣха назначени за запазване на границата. Кждѣ края на Августъ мѣсець армията, която окупираше Босна и Хер-

цеговина, подъ името *II Армия*, подъ началството на генерала Филиповича, възлизаше на 159 баталиона, 26 роты инженери и пионери, 2 роты обсадна артилерия, 29³/₄ ескадрона кавалерия, 43 батареи съ 276 топа (208 полски и 68 планински), 20 мостови екипажа. Всичкитѣ войски бѣха раздѣлени на 11 пѣхотни дивизии (4 армейски корпуса и 1 самостоятелна дивизия), а именно:

а) за Босна:

III-й армейски корпусъ: 1-а, 4-а и 20-а дивизии (всѣка по 2 бригади), при полско стѣкмяване.

IV-й армейски корпусъ: 13-а и 31-а дивизии (всѣка по 2 бригади), при полско стѣкмяване.

V-й армейски корпусъ: 14-а и 33-а дивизии (всѣка по 2 бригади), при полско стѣкмяване.

XIII-й армейски корпусъ: 6-а и 7-а дивизии (по 3 бригади всѣка), при планинско стѣкмяване, и 36-а дивизия (2 бригади), при полско стѣкмяване.

б) за Херцеговина:

18-а дивизия (4 бригади), при смѣсено планинско стѣкмяване.

Освѣтъ това, имаше слѣдующитѣ гарнизони въ Далмация: 2 бригади (една планинска и друга полска) съ 13¹/₂ баталиони, 7 крѣпостни роты, 1¹/₂ батареи съ 8 топа (4 полски и 4 планински).

Всичко, заедно съ нестроевитѣ, чиновницитѣ, санитарнитѣ, коняритѣ и кираджитѣ селени, окупационнитѣ войски се състояха отъ 6280 офицери, 262,353 унтеръ-офицери и редници и 109,365 коня.

Мобилизацията и съерѣдоточаванieto на войскитѣ се извършиха точно и скоро, съгласно съществуващитѣ за тѣзи цѣль положения въ австрийската империя и това бѣше първата по-обширна проба на новитѣ положения. Снабдяванетоъ съ конѣ не прѣдстави никаква мъчнотия и се извърши почти исклучително съ купуване. За първитѣ мобилизирани дивизии (6-а и 7-а) прѣвозванетоъ по желѣзницитѣ почна въ 4-я день на мобилизацията, при всичко, че по линията не бѣше спрѣно обикновенното движение и, че слѣдъ слизанieto на войскитѣ, тѣ трѣбаше да направятъ още отъ 5—6 прѣхода, на 20-я день

отъ мобилизацията, тѣзи двѣ дивизии бѣха на мѣстото си на р. Сава, готови за дѣйствие.

На 17 Юлий Австрийцитѣ минаха границитѣ. При извѣстнето за тѣзи новина голѣма часть отъ Мухамеданитѣ въ Сараево възнегудуваха и възстанаха; това движение се распространи тосчасъ по всичкитѣ долини и планини въ тѣзи двѣ славяно-турски провинции. Въ нѣкои мѣста, даже, и християнитѣ бѣха принудени да възстанатъ и да се присѣдинятъ къмъ мусулманитѣ, за да противодѣйствуватъ на чуждото нашествие.

Начало на дѣйствиата.

Генералъ Филиповичъ мина Сава въ Бролъ съ главната колонна, състояща отъ 6-а дивизия (ген. Тегетофъ), отъ резерва на 13-ия корпусъ и отъ 39-а пѣхотна бригада, взета отъ 20-а п. дивизия, за да състави гарнизонитѣ по главната операционна линия. Вдѣсно (западъ) 7-а дивизия (Вюртембергския дукъ Августъ) прѣмина р. Сава съ двѣ бригади на Алтъ-Градишка, съ друга бригада прѣмина р. Уна на Костайница. Двѣтѣ колонни трѣбаше да се съединятъ на Банялука и, отъ тамъ, да се движатъ заедно за Травникъ и по-нататкъ. Влѣво (истокъ) 20-а дивизия (Генер. Цапари) съ една само бригада (40-а) и резервата ѝ, т. е. съ 8 баталиона, 3 батареи (24 топа), всички полски, и 2 ескадрона кавалерия, прѣмина Сава на Самачъ. Тя трѣбаше да настѣпи прѣзъ Градачакъ, Грачаница и Дубочница (долината на р. Спреча) за Долня-Тузла, която е най-доброто мѣсто въ западна Босна, и отъ тамъ да трѣгне за да заеме Зворникъ, възела на съобщенията и градъ отъ голѣма важность на р. Дрина; въ сѣщото врѣме да испрати една колонна прѣзъ Власеница за да се присѣдини къмъ главната колонна въ Сараево. Нейното стратегическо назначение бѣше прочее да прикрие фронта на главната операционна линия отъ къмъ Истокъ.

Можемъ да заблѣжимъ, още отъ сега, че по причина на недостатъчно сили, XIII армейски корпусъ, при настѣпленieto въ сърдцето на Босна, оставаше на фланговетѣ си два най-населени и немирни района, т. е. Крайна, вдѣсно (западъ) и Позавина на лѣво (истокъ), отъ

гдѣто можеше да се заплашва комуникационната линия и, даже, базата на настѣпающия. Освѣнъ това, лѣвата колонна, която трѣбаше да дѣйствува противъ достатъчно многобройни и жестоки неприятели въ сѣверо-источна Босна, се показа твърдѣ слаба. Отъ друга страна, влиянието отъ операциитѣ на ген. Иовановича въ Херцеговина, не можеше да бѣде чувствително на дѣския флангъ на нашествието въ Босна, до като то не прѣминеше Бусавацъ и се доближи до Сараево. Но генер. Филиповичъ искаше да удуши съпротивлението още въ началото, за която цѣль той побърза съ заеманието на столицата на Босна, която бѣше огнището на движението. Тѣзи бѣше основната идея за това прѣдприятие, още отъ първата минута.

Движението на колоннитѣ.

На 22 Юлій, главата на главната колонна пристигна въ Добой, безъ да грѣмне; но, въ сѣщия този день, единъ ескадронъ хусари, подъ началството на единъ офицеръ отъ генералния щабъ, който освѣтляваше пѣтя прѣдъ главната колонна, като бѣше се издалъ много напрѣдъ, въ долината на р. Босна, мѣжду планинитѣ, бѣше нападналъ отъ въоружени хора отгатакъ тѣснината на Магляй и, само слѣдъ голѣмо усилие и голѣми загуби, посрѣдъ пушечния огънь, можи да се избави. Това бѣ началото на борбата противъ мѣстното население, но отдавна вече бѣше почнато не по-малко трудната и уморителна борба противъ мѣстнитѣ условия и врѣмето. Топли дни, студени ноци, приливни дъждове; пѣтища покрити съ калове въ нискитѣ мѣста, затъналъ обозъ, независимо отъ постоянната работа на хората, голѣмо натрупване на кола и конѣе. Скоро се натрупаха пѣтищата съ счупени кола, хвърлени прѣдмѣти, трупове отъ животни, болни и западнали войници. Всичко това изискваше голѣми грижи, и не липсваха, при всичко, че движението се продължаваше напрѣдъ.

На 23 Августъ, авангарда на главната колонна изгони нѣкои и други банди бошнаци (7—800 человекъ) отъ една силна позиция прѣдъ Косне, мѣжду Добой и Магляй; на 24, тя отново срѣщна нѣколко стотини въ Магляй и отново ги разби. На 26 Юлій, се случи едно до-

ста голѣма срѣщна на височинитѣ прѣдъ Зепче, които бѣха заети отъ 7—8000 человекъ, мѣжду които 2 батальона редиѣ, съ 4 топа, споредъ исчисляването на австрийцитѣ. Тукъ се развиха по-голѣмата частъ отъ войскитѣ на 6-а дивизия, и възстанницитѣ бѣха така съвършено разбити, щото тѣ не се опитаха до противодѣйствуватъ на побѣдителя за завладѣнието на силната позиция на Врандукъ, която се намираше на разстояние на единъ прѣходъ отъ Зепче. На 30 Юлій, главната колонна пристигна въ Зеница, гдѣто прѣзъ Витезъ се съедини съ лѣвата колонна (7-а дивизия).

Тѣзи послѣдната, на 19 Юлій, бѣше заела Баниядука и, слѣдъ като се събра цѣла, на 25 Юлій, настѣпи отново. На 24 Юлій се срѣщна съ една бошнашка банда (1000—2000 человекъ), при Роголье, въ прохода при Варкаръ-Вакуфъ, испржи я отъ добрата позиция и я распрѣсна. Слѣдъ два дни, на 26 Августъ, когато 6-а Дивизия се сражаваше при Зепче, 7-а тоже се срѣщна съ една банда отъ 5—6000 селени и войници, съ нѣколко топа, недалечъ отъ Яйче, отблъсна я и я распрѣсна. Това бѣше едно блѣстяще военно дѣйствие. На 30-й Юлій, 7-а дивизия безъ никакво съпротивление влѣзе въ Травникъ.

Въ продължение на 13 дни, отъ 18 до 30 Юлій, 6-а дивизия бѣше прѣминала 157 километра (срѣднѣ 12 километра въ день); въ продължение на 12 дни, отъ 19 до 30 Юлій, 7-а див. бѣше изминала 191,6 километра (срѣднѣ по 16 километра въ день). 20-а дивизия, която дѣйствуваше по-много лошава планинска мѣстность, въ продължение на 9 дни, отъ 20—28 Юлій, —99 километра (срѣднѣ 11 к. въ день).

Тѣзи послѣдната дивизия, или, по-добрѣ да рѣчемъ, колонната на генерала Цапари, отъ Самачъ прѣзъ Градачацъ, пристигна на 23 и 24 Юлій на Грачаница, гдѣто отблъсна една безпорядъчна атака на нѣколко банди, слѣзли отъ съседнитѣ планини; на 27, тя има една прѣстрѣлка близо до Ханъ Пирковацъ, а на 28 и 29 Юлій се сражава противъ постоянно увеличивающитѣ се войски въ Долня-Тузла, гдѣто пристигаха въоръжени отъ цѣлата сѣверо-источна Босна. Тѣзи дивизия бѣше твърдѣ слаба за да остане помѣжду многобройни и оже-

сточени неприятели, които постоянно нарастваха съ присъединяването на турските гарнизони; вследствие на това, тя не само, че не бѣше въ състояние да отвори нова комуникационна линия отъ Долня-Тузла къмъ Най-Бръчка, както ѝ бѣше заповѣдано, но не можеше да продължава по-нататкъ пътя си за Зворникъ. Генералъ Цапари, като видя сериозно заплашанъ тѣла на дивизията, се отказа да заеме Долня-Тузла и отетъжи прѣзъ Дубочница и Грачаница на Добой. Той бѣ прислѣдванъ чакъ отаткъ Грачаница. На 30 Юлий въ Дубочница, а на 1 Августъ въ Грачаница имà два арриергардни боя. Пристигна въ Добой на 2 Августъ. Оставения же отъ него гарнизонъ въ Градачацъ бѣше принуденъ да отетъжи, да мине Сава отново на Самачъ. И така бѣ очистена сѣверо-источна Босна и главната операционна линия на XIII корпусъ, която минаваше, както ни е извѣстно, прѣзъ Добой, и бѣше изложена на сериозни заплашвания отъ истокъ. Важната позиция на Добой напразно бѣше атакувана отъ Бошнацитѣ на 3, 4 и 5 Августъ, а мѣжду това нови австрийски войски пристигаха отъ Бродъ.

Тоже и отъ сѣверо-западъ се чувствуваше бурята. Мухамеданитѣ въ Крайна и Турска Далмация се вълнуваха. Баялука биде нападната на 2 Августъ. Слабо защищавана отъ австрийския гарнизонъ, който, по причина на малката си сила, се бѣше распръсналъ, за малко врѣме остана въ рѣцѣтъ на въстанниците, по къмъ вечерята тя отново бѣше заета отъ гарнизона, който се бѣ усилилъ съ пристигналитѣ наврѣме войски.

Отъ тѣзи заплашителни събития, генералъ Филиповичъ съвсѣмъ не се стрѣсна, а напротивъ побърза съ заемането на Сараево. Понеже поисканитѣ подкрѣпления отъ Виена му бѣха испратени, той заповѣда на гарнизоннитѣ войски да прѣминатъ границата, а само Вюртембергския дукъ, съ три планински бригади отъ 7-а дивизия, остави за заемането гарнизонитѣ по линията Травникъ—Баялука въ сѣверо-западна Босна. Генералъ Цапари, съ войскитѣ отъ 20-а Дивизия, които бѣха отетъжили отъ Долня-Тузла и другитѣ, които бѣха или пристигаха въ долината на р. Босна, остана за охранение на главната операционна линия противъ сѣверо-источна Босна.

Като присѣдини къмъ централната колонна една планинска бригада отъ 7-а дивизия, на 3 Августъ, той настѣпи отъ линията Зеница—Витецъ въ двѣ колонни за Сараево. На дѣсно (западъ), по главния пътъ на Бусовацъ, се движеше щаба на армейския корпусъ съ една бригада отъ 6-а дивизия, една отъ 7-а, остатъка отъ 39 бригада, взета отъ 20-а дивизия (3 баталиона) и резерва; влѣво (истокъ) генералъ Тегетофъ съ двѣ бригади отъ 6-а Дивизия, по пътя на Висока, въ долината на р. Босна; дистанцията мѣжду тѣхъ не бѣше голѣма, нито пъкъ твърдѣ трудна връзката по мѣжду имъ. Лѣвата колонна на 3-й Августъ изгони отъ околноститѣ на Какани една чета отъ 1,200 до 1,400 человекъ. На 4-й двѣтъ колонни се сражаваха съвмѣстно съ сѣщото щастие. Дѣсната распръсна една чета отъ 5,000 възстанници съ 6 топа, които заемаха прѣкрасната позиция на Ханъ—Бѣловацъ; лѣвофланговата подаде помощъ на първата и испѣди една неприятелска банда, която прѣграждаше тѣснината на Колотичъ. На 5-й Августъ, лѣвата колонна има едно ново сражение въ долината на Висока, на единъ прѣходъ разстояние отъ Сараево; тукъ бѣше разбитъ единъ голѣмъ неприятелски отрядъ възстанници. Наконецъ, на 7-й Августъ, двѣтъ колони обсадиха Сараево, завладѣха височинитѣ, които го командуватъ отъ сѣверъ и югъ, взеха съ пристѣпъ кулата и влѣзоха съ бой въ града. Числото на защитницитѣ бѣ присмѣтнато до 5—6,000 человекъ. Австрийцитѣ тукъ имаха 13,000 войника и 52 топа. Съ прѣвземането на Сараево и съ пристигането на многобройни подкрѣпления отъ Империята, възстанieto биде усмирено въ Босна, и бѣше възможно да се продължи окупацията чакъ до линията Вишеградъ—Гораздо—Фоча (Горня Дрина) и да се пристѣпи за обезоруживането. Въ продължение на 20 дни главната колонна на XIII-ия корпусъ бѣше изминала 254,5 километра (срѣднѣо около 12 километра въ день) и войскитѣ отъ този корпусъ имаха 22 срѣщи горѣ-долу важни, отъ които само 2 съ сѣмнителенъ исходъ и неблагоприятни (Долня-Тузла на 28 и 29 Юлий), 4 отетъпателни (Дубочница 30, Грачаница 1-й Августъ, Градачацъ 2-й и Турски Самочъ 3-й Августъ) 4 отбранителни (Добой 3, 4, 7 и Августъ Баялука 2-й Августъ) и едно

ненадѣйно нападанне (Маглай 22 Юлий). Ако включимъ и 2 на Долня-Тузла, състояли сж се, значи, 13 сражения чисто настѣпателни. Загубитѣ на австрийцитѣ въ тѣзи дѣла не бѣха обаче много голѣми.

Мѣжду това генералъ Ивановичъ, бѣше прѣминалъ далматинската граница и настѣпи въ Херцеговина въ два пункта, при Вргорацъ и Имоски, събра дивизията си въ Любуски, разби на 23 Юлий една банда отъ 4—500 души, която му се попрѣчи на Мостарския пѣть и зае безъ съпротивление Мостаръ на 25 Юлий. Отъ тукъ, той прати една бригада за да отвори естественната си операционна линия въ долината на р. Нарента до Метковецъ, да заеме Столацъ, за да осигури тѣзи линия отъ истокъ и да държи въ респектъ населението на Херцеговина, което имаше причини да се подозира. Столацъ биде заетъ на 28 Юлий, и тукъ се остави единъ баталионъ за гарнизонъ на цитаделла. Но възстанието плавна въ сѣвероисточнитѣ страни на Мостаръ и сѣверозападната частъ на Столацъ, гдѣто се бѣха въоръжили, както казватъ около 8000 войника. На 1 Августъ една рота, испратена на рекогносцировка по пѣтя на Любине (С. И.) биде ненадѣйно нападната въ равнината отъ 300 Херцеговинци. На 4 Столацъ биде заетъ отъ възстанниците, но австрийския гарнизонъ остана въ цитаделла и се защищава. Войскитѣ, които пристигнаха отъ Мостаръ за да го освободятъ, трѣбаше въ продължение на 5 дни, отъ 5 и до 9 Августъ, да водятъ една ожесточена борба съ нѣколко хиляди неприятели, които като ги задържаха отъ фронта, заплашваха ги отъ фланга, хвърляха се въ тила имъ, нападаха ненадѣйно нощемъ подкрѣпленията, които водяше самъ генералъ Ивановичъ. Този моментъ бѣше най-блѣстящия отъ тѣзи малка планинска война, относително планинската отбрана. Но, ако бѣха нуждни толкова усилия за да се прѣбодолѣе това съпротивление за заемането на Столацъ, пристиганието на една тѣпа селени, дошла отъ югъ, бѣше причина за да се умалятъ численно силитѣ на настѣпающия. И по тѣзи причина генералъ Ивановичъ не можѣ да испълни втората частъ отъ задачата си, т. е. да испрати една колонна отъ Мостаръ прѣзъ веригата на Динарскитѣ Алпи въ Сараево. За да се заплаши сѣ-

верна Херцеговина, на 3 Августъ се направи демонстрация за едно настѣпление къмъ Ливно съ нѣкои части отъ бригадата, която заемаше гарнизонъ въ сѣверна Далмация.

Това кратко изложение на фактоветѣ достатъчно е да покаже, че направлението и стратегическия ходъ на тѣзи операции, сж биле напълно съгласни съ главната идея на първия планъ, при всичко, че съществуватъ нѣкои отстъпления отъ второстепенна важность, като напр: дѣйствиетата на 20-а дивизия и правото съдѣйствие на 18-а дивизия за окупацията на Босна. Генералъ Филиповичъ прѣслѣдваше постоянно поставената си цѣль, да удари въ сърдцето на Босна, независимо отъ всичкитѣ неудобства, които прѣдставляваха дължината на базата, мъжнотинитѣ за съобщения и опасноститѣ отъ къмъ двата фланга. Най-важния моментъ въ стратегическо отношение е този, въ който той получи извѣстието за отстъплението на генерала Цапари къмъ Добой и за атаката на Банялука, прѣзъ нощта на 2—3 Августъ; но Филиповичъ бѣше твърдъ въ намѣрението си да продължава настѣплението къмъ Сараево. Ако той, въ този моментъ би се спрѣлъ, или отстъпилъ, или пъкъ промѣнилъ направлението, щѣше безъ друго да загуби прѣимувствата, постигнати отъ него и Вюртембергския Дукъ и да въкорѣжи възстанието. Но, въ сжщото врѣме, трѣба да заблѣжимъ, че той като дѣйствуваше по този начинъ, не се излагаше на голѣма опасность, защото имаше срѣщу себѣ си непригответени войски, безъ началници, нито пъкъ многобройни, и имаше въ тила си, на р. Сава, голѣмата военна сила на Австрийската империя, която бѣше свободна отъ други грижи; освѣнъ това, имаше отъ едната си страна австрийска Далмация а отъ другата — Сърбия, макаръ не съюзница, но и не неприятелка. Ако възстанниците, вмѣсто да се поставятъ прѣдъ фронта на неприятелското настѣпление, биха събрали силитѣ си на сѣвероистокъ или на сѣверозападъ, може да се прѣдполага, че възстанието щѣше да се потуши наскоро, или чрѣзъ силата на орѣжието или отъ гладъ. Господаръ на Сараево, генер. Филиповичъ можеше да продоволствува войскитѣ отъ срѣдетвата на страната, въ случай, че съобщенията съ ба-

зата би били прѣкъснати на нѣколко дни. На всѣки случай: 70,000 человекъ въ този лабиринтъ планини се показваха твърдѣ малко противъ събранитѣ тукъ чети, усиленни съ нѣкой и другъ турски баталионъ, макаръ че въстаницитѣ неможаха да поставятъ на единъ и сѣщия пунктъ повече отъ 7 — 8000 человекъ, и които въ повечето случаи не надминаха числото 2—3000 души. Въобщо, въ стратегическо отношение, нашествието бѣ добръ водено, при всичко, че и не съ достатѣчни сили; напротивъ отбраната въ това отношение бѣше твърдѣ неудовлетворителна. Но, истина е тоже, че на настѣпвающия бѣше по лесно водяното на операциитѣ отъ колкото на отбраняющия при условията, въ които се намираха едната и другата страни; освѣнъ това, първия имаше възможность да намѣри цѣль за всѣка своя болка въ голѣмия резервуаръ отгатакъ р. Сава.

Да видимъ сега тактиката на австрийцитѣ.

Настѣпваха рѣшително, но съ голѣма прѣдпазливостъ; търсяха да събиратъ свѣдения по всѣкакъвъ начинъ. Въ такава прѣсѣчена земя и противъ неприятель така подвиженъ и опитенъ въ тѣзи мѣста, тѣ бидоха само два пѣти ненадѣйно нападнати: на Маглай, на 22 Юлий, единъ смѣлъ кавалерийски взводъ, както по-горѣ се каза, и на Рашичъ-Ханъ въ Херцеговина прѣзъ нощта на 7 Августъ, една колонна, водена отъ генерала Ивановича на подкрѣпление на Столачъ за да подаде помощъ на обсаденитѣ войски. Само тѣзи послѣдната бѣше дѣйствително ненадѣйно нападната. Неприятеля се бѣше скрилъ въ една гъста гора, въ единъ долъ, гдѣто слизаше колонната, и огъня му почна на 500 крачки противъ главата и лѣвия флангъ на колонната.

Распорежданията за маршевитѣ винаги сѣ давани отъ командующитѣ колоннитѣ съ голѣма грижа. Въ планинскитѣ мѣста, гдѣто войскитѣ слѣдватъ по пѣтищата въ долинитѣ, е необходимо, както ни е извѣстно, едно фланкиране отъ двѣтѣ страни, не само за обезпечение на фланговетѣ, но още за да може да се постави единъ широкъ фронтъ, въ случай на срѣща съ противника, за да се дѣйствува незабавно и рѣшително противъ фланговетѣ и тила на противника. Този начинъ за дѣйствие трѣба да се усвои още въ началото на марша, по причина на

голѣмитѣ мѣчнотии, които противопоставятъ планинскитѣ мѣстности за разгванието на колоннитѣ. Потрѣбно е, щото винаги да се намиратъ повече войски по планинскитѣ върхове вмѣсто да ги испращае отъ пѣтя на слѣдванието, когато ни бжде съобщено приежтствието на противника. Необходимо е тоже да се прѣдпазимъ грижливо отъ тилни атаки, като прикриемъ обозитѣ и товарнитѣ конѣ, за която цѣль трѣба да се усилива ариергарда и да се назначава силенъ конвой на транспортитѣ. По нужда реда на *походното движение* въ планинската война се прѣобръща въ сѣщински *маневренъ* порядъкъ и, както казватъ нѣмцитѣ, всѣко движение се обръща на единъ маршъ въ боенъ порядъкъ (*gefechtsmarsch*). На всичко това австрийскитѣ генерали обърнаха надлѣжно внимание, особено генералъ Филиповичъ. Силата на фланкгардитѣ, расположението на войскитѣ въ главната колонна, часоветѣ въ които тѣ трѣбаха да поченатъ движението, за да не останатъ първитѣ назадъ по отношение на вторитѣ, взети прѣдъ видъ много голѣмитѣ мѣчнотии, които тѣ имаха да прѣодоляватъ, реда за движението и обезпечението на войсковитѣ продоволственни обози, винаги се опрѣдѣляха отъ условията на мѣстността и отъ условията за срѣща съ противника.

Ето напр. реда за походното движение на централната колонна на 23 Юлий отъ бивака близо при Добой:

Главната колонна, по главния пѣтъ въ долината на р. Босна: авангардъ: 1 полкъ пѣхота (2 баталиона) отъ 3-а бригада отъ 6-а дивизия съ 1 планинска батарея (4 топа), щаба на армейския корпусъ, щаба на 6-а дивизия; главни сили: 1-а бригада отъ 6-а дивизия съ планинската си батарея, 1 ескадронъ кавалерия и обоза отъ 1-ий разрядъ. Отстраничния отрядъ на авангарда бѣ образуванъ отъ 3 роты, фланкирани въ дѣсно по височинитѣ на 2000 крачки отъ 4-а рота на сѣщия баталионъ и влѣво, отъ пѣхотни патрули, по причина на близостта на р. Босна; тѣ сѣ придружаваха отъ 1 взводъ войсковы сапери; главнитѣ сили на авангарда се състояха отъ другия баталионъ и артилерията. За ариергардъ на колонната бѣ назначенъ 1 баталионъ отъ 1-а бригада, който слѣдваше задъ опашката на колонната.

Дѣсната колонна, прѣзъ планинитѣ на западъ отъ

долината на р. Босна: 1 полкъ пѣхота (2 баталиона) отъ 3 бригада отъ 6-а дивизия, съ едно планинско артилер. отдѣление (2 топа). Тя трѣбаше да испрати отетраниченъ отрядъ влѣво и да държи връзка съ главната колонна, отъ която я раздѣляше единъ интервалъ отъ нѣколко километри; за тѣзи цѣль бѣ испратенъ единъ отрядъ отъ двѣ роты, по гребена, който се намираше мѣжду главния пѣть и пѣтя, по който слѣдваше дѣсната колонна.

Лѣвата колонна, прѣзъ планината на истокъ отъ р. Босна, т. е. оттатъкъ рѣката: 1 полкъ пѣхота (2 баталиона) отъ 3-а бригада отъ 6-а дивизия съ едно отдѣление планинска артилерия (2 топа).

И така, една бригада (3-а) съставяше първата линия, или първия ешелонъ, съ три колонни отъ еднаква сила, които заедно съ тѣхнитѣ фланкирующы отряди и съединителни патрули, прѣдставляваха единъ доста широкъ фронтъ. Задъ тѣзи, въ втората линия, една друга бригада (1-ата). Въ третята линия, 2-а бригада отъ 6-а дивизия и една частъ отъ кавалерията, спрѣни въ Добой, гдѣто се събираше корпусната артилерия и войсковия обозъ на 6-а дивизия, понеже бѣха закѣснели по причина на лошевото състояние на пѣтищата. Тѣзи бригада трѣбаше да достигне другитѣ двѣ. Наконецъ, въ 4-а линия, 39-а бригада отъ 20 дивизия и остатъка отъ кавалерията. Това бѣше крайния арриергардъ, отъ който трѣбаше послѣдователно да се оставятъ гарнизони въ по-главнитѣ пунктове по пѣтя.

Движението на фланговитѣ колонни и отряди бѣ чрѣзвичайно трудно, по труднитѣ конски пѣтища. Често се случаваше, че хората трѣбаше да се движатъ въ колонна по единъ и тогава, колонната се растягаше до толкова, щото по нѣкога за събирането на единъ баталионъ трѣбаше да се спира цѣлата колонна по нѣколко часа. Други почивки бѣха необходими да се правятъ, за да си отдѣхнатъ хората, защото тѣзи маршове не само че бѣха уморителни, но и доста продължителни.

Началника на колонната, която се е распрѣснала по такъвъ начинъ, хората му уморени отъ походъ и жажда, рѣдко ще намѣри 10 человекъ добри планинцы, които да испрати на близкитѣ височини за наблюдение. Боя се

почваше обикновенно въ такъвъ безпорядкъ, въ каквото ставаше и движението. Но, Австрийцитѣ не бѣха безпокоени отъ противника въ тѣзи планински походи. Флангардитѣ и патрулитѣ рѣдко можаха да запазятъ връзката съ главната колонна, въ продължение на движението, даже съ зрѣние или оптически сигнали. Често, независимо отъ енергията на началницитѣ и прѣданността на войницитѣ, тѣзи колонни и отряди неможаха да се държатъ на сжщата височина съ главната колонна, при всичко, че тѣзи послѣдната почваше движението нѣколко часа по късно отъ тѣхъ, и се движаше полегка; благодарение на това, тѣ не можаха да пристигнатъ наврѣме или пристигнаха тогава, когато вече главната колонна отъ нѣколко врѣме бѣше почнала сражението. По нѣкога, тѣ даже трѣбаше да слѣзатъ на пѣтя и да се присѣдинятъ къмъ главната колонна, или, най-малко, да испроводятъ назадъ артилерията си. Обаче, всичкитѣ тѣзи мъчности зависяха само отъ мѣстнитѣ условия. По голѣми прѣпятствия можеше да имъ противопостави неприятеля, обаче ние имаме само едно слабо прѣдставление за това отъ нощното дѣйствие на Пашичъ — Ханъ, и въ нѣкои врѣмenni опитвания отъ страна на противника за обходъ на фланговетѣ.

Мѣжду това, на главния пѣть инженеритѣ, пионеритѣ и войсковитѣ сапери работяха неуморно за поправката на пѣтищата и мостоветѣ, за да ги направятъ удобни за прѣминаването на колата.

Колоннитѣ винаги глѣдаха да пристигнатъ денемъ въ мѣстата, гдѣто прѣдполагаха да нощуватъ; располагаха се на бивакъ вѣнъ отъ селата, опасваха се съ една охранителна верига; испращаха патрули въ всеко направление. Кавалерията безъ да се уплаши отъ случката при Маглей, освѣтляваше пѣтищата и служаше за връзка мѣжду различнитѣ колонни, когато обстоятелствата и мѣстнитѣ условия позволяваха това.

Напротивъ, неприятеля почти винаги се намираше неподвиженъ на нѣкоя добра прѣградна позиция, за което винаги, нѣколко часа по рано, бѣше извѣстно на движущитѣ се колонни; основната идея на австрийцитѣ за дѣйствие бѣ слѣдующата: демонстрация отъ фронта, обхожда-

ние на фланговетъ, дѣйствио специално на фланга и на тила, съ цѣль да се прѣгради пътя на отстъплението на противника. Дѣйствително, когато авангарда на главната колонна се раз виваше въ боенъ редъ и почваше огъня отъ една доста значителна дистанция, фланговетъ колонни търсяха фланговетъ на противника и, като го обходять, мѣчаха се да заематъ на фланга му такава позиция, която да командува пътя на отстъплението му. Отъ главнитъ сили на колоннитъ, въ случай на нужда, се испращаха части за да запълнятъ фронта мѣжду главнитъ и околни колонни, или да усилятъ фланговетъ. Артиллерията, обикновенно, се поставяше на такива височини, които обикновенно бѣха командующи и стрѣляше противъ най-важнитъ пунктове на неприятелското расположение, което обикновенно биваше нѣкоя *кула* и *караула*, нѣкое възвишено мѣсто или нѣкой лѣсъ, гдѣто неприятелския огънь бѣ по-оживенъ. Разумѣва се, че планинската артиллерия намираще по често удобно поле за дѣйствие отъ колкото полската. Има, мѣжду прочемъ, и случай, щото легката полска артиллерия да заеме позиция въ планината и отъ позиция на позиция да се приближава до неприятеля, за да подготви атаката и да дѣйствува въ флангъ на неприятеля. Такъвъ бѣ случая на Ханъ - Бѣловацъ.

Но, най-главната роль падаше винаги на пѣхотата, която напълно отговори на ожиданията на началницитъ и показа голѣма привичка при ползуванието отъ мѣстността, въ употрѣблението на огъня и въ обходнитъ движения. Ако, въ сегашно врѣме, въ равнината, по причина на съврѣмненото орѣжие и поради начина, по който се воюва, е трудно да се запази органическата връзка мѣжду частитъ, това толкова повече е трудно въ планината. Тукъ колоннитъ, обикновенно, не се разгвѣватъ догдѣто главата не е влѣзла въ дѣйствие и тогава разгвѣването става малко по малко послѣдователно, споредъ нуждата, по полу-баталионно или по баталионно. При това, ако офицеритъ и войницитъ не сж добрѣ обучени да маневриратъ и да се сражаватъ въ планината, порядъка още по скоро ще се наруши и органическата връзка мѣжду частитъ ще изчезне.

Но, австрийцитъ се показаха способни да маневриратъ въ планината и съумѣха да избѣгнатъ, въ по-вечето случаи извънредното распрѣсване на баталионитъ, поне въ рѣшителния моментъ. Съ исключение на нѣколко случая, тѣхнитъ бойни порядъци, подготвени съ този порядъкъ за движение, както казахме, отговаряха и съответствуваха на най-добритъ тактически принципи и на натурата на мѣстността. Австрийския боенъ порядъкъ се състоеше отъ двѣ настѣпателни крила и демонстративенъ центръ; всѣка колонна, всѣка бригада въ по голѣмитъ дѣла имаше собствена задача, и обективъ. Привичката и неустрашимостъта на офицеритъ и дисциплинарната стойностъ на войницитъ, уравнише всичкитъ недостатъци.

Общата характеристика на боя бѣше слѣдующата: развитъ фронтъ; загнати флангове, артиллерията на позицията, приготвялаше атаката. Атаката се приближаваше до неприятелската позиция, но твърдѣ рѣдко се дохождаше до щикова расправа. Обикновенно, неприятеля, като виждаше обкрѣжени фланговетъ си, оставаше позицията и избѣгваше отъ полето на сражението. Кженото врѣме твърдѣ често, а по нѣкога и нуждата да се събератъ и организиратъ войскитъ, почти винаги уморени, велѣдствие на продължителнитъ походи и боеве, непозволяваха прислѣдванието на противника, защото, отъ друга страна, мѣстнитъ условия непозволяваха употрѣблението на кавалерията. Слѣдъ сражението еднъ авангардъ се испращаше напрѣдъ, а подъ прикритието му се събираха войскитъ, располагаха се на бивакъ и се прикриваха съ прѣднѣо охранение. Имаше войски, които послѣдователно имаха по два, три дни уморителни маршове и сражения. Напр. главата на главната колонна се сражава на 23 Юлий на Косна, 24 на Маглия, почива на 25, сражава се на 26 на Зепче; колонната на генералъ Тегетофъ се сражава на 3 Августъ на Какани, на 4 Колотичъ, на 5 на Висока, извърши походно движение на 6, а на 7 отново се сражава при Сараево. При пристиганието въ този послѣдния градъ състоянието на облѣклото и обущата бѣше неопикуемо. Загубитъ въ сраженията не бѣха голѣми, като се вземе прѣдъ видъ неприятелското вѣорѣжение: на

Зепче, напр. 38 человекъ (5 умрѣли, 32 ранени, отъ които 1 офицеринъ и единъ неизвѣстно пропадналъ), на Яйче 195 человекъ (22 умрѣли, отъ които 1 офицеринъ 173 ранени, отъ които 5 офицери), въ сраженията на Долня-Тузла 206 человекъ (31 убити, отъ които 3 офицери, 179 ранени, отъ които 9 офицери, и 5 неизвѣсно пропаднали).

Относително дѣйствието на възстанниците, можемъ да кажемъ изобщо, че тѣ не почиваха на никаква здрава почва на военното искусство. Контръ--офенсивата и активната отбрана, която трѣбаше да бѣде базата при отбраната на една планинска страна изобщо, съвсѣмъ липсваше, съпротивлението имъ противъ настѣпающия се състояние отъ една проста защита на прѣградни позиции. Относително бойнитѣ имъ порядъци и численността имъ имаше много малки свѣдѣния.

Стрѣлбата почваха много отъ далечъ : прахосваха много мунициитѣ, дѣйствието на стрѣлбата значително, защото противника умѣеше да се ползува отъ мѣстността; малко помощъ имаха отъ своята значителна артиллерия, рѣдко дочакваха удара на щикъ и, ако слѣдъ нѣкой сполучливо дѣйствие, се хвърляха на атака, скоро се отблѣсваха отъ неприятелския огънь. Залповия огънь имъ произвождаше голѣмъ мораленъ ефектъ. Движенията имъ напрѣдъ се извършваха въ безпорядкъ. Бѣгаха прѣзъ лѣсоветѣ и овразитѣ за да избѣгнатъ неприятелския огънь, койго ги прислѣдваше. Въ зданията, особенно въ Сараево, се защитаваха упорито.

Въ заключение, можемъ да кажемъ, че въ тѣзи незначителна военна операция австрийскитѣ генерали и войници се показаха достатъчно приготвени за водянieto на планинската война. Тѣзи операция, може да се каже, бѣше единъ прѣвъсходенъ курсъ за маневритѣ въ планината. Отъ друга страна, тѣзи кампания бѣше една твърдѣ краснорѣчива проба, която показва, че австрийцитѣ умѣятъ да водятъ твърдѣ добрѣ планинската война и, че австрийската империя добрѣ е приготвена за тѣзи цѣль.

ПРИЛОЖЕНИЕ I.

ИТАЛИЯНСКИТѢ АЛПИНСКИ ВОЙСКИ. (*Alpini*)

1. *Щатъ за военно врѣме. Ротата (compagnia alpina)* се състои отъ слѣдующитѣ елементи :

Наименование.	ЧОБРА		ЖИВОТНИ			Кола на двѣ колелета
	Офицери	Долни чинове	Офицери	Войскови	Товарни	
Командиръ на ротата (капитанъ)	1	—	1	—	—	
Субалтеръ-офицери	4	—	—	—	—	
Лѣкаръ	1	—	1	—	—	
Фелдфебель	—	—	—	—	—	
Старши унтеръ-офицери	—	8	—	—	—	
Унтеръ-офицеръ или капораль майоръ пионеръ	—	1	—	—	—	
Капораль-майоръ или санитаренъ помощникъ	—	1	—	—	—	
Капораль-майоръ	—	1	—	—	—	
Капораль-майоръ счетоводителъ	—	1	—	—	—	
Капораль хорниетъ	—	1	—	—	—	
Капорали пионери	—	2	—	—	—	
Капорали	—	16	—	—	—	
Ефрейтори	—	16	—	—	—	
Хорниети и ученици	—	5	—	—	—	
Пионери	—	20	—	—	—	
Носилцици,	—	2	—	—	—	
Редници	—	168	—	—	—	
Всичко	6	250	2	—	—	

	Прѣносъ					
	6	250	2	—	—	—
Унтеръ-офицери	—	1	—	—	—	—
Капораль-майоръ	—	1	—	—	—	—
Капорали	—	2	—	—	—	—
Водачи на животнитѣ	—	30	—	—	—	—
Помощници	—	8	—	—	—	—
Мулета за бойни припаси	—	—	—	—	5	—
Мулета за снаряжение	—	—	—	—	4	—
Мулета за резервнитѣ припаси	—	—	—	—	6	—
Мулета за обикновени припаси	—	—	—	—	10	—
Муле като резервъ	—	—	—	—	1	—
Патронни кола	—	—	—	4	—	2
Кола за резервнитѣ и обикновени продов. припаси	—	—	—	4	—	2
Всичко	—	42	—	8	26	4
А всичко въ ротата	6	292	2	8	26	4

Баталнионни щабъ: 3 офицери, 43 долни чинове, 3 офицерски коня, 4 впрѣгатни, 7 товарни мулета и 2 двуколки, 1 муле носи взривчати състави.

Полкови щабъ: 3 офицери, 22 долни чинове, 5 офицерски коня и 7 товарни мулета.

Въ врѣме на война италианскитѣ алпински баталниони ще се състоятъ отъ 4—5 роти, отъ които една отъ подвижната терригориялна милиция. (*milizia mobile*).

Състава на Алпинскитѣ войски. Има 7 алпински полка, които носятъ № 1—7—22 баталниона или 75 роти отъ постоянната войска и 22 роти отъ подвижната милиция. Въ военно врѣме 7 алпински полка ще иматъ: 669 офицери, 29424 долни чинове, 295 офицерски коня, 864 впрѣгатни коня, 2725 товарни мулета и 432 двуколки.

Попълнение. Алпинцитѣ се рекрутуватъ исклучително отъ планинскитѣ мѣстности. Системата е строго терротириялна, съ цѣль за бърза мобилизация.

Снаряжение. Алпинската пѣхота вози съ себѣ си най-небходимитѣ нѣща въ врѣме на похода и боя, багажа на офицеритѣ, обикновени, резервни и продоволствени припаси и бойни припаси.

Патронната кола носи максимумъ 10 патронни сънджци и е приспособена за натоварване; всѣки сънджкъ има по 120 пакета патрони или 9600 патрона.

Максимолния товаръ е опрѣдѣленъ на 550 килограма.

Товара на едно муле не трѣбва да надминава 130 килограма, заедно съ самаря и другитѣ принадлѣжности; всѣко муле носи за два дни овесъ, отъ които единъ рационъ резервенъ; така щото полезния товаръ не надминава 90 килограма.

Ешелониране на бойнитѣ припаси въ алпинската рота. Войника носи 96 патрони, въ ротния товаренъ обозъ 9,600 (40 на човѣкъ), въ баталнионния обозъ 18,560 (75 на човѣкъ).

Ешелониранieto на продоволственитѣ припаси и на овеса, които се носятъ въ алпинската рота. Войника носи: 2 порции галети и 2 порции мѣсо консерви неприкосновенъ запасъ; ротния товаренъ обозъ — 1 порция галета и 1 порция мѣсо—консерви неприкосновенъ запасъ; обикновени продоволствени припаси: за 2 дни хлѣбъ, за 2 дни приварочни и за 2 дни кафе и захаръ. Ротния колесни обозъ носи резервни припаси: за 1 день галета за 1 мѣсо—консерви, обикновени продов. припаси—за 1 день хлѣбъ, за 1 приварочни, за 1 кафе и захаръ, 3 обикновени рационна овесъ и 4 резервни. По този начинъ прѣхраната на ротата е осигорена за седемъ дни.

2. Планинска артиллерия. Щатъ на една Батарея.

Наименование	х о р а		ж и в о т н и			д в у к о л к и
	офицери	долни чинове	офицери коне	войскови впрѣгатни	товарни	
Командиръ на батареята (капитанъ)	1	—	2	—	—	—
Субалтеръ-офицери	3	—	6	—	—	—
Фелдфебель	—	1	—	—	—	—
Старши унтеръ-офицери	—	5	—	—	—	—
Капораль-майоръ	—	4	—	—	—	—
Всичко	4	10	8	—	—	—

	Прѣносъ . . .	4	10	8	—	—	—
	Капораль-майоръ счетоводи тель	—	1	—	—	—	—
	Капорали	—	10	—	—	—	—
	Капораль-ковачъ	—	1	—	—	—	—
	Сарачъ	—	1	—	—	—	—
	Ефрейтори	—	12	—	—	—	—
	Трѣбачи	—	3	—	—	—	—
	Вѣстови	—	4	—	—	—	—
	Рѣдници	—	100	—	—	—	—
	Мулета, които носятъ тѣлото на орждието	—	—	—	—	6	—
	Мулета за лафета	—	—	—	—	7	—
	Мулета за колелетата	—	—	—	—	7	—
	Мулета за бойни припаси	—	—	—	—	21	—
	Муле за ковачницата	—	—	—	—	1	—
	Муле за ветерин. и сарачни санджци	—	—	—	—	1	—
	Муле за резервнитѣ прод. припаси	—	—	—	—	1	—
	Муле за офицер. кухня и канцелярията	—	—	—	—	1	—
	Муле за офиц. багажъ	—	—	—	—	1	—
	Муле за обик. продов. припаси	—	—	—	—	1	—
	Муле за казанитѣ	—	—	—	—	1	—
	Муле за овесъ	—	—	—	—	2	—
	Мулета резервни, съ самари	—	—	—	—	3	—
	Мулета резервни, безъ самари	—	—	—	—	2	—
	Всичко	4	142	8	—	55	—
Муниципона колонна	Субалтеръ-офицери	1	—	2	—	—	—
	Старши унтеръ-офицеръ	—	2	—	—	—	—
	Капораль-майоръ	—	1	—	—	—	—
	Капорали	—	4	—	—	—	—
	Ефрейтори	—	4	—	—	—	—
	Трѣбачи	—	1	—	—	—	—
	Ученикъ-ковачъ	—	1	—	—	—	—
	Ученикъ сарачъ	—	1	—	—	—	—
Вѣстови	—	1	—	—	—	—	
Всичко въ муниц. колонна	1	15	2	—	—	—	—

	Прѣносъ	1	13	2	—	—	—
Муницип. колонна	Рѣдници	—	35	—	—	—	—
	Мулета за муниции	—	—	—	—	—	18
	Мулета, съ сѣнджци за ко- вашки и дюлгерски при- надлежности	—	—	—	—	—	1
	Мулета съ сѣнджци за са- рачъ	—	—	—	—	—	1
	Мулета за резерв. прод. при- паси	—	—	—	—	—	3
	Мулета за продов. и багажа на офицеритѣ	—	—	—	—	—	1
	Муле за обик. продов. припаси	—	—	—	—	—	1
	Муле за резерв. обувки	—	—	—	—	—	1
	Муле за хлѣбъ	—	—	—	—	—	2
	Муле за овесъ	—	—	—	—	—	1
Муле резервно, съ самаръ	—	—	—	—	—	1	
Муле резер., безъ самаръ	—	—	—	—	—	1	
Всичко въ муниц. колонна	1	50	2	—	—	31	—
Одѣлене Иланиски Паркъ.	Субалтеръ-офицери	1	2	2	—	—	—
	Старши унтеръ-офицери	—	2	—	—	—	—
	Капораль-майоръ	—	4	—	—	—	—
	Капорали	—	7	—	—	—	—
	Капораль-ковачъ	—	1	—	—	—	—
	Сарачъ	—	1	—	—	—	—
	Ефрейтори	—	6	—	—	—	—
	Трѣбачи	—	2	—	—	—	—
	Вѣстови	—	1	—	—	—	—
	Рѣдници	—	56	—	—	—	—
	Патронни кола	—	—	—	16	—	8
	Зарядни ящици	—	—	—	12	—	6
	Обозни кола	—	—	—	8	—	4
Мулета за патронни сѣнджци	—	—	—	—	10	—	
Муле резервно, съ самаръ	—	—	—	—	1	—	
Муле резервно, безъ самаръ	—	—	—	—	1	—	
Впрѣгатни мулета	—	—	—	2	—	—	
Всичко въ парка	1	80	2	38	12	18	
Всичко въ батерията	6	280	12	38	98	18	

Калибра на оръдията е 7 сантиметровъ. Въ военно връме батареитѣ дѣйствуватъ отдѣлно, но могатъ и да се събержтъ по 3 за да съставятъ едно артилерийско отдѣление (*brigata di batterie da montagna*).

Распрѣдѣление на товара. Мулето, което носи

топа	145	кил.
муле за лафета	156	„
муле за колелета	146	„
муле за снаряднитѣ сънджци	170	„
другитѣ мулета отъ	150—165	„

Ешелониранието на бойнитѣ припаси, които се намиратъ при планинската батарея.

		Патрони		снаряди за 7 см. оръдия		
		за пушки	за револверъ	гранати	шрепелъ	каргени
Батареята (<i>batteria di manovra</i>)	1 линия	—	216	—	96	24
	2 линия	—	—	24	—	—
Муниционна колонна	— 18 мулета сънджци	—	—	60	240	—
	— 18 мулета сънджци	—	—	72	288	—
Парково отдѣление	6 зарядни ящици	—	—	144	720	36
	8 патронни кола	102400				
	10 мулета съ патронни сънджци	24000				
Всичко		126400	432	300	1344	60

На едно оръдие	въ батареята	14	56	4
	въ муниц. колонна	12	48	—
	въ парковото отдѣление	24	120	6
Всичко		50	224	10

Както казахме по горѣ, италианскитѣ планински войски се състоятъ отъ 7 алпински полка отъ постоянната войска и 22 роты отъ подвижната милиция, прѣдначени да дѣйствуватъ съвмѣстно съ първитѣ. Това обаче не прѣче, щото отбраната и атаката на планинскитѣ райони, които съставляватъ по голѣмата частъ отъ италианската територия, да бжде повѣрена и на други части отъ армията. Специалния характеръ на мѣстността, необходимостта за подробното знание на мѣстнитѣ условия и привичката, която е необходимо за прѣудоляването на всичкитѣ мжнотии въ планината сж породили идеята за сформированието на специални планински войски, задачата на които главнимъ образомъ се състои, щото въ началото на мобилизацията да запазятъ всичкитѣ планински проходи и да обезпечатъ стратегическото разгѣвание на армията. Отъ друга страна, като се вземе прѣдъ видъ специалната подготовка на тѣзи войски, то тѣ ще принесатъ голѣма полза на армията въ планинската война, било като разузнавачи и за охранителната служба, а тѣхъ сжщо като водачи на походнитѣ колонни.

Историческото развитие на алпинитѣ. На 15 Октомврий 1862, Италианския воененъ министръ генералъ Рикотти, създаде 15 алпински роты, които се прѣдначаваха за защитата на френско-италианската граница. Въ продължение на 20 години тѣзи войски не се прѣстанали да се съвършенствуватъ. Италианското Военно Министерство введе въ организацията на тѣзи планински войски всичкитѣ необходими усъвършенствования по отношение на ефектива, практическото обучение и пълното приготвяние за война.

Единъ царски указъ отъ 22 Мартъ 1885 година опрѣдѣли окончателната дислокация на тѣзи войски: Алпийската граница, която се простира, като гигантски полукръгъ, отъ Савона до Триестъ, биде раздѣлена на 22 военни окръжия, отъ които всѣко едно съотвѣтствува

на една алпинска долина. Обаче най-голъмо внимание биде обърнато на западната граница.

Попълнението на италианскитѣ алпински войски се извършва много грижливо. 75 роти се попълнятъ отъ тѣзи планинци, които сж родени на мѣстото, което тѣ сж повикани да защищаватъ и, слѣдователно, много добръ запознати съ мѣстността. Тѣ иматъ крѣпко тѣлосложение, привикнали сж да се качватъ и слизатъ по планинитѣ. Всичкитѣ тѣзи добри качества още повече се развиватъ съ войнишкото имъ обучение.

Зимно врѣме алпинскитѣ войски заематъ гарнизони въ съседнитѣ на долинитѣ градове и паланки. Щомъ се поуправи врѣмето тѣ тосчасъ отиватъ въ планината, гдѣто по нѣколко мѣсеци употребяватъ за да изучатъ сектора, който е повѣренъ на тѣхната защита. Тукъ тѣ извършватъ специални маневри: защита на проходите, пжтищата, възлизанието по стръмни мѣста, опрѣдѣление растоянието и прочее. Тѣ сж натоварени съ подвижната защита на долинитѣ и пжтищата, които тукъ дохождатъ; планинитѣ, гдѣто тѣ прѣминаватъ почти по голѣмата частъ отъ службата, ставатъ за тѣхъ, по такъвъ начинъ, постоянненъ театръ за стратегически и тактически упражнения. Нѣма съмнѣние, че тѣзи специални войски, въ случай на война, ще принесжтъ голѣма полза на Италия.

Офицеритѣ се избиратъ мѣжду най-добритѣ младежи и съ крѣпко тѣлосложение. Прѣзъ годината на тѣхъ се възлага да рекогносцироватъ постоянно страната, да попълнятъ и поправятъ картитѣ, да изучаватъ имената на мѣстата, проходите, да изучаватъ пунктоветѣ за атака и отбрана, начинитѣ за вземанието и обхода на позицитѣ, да оцѣняватъ, наконецъ, мжчнотитѣ за движение, които на пръвъ поглѣдъ се показватъ непрѣодолими за единъ човѣкъ, чуждъ за тѣзи мѣстность. Мнозина отъ тѣзи офицери сж свършили Академията на Генералния Щабъ.

Организацията на алпинскитѣ войски се попълни съ създаванието на планинската артилерия; тя се състои отъ 2 бригади, съ по 8 батареи, всѣка съ по 6 тона. Тѣзи двѣ артиллерийски бригади постоянно се намиратъ на военна нога, както съ хора, така и съ мулета.

Тѣ можжтъ моментално да се вдигнатъ отъ центроветѣ, които заематъ и да се отправятъ къмъ западнаниитѣ проходи.

Освѣнъ тѣзи специални войски, Италия може да испрати незабавно за защитата на границата 12 полка стрѣлци (*bersaglieri*).

Алпинскитѣ роти и стрѣлковитѣ полкове образуватъ, по отношение на отбраната на границата, армията отъ първа линия, винаги готова за походъ. Освѣнъ това, въ втората линия, Италия има подвижната милиция, състояща отъ 20 баталиона стрѣлци и 22 алпински роти. Тѣзи резервна армия, която позволява да се усилятъ войскитѣ отъ първата линия, има придадени 2 батареи.

Наконецъ, въ това врѣме, когато горѣпоменатитѣ войски ще бжджтъ ангажирани на границата, Италия може да приготви още 75 алпински роти отъ терририалната милиция.

Спорѣдъ исчислениято, което е направилъ италианския генераленъ щабъ, въ Кунео и Мондови — стратегически центрове на юго-западната граница, въ 12 часа можжтъ да бжджтъ съерѣдоточени 60,000 войника.

Французскитѣ планински войски.

Франция има 12 баталиона планински стрѣлци (*chasseurs de montagne*), които сж расположены на длъжъ по италианската граница. Щаговетѣ имъ не сж извѣстни; прѣдполага се, че тѣ иматъ сжщия ефективъ както пѣхотнитѣ баталиони, а обоза и товарнитѣ имъ животни двойно число. Всичкитѣ тѣзи баталиони се състоятъ отъ по 6 роти, а всичко 72 роти планински стрѣлци.

Бойни снаряди. Французската планинска батарея носи всичко 840 изстрѣли, отъ които 480 обикновенни гранати, 240 прапелни и 120 картечи, т. е. на всѣко оржие по 140 снаряда. Ешелониранието на снарядитѣ е слѣдующето: *въ 1-ия ешелонъ* 336 снаряда, отъ които 24 картеча, или по 25 снаряда на оржие, безъ картечитѣ; *въ 2-ия ешелонъ* — въ батареинитѣ кола 504 снаряда, или 84 снаряда на оржие. Понеже втория ешелонъ се състои отъ колесни обозъ, то той нѣма възможность да слѣди батареята наврѣдъ и заради това, когато тя дѣйствува по нѣкоя пжтека, тогава 2-ия ешалонъ се отдѣля, понеже, само той може да слѣди по труднитѣ пжтища.

Планинска артиллерия. Щатъ на планинска батарея:

	Человѣци		ЖИВОТНИ			Материалъ	К О Л А					
	Офицери	Войници	Офицерски конѣ за издѣние	войскови			топ.	80 милл.	съ 6 кона	съ 4 кона	съ 2 кона	съ 1 конь самари
				върѣгатни	товари							
Командиръ на батареята-капитанъ . . .	1	—	2			1-й ешелонъ план. оръдия 1 лафетъ и 2 ч. рез. колела.	6				18	
Суб.-офицери.	3	—	3			48 зар. ящици (360 изстрѣл.)					3	
Ветеринаръ отъ резерва.	1	—	1			2 сандѣка за инструменти и сиг. ракети. .					24	
Медикъ отъ резерва . . .	—	1	—	1		6 сандѣка съ продов. прип.					1	
Адогантъ-унтеръ-офицеръ	—	1	—	1		Планин. ковачница					3	
Фелдфебелъ	—	1	—	1		Самари					1	
Вице-фелдфебелъ	—	1	—	1		Шав. инструмент (2 мулета) .					2	
Стар.-унтеръ офицери . .	—	10	—	2		Резерв. сам. (2 мулета). .					2	
Бригадири	—	12	—	2		2-й ешелонъ (réserve)					2	
Ефрейтори	—	6	—	—		Батар. кола: 57 сандѣци (399 изстр.); 105 въ прѣдницитъ; (резерв. лафетъ безъ колела)	3					
Трѣбачи	—	3	—	—		3-й ешелонъ (trainregimentaire)						
Сарачъ	—	2	—	—		Обозни кола. 2 сандѣка съ продовол. припаси; 2 сандѣка съ разни съчива: 4 сандѣка за канцелярията, резерв. облъкло и пр.			3			
Учен. сарачъ	—	2	—	—		20 сандѣка съ продов. запасъ и багажъ 10 мулета					10	
Вѣстови	—	4	—	—								
Прислуга	—	65	—	—								
Водачи	—	66	—	—								
Въздачи	—	22	—	26	66							
Всичко	5	196	6	8	26	66	6	3	—	3	—	66

Историческото развитие на французскитѣ планински войски.

Въ 1873 г. депутата Сезанъ издигна гласа си въ парламента за организиранieto на специални планински войски, обаче прѣдложението му бѣше отхвърлено. Слѣдъ три години послѣ това, въ 1876 год., той отново подигна този въпросъ, но прѣдложението му имаше същата участъ. Чакъ слѣдъ нѣколко години, когато стана явна опасността, която заплашваше Франция отъ страна на италиянцитѣ, съ тѣхнитѣ алпински войски, Французитѣ, най-послѣ, и тѣ се рѣшиха да устроятъ подобни войски.

Тогавъ, се рѣши, споредъ съвѣтитѣ на г. Сезана, за защитата на Алпитѣ да се отдѣлятъ нѣколко баталиона стрѣлци (*bataillon de chasseur à pied*). Отъ 1879 година насамъ бидоха направени нѣколко опита за организацията на планинскитѣ войски въ г. Лионъ, отъ г. Арверъ, който това врѣме командуваше 12-и стрѣлковъ баталионъ.

На кои други войски, ако не на стрѣлцитѣ, трѣбаше да се повѣри защитата на Алпитѣ. Въ тѣзи мѣстность сж необходими малки тактически единици, подъ командата на началници, които иматъ пълна свобода за дѣйствиe и които да могатъ да отдѣлятъ по една или нѣколко роти. Поради тѣзи причина, тѣзи погранична линия бѣше повѣрена на стрѣлковитѣ баталиони, понеже тѣ иматъ по проста организация отъ колкото пѣшитѣ полкове.

Въ 1881 г. за пръвъ пѣтъ бѣха устроени маршъ-маневри въ Алпитѣ; но настоящата организация на французскитѣ алпински войски се почна само на слѣдующата година, когато генералъ Билло стана воененъ министъръ. Този генералъ командуваше XV корпусъ и той, съ собственитѣ си очи, бѣше се убѣдилъ въ нуждата, за да се запази Франция отъ едно италиянско нашествие; той така сжщо бѣше разумѣлъ, че въ планинска мѣстность, по-вече отъ колкото въ равнината, побѣдата принадлежи на тогози отъ противницитѣ, който пръвъ ще бжде готовъ да заеме върховетѣ и проходите въ планината и който е отблизко запознатъ съ неизбѣжнитѣ мѣстности въ подобни театри на дѣйствиe.

По тѣзи именно причина, отъ 1892 г. натататкъ, генералъ Билло бѣше заповѣдалъ на нѣкои пѣши баталиони да извършатъ 10 дневни походни движения въ Алпитѣ,

а на нѣкои стрѣлковни баталиони бѣше назначилъ за обучение единъ периодъ отъ три мѣсеца, отъ които два на квартири, а единъ мѣсець за маневри въ планината.

Придобититѣ резултати бѣха прѣвѣсходни и, тогъчасъ слѣдъ това, министра на войната повѣри на генералъ Феррона, тогава помощникъ на началника на главния генер. штабъ, ржководството на всичката тѣзи работа. Щомъ като стана министръ генералъ Ферронъ, той рѣши окончателно организацията за запазването на границата и за тѣзи цѣль той прѣдприе единъ вояжъ, съ цѣль да изучи на мѣстото тѣзи мѣрки, които би слѣдвало да се взематъ за сигурността на страната. Слѣдъ това именно, той прѣдстави единъ проектъ за създаването на алпинскитѣ войски, които, въ случай на война, на 2-рия день отъ мобилизацията ще трѣба да заематъ алпийскитѣ проходи. Но, той посрѣщна една неочакванна опозиция отъ страната на нѣкои членове на върховния воененъ съвѣтъ, които претендираха, че Алпитѣ могатъ да се защищаватъ и безъ съдѣйствието на специални войски. Най-послѣ, министра и върховния воененъ съвѣтъ се съгласиха. Рѣши се, щото алпинскитѣ войски да не бждтъ „специални“, но само „назначени“ за защитата на планинската граница.

Прѣдъ Парламента, генералъ Ферронъ се изяви категорически по слѣдующия начинъ: „Планинската война, каза той, не прилича на обикновенната война, и трѣба да запазимъ нашата граница отъ страна на Алпитѣ, като имаме упражнени войски, които да познаватъ и най-малкитѣ дефилета“. Въпроса се отнасяше да народната защита и депутатитѣ, по общо съгласие, вотираха законъ, съ който се узакони съществуването на планинскитѣ войски.

Слѣдъ това 12 стрѣлковни баталиона бѣха назначени специално за защитата на границата, като взеха наименованието планински стрѣлци (*chasseurs de montagne*).

Ефектива на тѣзи баталиони още не е окончателно извѣстенъ, но въ мирно врѣме той се състои отъ 992 челоуѣка, отъ които 1 штабъ-офицеръ, 32 оберъ-офицери, 173 унтеръ-офицери и хорнисти и 793 рѣдници. Ефектива на ротата е отъ 154 челоуѣка, отъ които 4 офицери, 25 унт.-офицери, капорали и хорнисти и 125 рѣдници, а

всичко, като смѣтаме 12 баталиона, ще имаме 11,988 войници. Въ врѣме на война, като смѣтаме баталиона по 1500 души, ще имаше 18.000 челоуѣка.

Алпинскитѣ французски войски не се попълнятъ исклучително отъ планинскитѣ мѣстности, както италианскитѣ алпини, защото населението въ високитѣ долини е рѣдко и недостатъчно. Поради тѣзи причина алпинскитѣ баталиони се попълнятъ както и другитѣ войски отъ XIV и XV корпусъ, отъ басейна на Рона, крайбрѣжието на срѣдиземното море и Корсика, т. е. отъ вълнититѣ мѣстности. Условиата за новобранцитѣ въ тѣзи войски сж слѣдующитѣ: да бждтъ пѣргави, да иматъ срѣденъ ръстъ и да бждтъ способни за дълъгъ пхтъ.

Обучението на планинскитѣ войски се почва въ зимнитѣ имъ квартири: Ембрюнъ, Греноблъ, Шамбери и Аннеси за XIV корпусъ; Мантонъ, Ница, Виллафраншъ, Антибъ и Грасъ за XV. Тукъ се прѣминава единичното обучение и единичната стрѣлба, която е прѣдмѣтъ на извънредни грижи.

Кждѣ края на Май мѣсець, баталионитѣ трѣгватъ за Алпитѣ и се разполагатъ на квартири, до края на Юний мѣсець, при входа на долината, за защитата на които сж прѣдзначени. Прѣзъ цѣлия този мѣсець се правятъ специални занятия, рекогносцировки и подготовителни походни движения.

Баталионитѣ се разполагатъ на квартири на границата въ тѣзи пунктове, гдѣто тѣ сж прѣдзначени, въ случай на мобилизация, да пазятъ проходите, да разрушатъ пхтищата или да въздигнатъ укрѣпления, да запазятъ линиитѣ, по които може да се направи нашествие въ Италия и да осигурятъ собственитѣ линии за отстъпление. Този първъ периодъ е посветенъ така сжщо за допълнение на теоретическото и практическо обучение на частитѣ, особено по полеката служба и партизанскитѣ дѣйствии.

При трѣгването, баталиона се раздѣля и всѣка рота образува една единица, която живѣе и маневрира самостоятелно, подъ непосредственното началство на ротния си командиръ.

Въ началото на Юлий алпинскитѣ войници денемъ и ношемъ правятъ различни упражнения въ високата

планина. Постоянно въ движение, войниците и офицеритѣ изучаватъ границата прѣдъ видъ на възможнитѣ военни дѣйствия, запознаватъ се подробно съ мѣстносттата (удобни отбранителни позиции, настѣпат. линии), изучаватъ най-удобнитѣ пѣтища; накрая, отъ день на день се подлагатъ на по-мѣчни испитания, възлизатъ по най-стрѣмнитѣ скатове, извършватъ най-труднитѣ полски работи.

Щомъ се свърши Юлий мѣсець, алпинскитѣ батальони се завръщатъ на квартиритѣ си и прѣкарватъ още 30 дни съ специални занятия, рекогносцировки, походни движения, стрѣлба, както въ Юний. Отъ началото на Септемврий високитѣ долини на Алпитѣ ставатъ трудно проходими; почватъ да падатъ постоянни дъждове, скоро се появява и снѣга; по тѣзи причина, планинскитѣ войски въ тѣзи епоха се възвръщатъ на зимнитѣ си квартири.

Алпинскитѣ маневри въ всѣко отношение сѣ организирани на реална почва, защото съ тѣхъ войскитѣ се приготвяватъ за изпълнението на настоящата роль, която тѣ ще иматъ да изпълнятъ въ врѣме на война.

Австрийскитѣ планински войски.

Планинскитѣ войски се състоятъ отъ единъ Тиролски стрѣлковъ полкъ (*Tiroler — Jäger — Regiment*), състоящъ отъ 12 батальона, по 4 роты всѣки и 3 резервни батальона (*Ersatz-batallione*) по 4 роты всѣки. Всѣки тиролски стрѣлковъ батальонъ се състои: отъ 22 офицери, 981 человекъ (914 въоръжени), 41 коня и 13 параконни кола. Освѣтъ това, случайно, 6 параконни кола за усиление на обоза.

Резервни тиролски стрѣлковъ батальонъ (*Ersatz-battailon beim tiroler-jäger Regiment*); той има два състава, минималенъ и максималенъ, а именно: 25 (25) офицери, 943 (1503) войници, 904 (1464) въоръжени и 3 коня.

Всѣки батальонъ носи по 111.280 патрони, на войницитѣ и въ обоза.

Товара на товарнитѣ животни въ планинската артиллерия: изобщо е прието отъ 77 до 146 килограма, (животното, което носи топа 138 к., лафета—140, муницитѣ отъ първата линия 119 до 121 кил., отъ втората линия отъ 133 до 148 к.)

Планинския дивизионенъ муницционенъ паркъ (*Gebirgs-Divisions-Munition-park*) носи припаси както за пѣхотнитѣ части, тѣй и за планинскитѣ батареи, които влизатъ въ състава на планинската дивизия.

За всѣко планинско оръжие 100 снаряди; за всѣки батальонъ 30 патрона на пушка.

За единъ муницционенъ паркъ на една планинска дивизия, състояща отъ 3 бригади съ 10 батальона, 4 планински батареи, техническа рота, сѣ необходими слѣдующитѣ товарни животни: за 10 батальона — 80, за 4 планински батареи 100, за взривчати състави — 3, за резервния шанцовъ инструментъ, за багажа и провизанта—5; всичко 191. Освѣтъ това има и единъ планински обозни ескадронъ.

Той се състои отъ управление на ескадрона: 1 офицеръ, 29 человекъ, 23 коня; ескадрона се раздѣля на два взвода, всѣки взводъ (отъ двѣ отдѣления): 1 офицеръ, 84 человекъ и 124 коня (отъ които 100 товарни). Цѣлия ескадронъ: 3 офицери, 187 человекъ 271 коня и товарни животни.

Продоволствие. Както и въ пѣхотата: 1 дневна резервна пропорция (сухаръ и мѣсо консерви); въ войсковия обозъ на 2 дни, въ дивизионната продоволствена колонна 2 дневна обикновена дажба и 1 дневна дажба мѣсо—консерви.

Планинска артиллерия.

Планинската батарея при нормално снаряжение: 1 капитанъ или поручикъ, 1 подпоручикъ; 1 портупей-юнкеръ, 1 фейерверкеръ, 1 счетоводителъ унтеръ-офицеръ, 2 взводни командири, 5 капрала, 1 тръбачъ, 8 ефрейтери, 85 канонири, 2 офицерски вѣстови, 1 ковачъ, 2 занаятчи, 4 правителственни, 1 собственъ конь за яздене, 63 впрѣгатни животни. Всичко: 2 офицери, 109 войника, 68 коня 4 топа (7 сантим. калибръ).

Миренъ съставъ: 2 офицера, 66 человекъ, 24 коня.

Планинската тиролска дивизионна артиллерия се състои: (Щабъ, 6 планински и 4 облекчени батареи) 24 офицери, 1021 войника, 502 коня и товарни животни;

24 планински 16 облекчени орждия, 16 зарядни ящици и 12 обозни кола.

Резервно депо на планинското артилер. тиролско отдѣление: 3 офицери, 101 человекъ, 26 коня и товарни животни.

Бойни припаси. Батарейтѣ сж снабдени съ нужното количество бойни припаси за едно дневно продължително сражение, муниционнитѣ паркове носятъ сжщитѣ бойни запаси за втори день.

Всѣка планинска батарея има: 192 гранати, 324 прапнели, 32 картеча (всичко 448 снаряда), 96 взривчати патрона, 560 запалки.

ОПЕРАЦИИ ВЪ ПЛАНИНАТА *)

1. Бавността въ движенията, въ разнасянието и въ прѣдаванието на заповѣдитѣ и донесенията; климатическитѣ условия; мжнотията за прѣхрана и за снабдяванетоъ съ бойни припаси; мжнотията за фронталнитѣ атаки, и времето което е необходимо за атаката въ флангъ и тилъ сж условия, които характеризиратъ планинската война, и които ни лесно прѣдрасполагатъ за да прѣдадемъ една прѣувеличена цѣна на пасивната отбрана, при всичко, че този образъ за дѣйствие най-малко води къмъ рѣшителни резултати.

2. При отбраната на една обширна планинска зона, прѣзъ която минаватъ малобройни пхтища или пхтеки и върху които се намиратъ удобни отбранителни позиции, лесно можемъ да се увлечемъ съ заеманието имъ за пасивна отбрана съ всичкитѣ сили, които располагаме.

Когато противника не направи сжщата погрѣшка, за да атакува отъ къмъ фронта съ сжщата сила, но се ограничи, напротивъ, съ демонстрации противъ различнитѣ пунктове, като насочи по-голѣмата частъ отъ войскитѣ си само противъ единъ или два прохода, то, при подобни условия, той почти винаги има възможность да добие численно прѣвъсходство на тѣзи пунктове и съ завладяванетоъ имъ да причини паданието на цѣлата отбрана.

Отъ друга страна, отбраняющия, ако съерѣдоточи войскитѣ си на единъ тѣсенъ фронтъ, той е изложенъ на обкръжаванне; при подобно расположение, отбраняющия повечето пхти дава възможность на настѣпающия да заеме такива позиции, които заплашватъ линията на отстъпването му. Слѣдователно, отбраняющия за да из-

*) Извлѣчение отъ италианската инструкция за дѣйствието на тритѣ рода орждия въ боя (*Norme generali per l'impiego delle tre armi nel combattimento*).

лѣзе отъ това лѣжливо положение, въ което се е поставилъ, самъ трѣба да земе ролята на атакующа, при най-неблагоприятни морални и материални условия.

При сжщитѣ неблагоприятни условия се развива, въ повечето случаи, една отбрана, при която отбраняющия макаръ и да не се отказва отъ маневрирането, се ограничава, обаче, само съ париранието на ударитѣ на неприятеля; защото този послѣдния, на когото, по такъвъ начинъ, е прѣдоставена инициативата, ще достигне по рано отъ колкото отбраняющия обективитѣ си, по причина на мжчнотнитѣ, които планината противопоставя на бързитѣ прѣдвижения. Велѣствие на това: *въ планината, прѣди всичко, трѣба да глѣдаме да захванемъ инициативата въ ржцѣтѣ си.*

3. Тѣзи инициатива съвсѣмъ никакъ не се стѣснява отъ отбранителния образъ на дѣйствиата. Една будна и дѣятелна отбрана, при удобния моментъ, може да прѣмине въ контръ-офенсивно дѣйствие, резултатитѣ на което ще бждѣтъ толкова по важни, колкото повече то се извършва ненадѣйно.

Подобенъ образъ за дѣйствие, изисква отъ отбраняющия, щото той винаги да има точни и подробни свѣдѣния за движенията на неприятеля, за постиганията на което е необходимо да заеме нѣкои прѣдни пунктове, прѣзъ които непрѣменно трѣба да прѣмине неприятеля. Заемането на тѣзи нунктове не трѣба да става съ цѣлъ за упорита отбрана; достатъчно е, щото тѣ да се заематъ съ достатъчни войски за да се принуди неприятеля да открие силитѣ си и, по такъвъ начинъ, щото тѣзи пунктове да се намиратъ на такова разстояние отъ главнитѣ сили на отбраняющия, щото тѣзи послѣднитѣ да иматъ достатъчно врѣме за маневриране.

Задъ тѣзи наблюдателни постове, силитѣ на отбраняющия се располагатъ въ съотвѣтствующитѣ мѣста, които трѣба да бждѣтъ избрани по такъвъ начинъ, щото да позволяватъ най-бързото прѣминаване въ контръ-офенсивно дѣйствие и които самата обстановка ще покаже като най-съотвѣтствующи.

4. Голѣмитѣ прѣпятствия, които прѣчятъ за събирането на многобройни сили въ единъ само пунктъ, и

бавността на движението, което ще бжде неизбежно послѣдствие отъ прѣдвижението по най-неудобни пжтища, съвѣтватъ да се раздѣлятъ на части главнитѣ сили на войскитѣ по такъвъ начинъ, щото макаръ движението на колоннитѣ да става по различни пжтища, обаче различнитѣ отряди да бждѣтъ въ състояние да съдѣйствуватъ за една обща цѣлъ.

Този начинъ за дѣйствие отговаря и на тактическитѣ искания, защото намалява врѣмето, което е потребно за разгванието, което е нужно за изминването на различнитѣ разстояния, единствения способъ, който въ повечето случаи, позволява да се постигне единство въ дѣйствието на многобройнитѣ колонни, които се раздѣлени по мѣжду си съ такива прѣпятствия, които правятъ почти невъзможна непосредствената имъ връзка.

Оптическитѣ сигнали улесняватъ значително водянето на подобни операции и връзката мѣжду дѣйствующитѣ колонни. Често обаче, въ планината, мжглата прѣкъсва ненадѣйно оптическата сигнализация; заради това винаги е нужно да располагаме съ едно спомагателно комуникационно сръдство, като напр. поставянието линия отъ пощенски постове.

5. Подвижната отбрана се намира въ условия много по-благоприятни спротивъ настжпающия; тя има възможность да направи прѣдварително нѣкои нужни подобрѣния въ собственото поле на дѣйствие, съ отварянето на нѣкои съобщения, и по нѣкога, съ прѣенчанието, или подобрѣ прѣграждането на нѣкои пунктове, макаръ съ врѣменни фортификационни постройки; най-послѣ, съ систематическото укрѣпяване на тѣзи пунктове, въ които съ малко сила може да се спрѣ настжпателното движение на противника, ще останатъ на отбраняющия свободни по голѣмата частъ отъ войскитѣ за активни дѣйствия.

По този начинъ, отбраната си осигурява едноврѣменно прѣимувствата на пасивната отбрана на планинскитѣ позиции и тѣзи на маневрирането.

6. При избора на посокитѣ, който трѣба да се дадатъ на контръ-офенсивното дѣйствие, за прѣдпочитание сж тѣзи, които водятъ на фланговетѣ и, по-възможность, въ тила на неприятелскитѣ войски. Когато този послѣд-

ния начинъ за дѣйствие е възможенъ, негова резултатъ е толкова повече рѣшителенъ, колкото повече, по естеството на планинската мѣстность, линиитѣ за отстъпване сж малко и често се прѣвърщатъ въ една, която не е трудно да се прѣсече, като се постави противника въ необходимостъ да прѣкъсне настѣпателнитѣ дѣйствия за да осигури, при най-неблагоприятни условия, собственитѣ си съобщения.

7. Малобройното число пѣтица, които кръстосватъ планинската мѣстность, уголѣмява важността на кръстопѣтищата, отъ които е възможно да насочимъ войскитѣ си въ различни посоки, спорѣдъ обстоятелствата.

Владѣнието на кръстопѣтищата, които се намиратъ въ дѣното на долинитѣ, осигурява, освѣнъ това, най-добритѣ линии за отстъпване и твърдѣ често единствената линия за отстъпване на войскитѣ, които дѣйствуватъ напредъ. Владѣнието на кръстопѣтищата, които се намиратъ по рѣкетовѣ и съответствуватъ обикновенно на пунктовѣтѣ, гдѣто се срѣщатъ нѣколко контръ-фортове, освѣнъ гдѣто прѣдставлява, по нѣкога, сжщото прѣимущество, но позволява още едно друго дѣйствие при благоприятни условия, каквото е напредъ дѣйствието отъ горѣ на долу.

8. По горѣизложенитѣ причини, така сжщо и отбраняющия трѣба да раздѣля въ планината войскитѣ си на нѣколко колонни.

Указанието на общата цѣль и на обективитѣ, които веѣка една колонна трѣбва да достигне, посоката която трѣбва да слѣдва и часа, въ който трѣбва да става движението, съставляватъ, тъй да кажемъ, водянето както на отбранителнитѣ, така и на настѣпателнитѣ операции; водянето, което изисква познание съ специалнитѣ условия на мѣстността. Тѣзи указания трѣбва да бждатъ по подробни отъ колкото при операциитѣ на равна мѣстность.

Трѣба обаче, както и при операциитѣ на равна мѣстность, да се избѣгватъ такива подробности въ отдаването на приказанията за начина, по който трѣба да дѣйствуватъ отдѣлнитѣ колонни, при възможнитѣ случаи.

9. Отъ подчиненитѣ началствующи лица се изисква извънредни качества на характера и инициатива за да

прѣдолѣятъ разнообразнитѣ прѣпятствия, които планинскитѣ райони ще имъ противопоставятъ при развитието на военнитѣ дѣйствия.

Тѣ могатъ да получаватъ опѣтване за дѣйствие до като не се е почнало дѣйствието съ неприятеля и до като тѣ се намиратъ на далечъ отъ него; заради това, тѣ винаги често сж изложени да бждатъ изоставени сами на себѣ си, прѣдъ лицето на нови и непрѣдвидени обстановки.

Въ дадения случай, както и при всичкитѣ други случаи, водача на войскитѣ трѣбва да приеме тѣзи линии на поведение, която споредъ условията на момента, по-добре отговаря за постигането на общата поставена цѣль.

Въ планината, отъ колкото на друго мѣсто, съдѣйствие на всичкитѣ сили е необходимо условие за побѣдата. Веѣки отрядъ трѣбва винаги да има прѣдъ очитѣ си, че колкото е по мжно да даде непосредственото си съдѣйствие на другитѣ отряди, като се притѣче на мѣстото, гдѣто тѣ се сражаватъ, толкова повече трѣбва да се помжчи да имъ окаже помощъ, като дѣйствува, по такъвъ начинъ, щото противника да почувствува силата на неговото дѣйствие.

Бездѣйствието е най лошавата и най осждителната мѣжду всичкитѣ погрѣшки, които могатъ да се направятъ.

10. Голѣмата мжнотия за да пристигнатъ на време контръ-заповѣдитѣ, мжнотията да се поправятъ недоразумѣнията и бавността на движенията, изискватъ настойчивость, до послѣдня сила, за постигането на поставената цѣль, даже когато при развитието на операциитѣ се окаже, че единъ другъ начинъ за дѣйствие е за прѣдпочитане.

11. При опрѣдѣлението плана за развитието на планинскитѣ операции въ планината е нужно, да се обърне особна грижа върху наблюдението за тилнитѣ съобщения, по причина на леснотията, съ която, както казахме, тѣ могатъ да бждатъ прѣрѣзани.

Прѣдъ лицето на прѣдприемчивъ неприятель, необходимо е да се държи смѣтка отъ възможността, че той може да дѣйствува контръ-офензивно; заради това, трѣбва да се назначатъ специални войски за да дѣй-

етвуватъ противъ тѣзи случайни дѣйствия, като се съобразяватъ при това да не ги отдалечаватъ до толкова, щото тѣ да не могатъ да съдѣйствуватъ за сполуката на главната операция.

12. За да се улесни сполуката на настѣпателното дѣйствие и да се осуетятъ неприятелскитѣ контръ-офензивни дѣйствия, противника трѣбва да не бѣде извѣстенъ относительно развитието на рѣшителното настѣпване, като си послужатъ за това съ демонстрации, прѣдприети съ достатъчно сили.

Необходимо е, щото тѣзи демонстрации да прѣдшествуватъ главното дѣйствие. По такъвъ начинъ, може да се постигне, щото неприятеля да помѣсти войскитѣ си въ погрѣшна посока.

13. Когато отряда располага съ сигурни и практични водачи, настѣпающия може да извлѣче голѣма полза отъ мъглявото врѣме (което е възможно въ всички врѣмена въ планината), отъ силния снѣгъ и, по нѣкога, даже отъ виелицата.

Въ планината, най-много отъ виечко, ненадѣйността съставя едно, въ повечето случаи, дѣйствително сръдетво за да се побѣдятъ тѣзи тактически мжнотии, които иначе сж неопрѣодолими, или прѣодолими само слѣдъ като се употреби много врѣме и се пожъртвовать много войници.

14. Не трѣбва да се сматра, че винаги дебелия снѣгъ съставя едно непрѣодолимо прѣпятствие за движението на войскитѣ, особно въ студено врѣме; въ нѣкои случаи, той извърѣдно може да облекчи марша на войскитѣ въ нѣкои части на планината.

15. Като директриса на марша, на близо и въ съприкосновение съ противника, трѣбва винаги да се прѣдпочитатъ гребенитѣ, макаръ даже и да бѣждтъ неудобни, защото осигуряватъ прѣмимството на командуванието.

Когато е необходимо да се движатъ по съобщения, които отиватъ по дъното на долинитѣ или по скатоветѣ на планината, необходимо е да се испратятъ отстранични отряди, които да се движатъ по височинитѣ на планината като прѣдни ешелони.

Ако височинитѣ прѣдставятъ много мжнотия за движението на отстраничнитѣ отряди, то е прѣдпочително да

се испратятъ напрѣдъ отъ авангарда на по важнитѣ пунктове по височинитѣ отряди и, прѣмимствено, върху такива, които командуватъ проходите. Тѣзи отряди оставатъ на позицията си до тогава, до гдѣто не прѣмине цѣлата колонна. Въ подобенъ случай, силата на авангарда трѣбва съответственно да се увеличи.

16. Разстоянието мѣжду авангарда и главнитѣ сили може да се измѣнява въ твърдѣ широки прѣдѣли, споредъ мѣстнитѣ условия.

Когато движението се извършва отъ високи пунктове на долу и околѣжащата мѣстность е открита, това разстояние може да се умали до минимумъ; когато, на противъ, движението става отъ долу на горѣ или на мѣстность прѣсѣчена, необходимо е да се уголѣми разстоянието мѣжду авангарда и главнитѣ сили, даже може да се испрати прѣдварително авангарда да заеме извѣстни пунктове; цѣльта на това е, да се избѣгне опасността отъ неприятелскитѣ ненадѣйни атаки въ походна колонна на разстоянието на дѣйствителния неприятелски огънь, ако противника се е расположилъ на една командующа позиция.

17. При заеманието на позициитѣ въ планината е необходимо, да се устрои наблюдение за съсѣднитѣ проходи, прѣзъ които неприятеля случайно може да дѣйствува противъ фланговетѣ и тила, като не се исключаватъ и най неудобнитѣ, защото даже прѣзъ тѣхъ, ако не сж охранявани, противника може да прѣдприеме подобни операции.

18. Тактическото прѣмимство на командуванието е много по-голѣмо въ планинската мѣстность отъ колкото въ равнинитѣ, поради много по голѣмитѣ мжнотии, които войскитѣ тукъ сръщатъ за да дѣйствуватъ противъ стрѣмнитѣ склонове на височинитѣ.

Това прѣмимство е така голѣмо, че, твърдѣ често, даже появяванието на незначителни сили на командующи височини може да има рѣшително влияние.

19. Когато сме принудени къмъ отбрана, трѣбва да се спрѣ настѣплението на неприятеля въ долината, а вмѣсто напрѣчнитѣ позиции, които я прѣграждатъ да прѣдпочтете фланговетѣ позиции върху единъ отъ

контръ-фортоветъ, които я образуватъ, защото тѣзи позиции се намиратъ при много добри условия, за да се извършатъ контръ-офензивни дѣйствия противъ главната директриса на марша, по която се движи неприятеля.

Тѣзи позиции, изобщо, сж малко обнѣрни; атаката имъ, въ повечето случаи, е твърдѣ трудна и неприятеля не може безнаказанно да ги прѣнебрѣгне и да продължава движението по нататкъ.

20. Когато се заематъ напрѣчнитѣ позиции (*à cheval*) въ долинитѣ, позиции които обикновенно се образуватъ отъ расклоненията на гребенитѣ, които ограничаватъ долината и образуватъ, по такъвъ начинъ, една тѣснина съ по голѣми или по малки размѣри, необходимо е да се заематъ силно фланговетѣ и прѣимущественно този флангъ, противъ който е вѣроятнo, че неприятеля ще насочи главното си усилие.

Трѣбва да се сматра благоприятенъ случай за отбраняющия, когато мѣстнитѣ условия позволяватъ да се изнесатъ фланговетѣ напрѣдъ по отношение на центра, който заема дѣното на долината.

21. Напротивъ, въ напрѣчнитѣ позиции по гребенитѣ, които обикновенно сж съставени отъ нѣколко расклонения, и които иматъ началото си въ единъ и сжщия пунктъ, центра трѣба да бѣде най-силно заетъ, защото владѣнието му гарантира владѣнието на цѣлата позиция и отъ него е по удобно контръ-офензивното дѣйствие. Това е още по благоприятно, когато центра се намира малко напрѣдъ по отношение на фланговетѣ.

Съ сжщитѣ критерии, при настѣпателнитѣ дѣйствия, трѣбва да се избиратъ участъцитѣ отъ неприятелския фронтъ, противъ които ще бѣде насочено главното дѣйствие.

22. При атаката и при отбраната на една позиция, мжнотията за своеврѣменно прѣмѣстване на общитѣ резерви ограничава употреблението имъ въ тѣзи обикновенни случаи, въ които само извънредно благоприятни условия за съобщения могатъ да направятъ това възможно.

Въ всеѣки другъ случай, всеѣки участкъ отъ фронта, при отбранителнитѣ дѣйствия, всеѣка колонна, даже когато е малобройна, трѣба да смѣта само на собствен-

нитѣ си сили и за това трѣбва да отдѣли единъ специаленъ резервъ, който ще се употребѣи въ рѣшителния моментъ.

Не по малко и въ планината, както и въ равнината, трѣбва да се изключи идеята, че резервитѣ трѣбва да служатъ за прикриване на отстъплението.

23. Специалнитѣ условия на мѣстността въ планината влияятъ най-сжщественно, отъ колкото то другадѣ, върху начина за дѣйствието на пѣхотата.

Уставното съерѣдоточаване и разгвтане на войскитѣ, ешелониранieto имъ горѣ долу симитрично въ дълбочина, както и вкарванието отзадстоящитѣ войски въ дѣйствие, както това се практикува въ полето, сж дѣйствия почти невъзможни въ една, по прѣимущество, планинска страна, въ която расположението на войскитѣ зависи почти наложително отъ самото строение на повърхността.

24. Поради голѣмата дълбочина на войскитѣ, въ врѣме на движение по планинскитѣ пѣтища, е необходимо, повече отъ колкото въ равнината, щото въ минутата когато авангарда срѣщне неприятеля, главнитѣ сили да се подтегнатъ къмъ главата на колонната, за да могатъ своеврѣменно да се разгвнатъ за дѣйствие.

25. Не могатъ да се дадѣтъ норми за протяжението на фронта, защото той зависи отъ удобопреходимостята на мѣстността. Изобщо располаганието на войскитѣ по фронта е нередовно; стрѣлковата верига, ще се състои отъ групи (отъ различна сила, спорѣдъ мѣстнитѣ условия), които се движатъ и сжществуватъ самостоятелно, като се държатъ само на този фронтъ, който ще имъ бѣде указанъ; отзадстоящитѣ войски, не могатъ да се държатъ въ непосредствено съприкосновение съ стрѣлковата линия и не винаги ще иматъ възможность да я усилятъ; при всичко това, като се воспользватъ отъ голѣмата разлика мѣжду относителнитѣ височини на върховетѣ, тѣ могатъ често да влѣзатъ въ дѣйствие, като отворятъ стрѣлба отъ нѣкои пунктове, които се намиратъ въ тила на първата.

Твърдѣ често отзадстоящитѣ войски ще бѣдѣтъ повиквани да прикриватъ, по такъвъ начинъ, настѣплението на веригата, която се движи по такива ниски

мѣста, отъ гдѣто нейния огънь не може да бѣде дѣйствителенъ.

26. При заеманието на командующи височини е необходимо, щото линията на огъня да не е расположена надлъжъ по гребена, но да бѣде изнесена напрѣдъ; особно тамъ, гдѣто е възможно да се поразява съ огънь една обширна зона. По такъвъ начинъ се постига даже настиленъ огънь; твърдѣ често може да се утолѣми силата на пасивната отбрана, като се расположатъ нѣколко огненни линии една задъ друга (отбрана въ нѣколко етажа); като си запази при това контръ-офенсивната способностъ, отбраняющия има възможностъ да противопостави нѣколко линии за съпротивление; вслѣдствие на което, прислѣдванието, когато сме принудени да отстъпимъ, ще бѣде по нерѣшително и може по лесно да се спрѣ неприятеля съ прѣминаването въ настѣпление, макаръ и съ по-малки сили.

27. Необходимостта да се дѣйствува по части въ планината и естественната тенденция да се избѣгнатъ, до колкото е възможно, мѣнотитѣ, които обикновенно прѣдставлява атаката срѣщу фронта, налагатъ на всичкитѣ войскови части, ангажирани въ боя, да обърнатъ особно внимание на собственитѣ флангове. Отъ голѣма важностъ сѣ вънкашнитѣ флангове на тѣзи войскови части, които се намиратъ на фланговетѣ на бойния фронтъ, особно ако се намира въ тактическия районъ на командующитѣ позиции. Тѣзи позиции трѣбва да се заематъ безъ друго.

28. При атаката, единъ исключителенъ способъ за дѣйствие и исключително настѣпателния може да има лошава послѣдствія. Това най-много е вѣрно за фронталнитѣ атаки, които биватъ сполучливи съ цѣната на много човѣчески жертви и кръвъ, когато не се придружени едновременно съ атаки, насочени противъ фланговетѣ и тѣла на неприятеля.

29. Не винаги обаче фронталнитѣ атаки въ планината срѣщатъ такива голѣми мѣнотии както на прѣвъ поглѣдъ ни се вижда.

Прѣдъ самитѣ планински позиции, въ зависимостъ отъ стрѣмния хатактеръ на склоноветѣ, често се нами-

ратъ твърдѣ обширни мъртви пространства, въ които пѣхотата, ако успѣе да се вмъкне, може да се организира, да си почине и да продължи по нататъкъ настѣплението.

За атаката, обаче, се изискватъ втернати войски и добрѣ приучени въ планината, защото за сполуката е винаги нужно да се изминаватъ голѣми пространства по трудна мѣстностъ и изложена на неприятелския огънь; при това, трѣбва да се избѣгватъ почивкитѣ, защото тѣ ще станатъ причина за голѣми загуби, като се вземе прѣдъ видъ, че не винаги е достатъчно да залѣгнатъ войницитѣ за да се закрийтъ отъ очитѣ и огъня на неприятеля.

30. Много по често, отъ колкото въ равнината, се прѣдстави въ планината възможността да се поражава съ дѣйствителенъ огънь отбраняющия въ врѣме на развитието на атаката, като се расположатъ войскови части въ тѣла и на фланговетѣ на тѣзи, които сѣ прѣдзначени да произвѣдѣтъ самата атака.

Така напр., при отбраната, контръ-атакитѣ на самитѣ атакувани войски сѣ много дѣйствителни, когато тѣ се водятъ отъ горѣ на долу противъ неприятель, който заморенъ, въ безпорядкъ и въ отдѣлни групи настѣпва бавно по склона на позицията, особно ако отъ страни расположенитѣ войскови части продължаватъ да стрѣлятъ противъ атакующия.

31. Пѣхотния огънь на голѣми разстояния, освѣнъ при нѣкои исключителни условия, въ които неприятеля се намира и прѣдстави добра цѣль, трѣбва да се избѣгва и не толкова поради мѣнотията за снабдяването съ бойни припаси, отколкото за малката полегатостъ на траекторията понеже огъня, поради голѣмата разлика мѣжду височината на различни пунктове, е малко дѣйствителенъ.

32. Както баталиона на равна мѣстностъ, така и ротата въ най-стрѣмнитѣ планински мѣста трѣбва да бѣде въ състояние да почне и да развие съ собственитѣ си сили дѣйствието: за което нормално се разгѣва въ верига, подрѣжки и резерви.

33. Твърдѣ рѣдко въ планината пѣхотата може да очаква съдѣйствието и помощта на кавалерията как-

то за разузнавателната служба, така и при тактическите дѣйствия. Малки кавалерийски отряди сж обаче необходими за дѣйствующитѣ въ планината войски за носането на пощенската служба по добритѣ пѣтища.

34. Съдѣйствието на полската и планинска артилерия, което могат да дадѣтъ на пѣхотата въ планината, е значително, особно въ низкитѣ планински райони; тѣ трѣбва да основат дѣйствието си на сѣщитѣ норми, които регулират дѣйствието на този родъ оружје въ равнината, до колкото това позволяват мѣстнитѣ условия.

За безопасността на артилерията пѣхотата трѣбва да прѣдвиди въ планината повече, отъ колкото въ равнината, като я прикрие както отъ прѣдъ така и по фланговетѣ.

Чести сж случаитѣ, гдѣто пѣхотата трѣбва да даде помощъ съ собственитѣ си рѣцѣ на артилерията за да прѣдодолѣе тѣзи послѣдната мѣстнитѣ рѣшѣтвѣ.

35. При походнитѣ колонни артилерията трѣбва да се държи достатъчно назадъ, за да не се изложи на неприятелския огънь, който е насоченъ противъ авангарда; но не така, щото тя да не може да пристигне своевременно за да вземе участие въ борбата, понеже въ планината, отъ колкото въ равнината, артилерията трѣбва да отвори колкото е възможно по скоро огъня.

36. Планинската артилерия влиза въ дѣйствие обикновено по батареино, защото отъ една страна не е възможно да се насочатъ по една пѣтека нѣколко батареи, което ще състави голѣма рѣчка за движението на пѣхотата, а отъ друга, защото рѣдко се намиратъ въ високитѣ планински райони такива позиции, които да позволяватъ употребяването на многобройно число топове.

Батареята, до колкото е възможно, трѣбва изцѣло да влиза въ дѣйствие. Твърдѣ често обаче мѣстността ще диктува да се испрати негдѣ единъ взводъ, или пѣкъ всичката батарея да се расподѣли на части. Въ такъвъ случай, колкото е възможно по скоро, трѣбва да се устрои мѣжду различнитѣ части на батареята едно бързо съединително срѣдство, по такъвъ начинъ, щото началника ѝ да може да насочи дѣйствието ѝ къмъ единъ само обективъ.

Планинската артилерия може да се мѣсти отъ единъ пунктъ на другъ твърдѣ бавно, поради нейната малка подвижност, или пѣкъ поради условията на мѣстността, на която тя е повикана да дѣйствува. Тя трѣбва да си избира такива позиции, на които може да се спрѣ по продължително врѣме и да може да дѣйствува съ успѣхъ.

37. Пѣхотата често пѣти въ планината ще се сражава безъ съдѣйствието на артилерията. Велѣдствие на това, тя трѣбва да бѣде въ състояние да приготви атаката и да развие сражението самичка въ всичкитѣ фази на боя; така сѣщо, тя самичка трѣба да събере плодоветѣ на побѣдата или да прикрива отстъпването.

Ако е принудена да завърже борба противъ неприятелската войска, тя трѣбва да дѣйствува съ залповъ огънь, като се възползува отъ мѣстнитѣ условия, да се прикрие и да се доближи до нея. Огъня на нѣколко войници, разположени на нѣкои командующи пунктове, по нѣкога, ще бѣде напълно достатъченъ за да накара артилерията да остави позицията си.

38. Толкова повече отъ колкото въ равнината, военнитѣ и техническитѣ качества на войскитѣ упражняватъ голѣмо влияние върху края на борбата, защото въ планината числеността на войскитѣ по нѣкога, може да стане причина за безпорядкъ, особно когато тѣ сж лишени отъ една солидна вътрѣшна връзка и отъ привыката да приспособяватъ дѣйствието си къмъ мѣстнитѣ условия.

Тѣзи войска, която въ мирно врѣме е възпитана въ единъ настѣпателенъ духъ, която е приучена на износливостъ при движението и на искусство за стрѣлба, винаги ще отговори на задачата, която ще ѝ бѣде възложена на война; тѣзи качества винаги сж необходими за една добра войска; но, въ планината, тѣ се изискватъ въ много по голѣма стѣпень отъ колкото на друга мѣстностъ.

ПРИЛО-

Редата за движението на отряда на Генерала Гурко

Литаковски заслонъ. Демонстративно на- значение	Дясна колонна.	Главна колонна.
<p>Ген.-Майоръ Похитовъ.</p> <p>—</p> <p>1-а бригада отъ 5-а п. дивизия.</p> <p>3-а бригада отъ 2-а кавалерийска дивизия.</p> <p>3-а батарея отъ 5 артилерийска бригада.</p> <p>3-а конно-гвардейска батарея.</p> <p>—</p> <p>Назначение: да демонстрира прѣдъ Литаково и да наблюдава Умургашкия Балканъ, за която цѣль е билъ назначенъ единъ баталюнъ отъ 17 п. полкъ.</p> <p>—</p> <p>6 баталиона, 8 ескадрона 4 батареи.</p>	<p>Ген. Лейтенантъ Веляминовъ.</p> <p>—</p> <p>1-а бригада отъ 31-а п. дивизия (безъ единъ баталюнъ).</p> <p>1-а и 2-а бригада отъ 2-а гвардейска дивизия.</p> <p>2-а и 5-а конно-гвардейска батареи.</p> <p>—</p> <p>Да се движи отъ Врачешъ за Желява (4 километра на сѣверъ отъ Софийското шосе) прѣзъ Умургачкия Балканъ и да прикрие Горни-Богровъ, който се намира приблизително на срѣдата мѣжду София и Ташкисенъ.</p> <p>—</p> <p>5 баталиона, 16 ескадрона, 2 батареи.</p>	<p>Ген.-Лейтенантъ Каталей.</p> <p>—</p> <p><i>Авангардъ</i>: Генералъ Браухъ. Преображенски и Исмаиловски полкове.</p> <p>Гвардейската стрѣлкова Бригада.</p> <p>Кавказката казашка бригада.</p> <p>1-а, 3-а и 6-а батареи отъ 1-та гвардейска артилерийска бригада.</p> <p>8-а Донска казашка батарея.</p> <p>3 роты гвардейски сапери.</p> <p>—</p> <p>15 ³/₄ баталиона, 12 ескадрона 4 батареи.</p> <p>—</p> <p><i>1-ий ешелонъ</i>: Генер.-Майоръ Курловъ. 2-а бригада отъ 3-а гвардейска дивизия. 8-ий драгунски полкъ. 4 батареи отъ 3-а гвардейска артилерийска бригада (8 баталиона, 4 ескадрона, 4 батареи.)</p> <p><i>2-ий ешелонъ</i>: Генер.-Майоръ Философовъ. 1-а бригада отъ 3-а гвардейска дивизия. (8 баталиона) Всичко: 31 ³/₄ баталиона, 16 ескадрона и 5 батареи. Отъ Врачешъ прѣзъ Чурякъ за Негошево; отъ тукъ да атакува Ташкисенската неприятелска позиция.</p>

ЖЕНИЕ II.

при прѣминаването на Етрополския Балканъ.

Централна колонна	Лѣва колонна	Златишки заслонъ Демонстративно на- значение	Бѣлѣжка
<p>Генер.-Лейтенантъ Баронъ Крюднеръ.</p> <p>—</p> <p>На западъ отъ шосето.</p> <p>Ген. Майоръ Шуваловъ Семеновски полкъ.</p> <p>Гвардейски стрѣлци.</p> <p>—</p> <p>2-а 4-а и 5 батареи отъ 1-та гвардейска артилерийска бригада.</p> <p>2-а Гвардейска артилерийска бригада.</p> <p>2 взвода отъ 16-а конна батарея.</p> <p>Резервъ: 2 бригада отъ 5-а пѣхотна дивизия.</p> <p>—</p> <p>26 батал., 9 ³/₄ батар.</p> <p>—</p> <p>Назначение: да демонстрира прѣдъ неприятелската Араба-конашка позиция за да задържи къмъ фронта главнитѣ неприятелски сили.</p>	<p>Генер.-Майоръ Дандевилъ.</p> <p>—</p> <p>2-а бригада отъ 3-а п. дивиз. 124-а пѣши полкъ.</p> <p>4-а драгун. полкъ.</p> <p>1 батарея отъ 31-а бригада.</p> <p>2 взвода отъ 19 Донски казашки батареи.</p> <p>—</p> <p>Движение отъ Етрополе прѣзъ проходъ Баба за да дѣйствува противъ линията за отетжанване на неприятеля и демонстрация противъ Шандарникъ.</p> <p>—</p> <p>9 баталиона, 4 ескадрона и 1 ²/₃ батареи.</p>	<p>Ген.-Майоръ Брокъ</p> <p>—</p> <p>Гвардейски гренадерски полкъ, 6-а рота отъ 2-ия полкъ.</p> <p>2 казашки сотни</p> <p>2 взвода отъ 9 Донска казашка батарея.</p> <p>—</p> <p>Назначение: да демонстрира противъ Златица и да задържи тамъ турския отрядъ, който се намираше на този пунктъ.</p> <p>—</p> <p>3 ¹/₄ баталиони, 2 ескадрона и 2 взвода артилерия.</p>	<p>Тактическата връзка мѣжду различнитѣ колони се запази прѣвсходно въ връме на движението.</p> <p>По голѣмата частъ отъ батареитѣ не бѣха при пълно число орждия, защото липсваха впрѣгатни коне.</p>

**ВОЙНИ, КОИТО МОЖАТЪ ДА СЕ ИЗУЧАВАТЪ ОТЪ ТОЧКА
ЗРѢНІЕ НА ПЛАНІИНСКАТА ВОЙНА.**

- Войната прѣзь 1796 година—първия и послѣдния периодъ.
 — прѣзь 1797. Дѣйствиата на Жубера на границитѣ на Тироль.
 — прѣзь 1798. Дѣйствиата въ Швейцария.
 — прѣзь 1799. Началото на военнитѣ дѣствия въ Швейцария и Тироль. — Военнитѣ дѣствия въ Енгандина и Тироль. Военнитѣ дѣствия въ Швейцария.
 Военнитѣ дѣствия въ Швейцария до и послѣ пристиганіето на Суворова.
 — прѣзь 1800. Дѣйствиата на Меласа противъ Массена. Прѣминаваніето на Бонапарта прѣзь пр. С. Бернардъ. Военнитѣ дѣствия въ Тироль до Луневилекія миръ въ 1801 год.
 1805. — Дѣйствието на Французитѣ противъ Сѣвѣрний и Южный Тироль.
 1803—1813. Войната въ Испанія и Португалія.
 Въ 1809. — Дѣйствиата въ Южный Тироль.
 Въ 1848. — Дѣйствиата на Ломбардитѣ противъ Ю. Тироль.
 — Дѣйствиата на Венецианцитѣ въ Трентинската областъ.
 — 1859. 1-я, 2-я и 3-я Периодъ. Дѣйствиата на Гарибалди противъ Тироль.
 — 1866. 1-й Периодъ. Дѣйствиата на Гарибалди въ З. Тироль. 2-й Периодъ. Дѣйствиата на Гарибалди въ Западний Тироль и Дивизіята Медичи въ Валсугана.
 1876—78. Гражданската война въ Испанія.
 1876. — Сръбско-Турската война и Турско-Черногорската.
 1877—78. — Първото прѣминаваніе на г. Гурко прѣзь централнитѣ балкани. Защитата на Шинка и атакитѣ на Сулейманъ паша. Прѣминаваніето на Етрополскія балканъ отъ генер. Гурко, на Троянскія отъ генер. Карцова, на Шинченскія отъ г. Скобелева и на Тръвенскія отъ Княза Святополкъ-Мирски.
 1849 — Маджарската война.

Источници :

- La correspondance militaire du Napoleon I.* 10 тома.
Bibliothèque internationale d'histoire militaire :
 6-и томъ. *Précis des campagnes en 1796 et 1797 en Allemagne et Italie.*
 19 m. *Précis de la campagne de 1859 en Italie.*
 2 m. *Précis de la Guerre de 1866 en Allemagne et en Italie.*

- La guerre carliste, recit sommaire des événements militaires.* (1873—1876). Martner. Paris 1876.
Guerre d'Orient en 1876—1878. Esquises de événements militaires et politiques, par Lecomte. Paris, 1877.
Histoire de la campagne de 1800. M. le duc de Valmy. Paris, 1854.
Histoires des campagnes de l'empereur Napoléon en 1805—1806 et 1807—1809. Paris, 1845.
Histoire de la guerre d'Espagne et de Portugal pendant les années 1807 à 1813 John Lones. Traduit de l'anglais, par Alph. de Beauchamp.
Journal des opérations de l'armée de Catalogne, en 1808 et 1809, par Mareschal Gaudion—Saint Syr. Paris, 1865.
Les troupes sociales sous les 1-er empire. — Opérations des troupes allemandes en Espagne de 1806 — 1813. Costa de Serda. Paris 1874.
Guerre de la Prusse et de l'Italie contre l'Autriche et la confédération germanique en 1866. Lecomt. 2 vol.
 Турецкая компания 1877—78 г. Составленная по официальнымъ документамъ Н. Съделниковымъ. 2 т.
Юлианъ. Всеобщая Военная Исторія новѣйшихъ временъ. Часть вторая. Войны 1-ой французской революціи и республики.
Суворовъ. Разборъ военныхъ дѣствій Сувор. въ Италиі. 1892.
 Русско-Турецкая Компания въ Европейской Турціи 1828—1829 г. Мольте. П. Шильдеръ. 1883.
Богдановичъ. Походъ 1796 г. Бонапарта въ Италиі.
Сухоминъ. Австро-французская война 1809.
Napier. *Histoire de la guerre dans la péninsule et dans la midi de la France* 1808—1814. 10 vol. Paris 1828.
Лукьяновичъ. Описаніе Турецкой войны 1828/1829. Спб. 1844.
Непокойничій. Описаніе войны въ Трансильваніи въ 1849 Изд. 1866.
Ореуъ. Описаніе Венгерской войны.
 Италиан. война 1859. Перев. Фелдмона съ нѣмецкаго сочин. составленнаго прусскимъ генералн. штабомъ. Спб. 1862.
 Борьба Австріи противъ Пруссіи и Италиі въ 1866 г. сочин. австрийскаго генеральнаго штаба. Перев. съ немѣд. (помѣщено въ Военная Библіотека т. IX. X. XI).
Пузыревскій. Переходъ черезъ Балканы отряда генерала-адъютанта Гурко зимою 1877. Спб. 1881.
 Н. Н. Матеріали для исторіи Шинкы. Спб. I. 1880.
Гейсманъ, П. Славяно-турецкая борьба 1876—77—78.
Дараганъ, полковникъ, записки о войнѣ въ Трансильваніи.
Рюстовъ, В. Война въ Турціи. Положеніе дѣль и событія на балканскомъ полуостровѣ въ 1875 и въ 1879 г. Вып. I. Спб. 1876.
 W. Rüstow—*L'art militaire aux XIX siècle. Strategie—Histoire militaire.* 2 m. Paris. 1881.

Библиография по Планинската война.

- v. Giese ot, — *Der Gebirgs-Krieg* (Планинската война) 1 т. Берлинъ, 1872 г.
- Kuhn, австрийски генералъ. — *Der Gebirgskrieg* (Планинската война) 1 vol. Vienne, 1878 г. — Прѣведена на французски, италиански и русски.
- Kuhne. — *Der Krieg im Hochgebirge*. (Войната въ високитѣ планини). Берлинъ, 1876 г.
- Rechberger v. Rechron J. — *Der Gebirgskrieg* (Планинска война). Вiena, 1865 г.
- Rüffer Ed. — *Eine strategische studie über Dalmatien, Montenegro, Bosnien und die Herzegovin*. (Стратегически стюдъ за Далмация, Черна-гора, Босна и Херцеговина). Прага, 1870.
- Rechberger. — *Die Erdoberfläche in ihrem Einflusse auf den Krieg*. (Земната повърхност и нейното влияние на войната).
- Petrides Ferd. — *Gebrauch der Artillerie im Feld und Gebirgskrieg* (употрѣблението на артилерията въ полската и планинска война).
- Tabbachi Tito. — *La divisione Medici nel Trentino: narrazione storico-militare*. Firenze (Дивизията Медичи въ Трентино: военно-исторически расказъ.) 1877.
- Branca Ascanio. — *La compagna dei volontari italiani nel Tirolo* (Компанията на италианскитѣ доброволци въ Тиролъ). Firenze, 1866.
- Cadolini Giovanni. — *Il quarto reggimento dei volontari ed il corpo d'operazione in Valcamonica nel 1866*. Firenze, 1867. (4-й доброволчески полкъ и операционния отрядъ въ Валкамоника).
- Caimi Aristidi. — *Giornale delle operazioni di guerra eseguite dalla legione di guardia nazionale mobile a difesa dello Stelvio e Tonale nella campagna del 1866*. Torino 1868. (Дневникъ за военнитѣ операции на легиона отъ подвижната народна гвардия за защитата на Стелвио и Тонале въ войната прѣзь 1866.
- La guerre d'orient 1877—88, par un tacticien*. 3 vol. съ атласъ. Парижъ 1879—83.
- Hinz. — *Gurko und Suleiman pacha. Die russisch-türkischen operationen in Bulgarien und Rumelien* 1877—78. Berlin 1880 (Гурко и Сюлейманъ-паша. Операциитѣ на руситѣ и Турцитѣ въ България и Румелия 1877—78).
- v. Jagwitz F. — *Von Plevna bis Adrianopol. Geschichte der zweiten Hälfte des russisch-türkischen Krieges* 1877—78. (отъ Плѣвень за Одринъ. История на втората половина на русско-турската война). Берлинъ, 1880.
- Die Occupation Bosniens und der Herzegovina k. k. Truppe in jahre 1878, nach authentischen Quellen*, (окупацията на Босна и Херцеговина отъ имп. кралев. войски прѣзь

- 1878 г.) Публикувано отъ историческото отдѣление на австр. ген. штабъ. 3 тома. Вiena 1879 г.
- v. Haardt. — *Die occupation Bosniens und der Herzegovina nach verlässlichen Quellen geschildert*. (Окупацията на Босна и Херцеговина по достовѣрни источники). — Вiena, 1878.
- Corsi Carlo. — *Guerre di montagna. Gli Austriaci nella Bosnia ed Erzegovina nel 1878*. Verona, 1880.
- La defense du Var et le passage des Alpes.—lettres des généraux Masséne, Suchet, ect.—Charles Auriol*. Paris, 1890.
- Le Guerre Alpine.—Studio storico-militare di Carlo Aymonino* два тома. Roma, 1873.
- Gli ostacoli naturali e la fortificazione. Generale Antonio Araldi-Bologna*, 1882 (Естественнитѣ прѣпятствия и фортификацията).
- La Guerre dans les Alpes.—Souvenirs des manoeuvres alpines. Emile Camou*. Paris, 1890.
- Les manoeuvres en pays de montagnes. F. de Villemejan*. Paris, 1884.
- La difesa dello Stato. Tenente — Colonello Perucchetti*. Torino (защитата на господарството).
- Appunti sulla Guerra di montagna. Claudio Massonat*. Torino, 1891. (Забѣлѣжки по Планинската война).
- Guerra in montagna. Operazioni militari nelle Alpi Graie. Augusto Giacosa* Roma, 1890 (Войната въ планината Военнитѣ дѣйствиия въ Краинскитѣ Алпи).
- Emploi de la fortification sur les frontières. Z. Faraud*. Paris 1890.
- Mémoires sur la guerre des Alpes et les événements en Piemont pendant la revolution française. Conte Ignace Thaon de Revel*. Turin, 1871.
- Geographie militaire. A. Marga*. Paris 1884. 5 тома и 2 атласа (може да служи за изучаването на различнитѣ планински зони въ военно-географическо отношение, които сѣ биле операционни театри).
- Geographie strotégique. — Colonel G. Sironi. Traduit de l'italien par Ch. Selmer*. Paris 1875.
- Studio di Geographia Militare. U. Allason*. Torino 1891.
- Guerre en pays de montagnes. Jayet*. Paris 1891.
- Instruction sur le service de Guerre de l'Artillerie de montagne. Ministère de la Guerre*. Paris 1890.
- Becherhinn. R. L'Artillerie de montagne dans les armées européennes. Etude complète de l'organisation, de l'armement et de l'équipement. Traduit par le capit. Badenhorst*. Paris.
- La guerre Carlisle. Guerre de Montagne*. Paris 1877.
- Schubert. — L'artillerie de campagne et de montagne dans les états européens*. Paris, 1892.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Общи понятия по стратегията.

Театър на войната. — Операционни театри. — Операционна зона. — Стратегически, тактически и административно-походни операции. — Стратегия. — Стратегически фронтъ. — Операционни фронтъ. — Стратегически *Ordre de bataille*. — Стратегически пунктове. — Обективи и субективи. — Территориални и маневрени стратегически пунктове. — Главенъ обективъ. — Ръшителенъ стратегически пунктъ. — Операционни бази. — Първа отбранителна линия. — Главна база. — Второстепенни и случайни бази. — Необходимо условие за една операционна база. — Операционни линии. — Директриси на марша. — Дълбочина на една операционна линия. — Мѣстни и маневрени линии. — Съществени условия за една операционна линия. — Настъпателни линии. — Обикновени операционни линии, двойни и многобройни, паралелни, сходящи и расклоняющи, вънкашни и вътрѣшни. — Заключение за главнитѣ принципи на операционнитѣ и маневрени линии. — Влиянието на направлението на противоположитѣ бази. — Паралелни бази. — Бази облически паралелни, облически двойни, обкръжающи и обкръжими. — Проектъ или операционенъ планъ.

Стр. 6 — 26.

II. Свѣдения по Военната География.

Влиянието на географическото очертание на мѣстността върху операциитѣ на армитѣ. — Географически прѣпятствия, тѣхната абсолютна и относителна стойностъ. — Планински линии. — Общото имъ стратегическо значение. — Склоняющи, расклоняющи и паралелни долини.

Стр. 27 — 51.

III. Военнитѣ дѣйствия въ планината.

Специалнитѣ условия на планинската война. — Ограничени съобщения и малка населенностъ. — Мъчнотия за прѣхрана. — Прѣимущество на специалнитѣ войски. — Главни характерни на планинскитѣ операции. — Стратегически характеръ. — Мъчнотия за флангиране. — Движението на отдѣлната рота. — Движението на единъ пѣши полкъ съ артиллерия и кавалерия. — Нощни движения. — Голѣмата важностъ на подчиненитѣ началствующи лица. — Мъчнотиятѣ при прѣдаването на приказанията. — Значението на съобщенията. — Позиции. — Пози-

ционни системи. — Важността на обходитѣ. — Распрѣдѣление на силитѣ за настѣпване. — Отбрана. — Распрѣдѣление на силитѣ. — Тѣхното назначение. — Аванпости. — Силата на ешелонитѣ. — Избора на позицията. — Прѣминаването въ настѣпление. — Дѣйствието на различнитѣ отбранителни отряди. — Непосрѣдствено дѣйствие. — Обходни движения. — Заключение.

Стр. 52 — 136.

IV. Отбраната и укрѣпяването на планинскитѣ вериги

Нуждитѣ условия за защита на единъ планински масивъ, като се заеме позиция прѣдъ самата верига. — Условия за защита на планинска верига, като се заеме позиция задъ гребена на веригата. — Укрѣпяването на една планинска мѣстностъ. — Укрѣпяването на главнитѣ стратегически пунктове. — Укрѣпяването на единъ централенъ пунктъ съ ядка. — Укрѣпяването на единъ централенъ пунктъ безъ ядка. — Числото на централнитѣ пунктове, които иматъ стратегическа важностъ въ планинската мѣстностъ. — Укрѣпяване на операционнитѣ линии. — Укрѣпяване на маневренитѣ линии. — Естество и характеръ на дълговрѣменнитѣ укрѣпления, които се употрѣбаватъ въ планината. — Устройството на продоволствени магазини въ дълговрѣменнитѣ укрѣпления. — Размѣритѣ на планинскитѣ фортове. — Употрѣбление на врѣменнитѣ укрѣпления. — Укрѣпяване на една планинска верига, съ цѣлъ за защита отъ прѣдъ масива. — Укрѣпяване на второстепеннитѣ операционни линии. — Устройването на база за една стратегическа позиция, взета отирѣдъ планината. — Коммуникационитѣ линии мѣжду базата и стратегическата позиция отирѣдъ планината. — Распрѣдѣлението на силитѣ, назначени за защитата на една планинска верига. — Раздѣление на силитѣ. — Начина за защитата на различнитѣ части отъ една планинска верига. — Укрѣпяването на една планинска верига, за защитата на която се избира позиция отзадъ веригата. — Укрѣпяването на второстепеннитѣ операционни линии. Укрѣпяване на маневренната линия задъ планината. — Удобства и неудобства за отбрана. — Прѣимущества. — База и операционна линия на противника. Распрѣдѣление на главнитѣ сили върху театра на войната. — Прѣимущества и неудобства на Краковската позиция. — Прѣимущества на позицията, взета по линията Пржемисль, Дукла, Епери и Пеща. — Распрѣдѣление на силитѣ на отбраната при засманието позиция задъ Карпатитѣ.

Стр. 137 — 178.

V. Исторически примѣри.

Защитата на сѣверний Тиролъ въ началото на Ноемврий мѣсець 1885.

Обща обстановка. — Расположението на австрийската армия въ Тиролъ къдѣ края на Октомврий мѣсець. — Началото на операциитѣ. — Отстъплението на австрийцитѣ. — Разеждания по защитата на сѣверний Тиролъ. — Отъ стр. 179—189.

Защитата на Тиролъ отъ Австрийцитѣ прѣзъ войната на 1866 година.

Описание на операционната зона. — Силата на Италианцитѣ. — Развитието на военнитѣ дѣйствия. От. стр. 190—206.

Прѣминаванието на Балканитѣ.

Стратегическата обстановка слѣдъ паданието на Плѣвень. — Плана на Турцитѣ; — Балканската верига въ стратегическо отношение. — Прѣдварителни мѣрки за прѣминаванието на Балканитѣ. — Приготовления за прѣминаванието на Балканитѣ. — Прѣминаванието Етрополския Балканъ отъ генералъ Гурко. — Дѣйствиата на главната колонна. — Прѣминаванието на балкана отъ дѣснофланговата колонна, отъ 13 до 17 Декемврий. — Разгрѣщанието на една часть отъ руската армия отъ татѣкъ Балканитѣ (главната и дѣснофланговата колонни). — Бомбардиране и демонстрация срѣщу фронта на Араба-Конакската позиция. — Прѣминаванието на Балкана отъ лѣвофланговата операционна колонна. — Дѣйствиата на лѣвофланговия отстранченъ отрядъ. — Боя на Ташкисенъ. Отъ стр. 207—240.

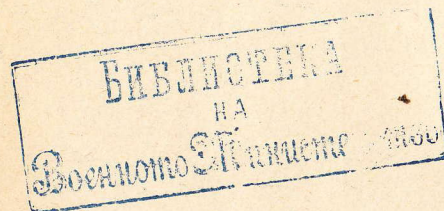
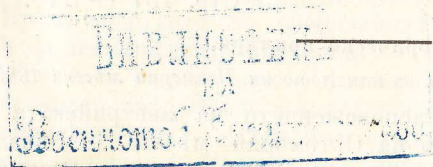
Прѣминаванието на Шипка. — Основната идея за прѣминаванието на Шипчанския прѣвалъ. — Положението на Турската армия на Шипка. — Распорѣждания за минаванието на Шипка. — Движението на лѣвофланговата колна отъ 24—26 Декемврий. — Движение на дѣснофланговата колонна. — Събитията на 27 Декемврий. — Атаката на Шипчанския проходъ на 28 Декемврий. — Критически погледъ върху прѣминаванието на Балканитѣ отъ руската армия. Отъ стр. 240—267.

Окупацията на Босна и Херцеговина отъ Австрийскитѣ войски прѣзъ 1878.

Описание на страната. — Климатъ. — Народонаселение. — Плана на австрийцитѣ. — Приготовления за окупацията и състава на назначенитѣ войски. Начало на дѣйствиата. — Движение на колоннитѣ. — Военни дѣйствия. Критически погледъ.

Отъ. стр. 268—300

Приложения стр. 301—331
Библиография. стр. 332—335
Съдържание. стр. 336—338

Чыртек I.

63
66

1-я линия
(1 бригада, 6 батальона).

2-я линия
(бригада, 4 батальона).

3-я линия
(бригада, 4 батальона).

4-я линия
(бригада, 4 батальона).

Ограниченъ отрядъ

Ограниченъ отрядъ

Прѣднѣ отрядъ

Главн слѣд на

Авангарда

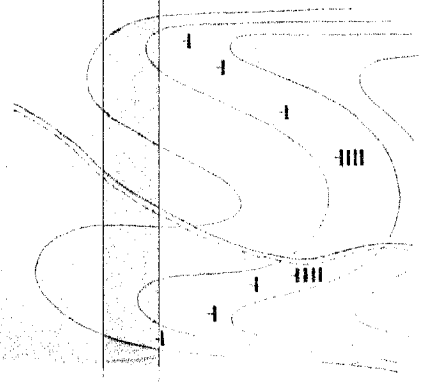
Артиллерия

Шабъ-квартира

Има назначеніето да устрои
тѣла на дѣйствиющитѣ войски.

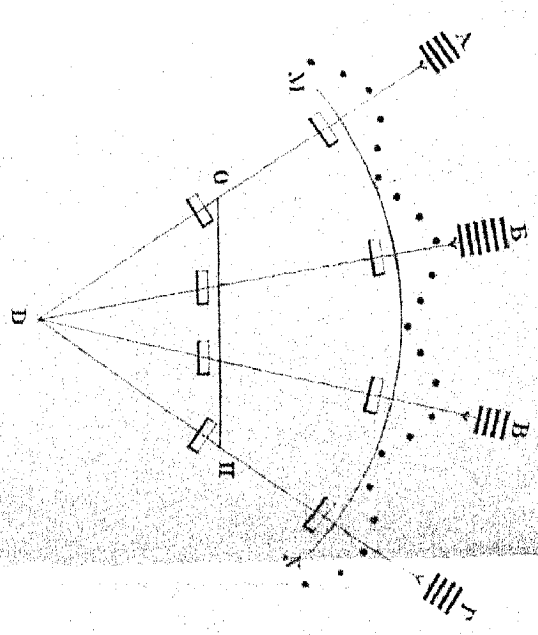
Корпусенъ и дивизионенъ обозъ

Чыр V.

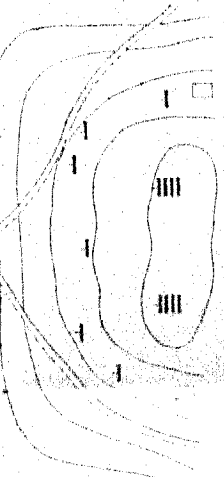

Чыр. II.

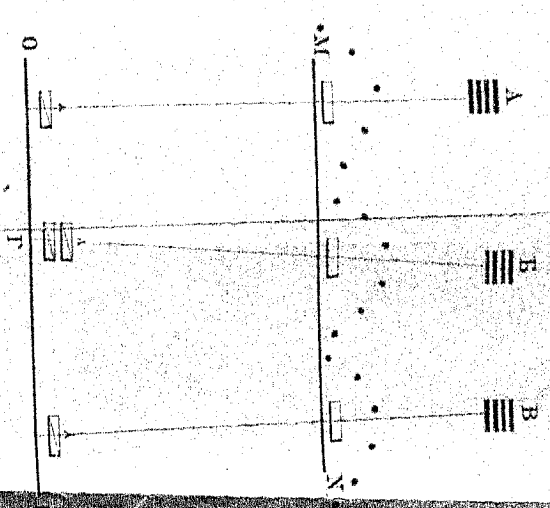
Чыр. III.

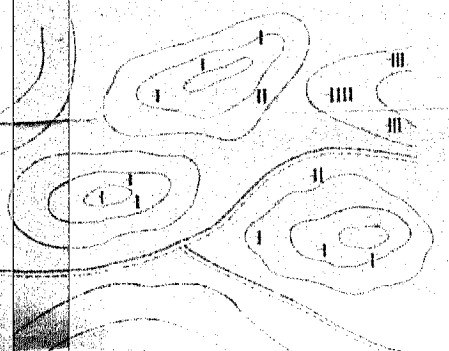
Чыр. VII.

Чыр. IV.

Чыр. VIII.

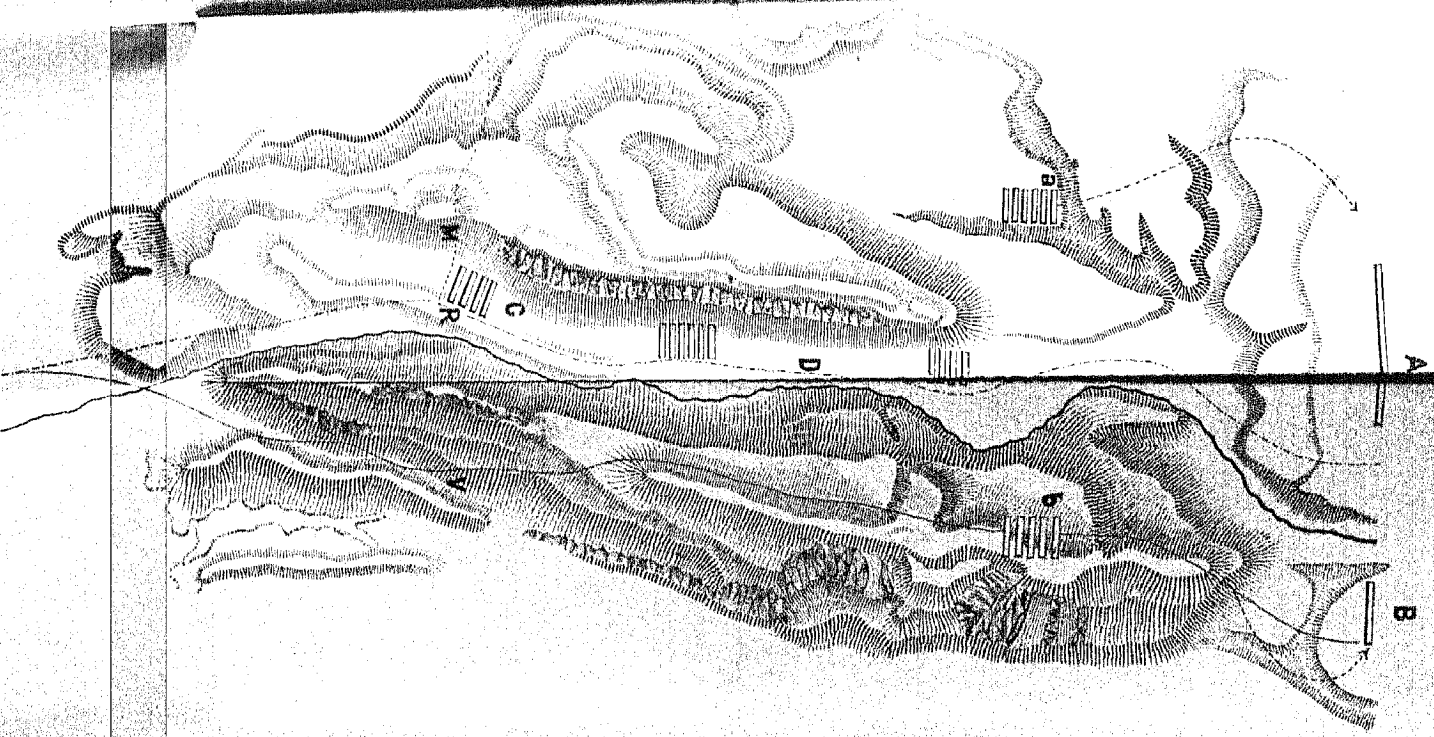
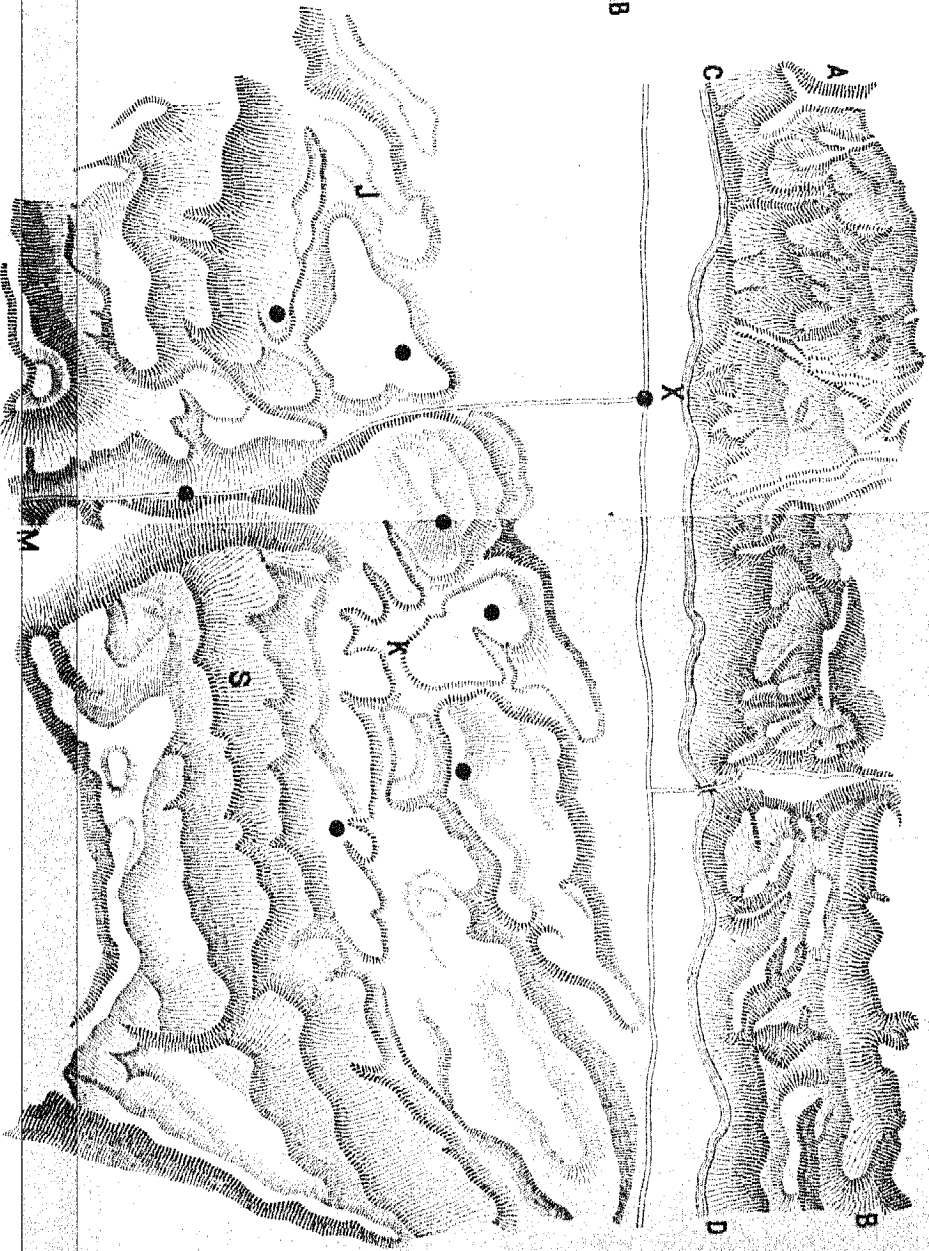

ВЪВЕДЕНІЕ
ОТЪ
ГЕНЕРАЛА
И. П. СЕРГІЕВА

Черт. IX.

Черт. X.

State